«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»دىكى نەشرىي ئەپكار

入选《中国期刊方阵》的刊物

«شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار

荣获《新疆期刊奖》的刊物

●ئۇستاز، يازغۇچى، فولكلورشۇناس، مازار تەتقىقاتچىسى، پروفېسسور، دوكتور رائىلە داۋۇد خانىم●

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

ISSN 1008-6498
09>
9 771008 649003

2005

5

XINJIANG CIVILIZATION • СИНЬЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА • ژۇرنال مەدەنىيەت

● تارىخ ۋە مەدەنىيەت يادنكارلىقلىرى تەتقىقاتى بويىچە يېتىلىۋاتقان ئىجتىماتلىق ياش تەتقىقاتچى ئادىل مۇھەممەد تۇران ئەپەندى ●

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(54 ـ يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

2005 ـ يىل 5 ـ سان

(ئومۇمىي 275 ـ سان)

باش مۇھەررىر:

زۇنۇن باقى (قوشۇمچە)

(ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت ناـ زارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇـ ئاۋىن مۇدىرى)

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر:

قۇربان مامۇت

(ئالىي مۇھەررلەر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر:

رىسالەت مۇھەممەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررلەر)

● شوئارلىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇ سانداً

ئاتا قەلبى

لەقمان لوقمانىڭ نەسىھەتلىرى ..... نۇرمۇھەممەت لۇمەر لۇچقۇن 2

چىن ئىنسان ھەققىدە قىسسە

زۇنۇن قادىرىي كىم؟ ..... ئابلەت ئابدۇللا 8

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى ..... مۇھەممەتجان قۇربان قاتارلىقلار 38

ئىلىم تەلەپكارلىرىدىن تەۋسىيە

دەرسخانا پۈتۈكلىرى..... تەۋسىيە قىلغۇچىلار: نىياسەم ئوسمان، پاتىگۈل نىياز 58

مەنمۇ بىر نېمە دەپ باقاي

باياۋاندىكى مەڭگۈلۈك ناخشا ـ دولان ..... ئادىل مۇھەممەد تۇران 59

ئوقۇرمەنلەر چايخانىسى

ساقايمىسۇن، سۆيۈملۈك «سارالڭ»! ..... ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى 67

قىرتاق پاراڭلار

ئاچچىق كۈلكىلەر..... ئىمىننىياز مەتنىياز، ئابلىز ساقى پەزىلەتشاھ تەرجىمىسى 69

يەھۇدىيلاردەك بولغىنىڭ كەلسە ..... تۇرسۇن تۇردى 70

شەكىلۋازلىق ئەقلى تۆت چاسا

تۇزۇكنى دورىسۇن ..... گايىت مۇسا بەگتۇر 71

ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ

ئۇرۇقلارنى قۇتقۇزۇۋالايلى ..... تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماس تەرجىمىسى 74

مۇشۇك قىسمىتى ..... تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماس 76

تەرمىلەر

جۇڭگودىكى ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىش دەرىجىسى كىشىنى ئەندىشىگە سالىدۇ 75

روھ سەپىرىدە

ھەشەمەتلىك ئۆيلەردىن ھەسرەتلىك ئويلارغا..... نەزىرە مۇھەممەد سالىھ 78

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رىسالەت مۇھەممەت

بۇ سانىمىزدىكى ئىجرائىيە مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخنىكا مۇھەررى: قۇربان مامۇت

ئېسىل پەزىلىتى بىز يەتتە بالىنىڭ ھەممىسىنى ھالال ياشاشقا ئۈندەپ كەلدى. بۇ ھەممىدىن ياخشى جاۋاب بولۇشى مۇمكىن. ئەمما مەن ئۇنى قانچىلىك ياد ئېتىپ تۇرالىدىم؟ ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلىپ، تۇپراق بېشىنى يوقلاپ قويمىغىلى قانچىلىك بولغاندۇ؟ ھەممىمىز ئا-نىلار ھەققىدە ئەڭ ئۇلۇغ شېئىرلارنى، ئەڭ تەسىرلىك ناخشىلارنى ئوقۇدۇق، ئەمما ئانىلارنىڭ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالدۇق...

دادا بولۇش ئالدىدا تۇرماقتىمەن. ئانام بىزگە سەممىي، پاكىز ياشاشتىن ئىبارەت ھاياتلىق ئەندىزىسىنى قالدۇرۇپ كەتتى. دادام جاپا تارتسىمۇ ئېگىلمەي، پۈكۈلمەي، ئۆكتەملەر ئالدىدا باش ئېگمەي ئەركەكتەك ياشاشنى ئۆزىگە مىزان قىلدى. بۇ خۇي ھەممىمىزنىڭ تەبىئىتىنى ياشارتتى. مەن بولغۇسى بالامغا نېمەم بىلەن تەسىر كۆر-سىتىپ، ئۇنى قانداقراق تەربىيىلەپ چىقارمەن؟ ئۇ مەندىن كېيىن قالغاندا مېنىڭ نېمەمدىن پەخىرلىنىپ، قايسى تەرىپىمدىن نەپرەتلىنەر؟

مانا، بىر پاكىز، ياخشى بەندە دۇنياغا كېلىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ كەلمىشـ كەتمىشىنىڭ قانداق بولۇشى مەلۇم مەندە مانىڭ ۋە ئايالىمغا باغلىق ئىدى.

بىر ئېغىر مەجبۇرىيەت ئىلكىدە بېشىم ئېگىلدى. تۇغۇت ئۆيىدىن ناھايىتىمۇ ئۇزاققا سوزۇلغان چىرقىراق ئاۋاز كەلدى. كۆزۈمدىن پۇر-قىراپ ياش كەتتى.

2

تۇغۇت دېگەننىڭ مۇنچىۋالا قىيىن ھەم ئۇزاققا سوزۇلىدىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغانىكەنمەن. كۈتۈۋېرىپ تاقىتىم تاق بولـ غاندا تۇغۇت ئۆيىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ، نۆۋەتچى دوختۇر چىقىپ كەلدى ۋە خالاتلىرىنى يەشكەچ ئىشخانىسىغا ماڭدى. كۆڭلۈم تۇيدى. يېنىك، ئارامخۇدا شۇكۇر تۇيغۇسىنىڭ تومۇرلىرىمنى بويلاپ ئاققىنىنى تۇيۇپ تۇردۇم. «ئاخىر ساق ـ سالامەت تۇغدى» دېدى ئۇ ۋە بىر-دەم توختۇپلىپ: «قىزدىن بىرنى، مۇبارەك بولسۇن!» دېگەننى قو-شۇپ قويدى. «خۇداغا شۇكۇر، رەھمەت» دېدىم. دېمەككى، قىزىم، سەن تۇغۇلۇپسەن! ھەر ئىككىمىزنىڭ سالاھىيىتىنى ئۆزگەرتىپ تاش-لاپسەن. يېنىكلىك، تەنتەكلىك تۇرمۇشتىن كۆتۈرۈلۈشى كېرەك ئىدى. سەن ئەرشتىن بىر ئۇلۇغ مەجبۇرىيەتنى ئالغاچ چۈشكەنسىدىڭ. بىز ئۇنى خاپىلىق، جاپا، ئورۇنسىز بەدەل، باش ئاغرىقى دېمەستىن، بەلـ كى خۇشھاللىق، ھاياتنىڭ مەنە ـ لەززىتى دەپ بىلىپ رازىمەنلىك بـ-لەن قوبۇل قىلغانىدۇق.

دوختۇرنىڭ: «قىزدىن بىرنى» دېگىنىدىن، ئومۇمىيلىققا ئايلانغان «قىزدىن قېچىش» پىسخىكىسىنى ھېس قىلدىم. «قىز تۇغۇپتۇ» دېسە ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپلا كەتكەن، «يەنە قىز تۇغدۇڭمۇ» دەپ تۇغۇتلۇق ئايالنىغا تاپا قىلغان، ھەتتا ئۇرۇپ قوغلىۋەتكەن، قانۇنغا خىلاپ ھالدا تالاق قىلىۋەتكەن نائەھلى دادىلارنىمۇ كۆرگەن، ئاڭلىغانىدىم. نېمە دەيلى؟ نېمە؟ قانداق تۇغۇش، نېمە تۇغۇش سېنىڭ، مېنىڭ ئىلكىمـ دىكى ئىش ئەمەس. مېنىڭ مۇتلەق نوپۇزغا ئۆكتە قوپقۇم يوق. ھېلىمۇ گۇناھ ـ كىبىرلىرىمنىڭ ئەپۇسىنى توختاۋسىز تىلەۋاتقان بەندىمەن.

قىزىم، سېنىڭ تۇغۇلغانلىقىڭنى ئەڭ يېقىن كىشىلىرىمگە بىلدۈرگۈم كەلدى. توختىماي تېلېفون قىلدىم. بىر قىسمىلارنىڭ سوغۇق تەبـ-رىكىلەشلىرىدىن ئويغا چۆمدۇم. ھەتتا چاقچاقچى بۇرادىرىمىزدىن بىرسى سېنىڭ ئات تويۇڭغا ئاتاپ ئالغان قوچقارنى كۆرۈپ چاقچاق قىلىپ: «قوچقار ئالدىڭمۇ تېخى، ئوغۇل تۇغالمىغان خوتۇنغا قوچقار تۇگۈل ساغلىقمۇ يوق» دېدى. مەن بۇ خىل كەيپىياتتىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، قىزىم، سەن نەزىرە مۇھەممەد سالىھ خانىم «شەرق يۇلـ تۇزلىرىنى ئىزدەپ» ناملىق كىتابىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئېيتىپ ئۆتـ كەندەك، ئاسمىنىمىزدا قىز ـ ئايالىرىمىزنىڭ يۇلتۇزى خىرەلىشىپ قالغان بىر چاغدا دۇنياغا كەپسەن. قىزلارغا بولغان سوغۇق نەزەر قىز ـ ئايالىرىمىزنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ئەمەلىي رېئاللىقىدىن كەلـگـەن. ۋەھالەنكى، بۇ سېنىڭ گۇناھىڭ ئەمەس. شۇنداقلا تۇغۇلۇش سېنىڭ ئىختىيارىڭمۇ ئەمەس. مەن، ئانالىڭ سېنىڭ كەلگىنىڭگە: «مەرھابا!» دەپ قۇچاق ئاچقۇچىلاردىن. سالام، سېنىڭ يېڭى تېڭىڭغا. مەشرەپىڭ مۇنۇ مىسراسى ئېسىمگە كەلدى: «ھەي ـ ھەي، سىزگە مۇبارەك، دەپ ئادەم كەلدى!».

ئالاھەزەل بىر سائەتلەردىن كېيىن تۇغۇت ئۆيىگە كىرىشىمگە رۇخسەت قىلىشتى. ئاناڭنىڭ قانداق ھالدا ياتقىنىنى، ئۇنىڭدىن قانداق ئەھۋال سوراشنىمۇ بىلمەيتتىم. ئەمما، كىرىپ بىرەر نەرسە دەپ بولـ غىچىلا ئۇ: «يېتەر ئاشۇ بىرسى» دېدى كىنايە قىلىپ. ئۇ گېپىنى دەپ بولۇپلا يىغلاپ سالغىلى تاس قالدى. نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ جاپا تارتقاندى. پۈتكۈل ئايالار بالىلىرىنى مۇشۇنداق جاپا تارتىپ، قىينىلىپ تۇغقاندى. مېھىر ئەجرىنى ئونتۇلىدۇرغان، ئورنىنى تولدۇرغاندى، خالاس.

يەنە كېلىپ، سەن ئانالىق ناھايىتى زور بەدەل ھېسابىغا تۇغقان بالا ئىدىڭ. ئۇ قولىدىكى ماگنىستر ئاسپىرانتلىققا قوبۇل قىلىنغانلىق چا-قىرىقىنى يىغلاپ تۇرۇپ تاشلۇۋېتىپ ئانىلىققا يۈزلەنگەندى. ئۇ ئانا بولۇشنى، پەرزەنت تەربىيىلەشنى بىر ئايالىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس بۇر-چى، ھەرقانداق نەتىجىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ۋەزىپىسى، دەپ چۈ-شەنگەن ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن نەچچە يىللىق تىرىشچانلىق، ئەجرىنى قورقماي قۇربان قىلالىغان ئايال ئىدى. بىز رېكورت يارىتىمەن، مۇ-سابىقىگە قاتنىشىمەن، تەتقىق قىلىمەن، خىزمىتىم ئالدىراش، دەپ قورسىقىغا تۆرۈلۈپ بولغان ھاياتلىقنى تۇنجۇقتۇرۇپ، ئۆلتۈرۈپ، ئالدۇرۇپ، چۈشۈرۈۋەتكەن ئانىلارنى كۆپ ماختىدۇق. ئۇلارنى تە-رىپلەشكە جاھاندىكى ئەڭ نەپىس سۆزلەرنى ئىشلەتتۇق. ئەمما مەن ھاياتلىققا سەممىي مۇئامىلە قىلمىغانلارغا نەپرەت كۆزى بىلەن قارد-ۇچىلاردىن. ئۆز پۈشتىغا رەھىمسىزلىك قىلغان ئادەمنىڭ قولىدىن ھەرقانداق بالالار كەلمەي قالمايدۇ. مەيلى ھەر قانچە كاتتا ئالىم، مۇنەۋۋەر خىزمەتچى، كەم تېپىلىدىغان ئىستېدات ئىگىسى بولىكەتسىمۇ، ئۇنىڭ تەقدىرنامىسى ھاياتلىقتىن ئۈستۈن ـ ئەلا بىلىپ شاپاشلاشلىرى بىمەنىلىك، رەزىللىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئاناڭنى ئەخمەق دەپ تىللىغۇچىلار، ئەيىبلىگۈچىلەرنىڭ قانچىلىك جىقلىقىنى سەن بەلـكـم تالاي يىلدىن كېيىنمۇ تەسەۋۋۇر قىلالماسلىقىڭ مۇمكىن. ئۇنىڭ ۋاز كېچىش ئۈچۈن قانچىلىغان ئىدىيىۋى قۇربانلىق بەرگەنلىكىنى نۇر-غۇن ئادەم چۈشەنمەيدۇ. توي قىلىش، بالىلىق بولۇش، ئائىلە تۈتۈش زەنجىر ـ كىشەن دەپ قارىلىۋاتقان مەزگىللەردە بىر ئايالنىڭ ئايال-لىق، ئانىلىق مەجبۇرىيىتىگە قول بېرىپ، ئىخلاس قويۇشى ساراڭلىق دەپ قارىلىدۇ. ئەمما بىز بۇ ساراڭلىققا مۇھەببەت قويدۇق. تۇرمۇشتا

پاكىز، مەنىۋى بۇلغىنىش، قىينىلىشلاردىن ئامال بار خالىي ياشاشنى چىن كۆڭلىمىزدىن خالىدۇق. ئانالىق دەپدەپىلىك سۆزلەرنى قىلىشنى بىلمەيدۇ. ئەمما ئۇنىڭ سېنى تاللاشتىكى ئاددىي مەردانىلىكىنى مەن ناھايىتى زور دەپدەپە، دەپ قارىدىم. ئۇنىڭ تولغاقىنىڭ قىينىقى كەتـ مىگەن تەنە ـ كىنايىسى يۈرىكىمگە بىر شېرىن ئېغىم بولۇپ قۇيۇلدى.

سېنىڭ قېشىڭغا كەلدىم. سېنى چىرايلىق زاكىداپ قويۇشـۇپـتـۇ. ھېچقانداق ۋەدە ـ قەسەمسىز ئاددىي ئىشەنچ ئاساسىغا قورۇلغان نـ كاھىمزنىڭ مېۋىسى ـ سەن تولۇق سۆزۈلمىگەن كۆزلىرىڭنى ئۇ ـ يان ـ بۇيان مىدىرلىتىپ يېتىپسەن. ئارقىدىنلا سېنى ئېغىزلاندۇرماق چى بولدۇق. نەچچە كۈندىن بېرى يانچۇقۇمدا ساقلاپ كەلگەن ئۇ ـ رۇك مېغىزىنى يۇمشاق چايناپ يۇمران ئېغىزىڭغا سالدىم. بىزدە يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنى مېغىزدا ئېغىزلاندۇرۇش ئادىتى ساقلانغان. كونىلار: «مېغىزلىق، مەنىلىك سۆزلەيدىغان بولىدۇ» دەيدۇ. راست شۇنداق بولامدۇ، مەن بۇنىڭغا بىر نەرسە دېيەلمەيمەن. ئەمما مەن بىدىئەتلىك، خۇراپاتلىق بولمىسلا، ئەل مەدەنىيىتىگە، خەلق تەجرىبىلىرىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بولغۇچى. مېغىزدىكى پەۋقۇلئـادده مـول قـۇۋۋەت بەلكىم پەرزەنتىمىزنى تەندۇرۇس، ئەقىللىق قىلىشتا مۇئەييەن رول ئوينار.

بىزدە يەنە بالىنى كىم ئېغىزلاندۇرسا بالا شۇنى دورايدۇ، دەيـ دىغان قاراش بار ئىدى. بوۋاق تۇغۇلۇپ ئېغىزلاندۇرار ۋاقتىدا بىز ئامالىنىڭ بارىچە ئىلىمدىمۇ، پەزىلەتتىمۇ كامىلراق كىشىلەرنى تەكلىپ قىلاتتۇق. ئانالىق سېنى مېنىڭ ئېغىزلاندۇرۇشۇمغا چاقچـاق بـىـلـەن قارشى تۇردى. ياشلىقىمدىكى تەنتەكلىكىم ـ يەڭگىلتەكلىكىمنى ئۇنىڭ تەبىئىتى كۆتۈرەلمىگەنىدى. ئۇ، سېنىڭ بىر مۇكەممەل ئىنسان بولۇـ شۇڭنى تىلەۋاتقاندەك، سېنى مېنىڭ ئۈۋەنلىرىمنى دوراپ سالمىسۇن دېمەكچىدەك قىلاتتى. مەنمۇ سېنىڭدەك بىر بىغۇبار، پاكىز، يۇمران قەلبنى ھاياتنىڭ چىن مەنىسىنى بىلگەن، بىلىدىغان بىرىنىڭ ئېغىزلاۋـ دۇرۇشنى نەقەدەر ئارزۇلايتتىم ـ ھە؟! دوختۇرخانىدا مەن بىلىدىغان، تونۇيدىغان ئاقىلدىن بىرەرسى يوق ئىدى. ئۆزۈملا يەڭ تۇردۇم. ھېچبولمىسا ھاراق ـ تاماكا، سەپسەتە، چىركىن ئىدىيىلەردە بۇلغانغان ئېغىزنىڭ سېسىق ئىس ـ بۇسلىرى سېنىڭ سەبىي جىسمىڭدىن نېرى تۇرسۇن، دېدىم. يارانقۇچىدىن ساقا چىن ئەقىدە ـ ئېتىقاد، شەرم ـ ھايا، ئەخلاق، دىيانەت، نوموس، غۇرۇر ۋە بارلىق ئىش ـ ئەمەلىگە مەنە تىلەپ يۇمشاق چاينالغان ئۆرۈك مېغىزىنى ئېغىزىڭغا يېقىن ئا ـ پاردىم. ئىچ ـ ئىچىمدىن توۋا ـ ئىستىغپار قاينىاپ چىقتى. ئالدىمدا بارلىق يامان خىيال، رەزىل ئۇيى، ھارام تۇيغۇلاردىن خالىي پىلتىڭلاپ ياتقان سېنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭ مېنى مۇكچەيتىپ، خۇنۇك، كۆرۈمسىزلەشـ تۇرۇۋەتكەندەك بىلىندى. يامانلىقتىن ئەمەس، ياخشى خۇلـقـلاردىن زوق ئالغىن، قىزىم، دېدىم بوغۇلۇپ.

3

چوڭقۇر شۇكۇر، ھەمدۇ ـ سانالار بىلەن سېنى ئۆيگە ئەكەلدۇق. بارلىق ئۇرۇق ـ تۇغقانلار يىغىلىپ يېڭى بىر ھاياتلىقنى ـ سېنى ساقلاپ تۇرۇشقانىدى. ھاياجانلىق يىغا ۋە خۇشھال تەبرىكلەر بىلەن سېنى، ئاناڭنى ئالدىن تەييارلانغان ئورۇنغا ياتقۇزۇپ قايتىدىن مۇبا ـ رەكباشتۇق. سەن ئىللىق بىر ئالىلىكە تېخىمۇ ئىللىقلىق ئەكەلگەندەك بولدۇڭ. «ئەمدى ئادەم بولدىڭىز، ـ دېدى يەڭگىلەردىن بىرى پې ـ شىمنى تارتىپ، ـ بىرنى تۇغمىغان ئايال، بىر بالىغا دادا بولمىغان ئەر سالام قىلىش، سالىمنى ئىلىك ئېلىشقىمۇ ئەرزىمەيدۇ، قىلچە» ئۇنىڭ بۇ كەسكىن سۆزىگە نۇرغۇن مەنە يوشۇرۇنغانىدى. ئـۇ بـالا يـۈزى كۆرمىگەن ئادەمنى ئىنسانىلىك، ھاياتىلىك قەدرىگە يەتمەيدۇ، ھاياتقا بولغان مۇھەببىتى سۇس، توۋىدىن يىراق، قەلبى تاشتىن قاتتىق بو ـ لىدۇ، دېمەكچىدەك قىلاتتى. مەن ھېچنېمە دېمىدىم. ئۇنىڭ سۆزلىرىدە مەن دەيدىغان گەپلەرنىڭ نۇرغۇنى بارەدەك قىلاتتى.

قىزىم، دېمەككى، سەن مېنى ۋە ئاناڭنى ئادەم قىپسەن. بىز بۇرۇن تەنتەك، نادانلاردىن بولساق كېرەك. نېمىلا بولمىسۇن، بىز نېمە ئۇ ـ چۈن، قانداق بولۇپ دادا، ئانا بوپقالغىنىنى ئۇقالمايلا بىر ـ ئىككى بالىنى يېتىلەپ قالغان بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلارغا ئوخشاپ قېلىشتىن قاتتىق ھەزەر ئەيلىگەنىدۇق. بىز ئات ـ ئېشەكتەك مەنە ـ ئاڭدىن خالىي، ئىدراكسىز يېقىنلىشىشنىڭ نەتىجىسىدە بىر ـ بىرىمىزگە بالا تۇپەيلى باغلىنىپ قېلىشتىن قورقاندۇق. بالا ئاتا ـ ئانىنى مەجبۇرد ـ يەت يۇزىسىدىن باغلاپ تۇرىدىغان زەنجىرگە ئايلىنىپ قالسا، بۇنى بىر پاجىئە دېيىش كېرەك ئىدى. پەرزەنت نىكاھ بېغىدا ئاتا ـ ئانا بولغۇچىنىڭ ئورتاق ئەجىر قىلىشى بىلەن كۆكلەيدىغان مۇھەببەت دەرىخى. بەزىلەر ئۇنى كىچىك چېغىدىلا سۇندۇرۇپ تاشلايدۇ، بەزـ لەر پەرۋىسىز قالدۇرۇپ، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئارىسىدا ياۋايىلاشتۇـ رۇۋېتىدۇ، يەنە بەزىلەر ئۇنى ئوتاپ، سۇغىرىپ، چاتاپ، مېۋىسىنى يەيدۇ، سايىسىدا سالقىنلايدۇ، دۆلتىنى كۆرىدۇ.

بىزنىڭ مەقسىتىمىز سېنىڭ سايەڭدە سالقىنداش ئەمەس، قىزىم. سەن قالايمىقان، تەرتىپسىز شاخلاپ كەتمىسەڭلا بىز شۇنىڭدىن خۇش. ئاتا ـ ئانا بولغۇچىدا تەمە بولمايدىكەن، بەلكى ئۇ غەرەزسىز، تەمە ـ سىز سۆيۈدىكەن. ئىپادىلەشتىكى ئۇسۇل، جەريان، سەۋىيىنىڭ ئوخـ شىماسلىقى تۇپەيلىلا بەزى ئاتا ـ ئانىلار گۇناھكارغا ئايلىنىپ، ئاھا ـ نەتكە قالىدىكەن.

ـ قېرىپسەن، ـ دېيىشتى ئاغىنىلەرمۇ. بۇ، پىشىپسەن، دېگىنى ئىدى. چۈشەندىمكى، خەلقىمىز دادا بولغۇچىدىن قالتىس زور ئۈمىد ـ لەرنى كۈتكەنىكەن. ئۇنى ئەمدى ۋايىغا يەتتى، ياشلىقنىڭ يەڭگىلتەك، ئالدىراقسانلىقى ئاخىرلىشىپ، ئويلىنىپ قەدەم باسىدىغان باسقۇچـقـا كىردى، پىشقان، بېلى قاتقان، ھاياتلىق ھەققىدە بىر قەدەر مۇپەسسەل ئويلىنالايدىغان ئادەم بولدى، ئەل ئالدىدا ئېغىر ۋەزىپىلەرنى يەلكـ ـسىگە ئېلىشى، يۈرتقا تىرەك بولۇشى كېرەك، دەپ بىلگەنىكەن.

دادا بولۇش، بولۇپمۇ قىز ـ ئايالالارنى پەس كۆرۈش باش كۆتۈـ رۈپ قالغاندا، بىر قىزغا دادا، بىر ئۆيگە باش بولۇشنىڭ نەقەدەر قـ ـىينغا توختايدىغانلىقىنى سەن تۇغۇلۇپلا ھېس قىلدىم، قىزىم. بۇرۇن بىر ئۆزۈم ئۈچۈنلا ئويلايتتىم. كېيىنچە جەمئىيەت ھەققىدە ئويلىنىش، پىكىر قىلىشنى بۇرچۇم، دەپ بىلىدىغان بولدۇم. تۇرمۇشۇمغا ئانالىق، ئائىلە قېتىلدى، ئەمدى سەن. مەن ئويلىنىدىغان، پىكىر قىلىدىغان، ئىگە بولۇدىغان مەزمۇن تېخىمۇ كېڭەيدى. ۋەھالەنكى، مەن ئۆز مەجبۇرد ـ يىتىنىڭ ئېغىرلاشقانلىقىدىن ۋايسىغۇچى بەتبەخىلەردىن ئـەمـەسـمـەن.

مەن بىر ئايال، بىر ئائىلىگە باش بولۇشقا يۈز نەچچە ئادەمنىڭ گۈ-
ۋاھلىقى ئاستىدا ھەققە قەسەم بەرگەن، رازى، خۇشھال بولۇپ تەنتەنە
قىلغان ئەرمەن. ئۆز ئائىلىسى، ئايالى بىلەنمۇ قانائەت ھېس قىلالمە-
غان، بەختىنىڭ لەززىتىنى تېتىيالمىغان ئادەم يەنە نەدىن مەنە، مەزمۇن،
شادلىق تاپالىشى مۇمكىن؟ ئائىلىسىدىن خاتىرجەم، بەختىيار بولالمە-
غان ئادەم كەسىپ، تىجارەتتىمۇ نەتىجە قازىنالمايدۇ. ئۇلارنىڭ روھە-
ناتى غەم ـ قايغۇغا لىپمۇ لىق تولۇپ كەتكەن بولىدۇ...

قىزىم، سەن مېنىڭ تۇرمۇشىمغا ئىللىق بىر تۈيغۇنى باشلاپ كىر-
دىڭ. مەن شېئىر ئوقۇمىغىلى ئۇزاق بوپكەتتى. ئەمما سەن ماڭا ناھايە-
تمۇ تاتلىق، پاكىز شېئىرىي كەيىپ، مەستخۇشلۇق ئاتا قىلدىڭ. مېۋىلىك
دەرەخلەر ھۆپپىدە چېچەكلەپ، دەل ـ دەرەخلەر يۇمران يوپۇرماق
سوزغان، جىگدە چېچىكىنىڭ مەززىلىك ھىدى ئېتىز ـ يوللارنى قاپلىغان
ئەتىياز پەسلىدە مەن ئائىلەمنىڭ تۇنجى چېچىكىدىن ئالەمچە ئېتىخار
ھېس قىلدىم. بۇ چېچەكنى ئاۋايلاپ پەرۇش قىلىپ شېرىن مېۋىگە ئايە-
لاندۇرۇش ئىستىكى ئانالىك ئىككىمىزنىڭ قەلبىدە تىكلەندى. «قىيامەت
كۈنى ھەممىدىن كۆپرەك ئازاب چەككۈچى ئۆز ئائىلىسىنى نادانلىقتا
قويغۇچىدۇر» دېيىلدۇ «ھەدىس شەرىف»تە ① . بىز ئازاب، دەھ-
شەتتىن يىراق تۇرۇشنى چىن دىلىمىزدىن ئارزۇلايمىز، قىزىم.

4

ساڭا ئىسىم قويماقچى بولدۇق. بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن ياخشى
ئىسىم تاللاپ قويۇش بالىنىڭ ئاتا ـ ئانا ئۈستىدىكى ھەققىياتىدىن
بىرى ئىدى. دوست ـ بۇرادەرلەر، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار نۇرغۇن ئىسىم
تېپىپ كېلىشتى. ھەممىسلا چىرايلىق ئىسىملار ئىدى. ئاناڭمۇ، مەنمۇ
ئىندىمىدۇق. بىز تۇغۇلمىغان مۇزايغا قوزۇق قېقىشنىڭ ياخشى ئە-
مەسلىكىنى تالاي رەت بىر ـ بىرىمىزگە ئەسكەرتىپ تۇرۇپ، يەنە
قانداق ئىسىم قويۇش مەسلىسى ھەققىدە تالاش ـ تارتىش قىلىشقانە-
دۇق. مەقسىتىمىز ياخشى، چىرايلىق ئىسىم قويۇش ئىدى. بىز زامانىغا
ئەگىشىپ پەيدا بولغان كەلگۈندى ئىسىملاردىن بىزار ئىدۇق. ئىسمە-
دىكى جەزبە ۋە مەنىنىڭ قانداقلىقى بىزنى قىزىقتۇراتتى. كىملەردۇر
ئاناڭنىڭ ياكى مېنىڭ ئىسمىمغا ماس كېلىدىغان قاپىيداش ئىسىملارنى
تەۋسىيە قىلىشاتتى. بىر بۇرادىرىمىز: «قاپىيداش قىلىدىغانغا بۇ شې-
ئىر، قوشاق ئەمەس، چىرايلىق، ئېغىزغا يېقىن بولسىلا، يامان مەنە
چىقىپ قالمىسلا بولۇۋېرىدۇ» دېدى. دېمىسىمۇ بەزى ئىسىملار مەنە
جەھەتتىن ياخشى ئەمەس ئىدى. بەزىلەر ھەتتا يېشى بىر يەرگە بېرىپ
قالغاندىمۇ ئىسىملىرىنى ئۆزگەرتىشمەكتە ئىدى. بۇ بىۋاستە ئاتا ـ ئانا
بولغۇچىنىڭ ۋە ئاخۇنۇمنىڭ مەسئۇلىيىتىگە بېرىپ تاقىلىدىغان نازۇك
ئىشقا ئايلىناتتى. ئېھتىيات قىلدىم ۋە ئاخىر «ئەقىدە»نى ساڭا ئىسىم
قىلىپ تاللىدىم. سەندىن نېمىنى، قانداق يۇكسەكلىكنى تىلەيدىغىنىم
ئىسمىڭ ـ ئېتىڭغا سىغدىلىپ كەتتى. سېنى ھەربىر چاقىرغاندا تۇر-
مۇشتىكى مەنىلەر تەكتىنى زىكىر قىلىپ تۇراي دېدىم. ئىسىم بىلەن
جىسىم ئايرىم گەپ. ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەجدادلىرىدىن
بولغان ئادەمئاتىنىڭ ئىسمىغىلا ئىنساني كامالەتنىڭ بارلىق تەلەپ ـ
تەلىپلىرى سىڭىپ كەتكەندى. ئۇمۇ ئازدى. لېكىن ھاياتتىن كاممىللىق
ئىزدەش كېيىنكى بارلىق ئىنسانىيەتنىڭ تۇپ غايىسىگە ئايلاندى. بە-
زىمىز ئۆلگىچە نان يەپ، قورساق توقلاپ ئۆتۈشنىلا ھايات، دەپ
چۈشىنىۋالدۇق. تالاي گۈزەل ئىسىم دىللاردا زوق ـ ھاياجان، ئەمەل-
دە ئىجرا ھەۋىسى قوزغىتالماس بوپقالدى. ئەمما بۇ ئىسمىنىڭ گۈناھى
ئەمەس ئىدى. ئىسمىدىكى مەنە ھېلىھەم بىلگۈچى، تەپەككۇر قىلغۇچى
ئىنسان ئۈچۈن ھاياتلىقنىڭ تامامي تاكامۇلىغا ئىشارە ئىدى.

ـ ئىسمى ئەرەبچىمۇ، تۈركچە؟ ـ دېدى ئوچۇق، كەسكىن پە-
كىرلىك بىر قېرىندىشىمىز مەنىلىك كۈلۈپ. ئۇنىڭ بۇنداق سورىشىدا
گەپ بار ئىدى. ئۇرۇمچىدە بىز خېلىلا ۋاي دەيدىغان ئەدەبىيات
زوقمىنىدىن بىرى ئۇنىڭغا گەپ ئارىسىدا: «ئەرەبچە ئىسىملارنىڭ
كىشىنىدىن قۇتۇلساق بولاتتى» دەپ ئاھسىنىپتۇ. قېرىندىشىمىز مۇ-
داق دەپتۇ: «ئۇنتۇپ قالماڭكى، ئىسىم ئەرەبچە بولغان بىلەن ئۇنىڭ
روھى تامامەن ئىسلامچە. سىز، بىزگە ھازىر نېمىنىڭ بەكرەك مۇھىم-
لىقىنى ۋىجدان دەللىلەيدۇ. قۇتۇلۇش، تۇتۇلۇش ھەركىمنىڭ ئۆزىنىڭ
تاللىشى».

قىزىم، سېنىڭ ئىسمىڭ ئەرەبچىمۇ، پارسچىمۇ ياكى تۈركچە، ئۇي-
غۇرچىمۇ، بۇ ھەقتە ئويلانماپتىمەن. كېيىنچە «كىشى ئىسمىلىرى لۇغە-
تى»نى ئاختۇرۇپ بېقىشنىمۇ ھاجەتسىز، دەپ ئويلىدىم. نەزىرىمىدە
«ئەقىدە» دېگەن بۇ ئاتالغۇ پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۈچۈن تۈزدەك زۆرۈر
بوپكېتىۋاتقان جانىجان بىرلىك ئىدى. شۇنىڭ ئۆزىلا مەنە، مەقسەت،
تىل، دىل، دىن، مىللەت، ۋەتەن ئۈچۈنمۇ يېتەرلىك سەۋەب ئىدى.

ناماز بامداتتىن ئۇدۇل يانغان بىر توپ مەھەللە جامائىتى دامولا
ھاجىمىنىڭ ئېغىزىدىن جاكارلانغان ئىسمىڭنى بىر ئېغىزدىن مۇبارەك-
لەشتى. پاكىز، ئەقىدىسى بار ئادەملەر بىلەن ئىسمىنى قويايلى، ئىسمىغا
شۇلار گۇۋاھ بولسۇن، دەپ ئويلىدىم. ھالال ياشاپ، ئارامخۇدا كەتـ
مىنىنى چېپىپ، ئىبادىتىنى قىلىپ كەلگەن مۇشۇ دېھقانلارنىڭ روھىلا
بۇ دۇنيانىڭ مەئىشەت دەۋاسىدىن بىر قەدەر خالي ئىدى. ئۇلار دۇئا
قىلىشتى. مەن ساڭا ئىنساپ تىلىدىم، ئىسمىڭنى ئەمەلدىن كۆرۈشنى
ئارزۇ قىلدىم، قىزىم.

5

كۈندىن ـ كۈنگە چوڭ بولۇۋاتساەن، قىزىم. ئاناڭنىڭ، مومۇڭنىڭ
ھارغىن، ئۈيقۇسىز كۆزلىرىنى كۆرسەم ئۇلارغا ئىچىم ئاغرىپ قالىدۇ.
«جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا» دېگەن ھېكمەتكە چىنپۈتمەن.
ئاياللىرىمىزنى، قىزلىرىمىزنى قوغداش، ئاسراش، ئۇلارنىڭ ھايا ـ
نومۇسىنى قەدىرلەشنىڭ قانچىلىك قىممەتلىك، مۇھىملىقى ماڭا تېخىمۇ
ئايان بولىدۇ. بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ:
مېنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمغا ئەڭ ھەقلىق ئادىمىم كىم؟ دەپ سورىدى.
رەسۇلىللا: ئانالىك، دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئادەم: ئاندىن قالسىچۇ؟
دەپ سورىدى. رەسۇلىللا: ئانالىك، دېدى. ئۇ ئادەم: ئاندىن قالسىچۇ؟
دەپ سورىدى. رەسۇلىللا: ئانالىك، دېدى. ئۇ ئادەم: ئاندىن قالسىچۇ؟
دەپ سورىدى. رەسۇلىللا: ئاندىن قالسا ئاتالىك دېدى ② .

يىغالىك، كۈلكەلىك، ئۇخلىشلىك ھەممىسى ئاناڭنىڭ كۆزىدە. ئۇ ھەر

---

① ، ② «سەھىۋلبۇخارىي جەۋھەرلىرى ۋەقەستەلانىي شەر-
ھى»، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1981 ـ يىل نەشرى.

بىر قىلىقىڭنى كۆزىتىپ، خۇلاسىلەپ ماڭغۇچى. ئۇ سېنىڭ يىغاڭدىن ئەندىشە ـ ۋايىم يەپ ئىچى پۈشسا، كۆلكەڭدىن، تاتلىق قىلىقىڭدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلىدۇ. بالا مېھرى بىلەن تۇغۇلىدۇ. ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، ئىنسانىڭ پۈشتى ـ ئەۋلادىڭ ھەممىسى بۇ چاغقا كاتەكتە كۆمۈكلۈك ياتاتتى، دەيدۇ يۇرتىمىزدىكى ئەسىر يېشىغا يەتكەن مو-مايلار. ئۇلار ئايالالارنىڭ ئازابى، تولغىقىنىڭ تەمىنى ئەرلەر مەڭگۈ ھېس قىلالمايدۇ. ھېس قىلىدىغان بولسا ئايالالارنى خارلاپ ـ خور-لاشتىن ئۆزلىرىنى ئەۋزەل كۆرىدۇ، دېيىشىدۇ. ھەممە ئادەم ئۆز مېھنە-تىگە يارىشا ئەجرىگە ئېرىشىدۇ، مىننەت قىلماڭلار، ئايالالار! دەيمەن ئېچىمدە. ئۆزىمىزگە، ئەرلىرىمىزگە ئېچىم پۈشىدۇ. ئەر كارىدىن چىق-مسا، ئايالالار تاپتىن چىقىپ بۇزۇلاتتىمۇ؟

ئېمىزگۈ ـ يالغان بىجىقنى ئەمگىلى زادىلا ئۇنۇتماپسەن. زامانىۋى پەتۋاچىلار: ئېمىزگۈ ئەمسە كېينىچە ئانىسىغا ئارام بولىدۇ، يىغلىغاندا ئېغىزىغا تىقىپ قويسا شۇنى ئېمىپ يېتىپ جىمىيدۇ، ئۇخلاپ قالىدۇ، دەپ پەتۋا بېرىشىپتۇ. ئاناڭمۇ، مومالىرىمۇ ماقۇل كۆرۈپ سىناپ بې-قىپتۇ. تىلىڭ بىلەن ئىتتىرىپ چىقىرىۋېتىپسەن. بېشىڭنى سىلىكىپ، تولغاپ يېقىن ئەكەلگىلى قويماپسەن. شېكەر يالىتىپ، شېكەر سۈيىگە چۆكۈرۈپ ئەكەپتۇ، يەنىلا ئۇنۇماپسەن، يۈمران قوللىرىڭ بىلەن تۆ-تۈپ ئېتىۋېتىپسەن، ئىتتىرىۋېتىپسەن. بىغۇبارلىقىڭ ساختىلىقنى ماقۇل كۆرمەپتۇ. ئاقىللار نادانلارنى گوللاشتىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلىدۇ. ئەمما قىزىم، سەن گول بولماپسەن. خوتەنلىككە خاس جاھىل خاراكتېر ئەمدىلا ھەپتىلىك بولغان تەن ـ روھىڭدا ئۆز ئىپادىسىنى تېپىپتۇ. «بالىنى گوللىماڭلار، شۇ يۈمران تەن، سەبىي قەلب بولسىمۇ ساختە-لىق، ئالدامچىلىقتىن نېرى تۇرسۇن. بوۋاق بولسىمۇ قۇرۇق ئەمچەككە كۆنۈپ قالمىسۇن. ئەڭ مۇھىمى، بىزلەر بولسىمۇ ئۆز باللىرىمىزنى ئالداشتىن تەسەللى تاپمايلى» دېدىم.

مومالىق: توۋا، قانداق بالا بۇ، سىيدىمۇ، قىقاس سېلىپ ئېسىلا ياتمايدۇ، ئورنىنى قۇرۇقداپ ياتقۇزمىغۇچە بولدى قىلمايدۇ، دەپ ھەيران قاپتۇ. ساڭا مەسىلىكىم كەلدى. ياراتقۇچىدىن ئۆزىنىڭ مەيـ-نەتچىلىكى، يىرگىنچلىكىنىمۇ سەزمەي خاتىرجەم ملىنىپ يېتىۋېرىدە-غان ئاڭقاۋ ـ لەقۋالىقتىن سېنى بولسىمۇ ساقلاشنى تىلىدىم.

6

بۇگۈن سېنى بۆشۈككە بۆلىمەكچى. «بالا دېگەن بۆشۈككە بۆلـ-مىسىمۇ يوغناۋېرىدۇ. قانداق قىلسىلەر، كىچىك بالىنى قىيناپ قىـ-ماققا ئېلىپ» دېگۈچىلەرمۇ بولدى. قىسماققا، سولاققا ئالماي بول-مايدۇ. بىزدىكى ھەممىلا نەرسىدىن ئەركىنلىك، دەخلىسىزلىك ئىزدە-گۈسى كەپقالىدىغان بىر قىسىم تەنتەكلەر بۆشۈككە بۆلەنگىنىنى ئۆز-لىرىنىڭ يۈرەكسىز، قورقۇنچاقلىقىغا ئارتىپ، ئاتا ـ بوۋىسىنى تىللاپ چىققانمۇ بولۇشتى. بۆشۈك يېڭى تۇغۇلغان، يېتىلمۇاتقان بوۋاقنىڭ تەن ـ ئەزايىنى رۇسلايدۇ، بوۋاق پوق ـ سۈيدۈكنىڭ ئارىسىدا قال-مايدۇ، پاكىز يوغنايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن بوۋاقلارغا چەك ـ چېگـ-رىسى يوق ئەركىنلىكنىڭ ئەسلا مەۋجۇد ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ قو-يىدۇ. بىز باللارنى ھەدىسە ھەممىلا نەرسىگە چېقىلىپ، بـۇزۇشـقـا رىغبەتلەندۈرمەي، ئۇلارغا ھاياتلىقتا چېقىش ـ چېقىلىشقا قەتئىي بول-مايدىغان مۇتلەق تۈزۈم ـ نىزاملارنىڭمۇ بارلىقىنى ئەسلىتىپ تۇرۇ-شىمىز كېرەك. بولمىسا، باللار ھېچقانداق نەرسىدىن تەپتارتمايدىغان بەگۈاش زوراۋانلارغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

مەن سېنىڭ مۇئەييەن توساق ئىچىدە ئەركىن ھەركەت قىلىدى-غان، دادىل ئىزدىنىدىغان ئادەم بولۇشىڭنى تىلەيمەن، قىزىم. چېكى يوق ئاسمان بولمايدۇ. دېڭىزنىڭمۇ تەكتى بار، ئالەمنىڭمۇ ئىگىسى. بۆشۈكتىكى باغلاق سەندە ھالقىپ ئۆتۈش مۇمكىن بولمايدىغان مەلۇم چەكلىمىلەرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدۇرالىسا، بۇ بىزنىڭ غەلىبىمىز. بەلكىم سەن يىغلارسەن، سقىلىش ھېس قىلىپ قۇتۇلۇشنى ئىزدەر-سەن، ئاناڭنىڭ ئىچى ئاغرىپمۇ قالار. ئەمما سەن، مەن جەزمەن تەن ئېلىشىمىز كېرەك بولغان رېئاللىق ئەنە شۇ. سەن بەزى نەرسىلەرگە رىئايە قىلىشنى باغلاق، كىشەن ئەمەس، سەمىمىي ئىتتائەت دەپ بىلـ-گىنىڭدە، ئۇنىڭ نەقەدەر راھەتبەخش ئىكەنلىكىنى پۈتكۈل ۋۇجۇدۇڭ بىلەن ھېس قىلىپ يايراپ كېتىسەن. شۇ چاغدىلا سەن ئىـــمى-جىسمىغا لايىق «ئەقىدە»گە ئوخشايسەن. چەكلىمىسىز، توساقسـىز ئەقىدىنى كىم كۆرۈپتىكەن؟!

7

سەن چوڭ بولۇۋاتىسەن. تېخىمۇ چوڭ بولۇسەن. تۇغۇلۇپ ئۇچ ھەپتە بولار ـ بولمايلا سەن ماڭا، ئاناڭغا ئالەمچە سىرۇ ـ ھېكمەتنى ھېس قىلدۇردۇڭ. بىز ئادەم بولۇش يولىغا قەدەم ئالدۇق. تېخى بايىلا ئاناڭ يېڭى بىر ئىشتىن ھەيران قاپتۇ: بالىنىڭ قورسىقى ئاچسا ئانىنىڭ كۆكسى چىڭقىلىدىكەن، بالا يىغلىسا ئانىنىڭ كۆكسى زىڭىلداپ ئاغرىپ كېتىدىكەن. ھەتتا ئارىلىق يېراق بولسىمۇ، ئەجەب ئىش، ـ دېدى ئاناڭ مۆجىزە ـ ھېكمەتكە چىن دىلىدىن قايىل بولغان ھالدا. مەن ياۋاشلاپ قالدىم. ئىنسانلار بىر ـ بىرىدىن چەت ـ يىراق بولسىمۇ، قېرىنداشلارنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغۇچى رىشتىنىڭ بىر، ئۇزۇلمەس ئە-كەنلىكىنى ئاناڭ بايقاپ يەتكەندى.

بىز ياشايمىز، ئۆلۈمىز، ئەۋلادلار ياشايدۇ...بۇ ئالەمدىكى ھاياتلىق ئۇزۇلمەيدۇ، مۆجىزە تۈگىمەيدۇ، تەبىئەتنىڭ ئىلاھىي قانۇنىيىتى ئا-خىرلاشمايدۇ. تەبىئەتتىكى ھەربىر مۆجىزە، قانۇنىيەت، ھەتتا دەقىقلىق تەۋرىنىشمۇ تەپەككۇرى ئويغاقلارنى ھدايەتكە باشلاپ تۇرىدۇ.

قىزىم ئەقىدە، مەن سېنى ئاشۇ ھدايەت نۇرى ياغقان مەنزىلىدە ساقلايمەن.

2005 ـ يىل 5 ـ ماي، قاراقاش ـ ياۋا

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە ياۋا بېزا مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

بۇ سانىنىڭ مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

زۇنۇن قادىرىي كىم؟

ئابلەت ئابدۇللا

— زۇنۇن قادىرىي ۋاپاتسىك 15 يىللىقىغا بېغىشلانغان مۇھاكىمە ۋە ئەسلىمىلەر

1. ئارخىپ
زۇنۇن قادىرىي، م . گوركىي ۋە بىز

چۈشىدە كۆردى ئۇ بىر توپ خورمىنى،
بەك يىراق شەرقتە ـ بىر مەملىكەتتە.
ئوت يانغان قىياتاش باغرىدا يالغۇز،
خورمىمۇ تۇراتتى قايغۇ ـ ھەسرەتتە..

ـ ھېنرىخ ھېينى

قاچاندۇر بىر چاغلاردا ـ كىرسن لامپىسىنىڭ يۇمشاق يورۇقىدا ئوقۇغان گېرمانىيىنىڭ مۇتەپەككۇر، لىرىك شائىرى ھېنرىخ ھېنىنىڭ «تۇرىدۇ شىمالدا بىر توپ قارىغاي» دېگەن شېئىرىدىكى بۇ ئاخىرقى مىسرالار يادىمغا كەلسە، بۇندىن 15 يىل ئىلگىرى چەت ئەلدە مۇڭ-

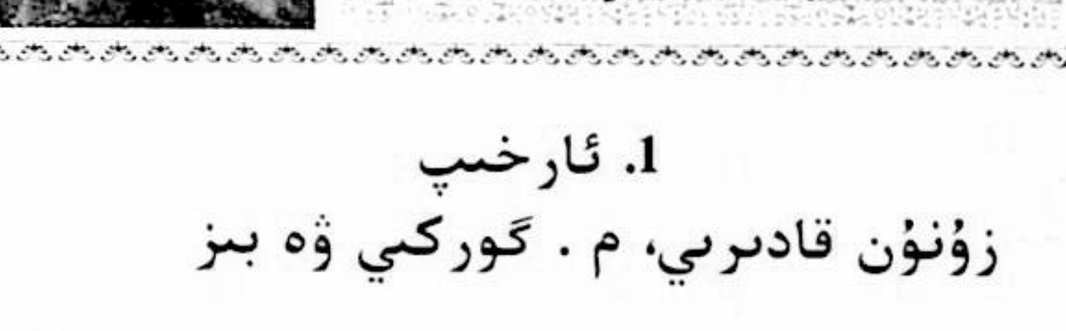

لۇق، يالغۇز ـ غېرىب قەبرىسى قالغان «ئەزىز ۋە تەۋەررۈك»بىر كىشى ـ مەرھۇم زۇنۇن قادىرىي كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ.

زۇنۇن قادىرىي كىم؟

شۇبھىسىزكى، بۇ سوئال كۆپلىگەن ئوقۇرمەنگە قىزىق ۋە كۆل-كىلىك ـ غەلىتە تۇيۇلىدۇ. ئۇلار: «شۇمۇ گەپ بولدىمۇ؟» دېگەندەك مىيقىدا كۈلۈپ: «ئۇنى كىم بىلمەيدۇ، ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى، دراماتورگىغۇ!» دېسە، بەزىلەر: «ئادەمنى تولا ئويناتـ ماڭ، ئاغىنە، داڭلىق ئەدەبىي تەنقىدچىمىز مۇھەممەت پولات ۋە باشقىلار ئۇنىڭغا ئەڭ توغرا جاۋاب بەردىغۇ!...» دېيىشىپ، بىر ـ بىرىگە بېقىشىدۇ. مانا بۇ ھازىرقى ياشلار ۋە ئوقۇمۇشۇقلارنىڭ گېپى. بۇ ئۇلارنىڭ «يېرىم» زۇنۇن قادىرىينى بىلگىنى، ئەمما «پۈتۈن» زۇنۇن قادىرىينى خەلق ـ يازغۇچى بىر ئۆمۈر ئەقىدە باغلىغان، قېنى بىلەن، جېنى بىلەن ئۇنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان جاپاكەش، سەنئەتخۇمار، سىرداش خەلقى ئوبدان بىلىدۇ. خەلق بىلـ گەن زۇنۇن قادىرىي ھەقىقىي، مۇكەممەل ۋە «پۈتۈن» زۇنۇن قاـ دىرىيدۇر!...

زۇنۇن قادىرىينى ئويلىغاندا، ئۇنىڭ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە كەم

ئۇچرايدىغان خىزىر سۈپەتلىك كامالىي ئىنسانىي خىسلەتلىرى، پەۋ-قۇلئاددە تالانتلىق قەلىمى ۋە تارىخىمىزدا ھەرقانداق قەھرىماندىن قېلىشمايدىغان ئۇزۇل ـ كېسىل، ئوتتەك قىزغىن خەلقپەرۋەرلىكى، «ھەرقانداق جىسمانىي ۋە روھىي بېسىملار ئالدىدا ھەقىقەتتىن ۋاز كەچمەيدىغان...» (1)ئالىيجاناب روھى، نۇرغۇن تارىخىي شەخسىمۇ كۆرۈلمىگەن ئاجايىپ يۈكسەك مەردانە غۇرۇرى... مېنى ئۇزاق ۋاقىت-لارغىچە ئويلاندۇرۇپ يۈردى. مەن ئۇزۇم كۆرگەن، ئاڭلىغان ۋە ھېس قىلغان ئۇ ھەقىقىدىكى ئاچچىق ھەم مۇھەببەتلىك خاتىرىلەرنى كىشى-لەرنىڭ قەلب سارايلىرىغا ئۆچمەس نەقىش قىلىپ تىزىپ چىقىشقا قە-لىمىمنىڭ قۇربى يېتەرمۇ، دەپ ئويلاندىم. ئۇنى بىلگەن ـ چۈشەن-گەنسېرى ئىچىمدىن پىغان ئۆرلەپ، ئاشۇنداق ئاجايىپ بىر دا-نىشمەن، خاسىيەتلىك يازغۇچىنىڭ ئارىمىزدىن ئەلەم بىلەن كېتىپ قالغانلىقىغا تولىمۇ ئەپسۇسلاندىم. ئەدەبىياتىمىز ئۆچۈن مەشھۇر زات-لىرىمىز: ئەھمەد زىيائىي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، تېيىپجان ئېلىيېف ۋە زوردۇن سابىرلارنىڭ ۋاقتىسىز ئۆلۈمى زور يوقىتىش ـ پاجىئە بول-سىمۇ، ئەمما ھېچقايسىسىنىڭ پاجىئەسى زۇنۇن قادىرىنىڭ كۆلپەتلىك قىسمىتى ۋە ئۆلۈمىدەك زور تەسىر كۆرسەتكەن ئەمەس!...

بۇ يىل (2004 ـ يىل) 24 ـ سېنتەبىر خەلقىمىزنىڭ ئەنە شۇ چىن دىلىدىن سۆيىدىغان، ھۆرمەتلەيدىغان، ئارزۇلايدىغان مەشھۇر يازغۇ-چىسى، دراماتورگى ۋە ئاتاقلىق مەدەنىيەت ئەربابى زۇنۇن قادىرىي ۋاپاتىغا 15 يىل بولىدۇ. ئۇنى ئويلىغىنىمدا، قەدىردان يازغۇچىمىز مەرھۇم زوردۇن سابىرنىڭ: «ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ خاتىرىسى سېنى شادلاندۇرسا سەن بەختلىك، ئەكسىچە، ئۇ خاتىرىلەر سېنى خاپا قىل-سىچۇ، ئۇ چاغدا سەن مەڭگۈ ئۆكۈنگۈچى، پۇشايمان قىلغۇچى ئادەم بوپقالسەن ـ دە، ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ كۆڭۈلدە قالدۇرغان داغلىرىنى كەلگۈسىنىڭ ھېچقانداق خۇشھاللىقى ۋە تۆھپىسى بىلەن يۇيۇۋېتەل-مەيسەن» (2)دېگەن سۆزلىرى يادىمغا كېلىدۇ.

دەرھەقىقەت، مانا ھازىر زۇنۇن قادىرىي ياشىغان دەۋرنىڭ كۆ-ڭۈلدە قالدۇرغان داغ ـ كۆلەڭگىلىرىنى لازىم نۇرى بىلەنمۇ يۇيۇ-ۋەتكىلى بولمايۋاتىدۇ. كۆڭۈلدە ئېغىر ھەسرەت ئىزنالىرىنى قالدۇر-غان بۇ جۇدالىق يېشى يۈرەكلەردە زەردابقا ئايلىنىپ، بىز ۋە كېيىن-كىلەرنىڭ قان ـ تومۇرلىرىدا ئايلىنىپ يۈرىدۇ. ئەمدى بىزنىڭ پەقەت چوڭقۇر ئەپسۇسلۇق ۋە ئارمان گىرەلىشىپ كەتكەن قاراڭغۇ ئازاب ھاڭلىرىدا ئۇنىڭ ئەكس سادالىرىنى تىڭشاپ، غەم شارابىنى ئىچمەكتىن باشقا ئامالىمىز يوق!...

شۇنداق، ئۇ كەتتى... پىتنە ـ پاسات، ھەسەت ـ خۇسۇمەت ۋە ئىككىيۈزلىمىلىك ـ رىياكارلىققا تولغان كىشىلىك دۇنياسىنى تاشلاپ ئارام ئالدى. تەڭرى ئۇنىڭ پاك روھى ۋە پاك تېنى ـ پاك ھاياتىغا مۇناسىپ ئارامبەخش ماكان بەخش ئەتكەندۇر بەلكى. ئەمما ئۇنىڭ جىسمانىيىتى ئارىمىزدىن كەتكىنى بىلەن، ئۇلۇغۋار پاك روھى ھەر دەۋر بۇرجىلىرىدا ـ ئۇيغۇر روھىيىتىنىڭ ئەڭ پاك، ئەڭ ساغلام قاتـ-لاملىرىدا «تىرىلىپ» مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ. «بۇ بايراق مەڭگۈ يېقىل-مايدۇ، بەلكى بارغانسېرى ئېگىز لەپىلدەيدۇ» (3) . چۈنكى ئۇ ئۆز مىللىتىگە ئۆز: «شەخسىي قىممىتىدىن ھالقىغان تارىخىي قىممەت ۋە ئومۇمىي كىشىلىك تۆھپىكارلىقى قىممىتى» (4) يارىتقان ئۇلۇغ زاتتۇر.

زۇنۇن قادىرىي ھەقىقەتەن پاك ـ چىن ئىنسان ئىدى. ئۇ، ئۆمرى-نىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۆزىنىڭ شۇ ئۇلۇغ، ھەقىقىي يازغۇچىلىق قىممىتى بىلەن ياشاپ ئۆتتى. ئۇنىڭ بۇ قىممەتلىك، كىشىلەردە كەم ئۇچرايدى-غان كامالىي ئىنسانىي پەزىلىتى خەلق قەلبىدە خانتەڭرىدەك بۈيۈك ئابىدە تىكلەپ، قەلبىمىدىن ھالقىپ، خەلقنىڭ ھەقىقىي سۆيۈملۈك، پە-خىرلىنەرلىك قەھرىمان ئوغلانىغا ئايلاندۇردى. ئۆزبېكستان يازغۇ-چىسى ئۆتكۈر ھاشىموف: «يازغۇچى بولۇش ئۇچۇن قابىلىيەت بو-لۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ، قەلبى قەغەزدەك ئاق، قەغەزدەك يانىدىغان ئادەمدىلا ھەقىقىي يازغۇچى چىقىدۇ» (5) دېگەنىدى.

رەزىللىك، قەبىھلىك، ئالدامچىلىق، ھىيلە ـ مىكىر، زورلۇق ـ زۇمبۇلۇق ۋە ئاچكۆزلۈك ـ نەپسانىيەتچىلىك بىلەن تولغان كىشىلىك دۇنياسىغا تۆرەلگەن ھەرقانداق ئىنسانىنىڭ ئاشۇنداق ئېسىل پەزىلەت بىلەن بۇ دۇنيادىن ياشاپ ئۆتمىكى بەسىي مۇشكۈل. چۈنكى بىز: «ھەممىمىز ساختا پۇل ياسىغۇچىلارمىز! كۆمۈشتەك سۆزگە ياسما ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، شۇنىمۇ ساختىلاشتۇرۇۋاتقىنىمىز يوقمۇ؟» (6)

زۇنۇن قادىرىي مۇنداق ساختىلىق ـ رەزىللىكلەردىن مۇستەسنا ئىنسان ئىدى!...شۇڭا يېتۈك مۇتەپەككۇر ۋە شائىرىمىز مەرھۇم ئابـ-دۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن 1968 ـ يىلى تۇغقىنى مۇھەممەت ئابدۇللا (مۇھەممەت ئابدۇللا ئۇ چاغلاردا زۇنۇن قادىرىي پالىنىپ ياشاۋاتقان ئاقسۇدىكى «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا يېقىن بىر ئوتتۇرا مەك-تەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى) ئۆيىگە يوقلاپ كەلگەندە: «زۇنۇن قا-دىرىنى ئاسراڭلار، ياردەم قىلىڭلار، خەلقىمىز ئۇنداق ئادەمنى قايتا تاپمىقى تەس...» دېگەنىدى. ئېھتىمال مۇتەپەككۇر ئابدۇشۇكۇر مۇ-ھەممەتئىمىنىڭ «ئادەمنىڭ ئادەمى» دېگەن شېئىرى شۇ چاغدا زۇ-نۇن قادىرىيغا ئاتاپ يېزىلغان بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى بۇ شېئىر زۇنۇن قادىرىينىڭ پەزىلىتىگە تولىمۇ ئۇيغۇن كېلەتتى:

ئادەمنىڭ ئادەمى نومۇستىن كۆپ كەم،
سىناقلار ئوتىدىن چىقار چىن ئىنسان.
بەزىلەر ھالاۋەت ئۆچۈن يەيدۇ غەم،
ئۇلارنى خەشەك دەپ يەكۈنلەر زامان (7) .

ھاياتنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى مۇتەپەككۇر ئالدىن ئېيتقاندەك بولدى. مانا ھازىر بۇ رەھىمسىز تارىخ «ھالاۋەت ئۆچۈن غەم يە-گەن»لەرنى «خەشەك» قىلىپ، زامان، ھەقىقەت ئوچىقىدا كۆيدۇرۇپ، مەسخىرىلىك ھالدا توپىسىنى تۇرپانغا ئۇچۇرۇۋەتتى. ئەمما «ئادەم-نىڭ ئادەمى» بولسا تا ھازىرغىچە ئەل قەلبىنىڭ بوستانلىرىدا خۇش پۇراق چېچىپ، ھۆرمەت ۋە مۇھەببەت بىلەن ياشىماقتا. ئۇنداقتا، بۇ ھۆرمەت ۋە مۇھەببەت ئىگىسى بولغان زۇنۇن قادىرىي قانداق ئادەم ئىدى؟ ئۇ قانداق يازغۇچى ئىدى؟ ئۇ قانداق ياشىغان ئىدى؟!...

مانا بۇ سوئاللارنىڭ توغرا يېشىمى ئۇنى كۆرمىگەن، بىلمىگەن-لەرگە نىسبەتەن ئۇلار قەلبىدە زۇنۇن قادىرىينىڭ ئۇلۇغ، يارقىن ۋە ئالىيجاناب ئوبرازىنى تىكلەپ، ئۇلارنى تەربىيىلەش جەھەتتە يېڭى، كۆچلۈك روھ بەخش ئېتىپ ئىلھاملاندۇرىدۇ، قوزغايدۇ. «ئۇ،

كىشىلەرگە ئالىيجاناب تۇرمۇشنى، بىباھا ئىدىيىلەرنى ۋە ھاياتىي كۈچكە تولغان ياشاش شەكلىنى بەخش ئېتىدۇ» ⑧ .

ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئالدىنقى پارلاق كەلگۈسىدە ئېھتىمال، زۇنۇن قادىرىيدىنمۇ تالانتلىقراق، ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە قابىل ـ ئۆتكۈر ساھىبى قەلەم يارىتىشى مۇمكىن. لېكىن كۆڭلۈم شۇنىڭغا ئە-مىنكى، ئۇنىڭدەك پاك، ھەققىي خەلقپەرۋەر، «مەنۇى دۇنياسىدا قەلەم بىلەن سۇرىتىنى سىزىپ، تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بېرەلمەيدە-غان» ⑨ ئەۋلىيا سۈپەت يازغۇچىنى كۆرەلىشى قىيىن!

ئېھتىمال، ئۇنى كۆرمىگەنلەر، بىلمىگەنلەر، چۈشەنمىگەنلەر بۇ مۇھەببەتلىك سەتىرلىرىمنى «ئاشۇرۇۋەتتىڭ!...» دېيىشى مۇمكىن. ئەمما ئۇنىڭ بىلەن بىللە بىر دەۋردە، بىر زامان ـ بىر سورۇندا بىللە بولغان زامانداشلىرى ئەلۋەتتە بۇ باھانى ئارتۇقچە دەپ بىلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ «ئەڭ ئېغىر كۈنلەردىمۇ خەلق بىلەن بىر سەپتە تۇرالىغان، باشقىلارنىڭ ئامەتسىزلىكىدىن ئامەت، ئۆزگىلەرنىڭ كۆز يېشىدىن بەخت ئىزدىمەيدىغان، ھاياتىنىمۇ، تەقدىرىنىمۇ خەلقنىڭ ھاياتى ۋە تەقدىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىغان، ئېسىل پەزىلەتلىرى بىلەن يازغۇچى دېگەن ئۇلۇغ نامغا مۇناسىپ ئىش قىلغان» ⑩ يازغۇچى ئىدى.

ئەي، كەلگۈسىنىڭ ئەدەبىيات تارىخچىسى، ھەزرىتى نەۋائىي «ئۇستازىم» دەپ ھۆرمەت قىلغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك شا-ئىرى ئەبەيدۇللا لۇتفىي ھەققىدە ئۇ: «ئۇيغۇرلارنىڭ پەسىخ ۋە بەلىخ (ئۆتكۈر ۋە گۈزەل) ئەدىبى» دېگەنىدى. ئۇ يەنە لۇتفىينىڭ ئادەمىي پەزىلەتلىرىگە قاراپ: «ئەزىز ۋە تەۋەررۈك كىشى» ⑪ دەپ ماختا-ىانىدى.

لۇتفىيدىن بەش ـ ئالتە ئەسىر كېيىنكى 20 ـ ئەسىردە ياشىغان، ئۇيغۇرلار ئۆچۈن پەۋقۇلئاددە تۇغۇلۇپ قالغان بۇ سەبىي بالىدەك پاك بوۋاينى سەنمۇ: «ئۇيغۇرلارنىڭ پەسىخ ۋە بەلىخ ئەدىبى»، «ئەزىز ۋە تەۋەررۈك كىشىسى» دەپ يېزىشقا مەجبۇر بولسەن!...

بىز ئەنە شۇنداق «ئەزىز ۋە تەۋەررۈك كىشى» نى ساقلاپ قا-لالمىدۇق، بەلكى خارلىدۇق. سەن بىزنى قانچە تىللىساڭ، ھاقارەتلە-سەڭ، غەزەپلەنسەڭ ئەرزىيدۇ. چۈنكى بىزمۇ ئەجدادلىرىمىزنىڭ «خام كاللا»لىقىغا نەپرەتلىنىمىز ئەمەسمۇ!...

ئەگەر ئۇيغۇر يازغۇچى ـ شائىرلىرىدىن كىمەرسىگە زۇنۇن قادى-رىينىڭ بېشىغا قونغان شان ـ شۆھرەت، ئابرۇي، نوپۇز ـ ئىمتىياز، شۇنداقلا پەۋقۇلئاددە تالانتنىڭ ھومايۇن قۇشى قونغان بولسا، ئۇ ئەلۋەتتە باشقىچە ياشىغان ۋە ئالاھىدە تۇرمۇش كەچۈرگەن بولاتتى. لېكىن مۇلايىم، توغرا كەتكەن، ئىنسانىي تەبىئەتلىك زۇنۇن قادىرىي مۇنداق تۇرمۇشنى تەرك ئېتىپ، ئۆز خەلقى بىلەن ئېغىرلىقنى تەڭ تارتىپ، بەلكى خارلىنىپ، ئەل قاتارى ـ ئاددىي ـ ساددا، ئادەمىيچە ياشاپ ئۆتتى...

ژۇرنالىست، يازغۇچى تۇرسۇن قاھىرىي ئېيتقاندەك: زۇنۇن قا-دىرىي ھەققىدە يېزىشنىڭ مۇشكۈللۈكى ۋە شەرەپلىكلىكى مانا مۇشۇ يەردە. ئۇنى يېزىش ئۇچۇن ئۇنى بىلىش ـ چۈشىنىش، ھاياتى ۋە ئە-سەرلىرى ھەققىدە چوڭقۇر ئىزدىنىش ـ تەتقىق قىلىش كېرەك. بۇ-لۇپمۇ ئۇنىڭ ئالاھىدە نۇرلۇق قەلبى بىلەن بىرلىكتە مەنىۋى دۇنيا-سىدىكى ئادىمىيلىك ئېسىل پەزىلەت جاۋاھىراتلىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىپ، ھازىرقى دەۋردىكى قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ روھىدىن كۈن-سايىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىۋاتقان ئۇلۇغ ئادەمىي روھنىڭ قۇدرىتىنى نا-ھايان قىلىش كېرەك. چۈنكى: «تارىخ چۈشەنگەنلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، بىر روھتۇركى، ئۇنىڭمۇ تىرىكلەرنى جازالاش ياكى مۇكاپاتلاش قۇد-رىتى بولىدۇ. ئۆتمۈش شاھىدلىرى ھامان ئۆزىنىڭ قابىل ھەم قۇد-رەتلىك ئەۋلادلىرىنىڭ قەدىمگە مەدەتكار بولىدۇ»⑫ .

بىزنىڭ زۇنۇن قادىرىي ھەققىدە مۇنداق ئىنچىكە زىغىرلاپ، ئەسلەپ ۋە ھۆرمەتلەپ، كۆڭۈل مارجانلىرىنى قۇرمۇقۇرلارغا تىزد-شىمىز، ھازىرقى ۋە كەلگۈسى ئەۋلاد ئالدىدا تارىخىي بۇرچىمىزنى ئادا قىلىشىمىزدىن باشقا نەرسە ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن بىر دەۋردە، بىر زامان، بىر ماكاندا ئوخشاش مۇھىتتا ياشىغانلىقىمىز، شۇنداقلا ئۇنى ئوبدان بىلىش ۋە چۈشىنىشىمىز بىزنى بۇ قۇتلۇق ئىشقا ئۇندە-يدۇ!... ئەپسۇسكى، تاھازىرغىچە ئۇ ھەقتە تەپسىلىيرەك، ئادەمنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ئەسەر يېزىلمىدى. بۇ، ئادەمنى چوڭقۇرئويلاند-ۇرىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، ياسىن خۇدابەردى، ئابدۇرەھمان قاھار، مەمتىمىن ھوشۇر، مۇھەممەتجان راشىددىن، ئەختەم ئۆمەر، ئالىمجان ئېلىخان، تۇرسۇن قاھىرىي، مۇھەممەت ئابدۇللا، ئابدۇكېرىم ھاشىم، تۇردى ھاشىم، تۇردى داۋۇت، ئەھمەد ۋاھىدىي (مەسئۇل مۇھەررىر-دىن تولۇقلىما)... قاتارلىقلارغا رەھمەت! ئۇلار ئاز بولسىمۇ، ئۆز بو-يىقلىرى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئوبرازىنى گۈزەللەشتۇردى.

مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، مەن ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى م.گوركىيغا ئىچ ـ ئىچىمدىن ئاپىرىن ئوقۇيمەن! قارالڭ، ئۇ ئۆز زامان-داش ئەدىبلىرى ھەققىدە قانداق ياخشى خاتىرىلەرنى قالدۇرغان. ئۇ نېمىدېگەن كەڭ قورساق، يىراقنى كۆرەر، مىللەتپەرۋەر ۋە قەلەم سا-ھىبلىرىغا مېھىر ـ شەپقەتلىك!... بىز نۇرغۇن رۇس يازغۇچىسىنىڭ خاراكتېرى، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، شەخسىي ھاياتى ۋە ئەدەبىياتقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ھەققىدە پەقەت گوركىينىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئاشۇ گۈزەل ئەسلىمىلىرىدىن بىلدۇق.

ئۇ، لېۋ تولستوي، چېخوف، كورولېنكو، پودياچېف، پىرشۇبىن، سېرگېي يېسىنىن، گارىن مېخايلوۋسكىي، مىخائىل ئېسىاكوۋسكىي... ۋە باشقىلار ھەققىدە تولۇپ تاشقان سۆيۈنچ، ھەيران بولغان ۋە تەئەج-جۇپلەنگەن ھالەتتە ئۇلارنى ئىنسانلىقتىن ھالقىتىپ، تارىخ تاسادىپىي ئاتا قىلغان مۆجىزىلىك ئۇلۇغ زات قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ. بۇ ھال بو-لۇپمۇ تولستوي، چېخوف ۋە يېسىنىلاردا ئالاھىدە قېنىق رەڭدە كۆ-رۈنىدۇ:

«ئۇ، خۇداغا ئوخشايدۇ، ـ دەيدۇ گوركىي تولستوي توغرىسىدا زوقلىنىپ، ـ لېكىن ساۋاتسىزلىقا ياكى ئولىمپىچكە ئەمەس، بەلكى لىپا دەرىخى ئاستىدىكى ئىرەن ياغىچىدىن ئىشلەنگەن تەختتە ئولتۇرغان، گەرچە ئۇنچە سۈمباتلىق بولمىسىمۇ، بىراق، ئېھتىمال باشقا خۇدالارغا قارىغاندا ھېلىگەررەك بولغان رۇس خۇداسىغا ئوخشايدۇ» ⑬ . ئۇ يەنە: «ئۇنىڭغا، يەنى تولستويغا ئۆلۈش مۇمكىنمۇ؟ پۈتكۈل ئالەم، پۈتكۈل يەر يۈزى ئۇنىڭغا قاراپ تۇرىدۇ»⑭ دەيدۇ. ھەتتا ئۇنىڭ

قوللىرىنى تەسۋىرلەپ: «ئۇنىڭ قوللىرى ئاجايىپ ئىدى، قان تومۇر-لىرىنىڭ بۆرتۈشىدىن ئۇنىڭ مۇشەكلىرى چىقىپ تۇراتتى ۋە شۇنداق بولسىمۇ ئالاھىدە جانلىق قىلىپ يارىتىلغانىدى. ئېھتىمال، ئىئونارىدو-داۋىنچىنىڭ قوللىرى شۇنداق بولغاندۇ» ⑮ . كۆزلىرىنىچۇ، قارالۇ، ئۇ:«بۇنداق ناھايىتى تەسىرلىك كۆزلەرنى مەن ھېچقاچان كۆرمىگەن-مەن. ل.ن. نىڭ بىر جۈپ كۆزىدە مىڭلىغان كۆز بار ئىدى»⑯ دەيدۇ. كۆرىڭىزمۇ، بۇ ئۇلۇغلاشلارنى!...

لېۋ تولستوي بولسا چېخوۋ توغرىسىدا: «فرانسۇزلاردا ئۇچ يازغۇچى: ستىندال، بالزاك ۋە فلوبېر، بۇنىڭدىن تاشقىرى موپاسسان بار،لېكىن چېخوۋ ئۇنىڭدىن ياخشىراق» ⑰ دەيدۇ. قارالۇ، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇھەببىتى - ھۆرمىتىنى...

گوركي شائىر يېسىنىن توغرىسىدا بولسا: «سېرگي يېسىنىن پەقەت ئادەم بولۇپلا قالماي، بەلكى تەبىئەت تەرىپىدىن پەقەت شېئىرىيەت ئۇچۇن، پۇتمەس - تۇگمەس ‹ئېنتىزلار قايغۇسى›نى باشقا جانلىقلار-دىن كۆرە پەقەت ئادەملەرگە خاس بولغان مېھىر - شەپقەت ۋە دۇنيادىكى ھەممە جانۋارغا بولغان مۇھەببەتنى ئىپادە قىلىش ئۇچۇن يارىتىلغان شائىر...»⑱ دەپ تەرىپلەيدۇ.

گوركىينىڭ تولستوي توغرىسىدىكى ئەسلىمىسىنىڭ ھەر بىر قۇ-رىدا ئالتۇن يېپىتەك سوزۇلۇپ تۇرغان بىر قىممەتلىك روھ ئادەمنى قاتتىق ئويغا سالىدۇ. شۇ نەرسە قىزىقكى، تولستوي گوركىينى ئانچە ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇچراشقانلا يەردە ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىدۇ. ھەتتا ئۇ چېخوۋقا: «گوركي زەھەر ئادەم، ئۇنىڭ كۆڭلى چېقىمچىلىققا ما-يىل...» دەپ چاقىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق گوركي ئۇنى ‹كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى› جان - جېنىدىن ياخشى كۆرىدۇ ۋە ئۇنى: «پۇشكىن، تولستوي - بىزلەر ئۈچۇن ئۇلاردىن ئۇلۇغراق ۋە قەدىرلىكرەك ھېچ نەرسە يوق...»⑲ دەپ ماختايدۇ. ھەتتا 1919 - يىلى «لېۋ نىكولا-يېۋىچ تولستوي توغرىسىدا خاتىرىلەر» دېگەن مەخسۇس كىتاب ئۈشلەپ نەشر قىلدۇرىدۇ. قارالۇ، بۇ نېمىدېگەن ئۇلۇغ روھ. باشقىلار توغرىسىدا مۇنداق سەممىيەتلىك بىلەن ياخشى گەپ قىلىش ئۈچۇن ئىنسانىدا ھەقىقەتەن ياخشى تەبىئەت، كەڭ قورساقلىق، كۆچلۈك ئە-قىدە - ئېتىقاد ۋە جۇرئەت بولۇشى كېرەك.

بۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ، مىللىتىمىزنىڭ ئەدەبىيات سەركەردىلە-رىنىڭ ئۆتكەنكى ۋە ھازىرقى بەزى ئىشلىرىنى ئويلاپ، ئىچىم كۆيۈپ ھەم نەپرەتلىنىپ، ھەم ئېچىنىپ، نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ كەتتىم.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، سىز تەسەۋۋۇر قىلىڭكى، مۇبادا گوركىي-نىڭ ئورنىدا بىزنىڭ ھازىرقى «تاۋى نازۇك» داڭلىق ئەدىبلىرىمىز-نىڭ بىرەرسى ئۆزى ئۇستىدە بىرەر «ئاقساقال» يازغۇچىدىن شۇ-داق بىمەنە سۆزلەرنى - ئەختەم ئۆمەرنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا «ئاپشاركا - چېقىمچى!...» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالسا قانداق قىلغان بولاتتى؟!... بىزنىڭ بۇزۇلۇپ كەتكەن خاراكتېرىمىز بويىچە، بىتەھقتىكى ئۇ «ئاقساقال» يازغۇچىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ، ساقلىنى يۇلغىدىغان بولاتتى. ئۇنىڭسىزمۇ تېخى يېقىنقى يىللاردىلا بىر تۇر-كۇملەر چېقىپ، چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىش بۇيىاقتا تۇرسۇن، ئۆز خەلقىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى بىلەن ھېسابلاشماستىن، «بىز چۈشتىن تۇغۇلغانلار، ياۋروپا - ئامېرىكىدىن ئوغۇزلانغان...» دەپ مەرھۇم ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، تېيىپجان ئېلىيېف، ئابدۇكېرىم خوجا، جاپپار ئە-مەت، تۇردى سامساق... قاتارلىق ئاقساقاللارنىڭ ئالدىدا:«سىلەر بولدۇرۇپ، زامانىدىن قالغان ساماۋى پۇچەك قەلەمكارلارنى تاشلاڭلار ئەمدى. نەۋائىيدىن بۇيان شائىر تۇغۇلمىدى، مانا ئەمدى بىز قەلە-مىدىن چاقماق، قەدىمىدىن گۈلدۇرماما چىقىدىغان يېڭى شائىر بولۇپ تۇغۇلدۇق. شېئىرنى قانچە چۈشەنمىسە بىزگە شۇنچە ياخشى. تېخى بىز ئەمدى چاقماق چېقىپ، ھاۋا گۈلدۇرلىتىپ، شېئىرنى خالىتا كوچىغا ئەكىرىپ نومۇسسىغا تېگىمىز!...» دېيىشىپ كۆرەڭلەپ، شارەڭ ئۇ-چۇپ، رەھمەتلىكلەرنى تۇلۇقتىن چىققان ئاتتەك قارا تەرگە چۈشۈ-رۈۋەتمىگەنمىدى!...

تېخى يېقىندىلا ئىلدا كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان بىر يازغۇچى ئە-دىبلەر يىغىلغان كاتتا سورۇندا مېھمانلارنىڭ كەيپىياتىنى ئۇچۇرۇپ، قورساق سوقۇشى قىلغانلىقى ۋە يەنە ئېيتىشقا تىل بارمايدىغان بەزى ئىشلارنىڭ... ئەلنىڭ روھىغا ئەمەس، قەلەمكەشلەرنىڭمۇ روھى دۇنياسىغا قاتتىق تەسىر قىلىپ، ئۇلارنىڭ قەلەم ئەھلىگە نىسبەتەن مېھىر - مۇھەببىتىنىڭ تۇۋىگە سۇ كىرگۈزۈۋاتقانلىقى كىشىنى ئويلاند-ۇرمامدۇ؟!

مانا، بىزنىڭ بەزى چوڭ زىيالىي - قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ ئەھۋالى....

بۇرادەر! ئىش ئۇنداق ئەمەس، ئادىمىي پەزىلەت ئۇنداق ئەمەس. «ۋىجدان»، «ئادىمىگەرچىلىك»، «ئىناقلىق!» ئەجەب يازىسىز - ھە! بېشىڭىزغا كەلگەندە «چاۋىڭىزنى چىتقا يايسىز». سىزنى قاد-ىماقمۇ خەلقنىڭ يازغۇچىسى دېگىلى بولسۇن! شۇنى ئەستىن چىقار-ماڭكى ھەم قايىل بولۇڭكى، لېۋ تولستويدەك، چېخوفتەك، يېسىنىن-دەك، بىزگە نىسبەتەن زۇنۇن قادىرىيدەك، ئەھمەد زىيائىيدەك، ئابـ-دۇرېھىم ئۆتكۈردەك، تېيىپجان ئېلىيېفتەك، زوردۇن سابىردەك... قە-لەم ساھىبلىرى مىللەتنىڭ مەنىۋى تۇۋرۇكلىرى، تەڭرى ئۇلارنى ئا-لاھىدە روھتا ياراتقان شەخسلەر. ئىنسانلارنىڭ بارماق ئىزى بىر - بىرىگە ئوخشىمىغىنىدەك، ئىنسانغا تەقسىم قىلىنغان روھمۇ ئوخشـ-مايدۇ. مەيلى سەن ئۇنداق ئۇلۇغ زاتلارغا قارشى پىتنە - پاسات ئۇ-رۇقلىرىنى تېرى، مەيلى ئۇلارغا قەست قىلىپ تىغ بىلەن ئۆلتۈر، مەيلى ستابلىرىنى كۆيدۈر، مەيلى خۇشامەت قىل... بەربىر، ئۇلار تەڭرى ئاتا قىلغان ئاشۇ ئالاھىدە روھىي قۇدرىتى بىلەن ئۇزاق ياشىسۇن، قىسقا ياشىسۇن، ئوخشاشلا يۇلتۇزدەك چاقناپ، ئىنسانىيەت ئاسمىنىنى يورۇتىدۇ. سېنىڭ دۇشمەنلىكىڭ، تىل - ھاقارەت، سۇخەنچىلىكىڭ، ھەتتا خۇشامەت - پورداقچىلىقىڭ ئۇلارنىڭ نۇر مەنبەسىنى كۆچلەن-دۈرىدۇكى، ھەرگىز ئاجىزلاشتۇرمايدۇ. چۇنكى ياراتقۇچى: «ھەر بىر ئىنسانىنى پەقەت تاقەتى يېتىدىغان ئىشقىلا تەكلىپ قىلىدۇ»⑳ .

مەن نېمە ئۈچۇن بۇ قىستۇرمىنى سۆزەپ كېلىۋاتىمەن. ئەقىللىق ئوقۇرمەن بۇنى ھېس قىلالايدۇ. بىزدە گوركىيدەك ئالىيجانابروھ بولۇشى، ئەۋلادلارغا يۇز كېلەلەيدىغان ئىش قىلىشىمىز كېرەك. «تۇر-مۇشمىزدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، - دەيدۇ سۇخۇملىنسكىي، -

ئادەمنى قەدىرلەش، ھۆرمەت قىلىش، ئاسراش»㉑ . بۇيۇك تاجىك مۇتەپەككۇر شائىرى جالالىددىن رۇمىيمۇ: «ئىنسانىنى سۆيمەك ـ ئاللانى سۆيمەكتۇر»㉒ دېگەنىدى.

بۇ جەھەتتە يازغۇچىلىرىمىز مەھمۇت مۇھەممەت ۋە نۇرمۇھەممەت توختىلارغا رەھمەت! ئۇلار قانداقلا بولمىسۇن تېيىپجان ئېلىيېۋ، زوردۇن سابىر ۋە روزى سايىتلار ھەققىدە كىتاب ـ خاتىرىلەرنى يېزىپ ئەقىدىلىك، ھۆرمەتلىك ئىش قىلدى.

ئۇيغۇر ئەدەبىيات قوشۇنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىشتىن كېيىنكى ئىجادىيەت مۇساپىسىدە تەسەۋۋۇردىن ھالقىغان دەرىجىدە مول ئىجادىي نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، خەلقىمىزگە زور مەنىۋى بايلىق بەخش ئەتكەن بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا ئەپسۇسلۇق ئىلكىدە شۇنى ئېيتىشىمىز قىلمايمىزكى، ئۆزىنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرى، تەبىئىتىدە ئۆز بەدىئىي ئەسەرلىرىدەك ئىجابىي بۆسۈش ھاسىل قىلالمىدى.

بىزدە ھازىر روھىي نىجىسلىق كۆچلىنىپ، ئادەمىي پەزىلەتنى بوغۇۋالدى. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ روھىي نىجىسلىق ۋە ئۇ كەلتۈرۈۋاتقان ئادەمىيلىككە يات ئىشلار تەبىئىي بولۇپ شەكىللەنمەكتە. مانا شۇنداق بولغاچقا بىزدە كەڭ قورساق، سەمىمىي نىيەتلىك، خەلقچە ۋە ئەۋلادلىرىمىزغا كۆيۈمچان، مەسئۇلىيەتچان ئادەملىرىمىز ئاز بولىدى. زۇنۇن قادىرىيدەك شۇ ئاز ئادەملىرىمىزنىمۇ قەدىرلىيەلمىدۇق. ئەسلىدە بىزدە ئۇلارنى تىرىكلىكىدە بولسۇن ياكى ئۇ ئالەمگە كەتكەندە بولسۇن، ماكسىم گوركىيدەك قەدىرلەش ئېڭى، ئادەمىي مۇھەببەت بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇنداقلا ھەر بىر داڭدار سەنئەتكارنىڭ تەتقىقاتچىسى، تەتقىقات ئورۇنلىرى بولۇشى كېرەك ئىدى. چۈنكى ئۇلار يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نامايانداىرى ئىدى. بۇ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدە كەم بولسا بولمايدىغان ئېگىز ئىدى. ئەپسۇسكى، بىز ھازىرغا قەدەر «مەن»نىلا ئويلاپ، بۇ ھەقتە ئويلاشمىدۇق. بۇ جەھەتتە ئالاھىدە تەشەككۇر ئەلۋەتتە نۇرۇۋاتقان ئادەمىيلىككە يات ئىشلار تەبىئىي بولۇپ شەكىللەنمەكتە. مانا شۇنداق بولغاچقا بىزدە كەڭ قورساق، سەمىمىي نىيەتلىك، خەلقچە ۋە ئەۋلادلىرىمىزغا كۆيۈمچان، مەسئۇلىيەتچان ئادەملىرىمىز ئاز بولىدى. زۇنۇن قادىرىيدەك شۇ ئاز ئادەملىرىمىزنىمۇ قەدىرلىيەلمىدۇق. ئەسلىدە بىزدە ئۇلارنى تىرىكلىكىدە بولسۇن ياكى ئۇ ئالەمگە كەتكەندە بولسۇن، ماكسىم گوركىيدەك قەدىرلەش ئېڭى، ئادەمىي مۇھەببەت بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇنداقلا ھەر بىر داڭدار سەنئەتكارنىڭ تەتقىقاتچىسى، تەتقىقات ئورۇنلىرى بولۇشى كېرەك ئىدى. چۈنكى ئۇلار يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نامايانداىرى ئىدى. بۇ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدە كەم بولسا بولمايدىغان ئېگىز ئىدى. ئەپسۇسكى، بىز ھازىرغا قەدەر «مەن»نىلا ئويلاپ، بۇ ھەقتە ئويلاشمىدۇق. بۇ جەھەتتە ئالاھىدە تەشەككۇر ئەلۋەتتە نۇرۇۋاتقان ئادەمىيلىككە يات ئىشلار تەبىئىي بولۇپ شەكىللەنمەكتە. مانا شۇنداق بولغاچقا بىزدە كەڭ قورساق، سەمىمىي نىيەتلىك، خەلقچە ۋە ئەۋلادلىرىمىزغا كۆيۈمچان، مەسئۇلىيەتچان ئادەملىرىمىز ئاز بولىدى. زۇنۇن قادىرىيدەك شۇ ئاز ئادەملىرىمىزنىمۇ قەدىرلىيەلمىدۇق. ئەسلىدە بىزدە ئۇلارنى تىرىكلىكىدە بولسۇن ياكى ئۇ ئالەمگە كەتكەندە بولسۇن، ماكسىم گوركىيدەك قەدىرلەش ئېڭى، ئادەمىي مۇھەببەت بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇنداقلا ھەر بىر داڭدار سەنئەتكارنىڭ تەتقىقاتچىسى، تەتقىقات ئورۇنلىرى بولۇشى كېرەك ئىدى. چۈنكى ئۇلار يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نامايانداىرى ئىدى. بۇ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدە كەم بولسا بولمايدىغان ئېگىز ئىدى. ئەپسۇسكى، بىز ھازىرغا قەدەر «مەن»نىلا ئويلاپ، بۇ ھەقتە ئويلاشمىدۇق. بۇ جەھەتتە ئالاھىدە تەشەككۇر ئەلۋەتتە نۇرۇۋاتقان ئادەمىيلىككە يات ئىشلار تەبىئىي بولۇپ شەكىللەنمەكتە. مانا شۇنداق بولغاچقا بىزدە كەڭ قورساق، سەمىمىي نىيەتلىك، خەلقچە ۋە ئەۋلادلىرىمىزغا كۆيۈمچان، مەسئۇلىيەتچان ئادەملىرىمىز ئاز بولىدى. زۇنۇن قادىرىيدەك شۇ ئاز ئادەملىرىمىزنىمۇ قەدىرلىيەلمىدۇق. ئەسلىدە بىزدە ئۇلارنى تىرىكلىكىدە بولسۇن ياكى ئۇ ئالەمگە كەتكەندە بولسۇن، ماكسىم گوركىيدەك قەدىرلەش ئېڭى، ئادەمىي مۇ-

ئەل قەلبىدىكى يارقىن ئوبرازىنى تېخىمۇ نۇرلاندۇردى. بىز بۇنىڭدىن تولىمۇ خۇرسەنمىز. لېكىن!... تىلىمىزدا مۇشۇ «لېكىن» دېگەن قارىمۇقارشى باغلىغۇچى نەدىن پەيدا بولدىكىن، ئادەم بىر ئوبدان «كاككۇك بىلەن خوراز»دەك ماختاپ ـ ماختىنىپ: «ئوخشاپتۇ!...» دەپ ھۇزۇرلىنىپ تاماق يەۋاتقاندا، ئاشۇ «لېكىن» دېگەن قۇرۇق ئۇستىخان گالغا تۇرۇۋالىدۇ ـ دە، ھېچ تۇتقۇزۇپ پەيزىنى قاچۇرىدۇ. ئامال يوق، پەيغەمبىرىمىز: «ئاچچىق بولغان تەقدىردىمۇ ھەقنى سۆزلىگىن» ㉓ دېگەن. ئاجىز قەلەم ساھىبى مۇھەممەت پولاتكەك داڭلىق ئوبرورچىغا ۋە «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»گە تەھرىرلىك قىلغان مۇھەررىرلەرنىڭ ھۆرمەتلىك ئۇستازى، پىشقەدەم مۇھەررىر، مۆھتەرەم ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر ئەپەندىگە دوستانىلىق بىلەن روبىرو تۇرۇپ، كەتكۈزۈپ قويغان سەۋەنلىك رومكىسىنى ئالدىغا قويماي ئامالسىز!

تەنەپپۇسلۇق غۇدۇر پاراڭ: ئۇلار كەچۈرگەيكى، «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»دەك شۇنداق بىر كاتتا، مۇھىم كىتابنى نەشرگە تەييارلاش ۋە تەھرىرلەشتە كەتكۈزۈپ قويغان. زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرىنى نەشرگە تەييارلاشتا قىلچە خاتالىققا يول قويۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئۇستاز-نىڭ كىتابى،ئۇ پۈتكۈل ئۇيغۇر ئەدەبىيات قوشۇنى، ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلغۇچىلار، ئۆگەنگۈچىلەر شۇنداقلا تەتقىقات قىلغۇچىلار ئۈچۈن دەرسلىك ـ قوللانما. چەت ئەللىكلەر ئۇچۇن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، تارىخى، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى ئۆگىنىش ـ تەتقىق قىلىش جەھەتتىكى مۇھىم ماتېرىيال. ئۇنىڭدا ئازراق خاتالىق بولىدىكەن، ئۇ پۈتكۈل ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ گەۋدىسىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەپسۇسكى، بۇ ئىككى داڭلىق ئەدىب «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»نى نەشر قىلىشتا، بىر قانچە چوڭ سەۋەنلىككە يول قويغان:

1. «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»نىڭ 237 ـ بېتىدىكى «بەختىخان-نىڭ ھاياتى» دېگەن چوڭ ماۋزۇ ئاستىدىكى «قىسقا ھېكايە»دە (زۇنۇن قادىرىينىڭ سۆزى) بىرىنچى كىچىك ماۋزۇ «گۈڭشې بالىلىرىنىڭ ناخشىلىرى» ئاستىدا ھېكايە بېرىلىپ، ئىككىنچى كىچىك ماۋزۇ «ـ خاتىرجەم بولغان ئائىلە» 220 ـ بەتتە ئايرىم ھېكايە قىلىپ بېرىلگەن. نەتىجىدە بۇ ھېكايىلەر بىر ـ بىرىگە باغلانمىغانلىقنىڭ ئۈستىگە، «بەختىخانلىق ھاياتى» دېگەن چوڭ ماۋزۇ ئېچىلماي، ئوقۇرمەنلىك ئاسمىنىدا چۈشىنىكسىز بىر نېمە بولۇپ، پارچە بۇلۇتلاردەك لەيلەپ قالغان. «بەختىخانلىق ھاياتى»نى ئوقۇغان ئادەم ئۇنىڭدىن بەختىخان توغرىلىق بىرەر ئېغىزمۇ ھېكايە ئاڭلىمايلا، بەلكى باللارنىڭ گۈڭشې قوينىدا پاراۋان، بەختلىك، باياشات تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى؛ يازغۇچىنىڭ ئۆتمۈش جەمئىيەتتىكى باللارنىڭ ھاياتى بىلەن ھازىرقى دەۋردىكى باللارنىڭ ھاياتىنى سېلىشتۇرۇپ يازغان قىستۇرمىسىنىلا كۆرەلەيدۇ. ئەمما بەختەخان بولسا ھېچنەدە كۆرۈنمەيدۇ. بۇ قانداقمۇ ھېكايە بولسۇن؟!...

ئاپتور يەسلىدە ناخشىسىنى زوقلىنىپ ئاڭلىغان ئوماق قىز ـ تۇر-سۇنئاينىڭ ئانىسى بەختىخاننى «خاتىرجەم بولغان ئائىلە»دە ھېكايە قىلىدۇ. ئۇ، بۇ ھېكايىنىڭ بېشىدىلا: «باللار باغچىسىدىكى كىچىك-كىنە پومبۇلاق ناخشىچى تۇرسۇنئاينى كۆرگەندىن كېيىن، مەن

مۇشۇنداق ئومۇ، چېچەن قىز تۇغۇلغان ئائىلىنى كۆرگۈم كېلىپ، تۇرسۇنئاينىڭ ئانىسى ئىشتىن قايتقان ۋاقتىنى تېپىپ ئۆيىگە باردىم، بەختىخان مېنى ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى» (24) دەيدۇ.

مەن بۇ كىتابنى نەشرگە تەييارلىغان ۋە تەھرىرلىك قىلغان بۇ ئىككىيلەن بىلەن بەسلىشىمەنكى، «بەختىخاننىڭ ھاياتى» ۋە «خاتىرجەم بولغان ئائىلە» پەقەت بىرلا ھېكايە.

ئەدەبىي تەنقىدچى، تونۇلغان تەنقىقاتچى قاۋسىلقان قامىجانىمۇ بۇنىڭغا دىققەت قىلماي، «خاتىرجەم بولغان ئائىلە»نى ئايرىم ھېكايە قىلىپ سۆزلەيدۇ. ئۇلار ئويلىمايدۇكى، بىر ھېكايىدە بىر چوڭ، بىر كىچىك ماۋزۇ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ئادەتتە تېمىنىڭ ماۋزۇ ئاستىدا ئىككىدىن كۆپ ماۋزۇ قويۇلغان بولىدۇ. شۇنداقلا بۇ ھېكايىلەر ئوخشاش بىر يىلدا ـ 1960 ـ يىلى يېزىلغان. ئازادلىقتىن كېيىن «يولۋاس تۇغىدىغان» بۇ يازغۇچى ھەرگىز بىر يىلدا ئىككى يولۋاس تۇغقان ئەمەس. بۇنىڭدىنمۇ، ئىككىسىنىڭ بىر ھېكايە ئىكەنلىكىنى پەملىۋالغىلى بولىدۇ.

2. تېخىمۇ قىزىقى ۋە ئەجەبلىنەرلىك يېرى شۇكى، بىرى داڭلىق ئوبزورچى، يەنە بىرى پېشقەدەم، داڭلىق مۇھەررىر تۇرۇقلۇق، زۇنۇن قادىرىنىڭ «روھىي ئوزۇق توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسى (675 ـ بەت). دېكى مىسالغا ئالغان ساتىرىك ئىشىرنى پۇتۇنلەي خاتا ئورۇنلاشتۇرغان:

قىزىلگۈل زوقىدا سازەندە بۇلبۇل
كېلىپ باغۇ ـ بوستانغا قونسا بولدى.
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ،
ئۇ مەخلۇقنىڭ قورسىقى تويسا بولدى.

بۇ نېمە؟ بۇ قانداق شېئىر؟! بۇ شېئىردا نېمە مەنە بار؟ خۇن تۆكۈلگەن «ئۇ مەخلۇق» ـ نېمە؟ بۇلبۇلمۇ! ... بۇلبۇل خۇن تۆكەمدۇ؟! بۇ شېئىردا مۇنداقلا قارىغاندا خۇن بىلەن كارى بولماي قورسىقى تويسلا بولىدىغان «مەخلۇق» ـ بۇلبۇل بوپقالغان!...

بۇ شېئىرنىڭ ئالدىدا زۇنۇن قادىرىي مۇنداق يازىدۇ: «چۈشۈن دائىم ئېشەكنىڭ يېغىرىنى كۆرگەندەك، يامان نىيەتلىك ئادەم باشقىلارنىڭ كەمچىلىكىنىلا كۆرىدۇ. مانا مۇشۇنداق يارىماس شەخسلەرنىڭ خاراكتېرىنى يۇمۇر غەلۋىسىدا تاسقاپ، ئۇنىڭدىن چىققان ئىپلاس نەتىجىنى كۆرسىتىش كېرەك. قاراڭلار، تۆۋەندىكى بۇلبۇل بىلەن سېغىزخاننىڭ ھەرىكىتىنى سېلىشتۇرغان ساتىرىك شېئىردا ئۇزۇننىڭ يامان نەپسىنى قاندۇرۇش يولىدا قان تۆكۈشتىنمۇ يانمايدىغان شەخسلەرنىڭ دەھشەتلىك خاراكتېرىگە نەپرەت ئوتى چېچىلغان» دەپ يۇقىرىقى شېئىر بەرىلگەن.

ئاپتورنىڭ يۇقىرىقى سۆزى بىلەن شېئىر ھېچقانداق مەنتىقىي باغلىنىش، شېئىرىي پىكىر ھاسىل قىلالمايدۇ. ئۇ ئەسلىدە زۇنۇن قادىرىي ئۇزۇننىڭ «ھەسەل ھەرە بىلەن كۆك چۈشۈن» دېگەن مەسەلىدىن ئېلىنغان بولۇپ، بۇنىڭدا ئىشچان ھەرە بىلەن (زۇنۇن قادىرىينىڭ «چۈشۈن دائىم ئېشەكنىڭ يېغىرىنى كۆرگەندەك» دېگەن سۆزىگە ماس ھالدا) تەييار تاپ كۆك چۈشۈننىڭ خاراكتېرى سېلىشتۇرۇلغان:

ھەرە دېدى: «ئاساندىن نېمە لەززەت،
بىلەمسەن ئەمگەكنىڭ تۇۋۇى راھەت.
سەندەك تەييار راھەت ئىزدىمەيمەن،
قېنىپ جەۋھەردىن ھەسەل ياسايمەن».
چۈشۈن دېدى: «مەن سەندەك كەزمەيمەن،
ئەتراپقا بىرلا نەزەر تاشلايمەن.
كۆرىمەن ـ دە، ئېشەكنىڭ يېغىرىنى،
تىنىپ چىقىرىمەن پۇرىقىنى...
چۈشۈن ئۇچۇن نېمە كاربدۇر گۈلنىڭ؟
يېغىرنىڭ ئۈستىگە قونسلا بولدى.
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ،
ئۇنىڭ قورسىقى تويسلا بولدى.
چۈشۈنگە ئوخشاشلار بار جاھاندا،
ھەمىشە يېغىرنىلا كۆرىدۇ.
باشقىلارنىڭ ياخشى يېرىنى كۆرمەي،
يامان يېرىنىلا ئىزدەپ يۈرىدۇ» * .

ئۆزۈكلار كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى، بۇ مەسەل ـ ساتىرىك شېئىر ئاپتورنىڭ ئالدىنقى سۆزلىرىگە چەمبەرچاس باغلىنىپ، ئۇنىڭ پىكرىنى چۈشەندۈرۈپ، كۆچەيتىدۇ ۋە جانلاندۇرىدۇ. شۇڭا ئەسلىدە ئۇ ماقالىگە ئالدىنقى شېئىرنىڭ ئورنىغا: «چۈشۈن ئۇچۇن نېمە كاربدۇر گۈلنىڭ؟» دېگەن شېئىرىي كۆپلەت ئېلىنىشى كېرەك ئىدى.

بۇ يەردە يەنە شۇ نەرسىنى كۆكۈلدىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇكى، ئەسلىدە زۇنۇن قادىرىي ئالدىراشلىقتا شۇنداق يازغان بولۇشى مۇمكىن، ئاپتورغا بولغان قاتتىق ئېتىقاد ۋە ھۆرمەت يۇزىسىدىن نەشر قىلغۇچىلارمۇ قەلەم تەگكۈزمىگەن بولۇشى مۇمكىن، لېكىن (يەنە كەلدى بۇ «لېكىن») ئاپتور خاتا قىلغانكەن، (بەلكى ياشىنىپ قالغانلىقتىن شۇنداق بولغاندۇ) نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ، بولۇپمۇ مەسئۇل مۇھەررىرنىڭ خاتالىقنى تۇزىتىش مەسئۇلىيىتى بار ئەمەسمۇ!...

ئۇنىڭدىن باشقا، «غۇنچەم» دراما سىدىكى باستىنىڭ: «ئەمدى ئۇنىمىسا تاشنى تاياقتا تاڭمىزمۇ شەرۋان ئاغچا» دېگەن سۆزى سېيىتىنىڭ سۆزى بولۇپ خاتا ئېلىنغان. شۇنداقلا «ھەسەل ھەرە بىلەن كۆك چۈشۈن»، «قاغا بىلەن كەپتەر»... قاتارلىق ئەسەرلەردىمۇ بەزى كىچىك خاتالىقلار ھېجىيىپ تۇرىدۇ.

زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرىگە نىسبەتەن مۇنداق مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش ئەلۋەتتە ئادەمنىڭ يۈزىنى قىزارتىدۇ. زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرىنى قايتا نەشرگە تەييارلاشتا بۇنىڭغا ئوخشاش كۆرۈلگەن ھەممە خاتالىقنى تۇزىتىپ، باشقا خاتالىقلارنىڭ چىقىشىغا قەتئىي يول قويماسلىقىمىز كېرەك، ئەلۋەتتە!

2. ئارخىپ

زۇنۇن قادىرىينىڭ يېزىقچىلىق ئېتىقادى

ئۇ ۋىجدانى نېمىنى بۇيرۇسا، شۇنى يازدى. بىرەرىنىڭ ياخشى كۆرۈشى، بىرەرىنىڭ مەيلى ئېتىبارىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ھېچقانداق ئەسەر يازمىغان زۇنۇن قادىرىي ھەقىقەتەن دۇنياغا پاك كېلىپ، پاك كەتتى (25) .

ـ ياسىن خۇدابەردى

---

* «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى» 711 ـ بەت.

بىز زۇنۇن قادىرىينىڭ يېزىقچىلىق ئېتىقادى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزگىنىمىزدە، نوپۇزلۇق ئەدەبىي تەنقىدچىمىز مۇھەممەت پولاتـ نىڭ زۇنۇن قادىرىي ئىجادىيىتىگە بەرگەن باھا كارتىسىدىكى: «ئۇ مۇشەققەتلىك مۇساپىنى بېسىپ، ھەقىقىي سەنئەت ۋە ھەقىقىي ئەدەبىـ ياتنى يارىتىپ، مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى بىرىنچى بولۇپ پۈتكۈل نەسلى ـ ۋەسلى بىلەن ئۇيغۇر بولغان ھەقىقىي پېرسوناژغا ئىگە قىلـ دى...» ㉖ دېگەن سۆزلىرىنى ئويلىنىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

زۇنۇن قادىرىينىڭ پۈتكۈل ئىجادىيەت ھاياتى مانا مۇشۇ دائىرىـ دىن چەتنەمەيدۇ. گەرچە مۇھەممەت پولات بۇ باھا كارتىسىدىكى ئۇچ «ھەقىقىي»نى ئالاھىدە ئېچىپ، تەپسىلىي شەرھلەپ بەرمىگىنى بىـ لەن، ئوقۇرمەنلەر ئىنچىكە تەھلىل قىلسا، بۇ يەردە ئۇچ «گۆھەر»ـ نىڭ ياتقانلىقىنى بايقىۋالالايدۇ. بۇ ئۇچ «گۆھەر» زۇنۇن قادىرىينىڭ ئاشۇ قاباھەتلىك ـ ئېغىر يىللاردىمۇ ئۆزگەرمىگەن، رەڭگىدىن كەتمـ گەن، پەقەت ئۆزىگىلا خاس ئالاھىدە خاراكتېرىنى ـ يېزىقچىلىق ئې ـ تىقادىنى كۆرسىتىدۇ. ئاشۇ تارىخىي جەريانداا ھېچقانداق بىر قەلەمـ كەشتە مۇنداق ئۇچ «گۆھەر» بولغان ئەمەس. شۇڭا ئۇيغۇر ئەدەـ بىياتى تارىخىدا ھېچكىمنى ئۇنىڭغا تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدۇ!... بۇ نۇقتىنى ئۇنىڭ دوستلىرىلا ئەمەس، ھەتتا دۇشمەنلىرىمۇ ئېتىراپ قىـ لىشقا مەجبۇر،

ئەينى يىللىرى زۇنۇن قادىرىنى «مۇناپىق!» دەپ تىللاپ «دۇشمەن» كۆرگەن، ھەتتا ئۇ ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىنمۇ ئولتۇـ رۇشقا بىر ئورۇندۇق بېرىشكە «قورققان» ش ئۇ ئا ر ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ سابىق رەئىسى، مەرھۇم ياسىن خۇداـ بەردى زۇنۇن قادىرىي ۋاپات بولغاندا ئىچ ـ ئىچىدىن يىغلاپ چىدـ يالماي، يۈرىكىدىكى گەپنى ـ ھەقىقەتنى سۆزلەپ، ئەڭ يۇقىرى ئاـ ۋازدا ناله قىلغانىدى: «ھەرقانداق جىسمانىي ۋە روھىي بېسىملار ئالدىدا ھەقىقەتتىن ۋاز كەچمەسلىك، پەقەت يازغۇچى دېگەن مۇقەدـ دەس نامىغا سازاۋەر بولغان، ھېچكىمدىن قورقمايدىغان قەيسەر ـ جاـ سارەتلىك ئادەملەرنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. زۇنۇن قادىرىي مانا شۇنـ داق ئادەم ئىدى. ئۇنىڭدا مەددالاھلارچە خۇشامەتچىلىك بىلەن ئېيتـ قادىسز شاللاقلىق يوق ئىدى. شۇڭا تارىخ ۋە خەلق ئالدىدا ئۇنىڭ يۈزى يورۇق، ئىجادىيەت ئالدىدا ئۇنىڭ يۈزى يورۇق، ئىجادىيەت ئالدىدا يازغۇچىلىق ۋىجدانى پاك قالدى...»㉗

مېنىڭ كۆڭلى يېقىن، ئىدراكلىق قەلەمكەش ئىنىلىرىم ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۆتىۋەر نامايەندىلىرى: زۇنۇن قادىرىي، تېيىپجان ئېلىيېۋ، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر... ۋە باشقىلار توغرىسىدا قـ زىقسىنىپ سورىشىدۇ. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئەڭ قىزىقىدىغىنى ـ زۇنۇن قادىرىي. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس يېزىقچىلىق خاراكتېرى ۋە ئېغىر تۇر ـ مۇش كەچۈرمىشلىرى... ئۇلارنىڭ قىزغىنلىق ھېسسىياتىنى قوزغايدۇ.

مەن بىلگىنىمچە ئۇلارنىڭ گېپىنى قىلىپ بەرسەم: «خەپ، ئاشۇـ لارنى كۆرەلمىدۇق ـ دە! زۇنۇن قادىرىي قانداق ئادەم بولغىيدى!؟» دەپ يەنە قانماي سورىشىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ بۇ سەممىي، قىزغىن سوئاللىرىدىن ھەم پەخىرلىنىش، ھەم ئارماندا قالغان كىشىدەك ھەسـ رەتكە چۆمۈمەن.

تۇغرىسىنى ئېيتقاندا، بىز دىمەتلىكلەرنىڭ ھايات باھارى ئاجايىپ دەھشەتلىك دوقاللارغا توغرا كەلدى. ھازىرقى ياشلار ئۇنداق دوقالـ لارنىڭمۇ ۋەھىمىسىنى ھېس قىلالمايدۇ. ئۇلار چوڭقۇرراق ئويلاپ كۆرسە ئىدى، بىز ۋە بىزدىن چوڭلارنىڭ دەرد ـ ھەسرىتىنى، يۇرەك ئاغرىقىنى بىلگەن، ھاياتنىڭ ئېچىنىشلىق ۋە بىھۇدە ئۆتۈپ كەتكەنـ لىكىگە چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلغان ۋە ئالاھىدە ھۆرمەتلىگەن بولاتـ تى!... بولۇپمۇ ئۆز شەخسىيتى ئۇچۇن كەتمەن چاپماي، پۇل ـ بايـ لىق، مەنسەتنى قوغلاشماي، ئۆز خەلقى، ئۆز مىللىتى ئۇچۇن تارىخىي قىممەت يارىتىشنى ئويلىغان بولاتتى. بۇنىڭ ئۇچۇن جان پىدالىق بىلەن ھاياتنى بەخش ئەتكەنلەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، بىز دىمەتلىكلەر ئەينى يىللىرى بۇ مۇشكۇل ئىجاـ دىيەت دېڭىزىنىڭ قەھرىلىك دولقۇنلىرى ئارىسىدا پالىقى سۇنغان، تاختايلىرى چېرىگەن ئاجىز قولۇنقىمىز بىلەن، تاقىر ۋە شەپقەتسىز تۇرمۇش ساھىللىرىدا تېنەپ ـ تەمتىرەپ، نامراتلىق ئاجىزلاشتۇرۇـ ۋەتكەن روھسىز تېنىمىزنى سۆرەپ يۈرگەن بولساقمۇ، نېمىلا بولـ سۇن، ئاشۇ مۆتىۋەر زاتلار بىلەن بىللە ئاجايىپ غەلىتە قىسمەتلەرگە باي بىر دەۋرنى بېشىمىزدىن ئۆتكۈزدۇق. مانا شۇڭلاشقا ئاشۇ مۆتـ ۋەرلىرىمىز بىلەن بىللە بىر سورۇن، بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ، ئۇـ لارنىڭ قىزىق لەتىپە ـ يۇمۇرلىرىنى، ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان ۋە ئۇنتۇلمايدىغان خۇش چاقچاقلىرىنى، يېزىقچىلىق ھەققىدىكى تەجرىبە ـ كۆرسەتمىلىرىنى، ئاتىلارچە بەرگەن تەربىيىلىرىنى ئاڭلاپ، خۇش نەپەس ئالغانلىقىمىز بىلەن پەخىرلەنسەك ئەرزىيدۇ، ئەلۋەتتە!...

ئۇلارنىڭ جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئىجادىيەت پائالىيـ تىنىڭ دەسلەپكى دەۋرى جۇڭگو تارىخىدىكى سولچىلىق ھۆكۈم سۈرگەن بوران ـ چاپقۇنلۇق يىللارغا توغرا كەلگەنىدى. كىشىلەر زەنجىرسىمان «ھەرىكەت» لەردىن ئۆزلۈكىنى يوقىتىپ، قايمۇقۇپ ۋە ياتلىشىپ، ئۆز جېنى بىلەنلا بوپكەتكەنىدى. بولۇپمۇ قەغەز ـ قەلەم ئەھلىنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىر ئىدى. ئۇلار ئۆزگىرىشچان ئېغىر بېسىملار ئالدىدا، مۇتەپەككۇر ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ئېيتقاز ـ دەك: «قۇلۇلدەك جان بېقىش پەلسەپەسى» ۋە «سول بولۇپ ئۆـ زىنى مۇداپىئە قىلىش» قېپىغا كىرىۋېلىپ، كۆزىنى يۇمۇپ «شادىيانە پوئېزىيە»لەر يېزىشاتتى.

زۇنۇن قادىرىي ئاشۇ ئېغىر، ۋەزىيىتى تۇراقسىز يىللاردا گەرچە ئىلىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ پاراۋزى بولسىمۇ، ئۇ ئالدـ راقسانلىقتىن، پوپاڭلىقتىن خالىي ھالدا تەمكىنلىك بىلەن يىراقتا نەزەر تاشلاپ ماڭاتتى ۋە بۇ ئۇرۇقى پۇچەك ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللـ رىنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزاقتا بارمايدىغانلىقىنى دانىشمەنلەرچە ئالدىن بە ـ لىپ تۇراتتى.

ئۇ ھەقىقىي خەلق يازغۇچىسى، خەلقنىڭ قەلبى، خەلقنىڭ ۋىجدانى ئىدى. ئۇنىڭ شەيئىلەرنى بايقاش ۋە ھۆكۈم قىلىش كۈچى ئالاھىدە يۇقىرى بولۇپ، خۇددى گوركىي: «تولستوينىڭ بىر جۈپ كۆزىدە مىڭلىغان كۆزى بار» ㉘ دېگىنىدەك، زۇنۇن قادىرىينىڭمۇ «بىـ ر جۈپ كۆزىدە مىڭلىغان كۆزى بار» يازغۇچى ئىدى. ئۇ، خەلقنىڭ ھەقىقىي يازغۇچىسى بولغاچقا، ئۆز خەلقنىڭ ئىـ وي ـ پىكىرىنى،

ئۆزگىرىۋاتقان روھىي تەپەككۇرىنى، دەرد ـ ئەلىمىنى ۋە خۇشھالـ لىق ـ ھايات سۆيگۈسىنى، قىسقىسى، ھەقىقىي تۇرمۇشىنى بەدىئىي چىنلىق بىلەن سۈرەتلەپ بېرىشنى ئىزدەيتتى. ئەمما ئۇ كۈتكەن ھەـ قىقىي بەدىئىي سەنئەتلىك پروتوتىپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ يالغاننى يېزىپ تارىخ ئالدىدا، ئەۋلادلار ئالدىدا يۈزى قىـ زىرىشتىن ئۇيۇلاتتى. ئېيتقاندەك، ئەينى يىللىرى «تەنتەنە ۋە ئالـ قىش»قا كۆمۈلگەن بەيگىدىكى تالاي ـ تالاي «ئارغىماقلار» ھايات تەرەققىياتىنىڭ غىلتاڭ تاشلىق سېيىغا كەلگەندە، تۇياقلىرىدىن ئايرىـ لىپ، قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ ئۆلۈكى چۆللەردە قالدى. چۈنكى ئۇلار ھەقىقىي ئەدەبىيات، ھەقىقىي سەنئەت، ھەقىقىي مىللىي پېرسوناژلار مىنگەن ئارغىماقلار ئەمەس ئىدى. ئەنە شۇنداق كۈچلۈك بورانلىق مەنزىلدە، روسىيە دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ سەردارى پوگاچىيىف ئىسنى ھىدلاپ نىشان بەلگىلىگىنىدەك، شەيئى ۋە ھادىسىلەردىن كەلگۈسىنى ئالدىن كۆرگەن زۇنۇن قادىرىي ھەقىقىي ئەدەبىيات يارىتىش ئۈچۈن ئۇلۇغ سەنئەتكاتلارغا خاس قەلىمىنى توختىتىپ تۇردى.

بىر قەلەم ئەھلىگە، بىر سەۋدايى ئىشقى بىلەن مەست بولغان يازغۇچىغا نىسبەتەن قەلىمىنى توختىتىپ قويۇش ـ ئۇنىڭ ھاياتىنى مەنتسىزلىك، ئەلەم ۋە ھەسرەت زىندانىغا بەند قىلىدۇ. ئۇنىڭ يازاي دېسە كۆڭلى بارماي بۇرۇقتۇرما بولۇپ، يازماي دېسە ئالتۇندەك قىممەتلىك ۋاقتى ـ ئۆمۈر كارۋىنى توختىماي:

پۇرقىراپ ئىس چىقىدۇ تاماكامدىن،

ئىس ئەمەس دەرد چىقىدۇ يۈرەك ـ جاندىن...

دېگەندەك ئەلەمدىن ھاراق ئىچىپ، كۈندىلىك غۇدۇر تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن ئۆتۈشى ـ قانچىلىك بەختسىزلىك ۋە ئېچىنىشـ لىق!... شۇڭا مەرھۇم شائىر نۇرمۇھەممەت ئېركىمۇ: «يازساممۇ داغ، يازمىساممۇ داغ...» دەپ نالە قىلىپ كەتكەن ئەمەسمۇ!...

شۇ چاغلاردا زۇنۇن قادىرىينىڭ تۇرمۇشى قانداق ئىدى؟ ئېھتىمال، ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشلۇقى يوق، پەقەت ئەسەرلىرىنىلا كۆرۈپ ئۇلگۈرگەن تالاي كىشى: «زۇنۇن قادىرىي داڭلىق يازغۇچى بولغانـ دىكىن، تۇرمۇشى ئالاھىدە باياشاتتۇ» دەپ ئويلىشىدۇ. ياق، سىز ئويلىغاندەك ئەمەس! سىز ئىشىنەمسىز؟ ئۇ تا ۋاپات بولۇپ كەتكەنگە قەدەر پۇلنى دوست تۇتماي، يانچۇقىغا چوڭراق پۇل سالماي ئالەمدىن ئۆتكەن. زۇنۇن قادىرىينىڭ ئايالى ۋە ئۇنىڭ جىگەرلىك قوغدىغۇچىسى زىلەيخان ھەدەم كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ: «رەھمەتلىك كىچىك بالىدەك: بىر سومىڭ بولسا بەرگىنە، تاماكا ئالاتتىم، دەپ سورايتتى...» دېگەنـ دى ۋە «بىز توي قىلغان 1953 ـ يىلى ئۇ ئىشسىز ئىدى. توي كۈنى ئۇ ئۆڭۈپ كەتكەن، ئەمما پاكىز سۇررەڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىۋاپتىكەن، ئۆيلىرىمۇ ئاددىيلا، داڭلىق يازغۇچى دېيىشىدۇ، نېمىسى داڭلىق يازـ غۇچى بۇنىڭ. ھېچنېمىسى يوقكەن، دەپ يېنىپ كېتىشكە تاس قالغانـ دىم. ئاتا ـ ئانام، ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوستلىرىمنىڭ تەربىيىسى بىلەنلا بىز ئۆي تۇتۇپ قالغان...» دەپ سۆزلەپ بەرگەنىدى.

شۇ چاغلاردا زۇنۇن قادىرىينىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ غورىگىل ئىدى. ئۇ ۋاقىتلىق ئىش ئورنىدىن بەرگەن ئازغىنە مائاشى، خۇدىيار يۈزى يېزىسىدىكى ئازراق يېرىنىڭ بۇغدىيى ۋە قۇدۇق مەھەللىسىدىكى ھويلىسىغا تېرىغان كاۋا، سەي ـ كۆكتاتلىرى بىلەنلا يېمەك ـ ئىچمـ كىنى قامداپ كەلگەنىدى. زۇنۇن قادىرىينىڭ شۇ چاغدىكى تۇرمۇش ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى يوقسۇل ـ نامراتلار ئۈچۈن قانچىلىك جان قاقىدىغانلىقىنى زۇنۇن قادىرىينىڭ ئوقۇغۇچىـ سى ۋە شاگىرتى ماناپ قادىرىينىڭ ئېيتىپ بەرگەن تۆۋەندىكى بىر ئەسلىمىسىدىن بىلىۋالالايمىز:

تەنەپپۇسلۇق ھېكايە: 1952 ـ يىلى ماناپ قادىرىي غۇلجا شەھەر قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان، زۇنۇن قادىرىي بۇ مەكتەپتە ۋاقىتلىق دەرس بېرىۋاتقان مەزگىل ئىدى. بىر كۈنى ئۇلار چۈشلۈك تاماق يېگىلى ھازىرقى 7 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يېنىدىكى ئاشخانىغا ماڭىدۇ. شۇ چاغدا بۇ مەكتەپنىڭ يېنىدىكى سايغا ياغاچ قۇـ رۇلمىلىق چوڭ كۆۋرۈك سېلىنىۋاتاتتى. ياغاچچىلار تېخى ئىشتىن چۈشمىگەن بولۇپ، توققۇز ـ ئون ياشلاردىكى جىڭگىلەك چاچلىق، يا ـ لاڭ ئاياغ بىر كەمبەغەل قىز ياغاچچىلار يۇنۇپ ـ چېپىپ چىقىرىۋاتقان خەشەك ئوتۇنلارنى ئەسكى ـ يىرتىق تاغىرىغا سېلىۋاتاتتى. شۇ چاغدا ياغاچچىلاردىن بىرسى ئۇنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، جۇدۇنى بىلەن كېلىپ قىزچاققا ۋارقىراپ، قىزچاقنىڭ تاغىرىغا سالغان ئوتۇنلىرىنى تۆكۈۋېـ لىپ، تاغىرىنى يىراققا تاشلىۋېتىدۇ. يولدا كېلىۋېتىپ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قالغان زۇنۇن قادىرىي ئالدىراپ شىپىلداپ مېڭىپ، قىزچاقنىڭ يېنىغا كېلىدۇ ۋە يىغلاپ تۇرغان قىزچاقنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى سىيـ لاپ تەسەللىي بېرىپ، يانچۇقلىرىنى ئاختۇرىدۇ. ئەپسۇسكى، قىزچاقـ نىڭ تەلىيىگە ئۇنىڭ يېنىدىن ئون تىيىنمۇ چىقمايدۇ. ئۇ يېنىغا كەلگەن ماناپ قادىرىيغا:

ـ بۇ ئەبلەخ ئادەم ئەمەسكەن، يېنىڭدا پۇلۇڭ بارمۇ؟ ـ دەپ سو ـ رايدۇ ۋە ماناپ قادىرىي بەرگەن ئىككى سوم پۇلنى قىزچاقنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ:

ـ يىغلىماڭ قىزىم، بۇ پۇلغا ئاپىڭىز ئوتۇن ئېلىۋالسۇن. مۇنداق ئادەملەردىن رەھىم ـ شەپقەت كۈتمەڭ! ـ دەپ مېھرىبانلىق بىلەن يولغا سېلىپ قويىدۇ ۋە ئاچچىق بىلەن ماناپ قادىرىيغىمۇ قارىماي كېتىپ قالىدۇ.

ماناپ قادىرىي ھېلىقى ئورۇق ـ قاتاڭغۇر ياغاچچىنى تۇتۇۋېلىپ:

ـ سىز بۇ ئادەمنى بىلەمسىز؟ «غۇنچەم»نى يازغان، رېژىسسورلۇق قىلغان مەشھۇر يازغۇچى زۇنۇن قادىرىي دېگەن ئادەم بۇ. سىز بۇ ئا ـ دەمنىڭ ئالدىدا يامان ئوسال ئىش قىلىپ قويدىڭىز! ـ دېگەندە، ھېلىـ قى ياغاچچى:

ـ «غۇنچەم» دېگەن ئويۇننى يازغان دېدىڭىزما... ما ئىشنى كۆرۈڭ، راست، تولىمۇ ئوسال ئىش قىپتىمەن، ـ دەپ ئەپسۇسلىنىپ كەچۈرۈم سورايدۇ.

زۇنۇن قادىرىي ئەنە شۇنداق ئېغىر تۇرمۇش بېسىمى ئاستىدىمۇ تىز پۈكمەي، پۇل، نام ـ شۆھرەت ۋە نوپۇز ـ ئىمتىياز ئۈچۈن ئۆـ زىنى ئۇرماي، لېف تولىستوينىڭ «يېزىقچىلىقنى تىرىكچىلىكنىڭ ۋا ـ ستىسى قىلىۋېلىش ئىنتايىن قورقۇنچلۇق خاتادۇركى، بۇ ئالىيجانابـ لىقنىڭ ئارقىسىدا پەسكەشلىككە تەسلىم بولۇشتۇر...»(29) دېگەن ھېكمىتىگە ئەمەل قىلىپ ياشىدى. ئۇ ھېچكىمنىڭ رايىغا قاراپ

ياشمىدى ۋە ئىجاد قىلمىدى ـ نە ۋەزىيەتنىڭ، نە مۇھىتنىڭ، نە كاتتا باشلىقلارنىڭ رايىغا بېقىپ ئەسەر يېزىپ ئۆز قەلبىنى پۈچەكلەشتۈرمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ئۆمرىنى سەبىي بالىدەك پاك، مۇستەقىل قەلبىنىڭ تەلىپى بىلەن ئۆتكۈزدى. ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە مۇشۇنداق ساپ قەلەم تۇتۇپ ياشاپ ئۆتكەن كىم بار؟ ھەتتا ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى بولغان گوركىيمۇ ئابروي ۋە پۇل ئۈچۈن ئۆز قەلبىگە يات ھالدا كتاب نەشر قىلغاندى:

«1934 ـ يىلى سوۋېت كومموئنستىك پارتىيىسىنىڭ 17 ـ قۇرۇلتىيىغا سوۋغا قىلىش ئۈچۈن گوركىينىڭ باش مۇھەررلىكىدە «ستالىننىڭ ئاق دېڭىز ـ بالتىق قانىلىنى قازدۇرۇش تارىخى» دېگەن كىتاب نەشر قىلىنىدىكەن. كىتابتا جىنايەتچىلەرنى ئىشقا سېلىپ، قانال قازغان تارىخ مەزمۇن قىلىنىدىكەن. 1933 ـ يىلى 17 ـ ئاۋغۇستتا گورکي 120 نەپەر يازغۇچىنى تەشكىللەپ، قېزىلىپ بولغان قانالنى كۆرۈپ، ئەھۋال ئۇقۇشقىلى كېلىدىكەن... جىنايەتچىلەر خارلانغان، ئۇرۇلغان ... قانال قۇرۇلۇشى باشلانغاندىن كېيىن نۇرغۇن ناھەقچىلىق يۈز بېرىدىكەن. قىسقىسى، كەلگۈلۈك ئاشۇ جىنايەتچىلەرگە كېلىدىكەن. 80 نەپەر يازغۇچى بۇ ئىشلارنى كۆرگەندىن كېيىن، كتاب ئىشلەشتىن يالتىيىدىكەن. ئەمما گوركي مۇشۇنداق ناھەق ـ ئېچىنىشلىق ئارقا كۆرۈنۈشنى بىلىپ تۇرۇپ، ئىرادىسىغا خىلاپ ھالدا ئاشۇ كتابنى يېزىپ چىقىدىكەن.»[30]

يازغۇچى غەيرەت ئاسمىنىڭ «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىنىڭ 2004 ـ يىل 2 ـ سانىغا بېسىلغان «زىيالىي بولماق تەس» ناملىق بۇ ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا، بالىلىق چېغىدىن تارتىپ گوركىيغا «چوقۇنۇپ» كەلگەن بۇ ئاپتور گوركىينىڭ بۇ قىلمىشىنى ئوقۇپ: «گوركىينىڭ قەلبىمدىكى ئوبرازىغا داغ تەگدى» دەپ ئەپسۇسلىنىدۇ ۋە: «ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ پەزىلىتىنى تەتقىق قىلىش كېرەك، خەلقنىڭ نەتىجىسى ئۆز ئوغلانلىرىنىڭ پەزىلىتىدىن كېلىدۇ» دەپ خۇلاسىلەيدۇ. «1950 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا (مەرھۇم) سەيپىددىن ئەزىزي خىزمەت تەكشۈرۈپ ئىلى رايونىغا بارىدۇ. ئۇ تېخىچە ئىلىدا ياشاۋاتقان زۇنۇن قادىرىنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر قوشۇنىنى كۆچەيتىشنى ئويلايدۇ ۋە زۇنۇن قادىرنى بەلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە بارىدۇ. ئەمما زۇنۇن قادىرنى غەرق مەست ھالدا سەيپىددىن ئەزىزىنىڭ ئالدىدا جوزىلارنى ئۆرۈپ، ئۆيلەرنى ئوتتەي ـ توتتەي قىلىپ «سارالىغلىق» قىلىدۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن سەيپىددىن ئەزىزي: «ھوي، بۇ سارالىق بوپتۇ، سارالىق بوپتۇ...» دېگىنىچە قايتىپ كېتىدۇ.» *

1960 ـ يىلىنىڭ بېشىدا زۇنۇن قادىرنى ئاخىرى ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كېلىدۇ. ئۇ بۇ يەردىمۇ ئەسەر بۇيرۇتما ـ زاكازلارنى قەتئىي رەت قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا: «يازغۇچى دېگەن جۇۋاز ئەمەس، سقسا ماي چىقىرىۋېرىدىغان!...» دەپ ئۆزىنىڭ يازغۇچىلىق ئېتىقادىدا مەھكەم تۇرىدۇ. ئۇنىڭ سەيپىددىن ئەزىزىنىڭ «كۆرەش يولى» ئوپېراسىنى كۆرۈپ چىققىنى تېخىمۇ قىزىق ھېكايە:

«سەيپىددىن ئەزىزي ئۆزىنىڭ «كۆرەش يولى» ئوپېراسىنى زۇنۇن قادىرىنىڭ كۆرۈپ پىكىر بېرىشىنى ئۆتۈنۈپ، ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئۆيىگە ئادەم ئەۋەتىدۇ. زۇنۇن قادىرىي سەيپىددىن ئەزىزىگە: «ئۆيۈڭگە بېرىپ كىتابىڭنى كۆرمەيمەن، خالىساڭ ئۆيۈمگە تاشلاپ قوي!...» دەپ بېرىشقا ئۇنىمايدۇ.

باشقىلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ: «ئاجايىپ ئادەمكەن بۇ، نېمىشقا بارمايسىز؟» دېگەندە، زۇنۇن قادىرىي: «خالىساڭ ئۆزۈڭ بار، ئەنە!...» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

سەيپىددىن ئەزىزي ئاخىرى كىتابىنى زۇنۇن قادىرىنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئەستايىدىل ئولتۇرۇپ قىزىل قەلەم بىلەن تۈزىتىپ بەرگەن.» * *

قارالىق، زۇنۇن قادىرىنىڭ يېزىقچىلىق ئېتىقادى ـ روھى ئالدىدا گوركىينىڭ روھى قانچىلىك تۆۋەن! شۇنداق، بىز ئۇنتۇغىنىمىز بىلەن يامان يېرى تارىخ مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ. بىزنىڭ ھازىرقى «شەرەپلىك» تارىخىمىزغا ئۇ سۈكۈت قىلىپ تۇرغىنى بىلەن، ۋاقتى كەلگەندە ئۇنى رەھىمسىزلىك بىلەن يىرتىپ تاشلاپ، ئۆزى يىرتىلمايدىغان، ئۆچمەيدىغان، ئۆڭمەيدىغان، سۈدا ئاقمايدىغان، ئوتتا كۆيمەيدىغان مەڭگۈلۈك تارىخنى زاھىر قىلىدۇ. ئۇ چاغدا پەقەت يەر ئاستى سۈلىرىدەك زامان قاتلاملىرىدا پىرقىراپ يۈرگەنلەرنىڭ ئىچىدىن مۇشكۈلىلەرنى يېڭىپ، يورۇقلۇق ۋە كەلگۈسى ئۈچۈن ئىنتىلگەن سۈزۈك تامچىلارلا بۇلاق بولۇپ ئېتىلىپ، يورۇقلۇق بىلەن قۇچاقلىشالايدۇ، كەلگۈسى مانا مۇشۇ تارىخىي سەھىپىنى ئەۋلادمۇئەۋلاد يەتكۈزۈشكە مەسئۇل بولىدۇ. زۇنۇن قادىرىيەدەك مانا مۇشۇ تارىخىي قاتلاملاردا ئاشۇ سۈزۈك تامچىلاردەك يۈزى يورۇق، ئۆزى پاك ھالدا ھاياتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى بالدىقىدىن ئالىيجانابلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرالايدۇ.

زۇنۇن قادىرىي ئۇزاق مەزگىل ئۆز دەۋرىنىڭ زامان ـ ماكان ۋە ئۆزى ياشاۋاتقان مەدەنىيەت توربىدىن چىقالماي، داۋالغۇپ تۇرغان دەۋر مۇھىتىدا چايقىلىپ، مۇستەقىل، ھەقىقىي بەدىئىي پىكىرلىرىنى رويابقا چىقىرالماي، بۇرۇقتۇملۇق ئىچىدە قىممەتلىك مۆچەللىرىنى ئۆتكۈزۈۋەتتى. ئۇ ئويلايتتى، تەكشۈرەتتى، ئۆگىنەتتى، سىلىشتۇراتتى، كۆزىتەتتى، ماتېرىيال توپلايتتى... بىز بۇنىڭ ئەمەلىي پاكىتى سۈپىتىدە ئۇنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدا خەلقنىڭ تۇرمۇشى ۋە تىلىنى قانداق كۆزەتكەنلىكى، قانداق ئۆگەنگەنلىكى ھەققىدە ئىككى ھېكايە ئېيتىپ بېرىمىز:

تەنەپپۇسلۇق 1 ـ ھېكايە: بىر كۈنى ئاخشىمى، ـ دەپ ھېكايە قىلىپ بەرگەندى ماناپ قادىرىي ماڭا، ـ 1995 ـ يىلى 17 ـ ئاپرىل مەن ياتار ۋاقتىدا زۇنۇنكام ماڭا: «ئەتە سەھەر تۇر، سېنى بىر يەرگە باشلاپ بارىمەن جۇمۇ»، دېدى. مەن زۇنۇنكامغا:

ـ مېنىڭ ئۇيقۇم قاتتىق زۇنۇنكا، ئۆزىڭىز تۇرغاندا مېنى ئويغىتىۋېتىڭ، ـ دېدىم.

زۇنۇنكام سەھەر تۇرىدىغان. ئۇ قاراڭغۇ ـ مارالغۇدىلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھويلىدا ئۇياق ـ بۇياققا مېڭىپ، گۈللەرگە سۇ قۇيۇپ، گىمناستىكا ئويناپ، نېمىلەرنىدۇ خىيال قىلىپ يۈرەتتى. ئۇ تۇرمۇشتا سەرەمجان، پاكىز ئادەم ئىدى، رەتلىك كىيىنىپ يۈرەتتى.

---

* ، * * زۇنۇن قادىرىينىڭ ئىنىسى قۇربان قادىرنىڭ ئەسلىمىسى.

ئەتىسى سەھەردە زۇنۇنكام مېنى ئويغاتتى ۋە يانافتىن باشلاپ ئې-لىپ چىقىپ كەتتى. بۇ ىىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا تۇرمۇش ئۆگىنىش ئۈچۈن بارغان ۋاقتىمىز ئىدى. ئۇ چاغدا بىز قەشقەر شەھىرى سەمەن بولىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قورۇسىدا تۇراتتۇق.

تېخى تاڭ ئاتمىغان، قەدىمىي قەشقەر شەھىرى جىمجىت ئۇيقۇدا ئىدى. بولدا زۇنۇنكام مېنى نەگە ئېلىپ بارىدىغاندۇ، دەپ ئويلاپ كې-تىۋاتىمەن. زۇنۇنكامنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىمەن، سورىسامۇ بە-ربىر بارىدىغان يەرنى ئېيتىپ بەرمەيدۇ. بارغان چاغدىلا: «مانا!...» دەپلا كۆرسىتىدۇ. كېتىۋاتىمىز، مانا ئاخىرى ھېيتگاھغىمۇ كەلدۇق. ئاگغىچە تاگمۇ سۈزۈلدى. زۇنۇنكام مېنى نامازغا بامداتقا ئەكې-گەن ئوخشايدۇ، دەپ چاقچاق قىلدىم:

ـ تازا نامازگۇيىنى تېپىپسىز ـ دە، زۇنۇنكا، مېنى بامدات نامىزىنى ئوقۇسۇن دەپ بۇ يەرگە باشلاپ كەلدىڭىزمۇ نېمە؟

زۇنۇنكام ماگا بۇرۇلۇپ قاراپ كۈلۈپ كەتتى ۋە: ـ ھازىر كۆرىسەن قارىۋاي، جۇرۇ، ئاۋۇ پەشتاقتا چىقىمىز. ـ ئۇ ئالدىمىزدىكى ئېگىز پەش-تاقنى كۆرسەتتى.

ھېيتگاھنىڭ ئىككى پەشتىقى بار ئىكەن. مەن:

ـ ئەمەن ئېيتامدۇق؟ ـ دەپ يەنە چاقچاق قىلدىم.

ـ ھەئە...

ـ ئۇنداق بولسا، ئىككى پەشتاق بار ئىكەن، ئىككىمىز ئىككى پەشتاقتا چىقىپ ئېيتايلى.

ـ سەن ئەمەن ئېيتىشنى بىلمەيسەن، ئاۋۋال ماۋۇ تەرەپتىكى پەش-تاقتا مەن بىللە چىقىپ، ئەمەننى قانداق ئېيتىدىغانلىقىنى ئۆ-گىنىۋال. ئاندىن ئاۋۇ پەشتاقتا چىقىپ ئېيت، ـ دەپ كۈلدى زۇنۇنكام رەھمەتلىك.

زۇنۇنكامغا ئەگىشىپ، ئايلانما يول بىلەن پەشتاق ئۈستىگە چىقتىم. پەشتاق ئۈستىدىن پۈتكۈل قەشقەر شەھىرى ئالقاندەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاسمان گۈمبىزى بىلىق قارىدەك ئاقىرىپ، تاڭ ئېتىۋاتاتتى. سەھەرچى قەشقەر خەلقى ئەتىگەنلىك ناشتىغا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى.

زۇنۇنكام پۈتكۈل دىققىتى بىلەن كۆز ئالدىدا خەرىتىدەك يېيىلىپ تۇرغان قەدىمىي شەھەرگە كۆز يۈگۈرتۈپ:

ـ قارا، قارىۋاي، نېمىنى كۆرۈۋاتىسەن؟! ـ دېدى.

شەھەرنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدىكى ئاندا ـ ساندا ئۆيلەرنىڭ تۇر-خۇنلىرىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان سۇس، ئاقۇش ئىس قەشقەر ئاسمىنىغا ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاستا كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى.

ـ ئاندا ـ ساندا ئىس كۆرۈۋاتىمەن، ـ دېدىم مەن زۇنۇنكامغا قاراپ.

ـ بۇ نېمە؟ ـ زۇنۇنكام ماگا مەنىلىك قاراپ نېمە دەيدىكىن دې-گەندەك تىكىلدى، ـ بۇ بىر قايغۇلۇق تېپىشماق، تاپە، قېنى؟

مەن بۇ دانىشمەن ئادەمنىڭ نېمە ئۈچۈن مېنى بۇ يەرگە باشلاپ كەلگەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى غەمكىن كۆزلە-رىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان مۇڭلۇق تەبەسسۇمىدىن سېزىۋالدىم.

ـ ئاشۇ ئىس ـ تۈتۈن چىقىۋاتقان ئۆيلەردە، ـ دېدىم مەن قەش-قەرنىڭ ھەرە كۆنىكىدەك زىچ جايلاشقان ئۆيلىرىگە قاراپ، ـ ئەتىگەن-لىك چاي قاينىتىۋاتىدۇ، قالغان ئۆيلەر جىمجىت...

ـ ھەي، يامان قارىۋاي ـ دە سەن جۇمۇ، تاپىنىڭ، ـ دېدى زۇنۇنكام ماگا چۈشەندۈرۈپ، ـ مانا، قەشقەرنىڭ تۇرمۇشى... ئاشۇ ئىس ـ تۈتۈن چىقىۋاتقان ئۆيلەردە تۆت ـ بەش تەگكە بار، شۇڭا ئەتىگەنلىك چاي قاينىتىپ ئىچەلەيدۇ، قالغان ئاشۇ ئۆيلەردە چاي قاينىتىشقا تۈشلۈق مادار يوق. ئۆلار سوغۇق سۇ بىلەنلا ناشتا قىلىدۇ، مانا تۇرمۇش دې-گەن... ـ ئۇ ھەسرەتلىك يېنىك ئۇھ تارتىپ جىم بولدى. ئۇنىڭ ئاجا-يىپ كۆزلىرىنى چوڭقۇر ھەسرەت كۆلەگگۈسى قاپلىۋالدى. قورۇقلارنىڭ ئىنچىكە تورلىرى كۆزلىرىنى ئورۇۋېلىپ، ئۇنىڭ نەزىرىنى ئاستىن بىر يەرلەرگە ئەكەتتى...

تەنەپپۇسلۇق 2 ـ ھېكايە: ... بىر كۈنى زۇنۇنكام يەنە: «جۇرۇ بىر يەرگە بارىمىز!» دېدى. ـ دەپ ھېكايە قىلىدۇ ماناپ قادىرىي يەنە، ـ مەنمۇ ئۆتكەنكىدەك ئۇندىمەي كەينىدىن ماگدىم. قەشقەرنىڭ قۇياشى ئەتراپنى تونۇردەك قىزدۇرۇپ تۇراتتى. ھېيتگاھنىڭ يېنىدىكى كۈلۈبقا كەلدۇق. كۈلۈب ئالدىدا بىر دوغاپچى بار ئىدى. ئۇ قىزىقلا دوغاپچى ئىدى، قولى بىلەن تەڭ ئېغىزى ئېچىلاتتى. دوغىپىنى قوشاققا قوشۇپ، ئادەملەرنى كۈلدۈرۈپ ساتاتتى. سۆزلىرى قاپىيىلىك ھەم قىزىقارلىق ئىدى. ھەممە كىشى ئۇنىڭ قوشقىنى، قىزىق ـ كۈلكىلىك گەپلىرىنى ئاگلىغاچ دوغاپ ئىچىشەتتى. زۇنۇنكام مېنى شۇ دوغاپچىنىڭ قېشىغا باشلاپ باردى ۋە دوغاپ ئىچكەچ بىر بالىنى تېپىپ، ئۇنىڭغا ئازراق پۇل بېرىپ، دوغاپچىنى تېرىكتۈرۈشنى بۇيرۇدى. ھېلىقى بالا پۇلنى ئالغاچ، دىن كېيىن دوغاپچىنى قاتتىق تېرىكتۈردى. زۇنۇنكام شۇ ئەسنادا ماگا: «چاپسان بول، قەلەمكىنى ئال، تېز يازا!...» دەپ بۇيرۇدى. ئۆزىمۇ دەررۇ يېزىشقا كىرىشتى. ھېلىقى دوغاپچى تېرىككەنسېرى قىزىق ـ كۈلكە-لىك ۋە ىىزەپ تىللارنى شۇنداق تۆكتىكى، ۋاي ـ ۋاي، نېمىسىنى دەيسەن. قەشقەر خەلقى ئاجايىپ گەپدان بولىدىكەن، بىراق ئاغزى بە-زەپرەككەن... زۇنۇنكامۇ، مەنمۇ بىر ياقتىن كۈلۈپ، بىر ياقتىن يېزە-ۋەردۇق. كېيىن يەنە بىر چىنىدىن دوغاپ ئىچىپ قايتتۇق...

زۇنۇنكام تۇرمۇشنى، خەلق تىلىنى ئەنە شۇنداق ئىنچىكە كۆزە-تىپ، ھارماي ئۆگىنىدىغان ئادەم ئىدى...

ئۇ راستىلا تۇرمۇشنى ئەستايىدىل، ئىنچىكە ئۆگىنىپ، ئۆزىگە خاس ھەقىقىي رېئالىزملىق ئەسەر يارىتىشنى، ئۆزىنىڭ تارىخىي قە-مىتىنى يارىتىشنى ئويلاتتى. خەلقمۇ ئۇنىڭدىن شۇنى كۈتەتتى. ئۇ، ئۆز خەلقى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتقان يېڭى بىر ئۆتكۈنچى دەۋرنى ـ يەك-كە ـ خۇسۇسىلىقتىن كوللېكتىپلىشىشقا، يېڭى دېموكراتىزمدىن سوت-سىيالىزمغا ئۆتۈش ئەۋزەللىكىنى قەلەمدە يورۇتۇپ بېرىشنى ئويلە-دى. مۇنداق بىر دولقۇنلۇق، ئىنسان ئۆزلۈكىنى يوقاتقان ۋە ئۆز ما-ھىيىتىنى ئىزدەۋاتقان دەۋرنى قانداق يورۇتۇپ بېرىش ـ ھەقىقىي مىللىي پېرسوناژ يارىتىش ـ نۇرغۇن يازغۇچىنىڭ قەلەمدە ھەرقانچە كۈچسىمۇ رويابقا چىقىرالمايدىغان مۇشكۈل ئىش ئىدى. «ئەمگەكنىڭ سەنئىتىكە ئايلانغانلىقى» دېھقانلارنىڭ روھىدا يېڭى ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى. ئۆتمۈش جەمئىيەتتە ئىزىلگەن، ھورۇن ـ بوشاڭ كىشىلەرنىڭ يېڭى ھاياتىي دەۋرده روھى يېڭىلىنىپ ۋە قۇۋۋەتلىنىپ، ئەسلىدىكى

ئەمگەكچان خۇسۇسىيىتىنىڭ پارتلاپ، يېڭى ئوبرازىنى تىكلەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن يازغۇچى مانا مۇشۇ نۇقتىنى پۈتكۈل بىر دەۋرنىڭ ئاچقۇچى قىلدى ۋە خاسىيەتلىك قەلىمىنى قولغا ئالدى. ئالدى ـ دە، ئاخىرى ئۆزى ئېيتقاندەك: «يولۋاس تۇغدى!...»

مانا بۇ «ئۇچ گۆھەر» جۇلالىنىپ تۇرغان، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ خۇدىيار يۈزى يېزىسىدىكى رېئال ۋەقە بەدىئىي چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتكەن «چېنىقىش» ھېكايىسى ئىدى.

«چېنىقىش» ھېكايىسى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تاڭدا تۇغۇلغان چولپاندەك پارلاپ، بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزغا يېڭى ئىلھام ـ نۇر بەخش ئەتتى. بۇ «يولۋاس»نىڭ ھەيۋىتى، بۇ دەۋردە يېزىلغان تالاي ـ تالاي ئەسەرنى «توشقان»غا ئايلاندۇرۇۋەتتى. زۇنۇن قادىرىي يەنە بۇ دەۋردە «چېنىقىش»تىن كېيىن جەنۇبىي شىنجاڭ دېھقانلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئاساس قىلىپ «توي» درامىسىنى يېزىپ، مەملىكەت بويىچە زور شۆھرەت قازاندى.

بىز زۇنۇن قادىرىينىڭ يېزىقچىلىق ئېتىقادىنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىشىمىز ئۈچۈن «چېنىقىش» ھېكايىسىنىڭ پروتوتىپىنى قانداق تاپقانلىقى ۋە ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى قانداق ئۆگەنگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايىنى ئاڭلىساق كۇپايە. رېئالىزمغا قاتتىق سادىق زۇنۇن قادىرىي ھەرگىز يالغاننى يازمىغانىدى.

زۇنۇن قادىرىينىڭ ئىنىسى قۇربان قادىر ئاكا ماڭا بۇ ھەقتە مۇنداق ھېكايە قىلىپ بەردى:

ـ ئاكامنىڭ «چېنىقىش» دېگەن ھېكايىسىدىكى مەتنىياز خۇدىيار يۈزىدە بىزگە قوشنا ئولتۇرىدىغان روزى دېگەن ئادەم شۇ. بىز ئۇنى «روزى قۇشناچ» دەيتتۇق. ئۇ چوقۇرراق كەلگەن، خۇددى ئاكام كىتابىدا تەسۋىرلىگەندەك ياۋاش، مۆمىن، قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدىغان ھۇنەرۋەن، قىزىقچى، خۇشچاقچاق، يۇمشاق كۆڭۈل ئادەم ئىدى. مەن ئاكامغا ئۇ ھەققىدە جىق پاراڭ قىلىپ بەرگەنىدىم. ئاكام سۆزلىرىمنى ئاڭلاپ قىزىقىپ قالدى. كېيىن ئۆزى خۇدىيار يۈزىگە پات ـ پات چىقىپ ئۇ ئادەم بىلەن سۆزلىشىپ، مۇڭدىشىپ كېتىدىغان بولدى.

روزى قۇشناچ بەزىدە موزدۇزلۇق قىلاتتى، گاھىدا ياغاچچىلىق قىلاتتى، بەزىدە تۆمۈرچىلىك ـ مىسكەرچىلىك قىلىۋاتقان، بەزىدە بوغا ـ جاۋاڭلارنى ياماۋاتقان... ئىشقىلىپ قولىدىن ھەممە ئىش قېچىپ قۇتۇلمايتتى. ئەمما ئۇنىڭغا ئىش بۇيرۇغان ئادەم ئاكام يازغاندەك ئالدىراتماسلىقى كېرەك ئىدى. چۈنكى ئۇ مىسىلداپ ئىشلەپ، بىر ئىشنى سەككىز ـ ئون كۈندە ئاران پۈتكۈزەتتى. بەزى كۈنلىرى قوللىرى قارىگۈل بىلەن بويىلىپ يېنىمىزغا كەلگەندە بىز چاقچاق قىلىپ: «روزى، بۇگۈن قاتتىق ئىشلەپسەن، نېمە ئىش قىلغانسەن؟!» دەپ سورىساق، «پالانچىخاننىڭ ئايىغىنى تىكىپ چىقتىم!» دەپ ھىجىيىپ كۈلەتتى.

روزىغا باش چۈشۈرتمەكچى بولساق، بىر كۈن كېتەتتى. ئۇ ھېكايە ـ جەڭنامىلارغا ئۇستا ئادەم ئىدى. چېچىمىز قۇرۇپ، بېشىمىزدىن يۇندىلار ئېقىپ، بويۇنلىرىمىزدىن ئىچىمىزگە كىرگەندە تاقەت قىلالماي: «ئۇستام، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ!...» دەپ ۋارقىرايتتۇق... بۇنىڭ ھەممىسى راست ئىشلار.

روزى ئەسلىي دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىدا ساتىراشلىق قىلىدىغان بىر ئادەمنىڭ بالىسى ئىكەن. ئۇ ساتىراشلىققىمۇ چىدىيالماي، خۇدىيار يۈزىگە كۆچۈپ چىققانىكەن. يەر ئىسلاھاتىدا ئۇنىڭغا ئاز ـ تولا يەر تەگكەن. ئۇ ئۆزىگە تەقسىم قىلىنغان بۇ يەرنى تېرىيالماي يۈردى. قوناق تېرىپ، ياخشى قارىمىغاچقا، بەش ـ ئون تاللا ئۆسۈپ چىقىپ، قالغىنىنى قاغا ـ قوزغۇنلار يەپ كەتتى. ئاكام بىر كۈنى چىققاندا روزىدىن: «روزى، بۇ يەرگە نېمە تېراي دەۋاتىسەن؟» دەپ سورىغانىدى، روزى ھىجىيىپ: «ئوتتۇرىسىنى ياغ، چۆرىسىنى باغ قىلايمىكى دەۋاتىمەن» دېگەنىدى.

روزى دائىم باشقىلارغا بوزەك بولۇپلا يۈرەتتى. تىللىسىمۇ ھىجىيىپ ھار ئالمايتتى. بىر قېتىم ئۆستەڭ چاپقىلى كېتىۋېتىپ، باينىڭ چوڭ ئۆرۈكلۈك جاڭزىسىغا مۆكۈۋالغاندا، ئۇنىڭ قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىسى كۆرۈنۈپ قالغان. ھەيدەر دېگەن دېھقان:

ـ ھاي، ماياققا قاراڭلارا، خۇدايىم بىزگە قوي بەردى، ـ دەپ ۋارقىرىغان. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى بولغان ئىشلار.

ئۇ چاغلاردا ھەيدەر، مۇھەممەت، ساۋۇت... دېگەن پېشقەدەم دېھقانلار بولۇپ، ئاكام ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرمۇش ئۆگەنگەنىدى. ھېكايىدىكى ھەمراھ ـ ئاشۇ ساۋۇت دېگەن دېھقان. روزى قۇشناچ ئاكامنىڭ ئۆزىنى يازغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇشھال بوپكەتكەنىدى. ئۇ:

ـ سىلەر مېنى ياراتمايسىلەر، قاراڭلار، مەن ياخشى بولغاچقا زۇنۇن ئەپەندى مېنى يېزىپتۇ، قايسىڭلارنى يازدى قېنى؟!... دەپ ماختىنىپ يۈردى ۋە خۇشھاللىقىدا ئاكامغا دائىم كاۋا ئاپىرىپ يوقلاپ تۇراتتى...

تەنەپپۇسلۇق پاراڭ: ئەدەبىياتچىلىرىمىز 1980 ـ يىللارغا كەلگەندە، ئاندىن خۇددى مۇتەپەككۇر ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ئېيتقاندەك: «شادىيانە پوئىزىيىلەر يېزىۋېتىپ، بىردىنلا سول ياكى ئوڭ قىياپەتكە كىرىۋالغان ھېلىقى قارا ئەرۋاھ تەرىپىدىن بوغۇلۇپ قېلىشىنى كېيىنرەك سەزدى»(31). ئۇلار ئارقىسىغا قاراپ ئەلەم بىلەن: «ھەي ئەپسۇس!...» دېيىشتى.

1982 ـ يىلى غۇلجىنىڭ قىيامىغا توشقان، ئۇلىۋۇللىرى مەست بولغان مەرگىلدە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يازغۇچىلار ۋەكىللەر ئۆمىكى غۇلجىغا ساياھەت ـ زىيارەتكە كەلگەنىدى. شۇ چاغدا ئۇلۇغ بوۋىمىز مەھمۇد قەشقەرىينىڭ يۇرتىدىن كەلگەن بۇ ئەزىز مېھمانلارنى يېزىمىزنىڭ پارتكوم سېكرېتارى، ئەدەبىيات ئاشىناسى مەرھۇم تۇرسۇن ئەلىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئىلى دەرياسى بويىدىكى ئالمىلىق باغدا كۈتۈۋالغانىدۇق (مەن ئۇ چاغدا ئاشۇ «خەنبىڭ» يېزىسىدا ئىشلەيتتىم). سورۇنغا غۇلجا شەھىرىدىكى داڭلىق سازەندىلەر، ناخشىچىلار، ئەدىبلەر ۋە ئىلىدىكى مەشھۇر مەدەنىيەت ئەربابلىرى قاتناشقانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سورۇنىمىزنىڭ گۈلىگە گۈل قوشۇپ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيېق، ئىمىن تۇرسۇن، مەرھۇم زوردۇن سابىر، مەرھۇم قەييۇم تۇردى، ئابلىمىت سادىق، مەرھۇم رەھمىتۇللا جارىي ۋە قازاقلارنىڭ داڭلىق ئاقىن ـ يازغۇچىلىرىمۇ ھازىر بولغانىدى. شۇ كۈنى سورۇن ناھايىتى كۆڭۈللۈك

ۋە قىزغىن كەيپىياتتا بولدى.

ئەتىسى ـ 22 ـ ئىيۇندا مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيېق ۋە مەرھۇم قەيـ يۇم تۇردىلار ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قەلەم ئەھلىلىرىگە مۇ ناسىۋەتلىك يېڭى ھۆججىتىنى يەتكۈزدى. ئۇنىڭدا راستچىل يازغۇچى بولۇش، يالغاننى يازماسلىق، يازغۇچىلارنىڭ پەزىلىتى قاتارلىقلار تەكىتلەنگەنىدى.

شۇ كۈنى مەرھۇم تېيىپجىنىكام خىجالەت بولغان ھالدا: «بىز يالـ غاننىمۇ كۆپ يازدۇق. مەنمۇ بەزى يازغانلىرىمنى ئويلىسام بەك ئەپـ سۇسلىنىمەن. يولداش خۇچياۋمۇ: ‹راستچىل يازغۇچى بولايلى، يالغانـ چى يازغۇچى بولمايلى، يازغۇچىلارنىڭ ئۆزىمۇ، ئەسىرىمۇ ياخشى بولۇـ شى كېرەك! ...› دېدى. شۇڭا بىز راستنى يازىدىغان پەزىلەتلىك يازغۇـ چى بولۇشىمىز، بولۇپمۇ ياش يازغۇچىلار بۇنىڭغا دىققەت قىلىشى كېـ رەك» دېگەنىدى.

تېيىپجان ئېلىيېق ۋاپات بولغاندا ئاتاقلىق يازغۇچى، شۇ چاغدىكى مەدەنىيەت مىنىستىرى ۋاڭ مېڭ ئەپەندى «تېيىپجانغا يىغلايمەن» دېـ گەن ماقالىسىدە: «تېيىپجان ئىككىمىز ئۇ يازغان، مەن تەرجىمە قىلغان ھېلىقى شوئار شېئىرلارغا پۇشايمان قىلدۇق»(32) دېگەنىدى.

يۇقىرىقى سۆزلەر دانىشمەن قېرى ـ زۇنۇن قادىرىينىڭ تېيىپجان ئېلىيېق ئاشۇ يىللاردا ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ تەقدىرى ئۈستىدە ئويلىنىپ:

ـ زۇنۇنكا، مېنىڭ كەلگۈسىم قانداق بولار؟! ـ دېگەن سوئالىغا:

ـ سېنى ھازىرقى ئاكتۇئال تېمىلىرىڭ ئۇرىدۇ!.. ـ دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

يالغانچىلىق شېئىرىيەتنى كرىزىسكە ئۇچرىتىپ، كىشىلەرنىڭ روـ ھىنى يالىڭاچلىۋەتتى. كۆپ شائىرنىڭ ئەل قەلبىدىكى نۇرىنى ئۆچۈـ رۇۋەتتى. بۇ ھەم شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى. مۇبادا، «شائىر» نىڭ دادىسى سەكراتتا ياتسا، ئۇ ياتىقىغا كىرىۋېلىپ، بىر بۇلۇڭدا شامنى ياندۇرۇۋېلىپ «بۇگۈن شادلىقتىن يايرىدى كۆڭلۈم ...» دەپ شېئىر يېزىپ، جامائەتكە ئوقۇپ بەرسە، جامائەت نېمە دەر!... مۇنداق يالغانچى «شائىرلارغا گۇمراھلار ئەگىشىدۇ، ئۇلارنىڭ سۆز ۋادىلىرىدا تىنەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈسەن. ئۇلار قىلمايدىغان ئىشلارنى قىلدۇق دەپ سۆزلەيدۇ»(33).

بەزى خۇشامەتچى، مەنپەئەتپەرەس «شائىر»لار شۇ دەۋرلەردە يالغانچىلىق ۋە خۇشامەتچىلىك تارىخىدا ئەلمىساقتىن بۇيان كۆرۈلـ مىگەن داستان ياراتتى. ئۇلار يالغانچىلىق، خۇشامەتچىلىكتە شۇ دەـ رىجىگە يەتتىكى، ھەتتا «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللانى مەدھىيىلىگەن: «ئەگەر يەر يۈزىدىكى دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى قەلەم بولغان، دېڭىز (سىياھ) بولغان، ئۇنىڭغا يەنە يەتتە دېڭىزنىڭ (سىياھسى) قوشۇلغان تەقدىردىمۇ، ئاللانىڭ سۆزلىرىنى (يېزىپ) تۈگەتكىلى بولمايدۇ»(34) دېگەن ئايەتنى «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوشىقى» دەپ كۆتۈرۈپ چىقىشتى. ئاللا بۇ يالغانچىلارنى ئۇردى، ئۇلارنىڭ ئەمدى خەلقتىن، مىللەتتىن ئاغرىنىدىغان ھېچ يولى يوق!

راست، شېئىرىيەت رومانتىزمنى قۇچاقلايدۇ. ئەمما رومانتىزمنىڭ يىلتىزى رېئال تۇرمۇش چوڭقۇرلۇقىدا. ئۇ رېئال تۇرمۇشتىن روھ ئالغاندىلا ئاندىن كىشى كۆڭلىگە سىغىدىغان خۇش پۇراق چاچالايدۇ، ئەلۋەتتە.

شۇنى تەتقىق قىلىپ بېقىشىمىز لازىمكى، نېمە ئۈچۈن بەزى تەـ كەببۇر، مەسخىرىۋاز يازغۇچىلىرىمىز بىر غولنىڭ شېخى ـ قېرىندىشى بولغان شائىرلارنى ھېكايىلىرىغا خۇددى ئا. پ. چىخوفنىڭ «خامېلېـ ئون»دەك يىرگىنچىلىك سەلبىي پېرسوناژ قىلىپ يازىدۇ؟! نېمە ئۈـ چۈن بەزى شائىرلار خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ، سورۇنلاردا تەنە ـ مازاق ۋە مەسخىرە ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قالىدۇ؟... مانا مۇشۇلارنىڭ تۈپكى سەۋەبى يالغانچىلىقتا. شۇڭا ئاشۇ يىللاردا يېزىلغان تۇتام ـ تۇتام شېئىرلارنىڭ ھازىر قىممىتى قېنى!؟...

ھەر بىر قەلەمكەشكە نىسبەتەن ئۇستازىمىز زۇنۇن قادىرىينىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ گۆھەردەك ئېسىل يېزىقچىلىق ئېتىقادى نۇرلۇق ئەينەك ئەمەسمۇ!...

زۇنۇن قادىرىي ئاز لېكىن ساز يازاتتى. ئۇ يازىمەنلا دېسە توم ـ توم ئەسەر يېزىۋەتكەن بولاتتى. ئەمما ئۇ ھەقىقىي ئەدەبىياتقا جان بەرگەن يازغۇچى ئىدى. كۆپ ھالدا ئۇ پۈتۈن ھېكايە سىيۇژىتىنى ھەتتا دىئالوگ، پېرسوناژلار ئوبرازى، ئادەم ۋە تەبىئەت تەسۋىرلـ رىگىچە كاللىسىدا پىشۇرۇۋالاتتى ۋە بىر ئولتۇرۇش بىلەن پارچە ـ پارچە قەغەزلەرگە يېزىپ ھېكايىنىڭ ئاساسىنى پۈتتۈرۈۋالاتتى. مۇـ ھەممەت پولاتنىڭ: «سەرگۈزەشتە خاراكتېرلىك رومان ‹غەزەپ› نىڭ تولۇق ۋە مۇكەممەل لايىھىسىنى پۈتتۈرگەنىدى»(35) دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى شۇ ئىدى. ئۇ يازغۇچىنىڭ كاللىسىدا پىشىپ بولغانىدى، ھەتتا ئۇنىڭ كىرىش قىسمىنى باشقىلارغا سۆزلەپ بەرـ گەنىدى. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ نامى تولىمۇ كېچىكىپ ئەسلىگە كەلـ گەنلىكى ئۈچۈن، ياشىنىپ ـ ئاجىزلاشقان كاللىسى رومانىنىڭ ئەسـ لىنى قايتا نامايان قىلالمىدى.

بىز بۇ يەردە يۇقىرىقى گېپىمىزنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىر ئەسلىمە بېرىمىز:

تەنەپپۇسلۇق ھېكايە: غۇلجا شەھىرىدە مۇھەممەت لاتىن دېگەن بىر كىشى ياشىغان. ئۇ ئەينى يىللاردىكى «ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» ۋە «سانائىي نەفىسە»لەردە زۇنۇن قادىرىي بىلەن بىللە ئىشلىگەنىدى. ئۇلار تەڭ دېمەتلىك بولۇپ، يېقىن ئۆتۈشەتتى.

«بىر كۈنى، ـ دەپ ھېكايە قىلىدۇ مۇھەممەت لاتىن، ـ زۇنۇن قا ـ دىرىي بىلەن ‹ستالىن› كوچىسىدا كېتىۋاتاتتۇق. ئەكسىنىر (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى قۇرغان ئۇن زاۋۇتى ۋە ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، ھازىرقى 7 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئۇدۇلىدا) نىڭ يېنىغا كەلگەندە، نېمە بولدى، بىلەلمەي قالدىم، زۇنۇن قادىرىي شىپىلداپ مېڭىپ ئالدىمدا ئۇسسۇلغا چۈشۈپلا كەتتى (زۇنۇن قادىرىي ئۇسسۇلنى بەك چىرايلىق ئوينايتتى). مەن ھەيران بولۇپ قاراپلا قالدىم. ئۇ كوچىدىكى قاراۋاتقان كىشىلەرگىمۇ پىسەنت قىلماي، خۇدىنى بىلمەي شۇنداق ئويناپ كەتـ تىكى، مەن كۈلۈپ: ‹ئوينا، زۇنۇن ئاداش، ئوينا!...› دېگۈم كەلدى، بىراق كوچىدىكىلەردىن ئىزا تارتتىم. ئاخىرى ۋارقىراپ چاقچاق قىلدىم:

ـ ھوي زۇنۇن، نېمە بولۇۋاتىسەن، توڭلىرىڭ (بۇ يەردە مۇھەممەت لاتىن مەرھۇمنىڭ لەقىمىنى كەلتۈرۈۋاتىدۇ. ـ مەسئۇل مۇھەررىردىن) ئېرىپ كەتتىمۇ نېمە ئىسسىقتا؟

زۇنۇن قادىرىي ئاۋازىمنى ئاكلاپ توختاپ، بىردەم گاڭگىراپ قالـ دى ـ دە، دەررۇ ئۆزىنى تۇزەپ، ئەسلىگە كەلدى. يېنىغا باردىم. قارىسام، ئۇنىڭ كۆزلىرى خىيال ئارىلاش ماڭا كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى ... ئېھتىمال، ئۇ مەن بىلەن پاراڭلىشىپ ماڭغىنى بىلەن، ئەس ـ خىيالى ئۆزى يېـ زىۋاتقان ئەسىرىدە چېغى ...» *

ئەدەبىياتنىڭ گۈلتاجىسى ئاتالغان دراما يازغۇچىنىڭ يازغۇچىسىنى تاللايدىغان ئەڭ قىيىن ساھە. ئۇ ئىككى سائەتتە ئويىنلىپ بولىدىغان سەھنە تىياتىرىغا پۈتكۈل بىر رومانىنىڭ كۆلىمىنى سىغدۇرۇپ، تاماـ شىبىنلارغا كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان، پروزا، شېئىر، مۇزىكا، ئۈسسۇل ۋە گۈزەل سەنئەت بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇنىۋېرسال سەنئەت تۈرى. شۇڭا ئۇنىڭ ۋەقەلىكى دولقۇنلۇق ۋە ئىخچام، تىلى ئاممىباب، دىئالوگلىرى قىسقا، سەھنە ئوبرازلىرىدا دەۋر، زامان، ئېتنىك خۇسۇسىيەتلەر، ئۆرپ ـ ئادەتلەر ئەينى ئەكس ئېتىشى ۋە ئاخىرقى كۆرۈنۈشى كىشىنى لەرزىگە سالىدىغان، ھاياجانلىق بولۇشى لازىم.

مانا مۇشۇنداق پۈتۈن بىر دەۋر كارتىنىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ۋەقەلىكنى بىر سەھنە ئەسىردە ئىپادىلەپ بېرىش يازغۇچىلارغا نىسبەتەن تولىمۇ مۇشكۇل، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ ئالقىشـ مەدھىيىچىلىرىمۇ، باھالىغۇچى ـ تەنقىدچىلىرىمۇ، سىناپ كۆزەتكۈچىلىرىمۇ، ساۋاتلىق ـ ساۋاتسىزلارمۇ، ھەتتا ئاپتورنىڭ دوست ـ دۇشمەنلىرىمۇ بىۋاستە كۆرىدىغان، ئاڭلايدىغان بولغاچقا، دۇنيادا ناھايىتى ئاز ساندىكى يازغۇچىلا بۇ «مۇستەھكەم سېپىل»غا ھۇجۇم قىلىپ، رېئال تۇرمۇشنى يۇقىرى بەدىئىي سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتۈرەلىگەن. شۇڭا دۇنيا دراما تارىخىدا پەقەت شېكسپىر، ئىبسىن، موللىر، شىللېر، بىرـ نارداشاۋ، تاگور، چېخوف ... قاتارلىقلارلا ھەيكەل تىكلىيەلىگەن.

زۇنۇن قادىرىي مانا مۇشۇنداق قىيىن ساھەنى قەلەمى ئۈستىگە قوندۇرغان، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىن چىققان تۇنجى تالانتلىق دراماـ تورگ ئىدى. ئۇنىڭ دراما ساھەسىدىكى ئەمگىكى ۋە ئەقىل ـ پاراسىتى پروزىسىدىن مۇتلەق ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئۇ ئۆز خەلقى ئىچىدە ئاشۇ داڭلىق دراملىرى بىلەن تونۇلغانىدى. ئۇنىڭ رېئال ئىجتىمائىي مەـ سىلىلەرنى يورۇتۇپ بەرگەن تۇنجى درامىسى «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ئۇيغۇر ھازىرقى زامان دراما ئىجادىيىتىدە يېڭى يول ئاچقانىدى. كېـ يىنرەك يازغان «غۇنچەم»، «گۈلنسا» دراملىرىدا جىددىي دراماـ تىك توقۇنۇش، كۈچلۈك تۇرمۇش پۇرىقى، مىللىي خۇسۇسىيەت ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىك ـ مىللىي پسىخىكا يارقىن ئىپادىلىنىپ، «مىللىي تۇرمۇشىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتتى ... نۇرۇم، غۇنچەم، گۈلنسالارنىڭ ناخشا ـ قوشاقلىرى تېخىچە توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ سورۇنلىرىدىن قالماي ئېيتىلىۋاتمامدۇ» ㊱ .

زۇنۇن قادىرىينىڭ دەسلەپكى ئىجادىيىتىنىڭ دراممدىن باشلىنىشى 1930 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەن ئىلى دراما سەنئىتى ۋە ئۇنىڭ سەھنە ھاياتىدىكى تەسىرىدىن ئايرىلمايدۇ. كىچىكىدىن تارتىپلا ئىلى سەنئىتىنىڭ قۇچىقىدا ئۆسكەن زۇنۇن قادىرىي سەھنە ھاياتىنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى ۋە سۆيەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى كەچۈرمىشلىرى توغرىسىدا مۇنداق يازىدۇ:

«... مەن تىياتىرغا شۇنچە ھېرىسمەن بولغانلىقىم ئۈچۈن 1941 ـ يىللدىن باشلاپ ئىلى تىياتىرىدا ئاۋۋال ئارتىس، كېيىن رېژىسسور، دېكوراتور ۋە سۆزىتچىك بولۇپ ئىشلەپ، ئىلى تىياتىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن مۇناسىپ تۆھپە قوشقانىدىم» ㊲ .

ھەر قانداق ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭمۇ بىر ئۇستازى بولىدۇ. زۇنۇن قادىرىيمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇ ئۆز پروزىلىرىنىم. گوركىي، سەدىرىددىن ئەينى ۋە چېخوفلاردىن، مەسەللىرىنى كرد. لوفتىن رەڭلەندۇرگەن. لېكىن مەن خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئويلاپمۇ، ئۇ. نىڭ دراما ئىجادىيىتىنى كىمدىن، قانداق رەڭلەندۇرگەنلىكىنى بىلەلـ مىدىم. چۈنكى ئۇ چاغلاردا مەيلى ئۆزىمىزدە بولسۇن، مەيلى سىرتتىن بولسۇن، ھەقىقىي رېئال تۇرمۇش ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، ئۆگىنىپ ئۆزلەشتۈرگىدەك دراملار يوق ئىدى. لېكىن شۇ نەرسىنى قەيت قىـ لىشقا بولىدۇكى، ئۇزاق مۇددەت سەھنە ھاياتىغا ئارىلىشىش تەبىئىي ھالدا زۇنۇن قادىرىي دراما ئىجادىيىتىنى شەكىللەندۇرگەن. بىز بۇنى يازغۇچىنىڭ مۇنۇ ئەسلىمىسىدىن بىلۇالالايمىز:

«شۇ چاغلار (1935 ـ يىللىرى) دا ماكسىم گوركىينىڭ تاتارچىغا تەرجىمە قىلىنغان «ئارخىپ بوۋا ۋە لېيونكا» دېگەن ھېكايىسىنى ئوـ قۇپ، شۇنىڭ تەسىرى بىلەن كەمبەغەل بىر بوۋاينىڭ كىچىك قىزى قەلەندەرچىلىك قىلىپ يۈرۈپ كېسەل بوۋىسىنى باقىدىغان ئېچىنىشـ لىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ئۇچ پەردىلىك بىر دراما يېزىپ چىقتىم» ㊳ .

زۇنۇن قادىرىينىڭ ئۇزاق يىللىق سەھنە ھاياتى ئۇنىڭغا مـول تەجرىبە ۋە قەلەم قۇۋۋىتى ئاتا قىلدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ ھېچكىمگە ئوخشىمايدىغان كۆچلۈك قەلبى بىلەن تۇرمۇشمىزدىكى ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى دراماتىك توقۇنۇش ئۈستىگە قۇرۇپ، ھاياتنىڭ يۈز بېـ رىۋاتقان چىن ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلاپ، كىشىلەرگە كىشىلىك تۇرـ مۇش قانۇنىيەتلىرىنىڭ ئەسلىي روشەن روجەكلىرىنى كۆرسىتىپ بەرـ دى. يەنى شۇ دەۋر روھىنى رېئالىزملىق ئۇسۇل بىلەن گۈزەللىككە، سەنئەت مەقامىغا كۆتۈرۈپ، ئۇيغۇر دراما تارىخىدا كلاسسىك دەرد. جىسگە كۆتۈرۈلگەن يۈكسەك سەھنە ئەسەرلىرىنى يېزىپ چىقتى.

رۇس يازغۇچىسى ۋە دراماتورگى ئا. پ. چېخوفمۇ بەدىئىيلىكى يۇقىرى، قىسقا دراملارنى يېزىپ، «رۇس ۋە دۇنياۋى دراماتورگىيەـ دە يېڭى سەھىپە ئاچقانىدى» ㊴ . ئەمما چېخوفتىن ئىلگىرىمۇ روسـ يىدە رېئالىزملىق دراملار بار ئىدى. چېخوف رۇسلارغا ھەقىقىي، بەـ دىئىي دراما ئەكىرگىنى يوق، ئۇ پەقەت يېڭىلىدى، خالاس! ...

ئۇيغۇر دراما ئىجادىيىتىنىڭ گۈپپى بولغاندا بىز پەخىرلىنىپ ئۆيـ تىشقا ھەقلىقمىزكى: «پەقەت زۇنۇن قادىرىيلا ئەدەبىياتىمىزغا ھەقـ قىي، بەدىئىي دراممنى ئەكىردى» ㊵ .

3. ئارخىپ

تۇرمۇشتىكى چېخوف ۋە زۇنۇن قادىرىي

دادام يالغان گەپ قىلمايدىغان، ۋەدىسىدە تۇرىدىغان، كۆڭلى يۇمـ شاق ئادەم ئىدى. ئۇ پەقەتلا مەنسەپكە ياماشمايتتى. تولىمۇ ئىقتىسادچىل،

---

* مەرھۇم مۇھەممەت لاتىن شائىر، ژۇرنالىست ئابلىز ھوشۇرنىڭ ئۆگەي دادىسى بولۇپ، بۇ ئەسلىمىنى ئابلىز ھوشۇرغا سۆزلەپ بەرگەن.

بالىلىرىغا كۆيۈمچان، ناھايىتى كەمتەر ئىدى ...

ـ ئۈمىد زۇنۇن

يېقىندا «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 2004 ـ يىل 4 ـ سانىدا جاھان مەدەنىيىتى سەھرىلىرىدىن گ.پ.چېخوفنىڭ ۋاپاتىغا 100 يىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنى خاتىرىلىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ھەسرەتـلىك چوڭقۇر خىياللارغا پېتىپ قالدىم. «ئەجبا، تا مۇشۇ كەمگىچە بىزدىن ئاشۇنداق بىرەر دۇنياۋى ئەدىب چىقمىدى ـ ھـە» دېگـەن مۇجمەل سوئال ئىختىيارسىز ماڭا زۇنۇن قادىرىينى ئەسلەتتى. ئۇنى كۆڭلۈمدە چېخوفقا سېلىشتۇرۇپ باقتىم. ئېھتىمال، بەزىلەر: «دۇنيا ھېكايىچىلىقىنىڭ پېشۋاسى» ـ دۇنيا ئەدەبىيات تارىخىدا كۆزگە كۆـرۈنگەن ئەدىب چېخوفقا زۇنۇن قادىرىينى سېلىشتۇرۇش مۇمكىنمۇ؟ دېيىشەر...

شۇنداق، بەزىدە شاگىرتى ئۇستازىغا تەڭلىشىپ قالىدىغان ئىشمۇ بولىدۇ ئەمەسمۇ. پلاتوننىڭ شاگىرتى ئارىستوتېل شېئىرىيەت ھەققـىدىكى مۇنازىرىدە پلاتوننى يېڭىپ قويغانىدىغۇ ... بۇ يەردىكى تۇـگۇن ـ زامان، ماكاندا!...

سىلەر شۇ نەرسىنى چوڭقۇرراق ئويلىنىپ بېقىشىڭلار كېرەككى، مۇبادا مەشھۇر بىرەر ئەدەبىي تەنقىدچى بىرەر ئەدىبنى بىر نەچچە قېتىم كۆككە كۆتۈرۈپ، سىرلىقلاشتۇرۇپ قويسا، بۇ تەلەيلىك ئەدىبـنىڭ نوپۇزى ئۆسۈپ، مېڭىش ـ تۇرۇشمۇ، گەپ ـ سۆزلىرىمۇ ئالا ـ ھىدىلىشىپ، كىشىلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغاپ، سىرلىق ـ تا ـ لانتلىق زاتقا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئاندىن بۇ قەلەمدار قۇمۇش قەلىمىنى دۇغ سۈغا چىلاپ يازسىمۇ، ئۇنىڭ ھەر بىر قۇرلىرى ئالتۇن يېپىتەك نۇرلۇق كۆرۈنىدۇ ۋە ئۇنىڭ گۈپپاڭچىلىرى كۆپىيىپ، بۇ ئالتۇن يېپـتىن تون تىكىدۇ ... شۇڭا ئەدەبىيات ساھەسىگە كىرگەن بەزىلەرنىڭ ئەڭ يۇكسەك غايىسى ـ نوپۇز تىكلەش. ئاندىن ئـۇنـىڭ پـاراۋوزى توختىماي پۇشۇلداپ، ھەر قانداق تەھرىرلىك ئۆتكەللىرىدىن بىمالال ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ. شۇڭا بەزى داڭلىق شائىرلارنىڭمۇ ئۆتكەنده ۋە ھازىرمۇ ئادەمنىڭ غىدىقى كەلگىدەك شېئىرلارنىڭ يېزىپ قالىدىغىنى شۇنىڭدىن ئەمەسمۇ!...

شۇ تاپتا كىمدۇ بىرسىنىڭ ئېيتىپ بەرگەن كۈلكىلىك بىر ھېكايىسى قەلەمگە قونۇۋالدى.

تەنەپپۇسلۇق پاراڭ: ئىلىدا ھېكىمبەگ خوجا ھۆكۈم سـۈرگـەن دەۋرلەردە بىر باي كاتتا زىياپەت تەييارلاپ، يۇرت چوڭلىرىنى چاقىرىپتۇ. ھېكىمبەگ خوجا كەلگەندە ئۇ باي ئالدىغا بېرىپ: «تەقسىر، ئۆزلىرىگە بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى ...» دەپتۇ. ھېكىمبەگ خوجا: «خوش، نېمە گەپ؟» دېسە، ھېلىقى باي: «تەقسىر، جامائەت ئالدىدا مېنى يانلىرىغا چاقىرىۋېلىپ، قۇلقىمغا پىچىرلاپ قويسىلا، تىللىسىلىمۇ مەيلى ئىدى!...» دەپتۇ. دېگەندەك ھېكىمبەگ خوجا جامائەت يىغىلغاندا بايىنى يېنىغا چاقىرىۋېلىپ قۇلقىغا پىچىرلاپ: «ھەزىلەك!...» دەپ تىللاپتۇ. ئۇ كىشى بولسا كۈلۈمسىرەپ، خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشھال قىياپەتكە كىرىۋاپتۇ. بۇنىڭ مەنىسى: «قاراڭلار، پالانچى باي ھېكىمبەگ خوجىغا يېقىن ئادەمكەن» دەپ نوپۇز تىكلەشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ھازىرقى كۈندە بولسا ئۇ سۆزەتكە ئۆرگەردى.

شۇڭا بىز قەدىمدىن بۇيان «ياندىكى موللام بار موللام، يىراق تىكى موللام دامموللام» دېگەن ئەقىدە شېخىغا ئېسىلىپ كـەلـدۇق. مىللىتىمىزنىڭ پاجىئەلىك ئۆتمۈش تارىخىمۇ مانا مۇشۇ پىرقىرما قايـنامدىن پىرقىراپ چىقالمايلا كەلدى.

ھازىر بىزدىمۇ بىرەر نوپۇزلۇق ئەرباب خۇددى ئەختەم ئۆمەر «ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى» دېگەن كىتابىدا دېگەندەك: ھە، پالا ـ نچىمۇ، ھە، ئۇ مۇنداق، پالانچىمۇ، ھە ئۇ ئۇنداق ... دەپلا قويسا ياكى بىرەرسى ئۇ ئەربابنىڭ قۇلىقىغا: «سىزنى ئۇنداق دېدى، مۇنداق دې ـ دى ...» دەپلا قويسا، ئۇنى تەكشۈرۈپ، راست ـ يالغانلىقىنى ئېنىقلـمايلا ئۇنى ئەل ئىچىدە سېستىشقا، بارغانلا يېرىدە ئۇنىڭ ئابرۇيىنى چۈشۈرۈشكە، ھەتتا كىشى بار ـ يوق دېمەي ھاقارەتلەشكە ئۇرۇنىدۇ. نەتىجىدە ئىناق ـ ئىتتىپاقلىققا دەخلى يېتىپ، قاراپ تۇرۇپ بىر ئۇبـدان قەلەمكەش نابۇت بولىدۇ ...

بەزى نوپۇزلۇق ئەدەبىي تەنقىدچىلىرىمىزمۇ χ χنىڭ ئەسرىنىڭ ھەقىقەتەن ناھايىتى چىققانلىقىنى، ھەتتا بەزى داڭلىقلارىدىنمۇ ياخشى يازغانلىقىنى بىلىدۇ، ئەمما ئۇ بىچارە قەلەمكەشنىڭ ئاشۇ كاساپەت نوپۇزى بولمىغاچقا، ئۇنى ئەلگە ماختاشتىن قاچىدۇ. ئەمما سورۇنلاردا: «قالتىس ياخشى يېزىپتۇ ـ جۇمۇ!...» دەپ ماختايدۇ.

خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش بىزگە باشقا دۆلەتلەرنىڭ، بولۇپمـۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەشۋىقاتى ناھايىتى كۈچلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز ئىچىمىزدىكى ئالاھىدە قەلەم ئىگىلىرىگە دىققەت نەزىرد ـ مىزنى بۆلمەي، ئۇلارنى كۆتۈرمەي، سىرتنىڭ «ئۇلۇغ» لىرىغا مەست بوپكەتتۇق. مەرھۇم يازغۇچى خەمىت ھۇسەينوق بىر قېتىم: «ماڭا رۇس تىلى ئۆز ئانا تىلىمغا ئوخشاش. مەن پۇشكىننىڭ شېئىرىنىمۇ، تې ـ يىچايىنىڭ شېئىرىنىمۇ ئوخشاشلا ئوقۇيمەن. بەزىدە تېيىچايىنىڭ شې ـ ئىرلىرى پۇشكىننىڭ شېئىرلىرىدەكلا سېزىلىدۇ ...» دېگەنىدى.

كىچىكىمىزدە رۇسلارنىڭ دۇنياۋى يازغۇچىسى بولۇپ تونۇلغان ئالېكسي تولستوينىڭ «سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتا» دېگەن ئۇچ تومлۇق ـ تېرىلوگىيىسىنى ئوقۇغاندا ئەقلىمىز مەست بولۇپ: «پاھ، ئۇچ كىتابنى بىراقلا يېزىپتا، نېمىدېگەن ئۇلۇغ يازغۇچى ـ بۇ!...» دەپ خىيالىمىز ئولجا كەتكەن لەگلەكتەك پىرقىراپ يۇرگەنىدى.

ھېلىمۇ ئېسىمدە: ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا بەلكىم «سوسما» رومانىنىڭ ئاپتورى نوۋىكوف پىرىبوي بولسا كېرەك، ئۇ ـ نىڭ بىر قېتىملىق سۆھبەت خاتىرىسىدە: «مەن بىر ئولتۇرۇش بىلەن يېزىپ چىقىمەن» دېگەن سۆزلىرىنى ئوقۇپ، ھەيران قالغانلىقىمدىن ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە گاراڭ بولۇپ يۇرگەنىدىم. بۇگۈنكى كۈندە سو ـ ۋېتلىرىمىزدا بىللە ئولتۇرغان كومپيۇتېردەك يازىدىغان تالانـتـلـىق يازغۇچىمىز جالالىددىن بەھرام ئالتە توم رومانىنى تاتارىسى بىلەن تىزىپ قويسا: «ھەي، ھېلىقى ئالتە كىتابنى بىرلا يازغان يازغۇچى مۇشۇما!...» دەپ تېخى ئۇنى تۆزۈكرەك تونۇمايمىز.

ئەختەم ئۆمەر توغرا ئېيتىدۇ: «... شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئەگەر ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ياۋروپالىق ئالىم بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تۆتىيا بىلگەن، ئۆزىنى پەرىشتە ھېسابلىغان بو ـ لارئىدۇق» ④ .

شۇنداق، چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇشتىن ئىلـگىرى ئۇلار ھەققىدىكى ماختاشنى كۆپ ئاڭلىغانلىقىمىز ئۈچۈن ئا-دەتتىكى ئەسىرى بولسىمۇ، بىزگە ئاجايىپ ئېسىل بىلىنىدۇ. ئەمما مەن بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دۇنياۋى ئابرۇيىنى چۈشۈرمەكچى ئەمەسمەن. پەقەت ئۆزىمىزگە توغرا مۇئامىلە قىلايلى، «ئەرنى ماختىساڭ قۇرۇق قول شىرنى ئالىدۇ» (42) ، ئۆز قەدرىمىزنى بىلەيلى!... دېمەكچىمەن. نېتزىي: «ھەر قانداق بىر مىللەت ئۆز قىممىتىگە توغرا باھا بېرەلـمەيدىكەن، ئۇ مەۋجۇد بولۇشتىن قالىدۇ»(43) دېگەنىكـەن. گـەرچـە نېتزىينىڭ بۇ گېپىدە ئاخىرقى ھۆكۈمى تازا توغرا بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىر مىللەتنىڭ ئۆز قىممىتىگە توغرا باھا بېرىشىنى تەشەببۇس قىلىشى كىشى قەلبىنى روشەنلەشتۈرىدۇ.

غايىۋى جۇرئەت نىدا قىلىدۇكى، «يېقىلسامۇ ناردىن يـېقـىل» دېگەندەك، بۇگۈنكى ئەنجۇمەنىمىزدە پېقىر تۇرمۇشتىكى ۋە قەلەم-دىكى زۇنۇن قادىرىينى تەرەققىي قىلغان روسىيدە ياشىغان دۇنياۋى شۆھرەتلىك چېخوف بىلەن پاراللېل سېلىشتۇرۇپ، ئوقۇرمەنلـەرنـىڭ پىكىر تارازىسىغا سېلىپ باقماقچىمەن.

م.گوركىي تۇرمۇشتىكى ۋە قەلەمدىكى چېخوفنى شۇ قەدەر يۇقـىرى باھالايدۇكى، ئۇنى «ئەۋلىيا»ئىدى دېيىشكە ئازلا قالىدۇ. قارالڭ، «كۇلگەندە ئۇنىڭ كۆزلىرى ئاجايىپ ياخشى بوپكېتەتتى. قانداقـتـۇ ئاجايىپ خۇشخۇي، ئاجايىپ مۇلايىم ئىدى. ئۇنىڭ ھەمشەم دېگۈدەك ئاۋازسىز كۇلكىسى قانداقتۇ ئاجايىپلا ياخشى ئىدى. توغرىسىنى ئېيتـقاندا، ئۇنىڭدەك «روھى» كۇلۇشنى بىلىدىغان باشقا بىرەر كىشى بار-مىكىن» (44) . ئۇ قەلەمدىكى چېخوفنى: «ستىلىست سۈپىتىدە چېخوفقا ھېچكىم تەڭ كېلەلمەيدۇ ۋە كەلگۈسىدە ئەدەبىيات تارىخچىسى رۇس تىلىنىڭ ئۆسۈشى توغرىلىق سۆزلىگىنىدە، شۇ تىلنى پۇشكىن، تۇرگـىنىڭ ۋە چېخوف ياراتتى، دەيدىغان بولىدۇ»(45) دېگەنىدى.

چېخوف 1860 ـ يىلى ئازۇۇ دېڭىزىغا يېقىن روستوف ئوبلاستىنىڭ مەركىزى تاگانروگ شەھىرىدە ئۇششاق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

زۇنۇن قادىرىي بولسا 1912 ـ يىلى چېگىزخانىنىڭ 3 ـ ئوغلى ئوگداي (1186 ـ 1241) ھاكىمىيىتىنىڭ قەدىمكى پايتەختى بولغان ئې-مىل (دۆربىلجىن) ناھىيىسىدە ئۇششاق تىجارەتچى (شەھەر كەمبەغـەل) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

چېخوف تاگانروگ شەھىرىدە 19 يېشىدا گىمنازىيىنى پۈتكۈزۈپ، موسكۋاغا كۆچۈپ كەلگەن ۋە 1879 ـ يىلى موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتى تېببىي ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. زۇنۇن قادىرىي بولسا 1916 ـ يىلى غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ كەلگەن ۋە 13 يېشىغچە يېڭىچە ئې-چىلغان مەكتەپتە ئوقۇغان. چېخوف ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، زۇنۇن قادىرىي ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ كىشىلەر ئىشـكـىـدە ئىشلەپ يۈرگەن. ئىككى يىل ئوتتۇرا مەكتەپنى ئوقۇپ، 28 ياشلىرىغا كەلگەندە ئۆلكىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىدا بىرەر يىل چالا ـ پۈلا ئوقۇپ، 29 ياش چاغلىرى ئەتراپىدا ئاندىن جەمئىيەتكە چىقىپ، ئىلى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا ئىشلىگەن.

چېخوف بۇ يېشىدا يېزىقچىلىق جەھەتتە زور شۆھرەتكە كۆمۈلۈپ، 1888 ـ يىلى ئۆكتەبىردە چارروسىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى تەرىپىدىن ئەڭ ئالىي مۇكاپات «پۇشكىن ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا نائىل بولغان. قىزىق يېرى شۇكى: «چارروسىيە پادىشاھلىق تۈزۈمىنىڭ قـارىـمـۇ قارشىلىقلىرىنى قاتتىق تەنقىد ئاستىغا ئالغان ... جەمئىيەتنىڭ ئىللەت-لىرىنى خۇددى دوختۇرنىڭ ئوپېراتسىيە پىچقىدەك كولاپ چىقار-غان»(46) بۇ يازغۇچىنى يەنە ئاشۇ چارروسىيە ھۆكۈمىتى: «سەن پە-چاق تۇتۇشقا ئۇستىكەنسەن!» دەپ ئالىي مۇكاپات بىلەن تارتۇقلـى-غان. مانا بۇنىڭدىن ياۋروپانىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتىكە، تالانتلىقلارغا قانداق پوزىتسىيە تۇتىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

زۇنۇن قادىرىي ياشىغان ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى دەۋردە نەدىمۇ چېخوف ئوقۇغاندەك ئالىي مەكتەپ بولسۇن، ئۇنىڭ ئەتراپى ئېگىرا-ۋاتقان، ناله ـ زار قىلىۋاتقان، ماغدۇرىدىن كەتكەن «باقى»لار، نا-دانلىق، قاششاقلىق، ئەشەددىي خۇراپىي دىنىي مۇتەئەسسىپلەر بىلەن تولغانىدى. گەرچە بۇ چاغدا يېڭى مائارىپ، يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى ئەمدىلەتىن شەكىللىنىۋاتقان بولسىمۇ، تېخى ئومۇملىشىپ كەتمىگەنە-دى. مانا مۇشۇنداق دەۋر، ناچار ماكان ـ زامان، قالاق مەدەنىيەت ئاتموسفېراسىدا ياشاۋاتقان زۇنۇن قادىرىي چېخوف «پۇشكىن ئەدە-بىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن يېشىدا ئاجايىپ زور ئىدراك، پەۋقۇلـا-دە تالانتى بىلەن ئۆزىنىڭ ئۆلمەس مەشھۇر ئەسىرى «غۇنچەم»نى يېزىپ، رېئالىزملىق يېڭى ئۇيغۇر درامىسىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، ئە-دەبىياتتىكى بۇيۇك ھەيكىلنى تىكلىدى. «غۇنچەم» ۋە «گۈلنسا» دراملىرىنىڭ خەلق قەلبىدىكى زور ھۆرمەت ـ ئالقىشى ـ زۇنۇن قا-دىرىغا بېرىلگەن «پۇشكىن ئەدەبىيات مۇكاپاتى» ئىدى ...

بۇ ئىككى گىگانت يازغۇچى ئوخشاشلا ئۆز خەلقىنىڭ كەلگۈسىدىن غەم يەيدىغان، ئوقۇتقۇچىلارغا كۆيۈمچان زاتلار ئىدى

«بىر كۈنى چېخوف مېنى كوچ ـ كويىدىكى يېزىسىغا مېھمانغا چا-قىردى، ـ دەپ ھېكايە قىلىدۇ گوركىي، ـ ئۇ يەردە ئۇنىڭ بىر پارچە يېرى ھەم ئىككى قەۋەتلىك ئاپئاق ئۆيى بار ئىدى. ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ «ئەمنىيە»سىنى كۆرسىتىپ قىزغىنلىق بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

ـ ئەگەر پۇلۇم جىق بولسا، مانا مۇشۇ جايدا يېزىلاردىكى ئاۋا-رىچ ئوقۇتقۇچىلار ئۈچۈن ساناتورىيە قۇرغۇزغان بولاتتىم. شۇنداق، بىر ئادەمنىڭ جۇل ـ جۇل كىيىمدە يۈرۈشى، زەي، ھۆتمە ـ تۆشۈك مەكتەپلەردە سوغۇقتىن دىرىلدەپ تىترىشى، ئىس تېگىپ، شامالداپ يۈرۈشى، ئوتتۇزغا كىرمەي تۇرۇپ لەرىنگىت، رېماتىزم، سىل كېسـەلىگە گىرىپتار بولۇشىغا يول قويۇپ بېرىش مۇمكىن ئەمەسقۇ ... بۇ بىز ئۈچۈن بىر نومۇسقۇ!...» (47)

زۇنۇن قادىرىينىڭمۇ خۇددىيارىۋزى يېزىسىدا بىر پارچە يېرى بار ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ چېخوفنىڭكىدەك «ئىككى قەۋەتلىك ئاپئاق ئۆ-يى»، كۆلى يوق ئىدى. ئۇمۇ خۇددى چېخوفتەك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەردىنى چۈشىنەتتى ۋە ئۇلارغا كۆيۈنەتتى.

«ئاقسۇنىڭ قىزىل يېزىسىدىن شەرقە قاراپ بىر كۈن مـاڭـسـا تەكلىماكان چۆلىگە كىرىپ كېتىدۇ، ـ دەپ ھېكايە قىلىدۇ ئەينى يىل-لىرى قىزىل يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئىشلىگەن غۇلجىلىق پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى مۇھەممەت ئابدۇللا، ـ بۇ جايدىكى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش

شارائىتى بەك ناچار، ئوقۇتقۇچىلار يىلدا بىر قېتىم شەھەرگە كىرسە ئاندىن يۇيۇنالايدۇ. قىشتا ھۆل ئوتۇن قالايدۇ، بالىلارنىڭ سىنىپ ۋە ياتاقلىرى سوغۇق. قاغا جىگدىسى سالغان ئۇماچنى ئىچىپ بولغىچە ئېغىزكلەر تېلىپ كېتىدۇ. ئاچارچىلىق، ئازاب ...گەدىنىگىچە قەرزدار دېھقانلار بالىلىرىنى ئەمگەككە سېلىش ئۈچۈن مەكتەپلەرگە ئەۋەتەمەيدۇ. بۇ خىل ناچار شارائىتتىن جاق تويغان ياسىن ئىككىمىز غۇل-جىغا كېتىش ئۈچۈن دەردىمىزنى تۆككىلى زۇنۇن قادىرىنىڭ يېنىغا باردۇق.

- ھوي ئاغىنىلەر، سىلەرگە نېمە بولدى؟ - دېدى زۇنۇنكام ئاچچىقلانغاندەك تەلەپپۇزدا، - زىلەي ھەدەكلەر ئىككىمىز ئۆيىمىزنى كەچكۇرسى سىنىپ قىلىپ، ساۋاتسىز دېھقانلارنى ساۋاتلىق قىلغان بولساق قانداق ياخشى بولاتتى - ھە؟ دەپ ھەسرەت چېكىۋاتىمىز. بىزنىڭ بۇ ياخشى نىيىتىمىز قارشى ئېلىنماي «زەھەر تارقاتماقچى» دەپ بالاغا قېلىشىمىز تۇرغان گەپ. مانا سىلەرچۇ، بىزنىڭ تىلىكى-مىزنى ئورۇنداۋاتسىلەر. بۇ يەردىكى بىچارە دېھقانلاردا نېمە گۇ-ناھ!... سىلەر ئەۋلادلارغا بىلىم بېرىۋاتسىلەر. ئوقۇتقۇچى مىللەت روھىنى ياراتقۇچىلار، سىلەرنىڭ ئىشىڭلاردىن ئارتۇق نېمە بار؟!...

ياسىن ئىككىمىز زۇنۇنكامنىڭ تەربىيىسى بىلەن مۇشۇ چەت يېزىدا ئون نەچچە يىل ئىشلەپ، مىڭلىغان ئەۋلادنى تەربىيىلىدۇق ...» (48)

«ئۇ (چىخوف) ئاجايىپ پاك، كەمتەر ئادەم ئىدى» دەيدۇ گور-كي چىخوف توغرىسىدا.

پاكلىق ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئەڭ ئالىيجاناب پەزىلەت. ئىنساڭ-نىڭ پۈتكۈل ياخشى خۇلق - مىجەزى، ياخشى تەبىئىتى مانا مۇشۇ پاكلىق تۈپرىقىدىن ئۆزۈقلىنىدۇ. شۇڭا ياراتقۇچى «قۇرئان كەرىم»-دە: «روھىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ» (49) دېگەن. ئۇلۇغ دانىشمەن بوۋىمىز نەۋائىيمۇ: «ئادەمنىڭ ياخشىسى تەقۋادار، پاك بولۇر، ئۆزى پاك، كۆزى پاكنى ئىنسان دېسە بولىدۇ» (50) دېگەن-دى.

مەرھۇم زۇنۇن قادىرىي ئەنە شۇنداق ئۆزىمۇ، كۆزىمۇ پاك، ياخشى تەبىئەتلىك ئىنسان ئىدى. ھەر قانداق ساھىبى قەلەمنىڭ كۆ-زىگە تىك قاراپ ئېيتالايمەنكى، ھازىرقى دەۋردە ئۇنىڭدەك پاك، سەمىمىي، ئېسىل پەزىلەتلىك ئەدىبنى ئۇچراتماق تەس! «ئۇنىڭ ئىن-سانىي خىسلەتلىرى، قابىلىيىتى ۋە ئادىمىيلىكى كىشىلەرنى ھاياجانغا سالغانلىقى سىرتىدا ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالىدۇ» (51). بۇ خىسلەت ئۇنى خەلق ئارىسىدا يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە قىلىپ، خەلقنىڭ ئېسىل ئوغلا-نىغا ئايلاندۇردى. دانالار ئېيتقاندەك: «ئاچكۆزلۈك، كۆرەلمەسلىك، يامان غەرەزلىك، سۈيىقەست، ھاۋايى - ھەۋەس ۋە ھىيلە - مىكىرنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدىن ئايرىلىپ، ئەدەب - يوسۇننى تۇتقان كىشى مەڭگۈ ئىززەت - ئابرۇي باغچىسىدىكى گۈلنىڭ غۇنچىسى» (52).

زۇنۇن قادىرىيمۇ چىخوفقا ئوخشاش ئىنتايىن كەمتەر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ كەمتەرلىكى ھەققىدىكى تۆۋەندىكى ئىككى ئابزاس ھېكايە سىزگە كۈپايە قىلار:

«ئۇ (زۇنۇن قادىرىي) بىر كۈنى ياتقىمىزدىكى ئۇستەلنىڭ ئۈستىدە تۇرغان، - دەپ ھېكايە قىلىدۇ ئاقسۇدا زۇنۇن قادىرىي بىلەن بىللە بولغان مۇھەممەت ئابدۇللا، - رۇس يازغۇچىسى تۇرگىنېۋنىڭ «ئاتىلار ۋە بالىلار» ناملىق ئەسىرىنى قولىغا ئېلىپ: «بۇ ئەسەردىكى بەدىئىي ئوبرازلارنى چۈشىنەلمىدىم. ئۇ قانداق ئادەملەرنىڭ تېپىنى يارىتتىكىن!...» دېدى. زۇنۇنكامنىڭ بىلمەيدىغىنى، چۈشەنمەيدىغىنى يوق، دەپ قارايدىغان بىز ياشلارنى بۇ گەپ ھەقىقەتەن ھەيران قال-دۇردى. چۈشەنمىگەننى چۈشەنمىدىم دېيىش، ئۆزىنى خەلقنىڭ شا-گىرتى ھېسابلايدىغان توغرا سۆز، كەمتەر، راستچىل ئادەمنىڭلا خىس-لىتى» (53).

«بىر كۈنى، - دەپ ھېكايە قىلىدۇ زۇنۇن قادىرىنىڭ ئوغلى ئۇ-مىد، - مەن دادامغا: «دادا، سېنى قالتىس ماختاپ كېتىۋاتىدۇغۇ» دې-ۋىدىم، دادام ماڭا: «ھېچكىم ئىش قىلمىغاندا ئىش قىلىپ قويدۇق شۇ ...» دەپ جاۋاب بەردى. دادام ھەقىقەتەن كەمتەر، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئىدى...»

«چىخوف رەزىللىكنى دائىم شەپقەتسىز ۋە كەسكىن قارىلايتى-تى» (54)، «ئۇ، ھاياتنىڭ يىرگىنچلىك ۋەقەلىرىنى شائىرنىڭ ئالىيجا-ناپ تىلى، يۇمۇرىستىك مۇلايىم چاقچىقى بىلەن تەسۋىرلەيتتى» (55) دەيدۇ گوركي.

ئەزەلدىن رەزىللىككە ئۆچ زۇنۇن قادىرىيمۇ ھاياتلىقتىكى ناتوغرا ھادىسىلەرنى خۇددى چىخوفتەك «يۇمۇرىستىك تەبەسسۇم»، مەس-خىرىلىك كۈچ ئاستىغا ئېلىپ، ھەجۋىي بويياقلىرى بىلەن بويياپ، كە-شىلەردە بىزارلىق، ئۆچمەنلىك ۋە ھۇشيارلىق تۇيغۇسىنى ئويغىتاتتى. ئۇنىڭ «كۈچۈككە ھۇجۇم»، «ئىككى بارمىقىم بىلەن»، «رودۇپاي» ناملىق ھېكايىلىرى ۋە بىرقانچە كىنايىلىك مەسىلى سۆزىمىزنىڭ دە-للىرىدۇر.

ئۇ، رەزىللىككە قەلەمدىلا ئۆچ بولۇپ قالماي، بەلكى تۇرمۇشتىمۇ ئۇنداقلار بىلەن قاتتىق ئېلىشىپ، يۈز - خاتىرە قالدۇرغان.

«بىر قېتىم، - دەپ ھېكايە قىلىدۇ ماناپ قادىرىي، - بىزنى قەشقەرنىڭ بىر بېغىغا كاتتا سورۇن راسلاپ چاقىرىپتۇ، باردۇق. سو-رۇنغا قەشقەرنىڭ كاتتىلىرى، داڭلىق ئارتىسلىرى ھازىر بوپتۇ. سورۇن قىزىپ، ناخشا - ئۇسسۇل باشلانغاندا، بىر راۋابچى راۋابنى سازلاپ ناخشا باشلىدى. ئۇ ھەدەپلا «ۋاي جالاپ!...» دەپ توۋلىغىلى تۇرۇ-ۋېدى، زۇنۇنكام شۇ زاماتلا:

- ھاي، ھاي، توختا، توختا! ... - دەپ ۋارقىرىدى، - بۇ قانداق ناخشا! نېمە دەۋاتسەن ئاغىنە! «جالاپ» دېگەن قانداق گەپ؟ سېنىڭ ئاناڭ شۇنداقما؟ مېنىڭ ئانام شۇنداقما؟! ... ھەممەمىزنىڭ ئانىسى بار ئادەملەر، نېمە گەپ بۇ!... بۇ قانداق سەنئەت!؟...

زۇنۇنكامنىڭ گېپى بىلەن سورۇن جىملا بولدى. كىشىلەر بىر - بىرسىگە قاراپ ئاستا كۈسۈرلىشىپ كەتتى. مەن زۇنۇنكامنىڭ قەش-قەرگە كەلگەندىن بۇيان تۇنجى قېتىم شۇنچە ئاچچىقلانغانلىقىنى كۆ-رۈپ، ئۆزۈمگە گەپ قىلىۋاتقاندەك چىڭقىلىپ كەتتىم ...»

«ئۆزى چىرايلىق، ئاددىي بولغان چىخوف ھەر قانداق ئاددىي ۋە سەمىمىيلىكنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ كىشىلەرنى ئاددىي قىلىدىغان ئۆزىگە خاس يولى بار ئىدى» (56).

زۇنۇن قادىرىيمۇ چىرايلىق، دۇگلەك ئاق يۈزلۈك، چىخوفتەك

كۆزەينەكلىك ئويچان كۆزلىرىدىكى يېقىملىق كۈلۈمسىرەش ئاستىدا هاياتقا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت نۇرى چاقناپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇمۇ ئاددىيلىقنى، سەمىمىيلىكنى، توغرىلىقنى ياخشى كۆرەتتى. ساختىلىق، ياسالمىلىق ۋە سۇنئىيلىككە ئۆچ ئىدى. بىز كۆپ هالدا ساختىلىق ۋە ياسالمىلىق بىلەن ياشايمىز. تۇرمۇش ۋە كىشىلەرنىڭ راينى قوغلىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ تەبىئىيلىكىنى يوقىتىمىز. ياسىنىشقا رايىمىز بارمىسىمۇ، كىشىلەرنىڭ گېپىدىن قورقۇپ ئالىپتە كىيىنىۋالىمىز. رېستوران، زىياپەت ... هەشەمەتلىرىگە رايىمىز بارمىسىمۇ، مەيلىمىز بولمىسىمۇ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ئىختىيارسىز بارىمىز ۋە سوۇن راسلاپ ئۆزىمىز چىۋىن يۇتۇۋالغاندەك ئولتۇرىمىز. گەپ ـ سۆز، يۇرۇش ـ تۇرۇش، يېمەك ـ ئىچمەك، تاماكا ـ هاراق، كىشىلىك مۇناسىۋەت، ۋەهاكازا ـ هاكازالار ... تولىسى يالغان ـ ساختا!

مەن كىشىلىك مۇناسىۋىتىدىكى بۇ ساختا، گىرىم قىلىپ ياشاش سەنئىتىنى تەتقىق قىلىپ، ناهايىتى بىزار بولغانىدىم ۋە ئىچىم قايناپ «ئۆز ـ ئۆزىنى يوقىتىش» دېگەن شېئىرمۇ يازغانىدىم. ئۇنىڭ ئىككى كۇبلىتى مۇنداق ئىدى:

تۇغۇلغاندا مەن ئۆزۈم ئىدىم،
ئەس كىرگەندە يوقالدىم ئاستا.
ئۇنتۇلدى چىن تىلىم، خىسلىتىم،
يېڭى قۇلاق بوپقالدى پەيدا.
يوقاتمىدىم ئۆزۈمنى دەركىم،
چۈشەنمەس ئۇ، بىلمەس هېچقاچان.
ئىنساننىڭ چىن، گۈزەل ئەسلىنى
يوقىتىدۇ تۇرمۇش ۋە زامان ....

شۇنداق، كىشىلەر تۇرمۇشتا بېشىغا كەلگەن هەر قانداق قىيىنچىلىقنى يېڭەلىسىمۇ، ئەمما هاياتنىڭ مۇشۇ ساختىلىق چاپىنىدىن قۇتۇلالماي، بىر ئۆمۈر ئىچى ئۆزى، تېشى باشقا بولۇپ، هاياتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئەمما زۇنۇن قادىرىيدەك ئىچىمۇ ئۆزى، تېشىمۇ ئۆزى ئادەملەر ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە ناهايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

«بىر قېتىم مەن ئۇنىڭغا:

ـ زۇنۇنكا، سىز ئۇرۇش دەۋرىدە ئالدىنقى سەپتە مۇخبىر بوپتىكەنسىز، قەهرىمانكەنسىز جۇمۇڭ، ـ دېدىم.

ـ مېنى دەمسەن، ـ دېدى ئۇ، ـ تازا قورقۇنچاقتىم. جان دېگەن تاتلىق دېگىنە. تاراسلاپ ئوق چۈشكىلى تۇرغاندىلا غاچچىدە ئاكوپقا چۈشۈۋېلىپ، قولۇمغا قەغەز ـ قەلەمنى تۇتۇپ ئولتۇراتتىم. باشقىلار: ‹نېمە قىلىۋاتىسەن؟›دېسە، ‹يېزىۋاتىمەن ...›لا دەيتتىم.

مۇنداق ئۆز ـ ئۆزىنى مازاق قىلىش پەقەت ئۆزىگە ئىشەنچىسى بولغان ئادەملەرنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ» (57) .

«بىر كۈنى دەم ئېلىشتىن پايدىلىنىپ يولغا چىقتۇق، ـ دەپ هېكايە قىلىدۇ يەنە مۇھەممەت ئابدۇللا زۇنۇن قادىرىي بىلەن تۇنجى كۆرۈشۈش روهىي هالىتىنى ئەسلەپ، ـ خىيالىمىزدا بۇ مەشهۇر ئادەم بىلەن ئۆزىمىزنى قانداق تۇتۇپ كۆرۈشۈش كېرەك دېگەن خىياللار ئەكس ئېتەتتى. خىيال بىلەن زۇنۇنكامنىڭ يول ئۈستىدىكى ئۆيى ئالدىغا (ئاقسۇدىكى) كەپقاپتۇق. بىزنى زىلەيخان هەدەم (زۇنۇن قادىرىينىڭ ئايالى) باهاردەك ئىللىق چىراي بىلەن قارشى ئالدى ۋە زۇنۇنكام بىلەن كۆرۈشتۈردى. هايال ئۆتمەي ياسىن ئىككىمىزدىكى هودۇقۇش ۋە تارتىنىشتىن ئەسەرمۇ قالمىدى. چۈنكى ئوچۇق چىراي بۇ كىشىنىڭ چىرايىدىن كۆيۈمچانلىقى مانامەنلا دەپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى يېقىملىق ۋە تۇز بولۇپ، هەدەپلا بىزنى: ‹قېنى، ئاغىنىلەر ...› دەپ ئارىمىزدىكى قورۇنۇشنى يوققا چىقاردى. بۇ سۆز بىزگە هەقىقەتەنمۇ يېقىملىق، تونۇش بىلىندى. بىز كونا دوستلاردەك چىقىشىپ كەتتۇق ...» (58)

«خۇشهال ـ خۇراملىقتىن مەهرۇم بولغان شۇ تەشۋىشلەرگە چىخوف ياشلىق دەۋرىنىڭ پۈتكۈل كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلدى. شۇنداق شارائىتتا ئۇنىڭ ئۆز يۇمۇرىنى قانداق ساقلاپ قالغانلىقى كىشىنى هەيران قالدۇرىدۇ»(59) .

گۆدەك چاغلىرىدىن تارتىپلا خۇشهال ـ خۇراملىقتىن مەهرۇم بولغان ـ تىرتاي يېتىم قالغان زۇنۇن قادىرىي ئېچىنىشلىق بالىلىق ۋە ياشلىق كەچمىشلىرىنى «خاتىرىلەر»دە بىزگە مىراس قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇ گۆدەك چاغلىرىدىلا باقى («ماغدۇر كەتكەندە» هېكايىسىدىكى باش پېرسوناژ)نىڭ قىسمەت ـ تەقدىرىدىن يۈرىكى يىغلاپ: «بۇ ـ بولۇمسىز ئادەم دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن. ‹بۇ گاڭگىراپ كەتكەن ئادەم، مەنمۇ چوڭ بولغىچە تۈزۈكرەك يول تاپالمىسام ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن ـ دە! ...› دېگەن تەشۋىشلىك خىياللارغا بېرىلىمەن» (60) دەپ ئۆزى باشقىچە ياشاشنىڭ يېڭى يوللىرىنى جان تىكىپ ئىزدىگەنىدى. بۇنى «خاتىرىلەر»دىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ئېچىنىشلىق، جاپا ـ مۇشەققەتلىك بالىلىق ـ ياشلىق هايات، كېيىنكى يىللاردىكى قاتمۇقات هەرىكەت، بېسىم، تۇراقسىز ـ ئۆزگىرىشچان ۋەزىيەت، ئۇلۇشۇپ كەلگەن ئېغىر قىسمەتلەر ۋە ئېغىر پالاندىلىق هاياتىدا «ئۇنىڭ ئۆز يۇمۇرىنى قانداق ساقلاپ قالغانلىقى كىشىنى هەيران قالدۇرىدۇ». ئۇ هەممە دەردىنى چاقچاققا يۆلەپ، يۇمۇرىستىك قىزىق گەپلىرى بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتەتتى.

تەنەپپۇسلۇق كۈلكە: بۇ هەقتە زۇنۇن قادىرىينىڭ ئايالى زىلەيخان هەدەمنىڭ كۈلكىلىك بىر هېكايىسىنى قىستۇرما قىلساق كۆڭلىكىز قانائەت تاپار:

«ئاقسۇدىكى ۋاقتىمىز ئىدى، ـ دەپ هېكايىسىنى باشلىدى زىلەيخان هەدەم 2004 ـ يىلى 8 ـ ئۆكتەبىر كەچتە كېلىنى ماهىرەنىڭ ئۆيىدە، ـ بىر كۈنى بازارغا بارماقچى بولۇپ جابدۇندۇق. بازار بىز تۇرغان يەردىن بەش ـ ئالتە كىلومېتىر نېرىدا ئىدى. ئارىدا چوڭ بىر ئۆستەڭ بار ئىدى. ئەر ـ ئايال، قۇلۇم ـ قوشنىلار جەم بولۇپ ماڭدۇق. ئۆستەڭگە كەلسەك لاتقا توشۇپ كېتىپتۇ، قوشنىلارنىڭ ئەرلىرى ئاياللىرىنى هاپاش قىلىپ ئۇقاتقا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار ئۆتۈۋېلىپ بىزنى: ئۆتۈڭلار! دەپ ۋارقىرىغىلى تۇردى ۋە كۈلۈشتى ... قارىسام، زۇنۇن ئاكىڭىزنىڭ مېنى كۆتۈرگىدەك هالى يوق. ‹كېلىڭ، مەن سىزنى كۆتۈرەي› دېدىم. ئۇ ماقۇل بولۇپ ئۈستۈمگە چىقتى. پاچىقىمنى تۇرۇپ ئۆستەڭگە چۈشتۈم. ئۇ قاتتىكىلەر كۈلۈشۈۋاتىدۇ. مانا ئۆستەڭنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدۇق.

زۇنۇن ئاكىكىز ئاۋۋالرىنىڭ كۆلكىسىنى كۆرۈپ نېمە دەيدۇ دەڭ: «هاي ئاغىنىلەر، بىزنىڭ ئېشەك قانداقكەن، ئۆتكەندە 200 سومغا سېتىۋالغا- نىدىم، بۈگۈن ئەسقاتتى، قاراڭلار!» دېمەمدا، ئۇ قانتىكىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۆلكىلى تۇردى. ئاچچىقىمدا مانا ئەمسە دەپ ئۇنى ئۆستەڭگە چۈشۈرۈۋەتتىم. قىقاس - چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ...»

گۇركې چىخوفنىڭ ئەمگەك سۆيەر، سەرەمجان، باغ - راۋانغا هېرىسمەن ئىكەنلىكىنى تەرىپلەپ: «ئۇ (چىخوف) قۇرۇشنى، باغ ئەھيا قىلىشنى، يەرنى بېزىتىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ ئەمگەكنىڭ گۈزەللىكىنى بىلەتتى. بېغىدا ئۆزى تىككەن مېۋە دەرەخلىرى بىلەن مەنزىرىلىك چاتقاللارنىڭ ئۆسۈشىنى ئاجايىپ مېھىر بىلەن كۆزىتىپ تۇراتتى» (61) دەيدۇ.

زۇنۇن قادىرىيمۇ تەبىئەتكە ئامراق، ئەمگەك سۆيەر زات ئىدى. ئۇ غۇلجا «ئالتەشۇئار» مەھەللىسىدە ئولتۇرغان مەزگىللىردە ئۆيى- نىڭ يۇقىرىسىدىكى ساسلىققا بېرىپ، تۇغقانلىرىنىڭ كىچىك بالىلىرى بىلەن ئىتبېلىق تۇتاتتى ۋە ئۇلار بىلەن تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئوينايتتى. ئۇ: «ئىككى - ئۈچ مو يېرىم بولسا، باغلارنى، كۆللەرنى ياسسام، چىرايلىق ئۆيلەرنى سالسام، گۈللەرنى تېرىسام ...» دەپ ئارزۇ قى- لاتتى. ئەمما تەقدىر ئۇنىڭغا مۇنداق بايلىقنى نېسىپ قىلمىدى. شۇن- داقتىمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىككىنە هويلىسىغا ئىشلەپ، گۈللەرنى، كاۋا ... قاتارلىق ئوتياشلارنى تېرىيتتى. زۇنۇن قادىرى كاۋا مانتىسىغا بەك ئامراق ئىدى. باشقىلار هويلىسىغا ئۆزۈم بارىڭى قىلسا، زۇنۇن قادى- رى كاۋا بارىڭى قىلاتتى ۋە كاۋىلىرىنى ناھايىتى تۇجۇپلەپ، پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرەتتى. ئۇ ئەڭ قەدىرلىك مېھمانلىرىغا ئۆز قولى بىلەن كاۋا مانتىسى ئېتىپ بېرەتتى ...

ئۇ ئاقسۇدا يۈرگەن چاغلىرىدىمۇ ئۆز هويلىسىغا كاۋا تېرىغاندى. بۇ كاۋا ئۈرۈقى ئاقسۇنىڭ بولماستىن، بەلكى غۇلجىنىڭ كاۋا ئۈرۈقى ئىدى. ئۇ: «ئاقسۇلۇقلارنى كاۋىچى دېگەن بىلەن، كاۋىسى غۇلجە- نىڭكىدەك تاتلىق بولمايدىكەن» دەپ ئوغلى ئۇمىد ئارقىلىق غۇلجىدىن كاۋا ئۈرۈقى، كۆك تاۋۇز ئۈرۈقلىرىنى ئالدۇرۇپ، ئۇلارنى تېرىپ ئاقسۇدا يەرلەشتۈرگەندى. زۇنۇن قادىرى يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىدا ئوقۇغاچقا مېۋىلەرنى سۈنئىي چاڭلاشتۇرۇشنى بىلەتتى. شۇڭا كاۋىلىرىنىڭ بىرمۇ چېچىكىنى زايە قىلماي، كاۋىدىن مول هو- سۇل ئالاتتى. ئاقسۇنىڭ يېرى ۋە هاۋاسى كاۋىغا تازا ياققانلىقتىن، ئۇنىڭ هويلىسىدىكى كاۋىلىرى شۇنداق ئوخشاپ كېتەتتىكى، ئۇلارنىڭ هەر بىرىنى يېپ بىلەن باغلاپ قويمىسا باراڭدا تۇرمايتتى. يەرلىك دېهقانلار زۇنۇن قادىرىنىڭ هويلىسىغا كىرىپ، باراڭدىكى ئوخشاپ كەتكەن كاۋىلارنى كۆرۈپ، بىر - بىرىگە قاراپ: «ما ئىشنى، كا- ۋىنىمۇ باراڭغا ئالامدۇ؟» دېيىشىپ هەيران قېلىشقاندى.

ئۇ ئاقسۇدىكى ۋاقتىدا كاۋىدىن باشقا تۇرلۇك سەي - كۆكتات- لارنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىپ، يەرلىك دېهقانلارغا تېرىش تېخنىكىسىنى ئۆگەتكەندى. ئۇنىڭدىن باشقا ئاقسۇنىڭ تۇپراق، هاۋا، سۇ ۋە باشقا ئۆسۈملۈككە ماس تەبىئىي شارائىتلىرىنى تەكشۈرۈپ، باغ ئۆستۈرۈش- كە مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۆزى ئىشلەۋاتقان «ياشلار» دېهقانچىلىق مەيدانى رەھبەرلىكىگە دەپ بەش مو يەر ئاجرىتىپ بېرىشنى، بۇ يەردە باغ بەرپا قىلىدىغانلىقىنى ۋە دېهقانلارغا باغ پەرۋىشى، ئۇلاقچىلىق... قاتارلىق باغۋەنچىلىك تېخنىكىسىنى ئۆگىتىدىغانلىقىنى ئېيتقاندى. رەھبەرلىك بۇ پىكرىنى ئويلىشىپ، زۇ- نۇن قادىرىيغا بەش مو يەر ئاجرىتىپ بەرگەندى. ئۇ ئىلىدىن مەخ- سۇس ئالما شۇڭلىرىنى ئەكەلدۇرۇپ، بۇ يەرنى ناھايىتى چىرايلىق، زامانىۋى باغ قىلىپ يېتىشتۇرگەن ۋە ئوغلى ئۇمىد غۇلجىدىن كەل- گەندە ئۇنى ئالاهىدە باشلاپ بېرىپ كۆرسەتكەندى. ئەپسۇسكى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندا: «شىۋجېڭجۇيىنىڭ ئۇرۇ- قىنى تەرگەن» دەپ زۇنۇن قادىرىنى تەييار بولغان باغدىن هەيدەپ چىقىرىپ، چوشقا بېقىشقا سالغاندى...

زۇنۇن قادىرىيمۇ خۇددى چىخوفتەك هەممە نەرسە ئۆتۈپ كېتە- دۇ، دەپ قارايتتى: «هاي بۇرادەر، سىز ئاجايىپ ئادەم ئىكەنسىز، مەن سىزنى خىلمۇخىل ئەھۋالدا ئۇچراتتىم. قاچانلا سورىسام «هەم ئېيىن گۈزرەت» دەيسىز، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ دەپ سوراپتۇ ئۆتكۈنچى.

- هەم ئېيىن گۈزرەت دېگىنىم - بۇ هەم ئۆتۈپ كېتىدۇ، دېگە- نىم... ئەھۋالىمنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەمەسمۇ. سىز ئېيتقاندەك، مەن ئاجايىپ ئادەم ئەمەس، بەلكى بۇ زامانىنىڭ ئۆ- زى ئاجايىپ. بىلەمسىز، مېنىڭ ئېيتىم بۇھەم، مەنىسى بۇ هەم ئۆتۈپ كېتىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ» دەپتۇ (62) .

پىرىزىخان مومای (پىرىزىخان مومای هەققىدىكى ئەسلىمىلەر مەرھۇمنىڭ «پىرىزىخان مومای» ناملىق هېكايىسىدە ئەكس ئەتـ تۇرۇلگەن) خۇددى سىگان خوتۇنلىرىدەك پال ئېچىپ ئالدىن بې- شارەت بەرگەندەك، ئۇنىڭ هېكايىسىدىكى «بۇھەم» ئىسمىلىك ئادەمنىڭ تەقدىرى كېينكى كۈنلەردە زۇنۇن قادىرىنىڭ بېشىغا چۈشكەندى. ئۇ، تەقدىرنىڭ بۇ خىل رەھىمسىز قىسمەتلىرىدە «بۇھەم - زۇنۇن ئېيىن گۈزرەت!» دەپ قارىغاچقا، خاھ ئاسمانغا چىقسۇن، خاھ نام - شۆھرەت چوققىسىدىن غۇلاپ، بەدەن - بە- دەنلىرى تىتىلسۇن، خاھ «جىنايەتچى»گە ئايلىنىپ، ئۆمرىدە ئاڭ- لىمىغان ئىنتايىن قەبىھ تىل - هاقارەتلەرنى ئىشتىسۇن، خاھ غال- جىرلاشقان بىر توپ قېرىنداش - دوستلىرى، شاگىرتلىرى ئۇنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئىتتەك تالسۇن، خاھ ياشنىپ، سۆگەك - سۆ- گەكلىرى قېتىپ، بىر قېتىم كەتمەن چېپىش خاڭدا سۇ چاپقاندىن ئېغىر تۇيۇلىدىغان ئاشۇ «هاشا» - زەيكەش، پاتقاق ئۆستەڭدە ئىشلىگەندىمۇ ئۇنىڭ كۆزلىرىدە سۇنماس بىر جاسارەتنىڭ ئۇچقۇنى يېنىپ تۇرغاندى. ئۇ شۇنچە ئېغىر ئەھۋالدىمۇ بىرەر باشلىققا ياكى بىرەر كىشىگە يالۇۋۇرۇپ هالىنى ئېيتىپ باقمىغانىدى. ئۇ ئۆزى «روهي ئوزۇق توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە: «ئۇمىدۋار ئادەم هەرقانداق قىينچىلىقنى يېڭىشتا غەيرەتلىك بولىدۇ. هەرقانداق شارائىتتا خۇشھاللىق كەيپىياتىنى ساقلاپ قالالايدۇ. ئۇ هاياتنى سۆيىدۇ. يامان شارائىتتىمۇ چىدام بېرەلەيدۇ، ئۇنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ» (63) دەپ يازغاندى.

دىلى بىلەن تىلى، قەلبى بىلەن قەلبى بىر بولغان بۇ يازغۇچى كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى، ئۆز بېشىغا ئاجايىپ ئېغىر كۈنلەر كەلگەندىمۇ پىسەنت قىلماي، بەلكى: «بۇ هەم ئۆتۈپ كېتىدۇ!» دېيەلىدى هەمدە

هايات خۇشھاللىقىنى ئىزدىدى، يامان شارائىتنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشـ تى. ئۇنىڭ ئاقسۇ «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى ئىش ـ ئىزلىرى بۇنىڭ ئەمەلىي مسالى، ئەلۋەتتە!...

«چىخوف ئومۇمەن ئەدەبىياتقا ناھايىتى چوڭ دىققەت بىلەن قا‌ـ رايتتى. بولۇپمۇ «باشلىغۇچى يازغۇچى»لارغا ئاجايىپ غەمخورلۇق قىلاتتى... ئۇلارنىڭ چوڭ ھەجملىك قوليازمىلىرىنى ئاجايىپ تاقەت بىلەن ئوقۇپ چىقاتتى[64] .

زۇنۇن قادىرىيمۇ ئەدەبىياتقا ھاياتىنى بېغىشلىغان يازغۇچى ئىدى. ئۇ ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ راۋاجلىنىشى، تەرەققىياتى ئۈچۈن بىر تۇرکۈم ياش كۆچلەرنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ناھايىتى تەقەززا ئىدى. ئۇ مەز‌ـ گىللەردە مەيلى پوئىزىيىدە بولسۇن، مەيلى پروزىدا بولسۇن تالانتلىق يېڭى كۆچلەر ئاز ئىدى. ئۇ «ئىتتىپاق» مەجمۇئەسىدە ئىشلەۋاتقان مەزگىلدە تېيىپجان ئېلىيېۋ، ماناپ قادىرى، تۇرسۇن قاھھارى، قۇرمانغەلى ئوسپانوۋ ... قاتارلىق بىر تۇرکۈم ياش تالانتلىق قەلەم ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرگەنىدى. 1937 ـ يىلىدىن تارتىپ زۇنۇن قادىـ رىينى بىلىدىغان ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى تۇرسۇن قاھھارى بۇ ھەقتە ئەسلەپ مۇنداق يازىدۇ: «زۇنۇن قادىرى ئۆز كەسپىنى پۇختا بىلە‌ـ ىدىغان، باشقىلارغا يۇقىرى تەلەپ قويۇدىغان مۇھەررىر ئىدى... مەن زۇنۇنكامنىڭ «خىيالىي تېۋىپ» دېگەن كومېدىيەمگە بەرگەن ئالتە تۇرلۇك پىكرىنى ئوقۇپ چىقتىم. ئۇ ھەقىقەتەن ئەسەرنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە پىرسوناژلارنىڭ قانداق بولۇشى، ئەسەردە ھەل لىدىغان مەسىلە نېمە؟ قارىمۇقارشىلىقلارنى قانداق كۆچەيتىش كې‌ـ رەك؟ دېگەنلەر ۋە ئەسەرنى كومېدىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش توغ‌ـ رىسىدا ئىلمىي پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى...»[65]

زۇنۇن قادىرىي ياش كۆچلەرگە ئەنە شۇنداق كۆيۈمچان ئۇستاز ئىدى. بۇ يەردە شۇنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، گەرچە زۇنۇن قادىرىينىڭ تۇرمۇشى سۆزلىگىنىمىزدەك بايىاشات بولمىسىمۇ، ئۇ چىلپەڭزىلىك تېيىپجان ئېلىيېۋنى ۋە قازاق مالچى دوستىنىڭ ئوغلى قۇرمانغەلى ئوسپانوۋنى ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەش ۋە ئوقۇشىغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلغانىدى. ھەتتا قۇرمانغەلى ئوسپا‌ـ نوۋنى مال بېقىۋاتقان يېرىدىن ئەكېلىپ ئۆزى ئوقۇتقانىدى... ئەگەر زۇنۇن قادىرى بولمىغان بولسا، ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر شائىرى تې‌ـ يىپجان ئېلىيېۋ، قازاقلارنىڭ داڭلىق شائىرى قۇرمانغەلى ئوسپانوۋ، يازغۇچى ۋە دراماتورگ ماناپ قادىرى، يازغۇچى ۋە ژۇرنالىست تۇرسۇن قاھھارى...لار بولمىغان بولاتتى. بىز زۇنۇن قادىرىينىڭ مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيېۋنى قانداق يېتەكلىگەنلىكى ھەققىدە قىسقا تە‌ـ نەپپۇسلۇق ھېكايە بېرىمىز:

تەنەپپۇسلۇق ھېكايە: «دادام ماڭا، ـ دەپ ھېكايە قىلىپ بەردى ماڭا زۇنۇن قادىرىينىڭ ئوغلى ئۇمىد، ـ تېيىپجان ئېلىيېۋ توغرىسىدا مۇنداق سۆزلەپ بەرگەنىدى: بۆلۈمدە ئىشلەۋاتاتتىم، بىر بالا سالام بېرىپ كىرىپ كەلدى. ئۇ تارتىنىپ ئىشىك تۈۋىدىلا تۇردى. قارىسام، بېشىدا تۇماق، پەرىنجە كىيگەن، قارىي سۈپەت بالىكەن، قولىدا بىر قەغەز. بېرى كەل، بېرى كەل! دەپ چاقىردىم. ئۇ تارتىنىپ كېلىپ، «بىر شېئىر يازغانتىم» دېدى. شېئىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ باقتىم. «چىراغىم» دېگەن شېئىر ئىكەن. ئۇ ل. مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرىنى ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇ مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرىدىن تەسىرلىنىپ، بىلىم ئېلىش توغرىسىدا بۇ شېئىرنى يازغانىكەن، خېلى ياخشى يېزىپتۇ. خەلق تىلىنى ئىشلىتىپ‌ـ تۇ. «بولىدۇ، بۇ شېئىرىڭنى ئىشلىتىمىز» دېدىم. بىزدە بۇنداق تالانت‌ـ لىق كىشىلەر ئاز. مەن سەيپىددىنگە دەپ (ئۇ چاغدا مەرھۇم سەيپىددىن ئەزىزى «ئالغا» گېزىتىدە ئىشلەۋاتاتتى) بۇ بالىنى 40 سومluق مائاشلىق قىلىپ قويدۇم. ئۇ ئەسلى چىلپەڭزىلىك بىر ئىمامنىڭ بالىسىكەن...»

«دادام قۇرمانغەلىنى پادا بېقىۋاتقان يېرىدىن ئەكېلىپ ئوقۇتقانـ دى. ئۇ كېيىن قازاقلارنىڭ داڭلىق شائىرى بويكەتتى. ئۇلار ھەر ئىك‌ـ كىسى بىزنىڭ ئۆيدە يېتىپ ـ قوپاتتى...»

يازغۇچى ۋە دراماتورگ ماناپ قادىرىينى مەخسۇس دراما سەنئىتى ئىجادىيىتىدە بىر قوللۇق تەربىيىلەپ، ئۇنىڭ كېيىنكى كۆنلەردە ئا‌ـ تاقلىق دراماتورگ بولۇشىغا «خوجاتام» بولۇپ بەرگەنمۇ زۇنۇن قادىرى ئىدى. 1950 ـ يىللىرى زۇنۇن قادىرىينىڭ يېتەكلىشى بىلەن ماناپ قادىرى بىر قانچە دراما يازغانىدى. بۇنىڭ ئىچىدە «زومـ گەرلەر خەلق قولىدا»، «ئۆگەي ئانا ئەسلى ئۆگەي ئەمەس» قا‌ـ تارلىق دراملىرىنى زۇنۇن قادىرى ئۆزى كۆرۈپ ۋە تۈزىتىپ، ھەتتا رېژىسسورلۇق قىلىپ سەھنىگە ئېلىپ چىققانىدى. ماناپ قادىرى بۇ ھەقتە سۆيۈنۈپ مۇنداق دەيدۇ: «زۇنۇنكام كۆڭلى دەريادەك كەڭ، كىشىنىڭ ئەسىرىگە چىن كۆڭلىدىن خۇشھال بولىدىغان ئادەم. مەن ئەمەلىيەتتە ئۆردەك يازغانىدىم، زۇنۇنكام ئۇنى غاز قىلدى...»

زۇنۇن قادىرى ئۆز نوپۇزى ۋە ئابرۇيىنى پەش قىلمايدىغان، ھەرقانداق ئىش بولسىمۇ ئىچىگە يۇتۇپ، كىشىگە ھالىنى ئېيتمايدى‌ـ غان، ئۆز شەخسىيىتى ئۈچۈن غۇرۇرىنى يەرگە ئۇرمايدىغان غۇرۇرلۇق يازغۇچى ئىدى. مۇنداق ئۆز غۇرۇرى ـ قىممىتىنى ھېچ نەرسىگە تەڭ قىلمايدىغان پەزىلەتكە ئىگە قەلەم ساھىبى قەلەمكەشلەر ئارىسىدىلا ئەمەس، كىشىلىك ئالىمىدىمۇ ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. زۇنۇن قادىرى ھەقىقەتەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەقىقىي غۇرۇرلۇق ئارسلانى ئىدى!...

ئۇ، ئۆز بېشىغا ھېچقانداق قەلەمكەشكە كەلمىگەن ئاجايىپ ئېغىر دېشۋارچىلىقلار چۈششىمۇ، بىرەر قېتىم ئېغىز يېرىپ، يا ئىلتىماس يېزىپ باشقىلارغا يالۋۇرۇپ باققان ئەمەس. ئۇنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ئېغىر ھايات مۇساپىسىدا پەقەت ئىككى قېتىم ـ ئۆزى ئۈچۈن ئە‌ـ مەس، بەلكى باشقىلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىلتىماس قىلغانىدى ـ يەنى تېيىپجان ئېلىيېۋنى تەربىيىلەپ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن سەيپىددىن ئەزىزىگە (يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك مەرھۇم سەيپىددىن ئەزىزى «ئالغا» گېزىتىدە ئىشلەۋاتقان مەزگىلدە)، ئىنىسى قۇربان قادىرغا ئۆزلىرىنىڭ گۈڭشېغا ئۆتكۈزۈۋەتكەن 300 مو يېرىدىن جايلىق ۋە باغلىق يەر ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئىلتىماس ـ تەلەپ قىلغانىدى. ئەمما ھەرقانداق ئەھۋالدا ئۆز شەخسىيىتىنى ـ ئۆز تۇرمۇشىنى ئويلاپ كىشىلەرگە تىنغان ئەمەس. ئۇنىڭ جەمئىيەتتىكى پۈتكۈل ئىشنى جىگەرلىك ـ باتۇر ئايالى زىلەيخان ھەدە ئۆزىلا پۈتكۈزۈپ كەلگەنىدى.

زۇنۇن قادىرى ئاقسۇدا ۋاقتىدا، بىر قېتىم قەشقەردىن قايتقان تېيىپجان ئېلىيېۋ يوقلاپ كەلگەنىدى. زۇنۇن قادىرىينىڭ كۆزى تازا

ياخشى كۆرمىگەچكە («مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا زۇنۇن قادىرىينىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، تاقىر بېشىغا سىر سۈركەپ، بوينىغا يوغان تاختا ئېسىپ سازايى قىلغاندا، سىر بېشىدىن سىرغىپ كۆزىگە ئېقىپ، كۆزىنى زەخىملەندۈرگەنىدى)، دەسلەپتە تېيىپجان ئېلىيېفنى تونىيالماي قالغان ۋە زىلەيخان ھەدەمدىن:

ـ ھويلىدا بىر كىملەر يۈرىدۇ، كىم ئۇ؟ ـ دەپ سورىغان. زىلەيخان ھەدەم: «تېيىپجان! سېنى يوقلاپ كەپتۇ...» دېگەندىن كېيىن تېيىپجان بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ كەتكەن ۋە ئۇنى مېھمان قىلىپ، ئىككىسى كېچىچە يىغلىشىپ ـ كۈلۈشۈپ، بىر ـ بىرىنىڭ دىدارىغا، كۆڭلىگە قانمىغان... تېيىپجان ئېلىيېف: «سەن بىر ئىلتىماس ياز، مەن ئەكېتىپ رەھبەرلەرگە كۆرسىتەي. مۇنداق تۇرۇۋېرەمسەن، ھەممىمىز ئازاد بولدۇق، مەن ئۆزۈم ئىسمائىل ئەھمەد بىلەن كۆرۈشەي!...» دەپ قانچە يالۋۇرسىمۇ زۇنۇن قادىرىي: «سەن ئۆزۈڭ ياز، مەن يازمايمەن!...» دەپ رەت قىلغان...

«ئارىلاپ مەن ئۇ (چىخوف)نىڭ كىشىلەرگە بولغان مۇناسىۋەتلىرىدە كۆڭلى سوۋۇپ، ئۈمىد ئۈزگەنلىكىگە ئوخشىغان قانداقتۇ ئۈمىدسىزلىك باردەك بىر تۇيغۇنى سېزەتتىم.

ـ رۇس ئادىمى غەلىتىلا بىر نېمە، ـ دېدى ئۇ بىر قېتىم، ـ غەلۋىردە سۇ تۇرمىغاندەك رۇس ئادىمىدىمۇ ھېچ نەرسە تۇرمايدۇ... پۈتكۈل روسىيە قانداقتۇ ئاچ كۆز ۋە ھۇرۇن ئادەملەرنىڭ مەملىكىتىگە ئوخشايدۇ. بۇلار ئۆيلەنگەندە ئۆيدە تەرتىپ بولسۇن دەپلا ئۆيلىنىدۇ. لېكىن جەمئىيەت ئارىسىدا داڭق چىقىرىش ئۈچۈن ئويناش تۇتىشىدۇ...

چىخوفنىڭ بۇ سۆزلىرىدە مۇڭلۇق ۋە سوغۇق نەپرەت ساداسى جاراڭلايتتى. ئەمما نەپرەتلەنسىمۇ ئېچىناتتى»(66).

زۇنۇن قادىرىيمۇ بەزىدە ئۆز مىللىتىنىڭ قەبىھ ـ رەزىل ئىشلىرىنى كۆرگەندە، قاتتىق كۆڭلى قالغاندەك تولىمۇ بىئارام بولاتتى، نەپرەتلىنەتتى، لېكىن يەنىلا ئۇلارغا ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيۈپ، نادانلىقىغا ئېچىناتتى. بۇ ھەقتە ماناپ قادىرىينىڭ ئېيتىپ بەرگەن ھېكايىسى تولىمۇ ئىبرەتلىك.

تەنەپپۇسلۇق ھېكايە: «بىر كۈنى، ـ دەپ ھېكايە قىلىپ بەرگەنىدى ماناپ قادىرىي ماڭا، ـ جۈرۈ، يېڭىشەھەرگە بارىمىز، ـ دېدى زۇنۇنكام. «نېمىشقا» دەپ سورىسام، «بارغاندا كۆرۈسەن، ساڭا تىياتىر كۆرسىتىمەن!» دېدى چاقچاق قىلىپ. زۇنۇنكام يەنە قانداق قىزىق ئىش تاپتىكى دېگەن خىيال بىلەن مەنمۇ ئۈندىمەي زۇنۇنكامغا ئەگىشىپ يېڭىشەھەرگە باردىم. كوچىلارنى ئايلاندۇق، تاماقلاندۇق، رەستىلەرگە كىردۇق، ھېچگەپ يوق.

ـ قېنى، ھېلىقى قىزىق تىياتىرىڭىز، زۇنۇنكا؟ ـ چاقچاق قىلدىم مەن زۇنۇنكامغا.

ـ ھېلى كۆرۈسەن، تېخى پەردە كۆتۈرۈلمىدى، ئەمما مەن ئېلانىنى ئاڭلىغان...

ئۇياققا مېڭىپ، بۇياققا مېڭىپ خېلى ۋاقىت ئۆتتى. كوچىمۇكوچا ئايلىنىپ يۈردۇق، كۈنمۇ كەچ كىرىپ، قايتىدىغان ۋاقتىمىزمۇ بوپقالغانىدى. بىر كوچىغا كەلسەك، تازا سوقۇشۇۋاتقان ئاياللارنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپتىمىز، زۇنۇنكام كۈلۈپ كېتىپ:

ـ مانا، تىياتىر، كۆردۈڭمۇ، ئەمدى تاماشا كۆرۈسەن! ـ دېدى ماڭا قاراپ.

ئىككى ئايال ئەتراپىدا توپلانغان ئادەملەرگىمۇ پىسەنت قىلماي، ئاغزىنى بۇزۇپ، تولىمۇ بېزەپ تىللار بىلەن بىر ـ بىرىگە سوقۇشقاق خورازلاردەك ھۇرپىيىشەتتى. بەزى ياخشى نىيەتلىك ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئاغزىنى بېسىش ئۈچۈن نەسىھەت قىلىشاتتى. ياشانغان بىر ئايال سوقۇشۇۋاتقان، يۈزى زاغرا ناندەك قىزارغان بىرسىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ چەتكە تارتقانىدى. ئۇ ئايال بوش قالغان يەنە بىر قولىنى رەقىبىگە شىلتىپ، غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ـ سەن ياخشىما، ۋوي، سولامچى جالاپنىڭ گېپىنى قايلا... سەن ياخشى بولساڭ... ئاشناڭ بولماسمىدى!؟...

بۇ گەپنى ئاڭلىغان زۇنۇنكامنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ ئاسمانغا قاراپ:

ـ ھەي، خۇدا، ئۇيغۇر!... ـ دېدى ـ دە، يەرگە «تۇفېي» دەپ تۈكۈرۈپ، كۆزلىرىگە لۆممىدە ياش ئالدى. ئاندىن ئۇ توپ ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ، ماڭىمۇ گەپ ـ سۆز قىلمايلا يولغا چۈشتى. مەن بۇ دانىشمەن ئادەمنىڭ شۇ تاپتا ئىچىدە بىر پارچە ئوت كۆيۈۋاتقانلىقىنى سېزىپ، يېنىدا ئۈندىمەي ماڭدىم. بىر ھازادىن كېيىن ئۇ: «بىز ئادەم بولمايمىز!... ھەي ئەزىزانە قەشقەر، ھەي ئەزىزانە قەشقەر!...» دەپ يەنە كۆزىگە ياش ئالدى. زۇنۇنكام قەشقەرنى، سەيلىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. «ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ تەۋەررۈك ماكانى بۇ، ـ دەيتتى ئۇ ماڭا دائىم، ـ بىزنىڭ قاراخانىيلار خانلىقىمىزنىڭ پايتەختى ـ دە بۇ دېگەن، ـ ئۇنىڭ ئا. ۋازىدا بىر تۈرلۈك پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئۇرغۇپ تۇراتتى. شۇڭا سەيلە بولغان كۈنلىرى ھېچنېمىگە قارىماي سەيلە كۆرگىلى باراتتى...»

شۇ ۋەقەلەردىن 32 يىل كېيىن، يەنى 1986 ـ يىلى 22 ـ ئىيۇندا زۇنۇنكام يەنە شۇ ئاجايىپ چىرايلىق كۆزلىرىگە ياش ئالغانىدى. ئەمما بۇ قېتىمقىسى 1954 ـ يىلىدىكىدەك نەپرەت، خورلۇق ۋە ئېچىنىش يېشى ئەمەس، بەلكى خۇشھاللىق، مۇھەببەت، مېھرىبانلىق ۋە ئۈمىد يېشى ئىدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن زۇنۇن قادىرىي قاش دەرياسى بويىدىكى ئىرەنلىكتە دەم ئېلىۋاتاتتى. بىر پەستە بىر توپ ئۇششاق بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى ئىرەنلىكنى بىر ئالدى. ۋاراك ـ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ، ئەينى ۋاقىتتىكى غۇلجا شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى (ھازىرقى ئىلى ئوبلاستلىق خەلق رادىئو ئىستانسىسى)نىڭ قۇرغۇچىسى ۋە رەھبىرى ھەببۇللا رېھىم «نېمە ئىشكى» دەپ بالىلارنىڭ ئالدىغا بېرىۋېدى، بىر توپ مەكتەپ بالىسى كىمدىن، نەدىن ئاڭلىغانكى، «زۇنۇن قادىرىي بوۋىمىزنى كۆرگىلى كەلدۇق!...» دېيىشىپتۇ. ئۇلار: «قىشلاقتام» باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىكەن. ھەببۇللا رېھىم ئۇلاردىن:

ـ سىلەرنى كىم ئەۋەتتى، ئوقۇتقۇچىڭلار تەشكىللەپ ئەۋەتتىمۇ؟! ـ دەپ سورىغانىكەن، ئۇلار:

ـ ياق، بىز ئۆزىمىز ئاڭلاپ كەلدۇق! ـ دېيىشىپتۇ.

ھەببۇللا رېھىم بالىلارنى زۇنۇنكامنىڭ يېنىغا باشلاپ كېلىپ ئەھۋالنى چۈشەندۈردى. بالىلار زۇنۇن قادىرىينىڭ ئالدىغا كەلگەندە،

خۇددى بىر ئادەم ئۆگىتىپ قويغاندەك تەكشى تىزىلىپ: «سالام ئۇستازىمىز!...» دەپ سالام بېرىشتى. زۇنۇن قادىرىي ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، كۆزلىرىگە لۆممىدە ياش ئالدى، ئەتراپتا قاراپ تۇرغانلارمۇ ئىختىيارسىز كۆزلىرىگە ياش ئېلىشتى (شۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ، مېنىڭمۇ كۆزلىرىمگە ياش كەلدى...) زۇنۇن قادىرىي مۇلايىم ئاۋازى بىلەن:

ـ ئۇيغۇر ئويغىنىپ كەتتى!... دېدى.

ھەي ئەپسۇس، بىز ئەنە شۇنداق قەدىردان «بوۋاي»دىن ئايرىلىپ قالدۇق...

4. ئارخىپ

م. گوركي بىلەن قەلەمدىكى چىخوۋ ۋە زۇنۇن قادىرىي توغرىسىدا سۆھبەت

زۇنۇن قادىرىي ھەقىقەتەن قالتىس يازغۇچى، يازغۇچى بولغاندىمۇ، بۇ دۇنياغا ئەدەبىي ئىجادىيەت مەيدانىغا پەقەت بىرلا قېتىم كېلىدىغان، ناھايىتى كەم كۆرۈلىدىغان يازغۇچىدۇر[67].

ـ قاۋسىلقان قامىجان

بىز ئەمدى بۇ ئىككى گىگانت يازغۇچى ـ دراماتورگنىڭ قەلەمدىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى سېلىشتۇرۇپ ـ تەتقىق قىلىپ كۆرەيلى:

ئالدى بىلەن شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، زامان ـ ماكان ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى ئوخشاش بولمىغان بۇ ئىككى ئەدىبنىڭ ئۆز دەۋرىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىنى تەپەككۇر ئەينىكىدە تۇرۇپ تۇرۇپ، پىكىر ئېتىغا مىنگىنىمىزدە ئاندىن بەيگىگە چۈشەلەيدىغان. چېخوف ـ ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللەنگەن كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، موسكۋادەك كاتتا شەھەردە ياشىغان ۋە ئىجاد قىلغان. زۇنۇن قادىرىي بولسا چېخوفتەك ئالىي مەكتەپ تەربىيىسىنمۇ كۆرمىگەن، يېگى دەۋر ئەدەبىياتى يېگى ئۇندۇرمە بولۇپ كۆكلەۋاتقان، دۇنيادىن ناھايىتى چەتتىكى، ھەتتا موسكۋانىڭ بىر يېزىسىغىمۇ توغرا كەلمەيدىغان خىلۋەت بىر شەھەردە ياشىغان ۋە ئىجاد قىلغان. ماركس توغرا ئېيتىدۇ: «تۇرمۇش ئاڭنى بەلگىلەيدۇ» ـ نەچچە مىڭ يىللىق فېئودالىق، قالاقلىق، نادانلىق ۋە ئەسەبىي دىنىي خۇراپاتلىق تورلىرى ھەممە يەرنى قاپلاپ تۇرغان، ئۇرۇش ـ يېغىلىق ۋە «كۆچ ـ كۆچ»نىڭ لاتقىلىرىدا ۋەيران بولغان بىر ماكاندا ياشىغان زۇنۇن قادىرىي ئۆزى تەۋە بولغان زامان، ماكان ۋە مەدەنىيەت تۇركۈمىدىن ھالقىيالمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. «قەغەز ـ قەلەم ئەھلى، بولۇپمۇ ئىلىم ۋە مائارىپ ساھەسىدىكىلەرنىڭ تەقدىرى ئومۇمەن ئېغىر...»[68] بولغان شۇنداق ئېغىر شارائىتتا ياشىغان زۇنۇن قادىرىينىڭ چېخوف بىلەن ئۇزەكتىگە سوقۇشتۇرۇشى ـ گويا بىر ئەپسانىۋى رىۋايەتكە ئوخشايدۇ. ئەمما زۇنۇن قادىرىينىڭ بەدىئىي تالانتىنى چوڭقۇر كۆزەتكەندە، كىشىنىڭ ئەقىل نۇرلىرى ئاندىن كۆز ئالدىدا تۇرۇۋالغان تۇمانىنى يېرىپ، ئۇنىڭ ئىستېداتىنىڭ قانچىلىك تىرەنلىكىنى، ئۇ ھەقەتەن «يولۋاس تۇغدىغان» يازغۇچى ئىكەنلىكىنى، ئەينى زامان ۋە نادان كىشىلەرنىڭ قولىدا زايا بوپكەتكەن گۆھەر ئىكەنلىكىنى بايقايسىز!...

تەنەپپۇسلۇق شاھمات ئويۇنى: بىز بۇ ئىككىسىنىڭ ئەسەرلىرىدىكى بەزى خۇسۇسىيەتلەرنى سېلىشتۇرۇپ ـ تەھلىل قىلىشتىن ئىلگىرى تەنەپپۇسلۇق دەم ئېلىشتىن پايدىلىنىپ م. گوركي ئەپەندى بىلەن بىر قەپەز شاھمات ئويناۋالايلى:

ـ قېنى، ھۆرمەتلىك گوركي ئەپەندى، شاھماتنى باشلايلى. سىز چىخوفنىڭ ئەسەرلىرىنى، مەن زۇنۇن قادىرىينىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆرۈق قىلىپ تىزايلى. ھەي ئەپسۇس، رەھمەتلىك ئۇستا شاھماتچىمىز زوردۇن سابىر بولغان بولسا، سىز بىلەن قالتىس ئويناپ قويغان بولاتتى ـ دە، ئامال يوق، باشقا مەشھۇر شاھماتچىلىرىمىز ئوينىمىغاندىكىن، پېقىر ئۆزىنى بولغاندىكىن باشلاپ بېرىڭ!

گوركي: «سىمىز ۋە ئورۇق» ـ پىچكامنى ئىككى قەدەم يۈردۈم.

مۇئەللىپ: «گۈمان» ـ پىچكامنى ئىككى قەدەم يۈردۈم.

گوركي: «ھەسرەت» ـ پىچكامنى بىر قەدەم يۈردۈم.

مۇئەللىپ: «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ـ پىچكامنى بىر قەدەم يۈردۈم.

گوركي: «چىنووۋنكىنىڭ ئۆلۈمى» ـ ئېتىمنى سەكرەتتىم.

مۇئەللىپ: مەنمۇ «گۈلنىسا» مىنگەن ئاتنى سەكرەتتىم.

گوركي: مەن «ۋانكا» مىنگەن ئاتنى سەكرەتتىم.

مۇئەللىپ: مەن «مۇئەللىمنىڭ خېتى» ناملىق يەنە بىر ئېتىمنى سەكرەتتىم.

گوركي: «ياۋۇز نىيەتلىك كىشى» دېگەن ئوفىتسېرنى يۈردۈم.

مۇئەللىپ: مەنمۇ «ئىككى بارمىقىم بىلەن»دېگەن ئوفىتسېرنى يۈردۈم.

گوركي: مەن «ئونتىر ئوفىتسېر پرىشىبېيف»نى يۈردۈم.

مۇئەللىپ: مەن «كۈچۈككە ھۆجۇم»قىلغان ئوفىتسېرنى يۈردۈم.

گوركي: «غىلاپ ئىچىدىكى بەندە» بولغان تورانى يۈردۈم.

مۇئەللىپ: مەن «خاتىرىلەر» ناملىق تورارىمنى يۈردۈم.

گوركي: شاھ «خامىلېئون»نى تورا «سايدا» بىلەن لاگارىپ قىلدىم.

مۇئەللىپ: مەنمۇ شاھ «غۇنچەم»نى تورا «چېنىقىش» بىلەن لاگارىپ قىلدىم.

گوركي: گەردى «6 ـ پالاتا»نى يۈردۈم (بۇ ئەسەر گەرچە ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنمىسىمۇ، لېنىن ۋە گوركىيلارنىڭ ماختاش سادالىرىدىن ئورۇق قىلىپ تىزىلدى.)

مۇئەللىپ: «ماغدۇر كەتكەندە» ـ گەردىنى يۈردۈم... قېنى، گوركي ئەپەندى، يەنە يۈرۈڭ ، سىز تولىستويىنى «خۇدا»، چېخوفنى ماخ-تاپ «ئەۋلىيا» قىلىۋەتكەنىدىكىزغۇ. ئەجەب تېخىچە مات قىلالمايۋاتىسىزغۇ، ناھايىتى قۇۋۇ ئادەم ئىكەنسىز جۇمۇ!

گوركي: ھى، ھى، ھى، ھەي، سىز تولىمۇ كالتە پەم ئادەم ئىكەنسىز ـ دە. شۇنداق ماختىمىغاندا، مىللىتىكىزنى جاھانغا قانداق تونۇتالايسىز!... يۈرۈش ماڭا كەلدىمۇ، كاك * ، سىزنى ئوڭايلا مات قىلغىلى بولمايدىغاندەك جۇمۇ. ئالدىمدا مەندە يوق «مەسەللەر»، «چۆچەكلەر»،

---

* كاك ـ رۇسچە «خوش» دېگەن مەنىدە.

«ماقالىلەر» نىزىلىپ تۇرمامدۇ، ئۇلار «ئەھمەدجان قاسىمىي»نىڭ رەھبەرلىكىدە «شەپقەت ھەمشىرىسى»نىڭ «توي»، «پەرمان»ىنى كۈتۈپ، «ئۇچراشقاندا» قاتتىق ھۇجۇم قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ، بولدى، ئەڭ ياخشىسى ئويۇننى مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتۇرۇپ، ھەر ئىككى ئەدىبكە ھۆرمەت بىلدۇرەيلى! زۇنۇن قادىرىيمۇ ھەقىقەتەن ئىقتىدارلىق ئەدىب ئىكەن، بىراق...

مۇئەللىپ: نېمە «بىراق...»

گوركىي: ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ يازغانلىرى بەك ئاز ئىكەن، بىزنىڭ ھۆرمەتلىك چىخوف 43 يىللىق ھاياتىدا بۇ دۇنياغا 470 پارچە ھېكايە ـ پوۋېست، ئون پارچە دراما قالدۇرۇپ كېتەلىدى.

مۇئەللىپ: راست دەيسىز، ھەقىقەتەن چىخوفنىڭ ئىجادىيەت مېۋىسى مول. بىراق سىز زۇنۇن قادىرىينى ۋە ئۇ ياشىغان دەۋرنى چۈشىنىشىڭىز ئۈچۈن مەن قىزىقارلىق بىر تەكلىپ بەرمەكچىمەن، قانداق قارايسىز؟

گوركىي: قانداق تەكلىپ ئۇ، قىزىقارلىق بولسا قوبۇل كۆرىمەن.

مۇئەللىپ: مۇنداق قىلايلى، بىز ئۇرۇقلارنى ئالماشتۇرۇپ ئويناپ باقايلى. زۇنۇن قادىرىي موسكۋادا، چىخوف بىزنىڭ يۇرتتا ياشىسۇن، شۇ چاغدا نەتىجە قانداق بولىدۇ، كۆرۈپ باقىلى، قانداق؟

گوركىي: بولىدۇ، بۇ ھەقىقەتەن قىزىقارلىق تەكلىپ ئىكەن.

مۇئەللىپ: لېكىن سەمىكىزگە شۇنى سېلىپ قوياي، زۇنۇن قادىرىيمۇ سىزنىڭ چىخوفىڭىزغا ئوخشاش تازا «ھاراقكەش». بىراق شۇ نەرسىدىن خاتىرجەممەنكى، ئۇ ئۆزى تۇغۇلغان ۋە سۆيگەن يۇرتنىڭ ساپ ئاشلىقلىرىدىن ھىيلە ـ مىكىرسىز ئىشلەنگەن ساپ «تۇجۇ»لىرىنى ئىشقى ـ ھەۋىسى بىلەن كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ئىچكەن ۋە «غۇنچەم»نى ۋايىغا يەتكۈزۈپ، سەھنىگە ئېلىپ چىققىچە «بىر توننا ھاراق ئىچىۋەتكەنمەن...» دېگىنى بىلەن، سىلەرنىڭ ۋودكاڭلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ!... نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسى ـ ئەلاخان سۇلتاننى * ئورۇسلار «سۇلتانقورغان» * * دا ۋودكا بىلەن مەست قىلىپ ياتقۇزۇپ قويغان ئەمەسمۇ!... زۇنۇن قادىرىي بۇنى ئۇنتۇمايدۇ! ھەرھالدا دىققەت قىلارسىز... (ئۇرۇقلار ئالماشتۇرۇلدى ـ زۇنۇن قادىرىي موسكۋادا، چىخوف غۇلجىدا. زۇنۇن قادىرىي «كوچ ـ كوي» يېزىسىدىكى ئىككى قەۋەتلىك ئاپئاق ئۆيدە لېق تولىستوي، تۈرگىنېف، گوركىيلار بىلەن ئەدەبىي سۆھبەتلەرنى قۇرۇپ، تۇراقلىق، خاتىرجەم ھايات مۇساپىسىدە يېڭى ـ يېڭى ئەسەرلەرنى يازماقتا...)

ئا. پ. چىخوف بولسا زۇنۇن قادىرىينىڭ «ئالتە شوئار» مەھەللىسىدىكى قاتتىقراق يامغۇر باغسا ئۆتۈپ كېتىدىغان توپا تاملىق ئۆيىدە ھويلىسىدىكى كاۋا باراڭلىرىغا قاراپ، گاھىدا ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئىشلەپ، زېرىكسە خۇدىيار يۈزىدىكى يېرىگە چىقىپ، دېھقانلار بىلەن مۇڭدىشىپ، تۇرمۇش، تىل... ئۆگەنمەكتە. ئۇ بىر قانچە ھېكايە يازغان بولسىمۇ، مەتبۇئاتنىڭ قىسلىقىدىن ئېلان قىلدۇرالماي، ئىچى تىت ـ تىت بولماقتا... ئۇنىڭ بۇ خاتىرجەم ھاياتىمۇ ئۇزاققا بارمىدى. گۈرۈلدىگەن دولقۇن «يەر ئىسلاھاتى» دېگەننى ئەكەلدى، قاتتىق سىنىپىي كۈرەش باشلىنىپ كەتتى. چىخوف خۇدىيار يۈزىدىكى ئازغىنە يېرى ئۈچۈن «پومېشچىك» بولۇشقا تاس ـ تاسلا قالدى. ھېلىمۇ ئۇ ئۆزى ئالدىن كۆرگەندەك، ئاتىسىدىن قالغان بۇ يەرلەرنى دېھقانلارنىڭ پايدىلىنىشىغا بېرىۋەتكەنىدى. ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئۇنىڭ بۇ ياخشىلىقى ئۈچۈن ئۇنى قوغداپ قالدى... ئاندىن «ئۈچكە قارشى، بەشكە قارشى»، «ئىستىل تۈزىتىش»، «ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش»... «ھەرىكەت» ئۈستىگە «ھەرىكەت»لەر زەنجىرسمان باشلىنىپ، قەلەم نەدە قالدىكى، چىخوف ئاڭقىرالمىدى. ئۇ تۇراقلىق ۋەزىيەتنى، ھازىر ۋە كەلگۈسىگە يارامىلىق ئەسەر يېزىشنى ئىزدەيتتى، ئەمما مۇنداق شارائىت ئۇنىڭغا يوق ئىدى...

چىخوفقا ھەممىدىن ئېغىر كەلگىنى، 1962 ـ يىلى تارىمغا پالانغىنى بولدى. ئۇ، ئۇ يەردە «مومىسىنى كۆردى» ـ ئىنسانىيەت ئاڭلىمىغان تىل ـ ھاقارەتلەرنى ئاڭلىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا قۇلاق ئاڭلىمىغان ئۇزۇن قالپاقلارنى كىيىپ، كوچىمۇكوچا سازايى بولدى... كۆزى كاردىن چىقتى. 40 كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ، باشقىلاردىن چەكلىنىپ ئۆزى گەمە كولاپ ياتتى. «شىۋجېڭجۇيىچى ـ دۈشمەن» بولۇپ، ئەڭ ئېغىر ئىشلارغا سېلىندى... كۆزى ياخشى كۆرمىسىمۇ، كېچىسى ئاختامىغا سۇ تۇتۇشقا سېلىنىپ، ئۈستىۋېشى پاتقاققا مىلىنىپ، ئاختامىدا يېتىپ قالدى... ئۆيى ئاختۇرۇلۇپ، كىتابلىرى، قولىيازمىلىرى... كۆيدۈرۈلدى!...

چىخوف چىدىيالمىدى، ئۇنىڭ قان بېسىمى ئۆرلەپ، پارالىچ بوپقالدى...

مۇئەللىپ: (تېلېفون بېرىدۇ) ۋەي، گوركىي ئەپەندىمۇ، زۇنۇن قادىرىي قانداقراق؟

گوركىي: ئاللو، زۇنۇن قادىرىي!... نو، نو، خاراشۇ! كۆپ يېزىۋاتىدۇ چىخوفچۇ؟

مۇئەللىپ: بولمىدى، گوركىي ئەپەندى، چىخوفنى ئەكېتىڭ، بىزدىكى «ھەرىكەت»لەرگە چىدىيالمايدىكەن، نېرۋىسىدىن ئادىشىپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ، پارالىچ بوپقالدى! كۆزى كۆرمەس بولدى!...

گوركىي: نېمە؟ بۇ قانداق ئىش؟ مەن باراي، مەن باراي. (چىخوفنى كۆرۈپ) ئاھ، ئۇلۇغ، تالانتلىق يازغۇچىمىز سىز تۈگەپسىزغۇ!... نېمە بولدىڭىز؟ يازغان ئەسەرلىرىڭىز قېنى؟... يوقاپ كەتتى؟ بۇ قانداق گەپ ئۆزى. سىز بۇ چۆلدە نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟... «ھەرىكەت!؟»، بۇ قانداق تۈگىمەس «ھەرىكەت؟»، توۋا، توۋا، بولدى، مەن چۈشەندىم، جۈرۈڭ موسكۋاغا كېتەيلى. سىزمۇ زۇنۇن قادىرىيڭىزنى قايتۇرۇپ ئەپكېتىڭ. ھەممە ئىش ئايدىڭ بولدى، زۇنۇن قادىرىيغا قول قويدۇم!...

ئويۇن ئاخىرلاشتى، لېكىن ئەدەبىي سۆھبەت يەنىلا داۋام قىلماقتا.

مۇئەللىپ: ھۆرمەتلىك ئۇستاز، ئۆزىڭىز كۆردىڭىز، تەقدىر زۇنۇن قادىرىيغا بەكمۇ رەھىمسىزلىك قىلدى. ئۇ ئاز يازدى، لېكىن ساز يازدى. ئۆزىنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇ «يولۋاس»لارنى تۇغدى. ئالتۇن ھامان ئالتۇن، ئۇ ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە ئېغىر مىستىن قىممەت بولىدۇ. ياۋروپا ئەدەبىي گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئۈچ بۈيۈك يازغۇچىنىڭ بىرى بولغان ئىسپانىيىلىك سىرۋانتىس 1604 ـ يىلى

---

* ئەلاخان سۇلتان ـ ئىلى سۇلتانلىقىنىڭ سۇلتانى.

* * سۇلتانقورغان ـ ئەلاخان سۇلتان ئالمۇتىدا تۇرغان رايون.

يازغان «دونكىخوت» رومانى بىلەنلا جاھان ئەدەبىيات ئاسمىنىدا نۇرلۇق يۇلتۇز بوپقالغان. فرانسىيىلىك ئالفونس دود (1840 ـ 1897) ئۆمرىدە 20 رومان، نۆۋەت دراما ۋە بىر شېئىرلار توپلىمى يازغان بولسىمۇ، پەقەت ئۇنىڭ «ئەڭ ئاخىرقى دەرس» ۋە «بېرلىن قورشاۋى» ناملىق ھېكايە-لىرىلا دۇنيادىكى داڭلىق نادىر ھېكايىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالالىغان. مەن ئىشىنىمەنكى، ئۇچۇر دەۋرىنىڭ ئۇچقۇر شاماللىرى كەلگۈسى بىر كۈنلەردە زۇنۇن قادىرىينىكىمۇ ھېكايە ـ دراملىرىدىن نەمۇنە تاللاپ، جاھان ئەدەبىياتىنىڭ جۇمۇلاڭما چوققىسىغا ئېلىپ چىقىدۇ. مەشھۇر شائىرىمىز، مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيېۋ شۇڭا: «زۇنۇنكام بىر درامىسى، ئىككى ھېكايىسى بىلەن كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز تەرىپىدىن ئۇلۇغ سەنئەتكار، كلاسسىك سەنئەتكار دەپ ئاتىلىشى مۇمكىن. بىز ھازىر يېتەرلىك باھا بېرەلمەيۋاتىمىز.» (69) دېگەنىدى.

زۇنۇن قادىرىي ئاشۇ بوران ـ چاپقۇنلۇق ئەدەبىي ھاياتىدا 13 كە يېقىن دراما، 30 پارچىغا يېقىن ھېكايە، ئونغا يېقىن ئەدەبىي ـ ئىلمىي ماقالە ۋە «غېرىب ـ سەنەم» درامىسى، كىنو سىنارىيىسىنى، سەرگۈزەشتە خاراكتېرلىك رومان «غەزەپ»نى يازدى (ئەپسۇسكى، بۇ سىنارىيە، رومان ۋە بەزى دراملىرى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا يوقىتىلدى). ئۇنىڭ-دىن باشقا، زۇنۇن قادىرىي چىخوفتىن ئالاھىدە پەرقلىق ھالدا يېتۈك شائىر ئىدى. ئۇ «قوشچى بىلەن چاشقان»، «چۈجە بىلەن سېغىز-خان»... قاتارلىق 30 غا يېقىن شېئىرىي مەسەل يازدى. گوركىي ئەپەندى، مەن سىزگە پەخىرلىنىش بىلەن شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ئۇنىڭ 1950 ـ 1960 يىللاردا يازغان «چۈجە بىلەن سېغىزخان» دېگەن شېئىرىي مەسەلىنى ئۆزۈن ھېكايىگە تېگىشمەيمەن!... ئۇ يەنە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى ئۆزىنىش، توپلاش، رەتلەشكە ئۆمۈرىنى بويى كۆكۈل بۆلۈپ كەلگەن ئاجايىپ فولكلورشۇناس ئىدى. ئۇ ئۆزى نۇرغۇن ئىجادىي چۆچەك يازغانىڭ سىرتىدا، ناھايىتى نۇرغۇن خەلق چۆچەك، خەلق قوشاق ـ بېيىتىنى يىغىپ ـ توپلاپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا زور تۆھپە قوشتى.

چىخوف 1890 ـ يىلى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تۇرمۇش ئۆگەنگىلى ساخالىن ئارىلىغا بارغان بولسا، زۇنۇن قادىرىي 1962 ـ يىلى تارىمغا پا-لىنىپ، نازارەت ۋە ئېغىر ـ مۇشەققەتلىك ھايات تۇرمىسىدە تۇردى ۋە بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئېچىنىشلىق تۇرمۇشىنى تەسۋىرلەپ «غەزەپ» رومانىنى يازدى. چىخوف «ئالتىنچى پالاتا»دا رەزىللىك بىلەن قارشىلا-شىلىق، قوللارچە باش ئېگىش، زاھىدلارچە تەركىدۇنياچىلىقنى سۆككەن بولسا، زۇنۇن قادىرىي تەكلىماكان چۆلىنىڭ قىرغىقىغا جايـ لاشقان «قىزىل» يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك، دەھشەتلىك بېسىم ئاستىدا تۇرمۇشنىڭ ھايۋاندىنمۇ بەتتەر ئۆتىدە-غانلىقىنى، قورسىقى ئاچ، كىيىمى جۇل ـ جۇل، ئۆيلىرىگە كىرسە ئا-دەمنىڭ ئىچى سېرىلىدىغانلىقىنى، ئۇلاردا مەدەنىي كۆكۈل ئېچىشتىن سۆزلەش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، ئۇلارنىڭ ھەممىدىن مەھرۇم ئىكەن-لىكىنى، زەيلىك چېپىشقا ئوخشاش ئېغىر ئەمگەكلەرگە ئايالىلارمۇ مەجبۇرىي قاتناشتۇرۇلغانلىقىنى، ئىككىقات ئايالارنىڭ بالا تاشلۇ-تىشتەك پاجىئەلىك قىسمەتلىرىنى...» (70) سۆككەنىدى. ئەگەر بۇ رومان نەشردىن چىققان بولسا، ئۇ زۇنۇن قادىرىي ئىجادىيىتى تەرەققىياتىنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى بوپقالغان بولاتتى، ئەلۋەتتە!...

گوركىي: نەپسۇس، ھەقىقەتەن نەپسۇسلىنارلىق ئىش بوپتۇ، مۇ-داق ئالاھىدە تالانتلىقلار دۇنياغا كەم تۇرۇلىدۇ. جەزمەن ئۇلارنى قەدىر-لەش، ئاسراش كېرەك. ئۇلارنى قەدىرلىگەنلىك، ئاسرىغانلىق ماھىيىتە مىللەتنى قەدىرلىگەنلىك، ئاسرىغانلىق بولىدۇ!

مۇئەللىپ: ناھايىتى ياخشى گەپ قىلدىڭىز ئۇستاز، رەھمەت سىز-گە!

بىز ئەمدى بۇلارنىڭ ئىجادىيىتىدىكى بەزى خۇسۇسىيەتلىرىنى سىلىشتۇرۇپ كۆرسەك، سىز بۇ ھەقتە ئازراق سۆزلەپ بەرسىڭىز. بۇ يەرگە مۇھەممەت پولات، قاۋسىلقانلارنىمۇ ھازىر قىلىپ، ئۇلارنىڭمۇ پىكرىنى ئاڭلاپ باقساق، قانداق دەيسىز؟

گوركىي: بولىدۇ (لادناكاراشۇ ـ مافۇل، ناھايىتى ياخشى). سىزگە بەلگىلىككى، ئەدەبىيات تىل سەنئىتى. ئۇ گۈزەللىك، ئىنچىكىلىق، ئوبرازلىق ۋە ئاددىيىلىقنى مەركەز قىلىدۇ. «ھەقىقىي سۆز سەنئىتى ھەرقاچان ئاددىي، گۈزەل ۋە جىسمانىي سېزىلەرلىك دەرىجىدە تەسۋىر-لەش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ. شۇنداق يېزىش كېرەككى، سۆز بىلەن تەسۋىرلەنگەنلەرنى ئوقۇرمەن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك ۋە قولى بىلەن تۇنۇپ سەزگەندەك بولسۇن. ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان نەرسىنى ياخ-شى بىلگەندىلا، ئەنە شۇنداق ماھارەتكە ئېرىشىش مۇمكىن» (71).

«چىخوفنىڭ تىلى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە چىرايلىق، شۇنىڭ بىلەن بىللە ساددىلىق دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن ئاددىي فورما بىلەن ئىپادىلىنىدۇ ۋە بۇ فورما تىلنىڭ ئەھمىيىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ... چىخوف دەۋرىمىزدىكى «سۆزلەرنى زىنج، پىكرىنى كەكتاشا قىلىپ، يېزىش ماھارىتىنى ئەڭ پۇختا ئىگىلىگەن ئەدىبلەرنىڭ بىر-دىنبىرى»(72).

مۇئەللىپ: زۇنۇن قادىرىينىڭ تىلى توغرىسىدا مۇھەممەت پولات-تىن ئاڭلاپ باقايلى:

مۇھەممەت پولات: «زۇنۇن قادىرىينىڭ تىلى خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك ساددا ۋە يارقىن بولۇپ، ئۆز پېرسونازلىرىنىڭ خاراكتېر ئالا-ھىدىلىكلىرىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭدا ئوقۇغۇچىدا ئېنىق چۈ-شەنچە پەيدا قىلالمايدىغان، دەبدەبىلىك، يالتىراق جۈملىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ، سۆزنى تېجەپ ئىشلىتىدىغان، ئاز سۆز بىلەن كۆپ مەنە ئى-پادىلەشنى بىلىدىغان يازغۇچى. زۇنۇن قادىرىينىڭ ھېكايە تىلىدىن ئانا تىلىمىزنىڭ ھەقىقىي كۈچىنى، ئۇنىڭ باي، يارقىن ۋە ئوبرازلىق خۇ-سۇسىيەتلىرىنى تولۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ» (73).

مۇئەللىپتىن مسال: «ئەۋەي، تۆمۈر بولسىمۇ ئۆپرايدۇ، بۇ يىل قىش چىقسا شۇ بەتىنكىگە بەش يىل بولىدۇ. ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئاياپ يالاڭ ئاياغ يۈرىمەن...» (74)

زۇنۇن قادىرىي ھېكايىلىرىنىڭ تىلى شۇنداق تاتلىق، ئاددىي ـ ساددا، تۇرمۇشتىكى نەق ئادەملەرنىڭ تىلىدەك ئوچۇق، راۋان ۋە تە-سىرلىق. ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنى ئوقىغىنىڭىزدا، ئۇ خۇددى يېنىڭىزدا تۇرۇپ ساپ دېھقان ـ خەلق تىلى بىلەن سىزگە ئاستا، مۇلايىم، مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ھېكايە سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك سېزىلىدۇ: «ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا ئارىنىڭ ئوچى بىلەن چويۇندەك قانقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تولۇق ھەيدەۋاتاتتىم»(75).

دېمەك، رۇس ئانا تىلى بىلەن ئۇيغۇر ئانا تىلىدا ئوخشىمىغان ماكان، ئوخشىمىغان زاماندا ياشىغان بۇ ئىككى ئەدىب مانا مۇشۇنداق تىل سەنئىتىدە ئوخشاش باھاغا ئېرىشىدۇ. تىلى ئىخچام، مەنىدار، ئاددىي، چۈچۈك ... بولۇش ـ ھەر ئىككى يازغۇچىدا ئوخشاش خاسلىققا ئىگە. شۇڭا بىز پەخىرلىنىپ ئېيتالايمىزكى: «كەلگۈسىدە ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخچىسى ئۇيغۇر تىلىنىڭ راۋاجلىنىشى توغرىسىدا سۆزلىگىنىدە، بۇ تىلنى نەۋائىي، نىزارىي ۋە زۇنۇن قادىرىي ياراتتى» دەيدىغان بولىدۇ.

زۇنۇن قادىرىينىڭ ئەدەبىي تىلى نېمە ئۈچۈن شۇنداق ياخشى؟

«يازغۇچىنىڭ ئوقۇرمەنگە ئېيتىدىغان دەردى قانچىلىك كۈچلۈك بولسا، ئەسەر تىلى شۇنچە پىششىق بولىدۇ» (ئۆتكۈر ھاشىموف: «دەپتەر ھاشىيىسىدىكى پۈتۈكلەر»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999 ـ يىل 2 ـ ، 3 (قوشما) سان 56 ـ بەت). بۇ يەنە زۇنۇن قادىرىينىڭ باي خەلق تىلىنى ھەر جاي، ھەر ماكاندا قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەنلىكىدىن ئايرىلمايدۇ. بىز بۇنىڭغا يۇقىرىدا ئېيتىلغان قەشقەردىكى دوغاپچىنىڭ ۋەقەسىدىن تاشقىرى يەنە قىسقا ئىككى مىسال كەلتۈرەيلى:

تەنەپپۇسلۇق قىسقا ھېكايىلار: زۇنۇن قادىرىينىڭ ئىنىسى **قۇربان قادىر** ماڭا زۇنۇن قادىرىينىڭ «غەلىتە» ئىشلىرى توغرىلىق سۆزلەپ كېلىپ مۇنداق ئىشنى دەپ بەرگەنىدى: «ئاكامنىڭ مىجەزى غەلىتىلا، ھەممە نەرسىگە دىققەت قىلىپ، كۆزىتىپ يۈرىدۇ. ئەگەر قوشنىلار سوقۇشۇپ قالسا، ئاكام دەرۋازىدىن ماراپ، ئۇلارنىڭ تىللىشىۋاتقان چاغدىكى ھالەتلىرىنى، ئاغزى يامان تىللىرىنى... بىر چەتتە ئولتۇرۇپ يېزىۋالاتتى...»

كېلىنى ماھىرە: «دادام ئۆزى ئاڭلىمىغان بىرەر گەپ چىقسا، ـ دەپ ھېكايە قىلىدۇ، ـ دەررۇلا يېزىۋالىدۇ. بىر قېتىم مەن كىر يۇماقچى بولۇپ، گەپ ئارىسىدا: ‹كىرنىڭ دوستى تولا› دېۋىدىم، دادام: ‹ھوي، توختا ـ توختا، نېمە دېدىڭ، يېزىۋالاي› دەپ يېزىۋالدى. ئاندىن دادامغا: ‹دادا، كۆڭلىكىڭىزنى سېلىپ بېرىڭ، يۇيۇۋېتەي› دېۋىدىم. تېخى ئالدىنق كۈنى كىيگەچكىمۇ، دادام: ‹يېڭى كىيدىمغۇ، كىر ئەمەس› دېدى. مەن: ‹دادا، سېلىپ بېرىڭ، شېكەر كىر بوپقاپتۇ› دېۋىدىم، دادام يەنە: ‹ھوي، بۇ يېڭى گەپقۇ، توختا، يېزىۋالاي› دەپ ئۇ گەپنىمۇ يېزىۋالدى. مەن كۈلۈپ كەتتىم...»

گوركىي: پاھ، زۇنۇن قادىرىي ھەقىقەتەن پۈتۈن ئەسلى ـ ۋەسلى بىلەن ئەدەبىياتقا بېرىلگەن ئادەم ئىكەن. ئانتون پاۋلوۋىچمۇ شۇنداق ئادەم ئىدى. «شۇ ياخشى ھەم يامان كىشىلەر ئەمەلىيەتتە قانداق ياشىسا، چىخوفنىڭ ھېكايىلىرىدىمۇ شۇنداق ياشايدۇ. چىخوفنىڭ ھېكايىلىرىدا ئەمەلىيەتتە بولمىغان ھېچنەرسە يوق. ئۇنىڭ تالانتىنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۈچى شۇ يەردىكى، ئۇ ھېچقاچان، ھېچنېمىنى ئۆز ئىچىدىن ئويلاپ چىقارمايدۇ»(76) .

قاۋسىلقان قامىجان: «زۇنۇن قادىرىينىڭ ھېكايە، درامىلىرىدا خۇددى ئۆز يۇرتىمىز، ئۆز مەھەللىمىزدىكى بىللە تۇغۇلۇپ، بىللە چوڭ بولغان يېقىن تۇغقانلىرىمىز، ياكى ئەتراپىمىزدىكى بىزگە پىششىق تونۇش كىشىلەردەك ئىسىملىرى يادا بوپكەتكەن، تەققى ـ تۇرقى دائىم كۆز ئالدىمىزدا تۇرىدىغان باقى، مەتنىياز، غۇنچەم، ھاشىمئاخۇن، كۈلىنىسا، ئۆمەر شياڭيۇ... قاتارلىق جانلىق ئوبرازلار بار» (77) .

زۇنۇن قادىرىيمۇ خۇددى چىخوفتەك ھېچقاچان ئۆز ئىچىدىن ئويلاپ يالغاننى يازغان ئەمەس! كېلىنى ماھىرە ئۇنىڭدىن: «دادا، نېمىشقا يازمايسىز؟» دەپ سورىغاندا، زۇنۇن قادىرىي ئۇنىڭغا: «مەن يېزىپ بولغان، يالغاننى يازمايمەن!...» دەپ جاۋاب بەرگەن.

گوركىي: «چىخوفنىڭ يۇمۇرىستىك ھېكايىلىرىنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقسىڭىز كۈلكىلىك سۆزلەر ۋە پىكىرلەرنىڭ سايىسىدا ئاپتور ناھايىتى كۆپ يىرگىنىچلىك ۋە ئىنسابسىز ئىشنى كۆرۈپ تۇرغانلىقىنى، دەردى ئىچىدە بولۇپ، ئۇيالغانلىقىنى سېزىۋالالايسىز» (78) .

قاۋسىلقان قامىجان: «زۇنۇن قادىرىي ھېكايىلىرى (چىخوفنىڭ ھېكايىلىرىگە ئوخشاش)نىڭ ھەجمى بەكمۇ ئىخچام، تىلى شۇنداق چۈچۈك، ساتىرىك پۇرىقى بەكمۇ قويۇق، ماۋزۇسىمۇ قىزىقارلىق قويۇلغان، كومپوزىتسىيىسىنى كۈلكە بىلەن يۇغۇرۇلغان يۇمۇرىستىك تىل ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ھەجۋىي دېتاللار ئىگىلىگەن» (79) .

مۇئەللىپ: ھۆرمەتلىك گوركىي ئەپەندى، كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، ھەر ئىككى يازغۇچى ئاجايىپ يۇمۇرلۇق، ساتىرىك، ئۆتكۈر تىلى بىلەن ئىنسانىيەتتىكى رەزىل قىلمىشلارنى سۆككەن. بىراق چىخوف بۇ «يىرگىنىچلىك ۋە ئىنسابسىز ئىشلارنى كۆرۈپ دەردى ئىچىدە بولۇپ، ئۇيالغىنى» بىلەن زۇنۇن قادىرىي قاتتىق نەپرەتلەنگەن. ئۇنىڭ «كۈچۈككە ھۇجۇم»، «ئىككى بارمىقىم بىلەن» دېگەن ساتىرىك ھېكايىلىرى مەڭگۈ بەدىئىي قىممىتىنى يوقاتمايدىغان، چىخوفنىڭ «خامېلىئون»، «ئۇنتىر ئوفىتسېر پرشىبېيىق»قا ئوخشاش نادىر ئەسەرلەردۇر.

گوركىي: «ئۇششاق ـ تۈششەك تىرىكچىلىك پاجىئەلىرىنى ھېچكىم ئانتون پاۋلوۋىچ چىخوفتەك روشەن ۋە ئاستىن چۈشەنگەن ئەمەس. مەن ئانتون پاۋلوۋىچنىڭ ھەر بىر يۇمۇرىستىك ھېكايىسىدا ھەقىقىي ئىنسان قەلبىنىڭ ئاستىن قاتلىمىدىن ئاستا چىققان ئېڭرىغان ئاھۇ ـ زار ئاۋازىنى ئاڭلايمەن» (80) .

مۇھەممەت پولات: «ئۇ (زۇنۇن قادىرىي) نىڭ ئالاھىدىلىكى، ئەڭ ئاۋۋال تۇرمۇشنىڭ تېخى ئېچىلمىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئۇششاق، لېكىن خاراكتېرلىك ۋەقەلەرگە بولغان قىزىقىشىدا كۆرۈلىدۇ... ئۇ ئوقۇغۇچىنى ئۆز پېرسوناژلىرىنىڭ ئەڭ كىچىك تۇرمۇش بىرلىكىگە، ئۇنىڭ خانىسىگە، روھىي دۇنياسىنىڭ ئەڭ يوشۇرۇن بۆلۈملىرىگە باشلاپ كىرىدۇ» (81) .

مۇئەللىپ: چىخوفنىڭ «ياۋۇز نىيەتلىك كىشى»، «نادانلىق»، «ۋانكا»، «سايدا»... قاتارلىق ھېكايىلىرىدا ئىنسانىي ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغان، ئۆزىڭىز ئېيتقاندەك گوركىي ئەپەندى، ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قەدىر ـ قىممىتىنى ھۆرمەتلەش يولىنى بىلمەيدىغان ۋە قوپال كۈچكە قارشى تۇرماس، ھايۋانىيلارچە ئازاب ـ ئوقۇبەتتە ياشايدىغان دېھقانلار تەسۋىرلىنىدۇ. ئەمما شۇنى تەتقىق قىلىپ كۆرۈڭكى، گوركىي ئەپەندى، مەيلى سىز ئالاھىدە ماختىغان: «ھەددىدىن تاشقىرى مۇڭلۇق، پاجىئەلىك» بولغان چىخوفنىڭ يېڭى ھېكايىسى «سايدا» بولسۇن ياكى دېھقانلار ھاياتى تەسۋىرلەنگەن باشقا ھېكايىلىرى بولسۇن، ھېچقايسىسى «ماغدۇر كەتكەندە» ھېكايىسىدەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك ۋە

تراگېدىيىلىك ئەمەس! بىز بۇ سۆزىمىزنى دەللىلەش ئۈچۈن ھەر ئىكـ
كى ھېكايىنىڭ ئاخىرقى ئابزاسلىرىدىن نەمۇنە ئالايلى:

«كۈن ئولتۇرۇپ كەتتى، ئۇنىڭ قىر تۆپىسىدىكى شولىسىمۇ ئۆچتى، قاراڭغۇ چۈشۈپ، ھاۋا سالقىنلىشىپ قالدى. لېپا بىلەن پراـ كوۋيا نېرىسىغا كېتىشتى ۋە خېلى يىرلەرگىچە چوقۇنۇشۇپ باردى» (82).

«باقىنىڭ قەبرىسىگە مۈڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمىدى. ئۇنىڭ قەبرىسى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كوكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالـ ىڭاچ مۈڭلۈق قەبرە بوپقالدى» (83).

يۇقىرىقى ئىككى ئابزاس سېلىشتۇرمىدىن يەنە شۇ نەرسە ئايانكى، ھەر ئىككى ئەدىبتە ئالدى بىلەن مىللىيلىك ناھايىتى ئۇچۇق گەۋدىلەنـ دۇرۇلگەن. چىخوفنىڭ: «خېلى يىرلەرگىچە چوقۇنۇشۇپ باردى» دېگەن سۆزى خرىستىئان دىنىدىكى مىللەتلەرنى، زۇنۇن قادىرىينىڭ: «باقىنىڭ قەبرىسىگە مۈڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمىدى» دېگەن سۆزى ئىسلام دىنى (بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار) دىكى ئۆرپ ـ ئادەت، مىللىي قائىـ دە ـ يوسۇنىنى ئۇچۇق گەۋدىلەندۇرۇپ تۇرىدۇ. مانا بۇ ھەر ئىككى يازغۇچـ نىڭ ئۆز دەۋرىنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشتىكى ئۇستىلىقى.

مىسال: «باي جانابلارنىڭ ئالدىدىمۇ شۇنداق ئەدەبسىز سۆزلەرنى سۆزلەيدىكەنغۇ... ـ دەپ غودۇڭشىدى يىغىم («چىخوف ھېكايىلىرى»، «نالىم» 193 ـ بەت).

«كىرىلا چاپسانلا ئاتىسىغا قارىدى ـ دە، ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ قويـ دى ۋە خودىدى بىرى كومانداغا بەرگەندەك ھەر ئىككىسى بىردەكلا دوختۇرـ نىڭ ئايىغىغا يىقىلدى»، («چىخوف ھېكايىلىرى»، «نادانلىق» 69 ـ بەت).

«باقى كەمبەغەللىكتە ئۇستۇبشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن كۆڭلى چىرايلىق، زېل بولغىنى ئۈچۈن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ. ئىككىنـ چىدىن، ئۇ ئاچتىن ئۆلسىمۇ، ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ» («زۇـ نۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، «ماغدۇر كەتكەندە» 84 ـ بەت).

زوربخان: مانا مۇشۇ باست ئەللىكبېشىمۇ شۇنداق ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەم. ئۇ بۇرۇندىنلا بىزگە ئۆچ.

غۇنچەم: ئارپىسىنى خام ئورۇغانمىكەنمىزمۇ ئۇنىڭ؟

زوربخان: بىر كۈنى تازا جامائەت يىغىلغان يەردە داداڭ ئۇنى غالچـ دىن غالچىغا سېلىپ، بەگلەرنىڭ تاپىنىنى يالايدىغان يالاقچى، خۇشاـ مەتچى دەپ تازا تىللاپتىكەن...

غۇنچەم: ... شاكىرۇ بولامدۇ، بەگ بولامدۇ، نېمە بولسا بولمامدۇ، خۇـ شامەت قىلىپ نەگە بارماتتىم («زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، «غۇنچەم» 253 ـ ، 268 ـ بەتلەر).

كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، بىز بۇ دىئالوگلاردىن ئىككى يازغۇچىنىڭ قە ـ لىمى ئاستىدىكى رۇس ۋە ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ خاراكتېر ـ مىجەزىنى ئوچۇق كۆرۈۋالالايمىز.

ئەپسۇسكى، شۇنداق غۇرۇرى كۈچلۈك مىللەت ئىچىدىن چىقىقان زۇنۇن قادىرىي جاھان ئەدەبىيات مۇنبىرىدە چاقنىيالماي، ئۆز مىللىتى ئىچىدىلا مەشھۇر بوپقالدى. ئەمما ئاشۇنداق: «ئىنسانىي قەدىر ـ قىممـ ىتىنى ھۆرمەتلەش يولىنى بىلمەيدىغان» رۇس مىللىتىدىن چىققان چـ خوف «جاھان ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى ئۆزگىچە سەنئەتكار» بوپقالدى. چىخوفنىڭ «تەلىيى»نىڭ مۇنداق ئوگدىن كېلىشى ھەرگىز ئۇنىڭ ئالا ـ ھىدە ئىقتىدارلىقلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ياۋروپادا ياشىغانلىقىدا. «يە ـ ھۇدىيلارنىڭ مۇتلەق زور كۆپچىلىكى ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت يۈزىرى دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان كاپىتالىزم دۇنياسىدا ياشىغان... مۇبادا مۇـ شۇنداق بىر ئەۋزەل تەرەققىيات مۇھىت ـ شارائىتى بولمىغان بولسا، بۇ داڭلىق، ئەقىللىق يەھۇدىيلارمۇ بولمىغان بولاتتى» (81).

زۇنۇن قادىرىينىڭ قىرانىغا تولۇپ، پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇدىغان دەۋرـ دىكى مۇھىت ـ شارائىت، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى ئۇنىڭ دۇنـ ياۋى سەنئەتكار بولۇشىغا يول قويمىدى. چىخوف روسىيە پروزىيىسى ۋە دراماسىنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈرگەن بولسا، زۇنۇن قادىرىي تېخى ئۇـ نىڭدىن ئاشۇرۇپ، رېئالىستىك ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ بەردى.

ئەپسۇسكى، مانا مۇشۇنداق بىر ئۇلۇغ زات، كامالىي پەرىلەت ئىگىسى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە شاۋ ـ شوۋسىزلا ئىچىگە زەرداپ يۇتۇپ، دەردىنى كىشىگە تىنماي، خەلقىگە كۈلۈپ تۇرۇپ خوشلىشىپ، ئەجەل ئايروپىلانىدا كېتىپ قالدى.

گوركىي: ھەي ئىست، ئۇمۇ چىخوفتەك دەرد بىلەن ئۆلگەنىكەن. «موسكۋا شۇنداق مېھرىبان بولغان يازغۇچىنىڭ تاۋۇتىنى ئىشىكىگە بو ـ غان ھەرپلەر بىلەن: «ئوستروتسا ئۇچۇن، دېگەن سۆزلەر يېزىلغان قاد ـ داقنۇ يېشىل ۋاگونغا سېلىپ ئەكىلىشكەنىدى... ماتەم مۇراسىمىنىڭ ئالدىدا سېمىز بوز ئات مىنگەن ساقچى باشلىقى قەددىنى رۇسلاپ كې ـ تىپ باراتتى. شۇ قىلىقلار يەنە كۆپلىگەن باشقا ئىش ھەددىدىن تاشـ قىرى رەزىللىك بولۇپ، كاتتا، ماھىر سەنئەتكارنىڭ خاتىرىسىگە پۈـ تۈنلەي يات ئىدى» (85).

5. ئارخىپ

زۇنۇن قادىرىي ـ تارىخىي ئەگگۈشتەر

ئۇنىڭ ئەتراپىدا بولسا كىچىككىنە ئېھتىياتكار ئىنىلار يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشمەكتە. ئۇلار ھاۋشىيدۇ ۋە «كىم ياخشىراق ھاۋشىدى؟» دېيىشكەنـ دەك بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشىدۇ (86).

ـ ئا. م. گوركىي

بۇ قىسمىنى يېزىش كېرەكمۇ ـ يوق، ئۇ كىمگە زۆرۈر؟! مۇشۇ

كۆندە كىشىگە پەندى ـ نەسىھەت قىلسا، ئاڭلايدىغان ئادەم بارمۇ؟... قەلەمنى توختىتىپ، خېلى ۋاقىتلارغىچە ئويلىنىپ يۈردۈم. ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقىلارغا تەلىم ـ تەربىيە بەرگۈدەك مەن دانىشمەنمۇ، مۇ-تەپەككۇرمۇ ياكى ئالىممۇ؟! مەن ھېچقايسىسى ئەمەس، پەقەت ئاددىي شائىرمەن، ئەمما ئەلنىڭ شائىرى سۈپىتىدە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىدىن زۇنۇن قادىرىي ھاياتىدىكى تارىخىي ئىبرەتنى ـ ساۋاقنى سۆزلىشىم كېرەك، ھازىرقىلار مازاق قىلسا، ئاڭلىمىسا، كەلگۈسىدىكىلەر بىلىپ قالار!... ئاخىرى يېزىش قارارىغا كەلدىم:

زۇنۇن قادىرىي ئاخىرى بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ كەتتى... ئۇ-نىڭ ھاياتىمۇ، ئۆلۈمىمۇ ھېچكىمگە ئوخشىمىدى. مانا مۇشۇنىڭ ئۈ-زىدىنلا ئۇنىڭ ئالاھىدە ئادەملىكى، بۇ دۇنياغا كەم تۆرىلىدىغان ئى-سان ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. زۇنۇن قادىرىيغا نىسبەتەن «ئارىق ـ ئويغانغان ئىنسانىنىڭ خىزمىتى ئويغىتىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئەندىشە قىلىدىغىنى ئۆز پاجىئەسى ئەمەس، بەلكى مىللەتنىڭ ئومۇمىي، تارىخىي پاجىئەسى» [87] ئىدى. شۇڭا ئۇ 1962 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە 300 دىن ئوشۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىنىڭ ئوتتۇ-رىسىدا كۆرەشكە تارتىلىپ «مۇناپىق» بولۇپ تۆرغاندىمۇ: «سىلەر تىللىسا-ڭلار تىللاڭلار، بىر ئادەم جاپا چەكسە مەيلى، مەن جاپا چەكە-سەممۇ، سىلەر چەكمەڭلار!...» * دېگەنىدى. شۇ چاغدىكى ئەھۋالنى خاتا سىياسەت تۆپەيلىدىن دەپ ئېتىراپ قىلغان بولساقمۇ، ئەمما يەنە بىر جەھەتتىن ئۆزىمىزدىكى ئىچكى ئىللەتتىن ئىزدىمىسەك، بۇ تارى-خىي ساۋاقنى توغرا يەكۈنلىگەن بولمايمىز. ھەممە نەرسە ئادەم بىلەن بولىدۇ. شۇ چاغدا بەزى «داڭلىق»لار شەھەرمۇ شەھەر قارا بۇر-كۈتتەك ئۇچۇپ، ماتېرىيال توپلاپ، ھۆررا ـ چۇقان كۆتۈرۈپ، «ئۆ-زۇم شىنجاڭنىڭ بىردىنبىر چولپىنى» بولمەن دەپ زەھەرلىك كۆ-زىنەكلىك يىلاندەك ھۇجۇم قىلغانىدى. ئۇنىڭدىكى ھەسەت ئۆسۈپ غەرەزگە، غەرىزى پىتىنگە ئايلانغان ۋە بۇ پىتنە بولسا ھەر قانداق رەزىللىكنىڭ ئانىسىغا ئايلانغانىدى.

زۇنۇن قادىرىينى ئەنە شۇ ھەسەت، كۆرەلمەسلىك، خۇسۇمەت... نابۇت قىلدى. چۈنكى ئۇنىڭ قەلىمى نۇرلۇق قەلەم ئىدى، بۇ نۇرنى ئۆچۈرۈۋەتمىسە، ئۇلارنىڭ قەلىمى خىرەلىشەتتى. ھەممىدىن ئەلەم قىلىدىغىنى، ئۇلار ئۇنىڭ دوستلىرى، كەسپداشلىرى، ئېغىر كۈنلەردە بىللە بولغان ھەمدەم بۇرادەرلىرى، شاگىرتلىرى... ئىدى. زۇنۇن قا-دىرىي ئۇلارغا «ھەم دوست، ھەم ئۇستاز بولغان» * * ئىدى. ئېمېرسون: «ھەقىقىي ئۇلۇغ ئىنسانىنى، ئۇ مەيدانغا چىققان ھامان بارلىق يىراقنى كۆرمەيدىغانلارنىڭ ئۆزىنارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرغانلىقىدىنمۇ بىلىشكە بولىدۇ» [88] دېگەنىدى. بۇ يەردە پىشقەدەم شائىر مۇھەممەت رېھىمنىڭ: «شائىر تېيىپجان ئېلىيېفنىڭ يېزىقچىلىق ئادەتلىرى ۋە ئىستىلى» دېگەن ماقالىسىدىكى بىر ئاب-زاسنى تەنەپپۇسلۇق ھېكايە قىلىپ بەرسەك تولىمۇ ئىبرەتلىك بولىدۇ.

تەنەپپۇسلۇق ئىبرەتلىك ھېكايە: «شۇ يىلى (1979 ـ يىلى) تې-يىپجان بېيجىڭدا بىر نەچچە شېئىر يازدى. يازغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىزگە ئايرىم ـ ئايرىم كۆرسىتىپ پىكىر سورىدى. ئۇ، پىكىرلەرنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلايتتى... ئۇ مۇشۇ ئادىتى بىلەن بىر قېتىم چوڭ پالاكەتكە ئۇچرىغانىدى.

1962 ـ يىلى تېيىپجان «ئاساسەن ئىنكاس شىكايىتى» ناملىق ساتىرىك شېئىرىنى يېزىپ، ئۆز ئادىتى بويىچە بەزى يولداشلارغا كۆرسىتىپ پىكىر سورىغان.

ـ بۇ شېئىرىڭىز ياخشى يېزىلىپتۇ. ئەمما ۋەزىيەتكە توغرا كەل-مەيدۇ. بۇنى ئېلان قىلىڭىز بالاغا قالىسىز. ـ دېگەنىدى (مەرھۇم) ئوبزورچى روزى قاسىم.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇكېرىم خوجا ۋە پەتنارجان مۇھەممەدىيلەرگە كۆرسەتكەن. ئاخىردا پەتنارجان بۇ شېئىرنى تىقىۋېلىپ، يوقىتىپ قويدۇم دەپ بەرمىگەن. شۇ چاغدا «ئاساسەن ئىنكاس شىكايىتى» مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغانىدى.

1963 ـ يىلىدىكى سىياسىي ھەرىكەتتە پەتنارجان بۇ شېئىرنى شا-پىكرافتا كۆپەيتىپ باستۇرۇپ، «زەھەرلىك ئوت ـ چۆپ» دېگەن بەتنام بىلەن قوشۇپ تارقاتقان. شۇنىڭ بىلەن بۇ شېئىر خۇددى يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلىگەندەك، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسى بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك تەنقىدلەنگەنىدى» [89].

ياھ، ياھ، ياھۇي، مانا سۈيىقەست دېگەن، مانا رەزىللىك دې-گەن!!!... مۇنداق يامان غەرەزلىك روھىي زەئىپ كىشىلەر «ھۆرمەت تەختىگە چىققانلارنىڭ يۈزىگە قارا سۈركەپ، شۆھرەت تاجىنى پەقەت ئۆزىنىڭ بېشىغا كىيىشىنلا ئويلايدۇ. ئۆزىنى يۆلگەن، قوللىغان، ئىل-ھاملاندۇرغان، ھۆرمەتلىگەن ئۇستازلىرىدىنمۇ، سەپداشلىرىدىنمۇ يۈز ئۆرۈپ، ئۆزىنىڭ يېرىم چىلەك سۇ ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، كۆرگەنلا جايدا شالاقشىپ يۈرۈدۇ» [90].

بىزنىڭ بۇيۇك مۇتەپەككۇر ئالىممىز يۈسۈپ خاس ھاجىپمۇ بۇ-نىڭدىن 1000 يىللار ئىلگىرى:

قايۇنەرگە دۇشمەن توپلانسا تولۇپ،

بىلىڭكىم، شۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كۆپ.

دېگەنىدى. شۇنداق، «دانىشمەنلىكنىڭ دەردى تولا!... ئۇ، ھا-ياتنىڭ ساختا لەززىتىدىن كېچىپ، ئۇنىڭ ھەقىقىي ئازابلىرىدا ياشاي-دۇ!» [91] شۇنداق، ھاياتلىقنىڭ قانۇنىيىتى تارىختىن بۇيان شۇنداق بوپكەلدىكى، قايسى قەۋمدە، قايسى ئەلدە پىتنە ـ پاسات، خۇسۇمەت ۋە ھەسەت گۇلخانلىرى يېنىپ تۇرۇدىكەن، ئۇ قەۋمدە ئىناق ـ ئىتتى-تىپاقلىق، دوستلۇق ۋە ئىنسانىي بۇرچ خىسلەتلىرى كۈل بولۇپ، خارلىق ـ زەبۇنلۇققا يۈزلىنىدۇ.

تارىخىمىزدا مۇنداق مىساللار ئازمۇ؟!

تەنەپپۇسلۇق ئىبرەت: «... بۇ قېتىمقى جەڭدە پۈتكۈل مۇسۇلمان ئەسكەرلەر، باشلىقلار ئەمر ئابدۇرۇسۇلبەگنى «باتۇر» دەپ مەدھىيىلىدى. بۇ ئەھۋالنى مەزمەخان سۇلتان ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئابرۇيىنىڭ ئۆسۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرەلمەي، ئۇنى يوقىتىش پېيىگە چۈشتى. ئەمر ئابدۇ-رۇسۇلبەگ دۇشمەنگە ساقايماس زەربە بېرىپ زەخمىلەندۇرگەنىدى... مەزمەخان سۇلتان ئەھمەدخان خوجىنى چاقىرتىپ، ئۇنى مال ـ دۇنياغا، مەنسەپكە غەرق قىلىپ، «ئەمر ئابدۇرۇسۇلبەگنى ۋە ئىسھاقبەگنى

---

* زىلەيخان ھەدەمنىڭ سۆزى. * * مۇھەممەت پولاتتىن.

ئۆلتۈرۈلۈك، «ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ھوقۇقى مەندە بولسۇن!...» دېدى.

ئەھمەدخان خوجا: «مەن ئەمرىنىڭ ئەسكەرلىرىدىن قورقۇمەن!» دېگەندە، سۇلتان: «دانىيالبەگنى ئالدۇرۇپ، مانجۇچە تۆھمەت خەتتىن بىرنى يازدۇرايلى. سىز ئەمرنى ئۆلتۈرۈپ، خەتنى ئۇنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويۇپ، ئەمر ئۆلگەندىن كېيىن ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىدا يازغان دەپ ئېلان قىلايلى. تامامى خەلق ئەمرنى يامان دېمەي ئىلاجى يوق...» دېدى *

شۇنداق قىلىپ، بۇ سۇلتان دۇشمەنگە ئەجەللىك زەربە بېرىپ، ئۆزىنىڭ سۇلتانلىقىنى ساقلاپ قالغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە «كالامواللانى تۇتۇپ قەسەم قىلدۇرغان» باتۇر، ئەقىللىق سەركەردىسىنى ئۆزى ئۆلتۈرگۈزۈۋەتكەنىدى... ئاقىۋەتتە ئۇ ئۆزىمۇ «مەھمۇد پوچى» دېگەن كەلگۈندى قېرى خوجا تەرىپىدىن چاناپ ئۆلتۈرۈلۈپ، سۇلتانلىقى ۋەيران بولدى...

دۇنيا تارىخىدا مۇنداق پاجىئە بولغانمۇ؟ ئۆزىنىڭ دۇشمىنى يوقتىپ، سۇلتانلىقىنى كۈچەيتۈاتقان باتۇر سەركەردىسىنى ھەسەت، كۆرەلمەسلىك سەۋەبىدىن ئۆزى ئۆلتۈرگەن پادىشاھمۇ بارمۇ!؟...

«بىزنىڭ تارىخىمىز ئەنە شۇنداق پاجىئەلەر بىلەن مۇجەسسەملەنگەن» ⑫ . بۇ تارىخقا نېمە دېگۈلۈك، پەقەت «تووا!...» دېمەكتىن باشقا نېمە ئىلاج! شۇ نەرسە ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا ۋە قاتتىق ھەسرەتكە سالىدۇكى، ئېشەك جېنىدا بىر قېتىم پۇتى سۇنغان كۆۋرۈكتىن ئۆتمىگەن يەردە، كۇللىي كائىناتنىڭ بىردىنبىر ئەقىللىق زاتى بولغان ئىنسان شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىدە بىلىپ تۇرۇپ ئاشۇ كۆۋرۈكتىكە ئاياغ باسىدۇ. نەتىجىدە، يەنىلا قانات چىقىرىپ ئاسمانىدا ئۇچالماي، شېرىن خىياللىرى بەربات بولۇپ، «ئۆزى كولىغان ئورىغا ئۆزى چۈشىدۇ».

تەقدىرنىڭ ئويۇنى ئاجايىپكى، ھېلىقى «قارا ئەرۋاھ» * * ئۇ-چۈن جان تىكىپ شىكار قىلغان «قارا بۇركۇت» خۇددى نېتزىي: «ھەسەتخور ئادەم چايان، ئۇنىڭ نەشتىرى ئاخىرى ئۆزىگە سانجىلىدۇ»⑬ دېگىنىدەك، ئاخىرى ئۆزى تورغا چۈشۈپ قالدى. بۇ چاغدا زۇنۇن قادىرىي ئاقسۇدا پالاندىلىقتا ئىدى. ئۇ ھېلىقى «قارا بۇركۇت» بىلەن بىر يۇرتلۇق ۋە ئۇزۇن مۇددەت ئارىلىشىپ يۈرگەچكە، شۇنداقلا زۇنۇن قادىرىغا دۇشمەنلىك بىلەن نۇرغۇن قارا چاپلىغاچقا، زۇنۇن قادىرىي ئۇ ھەقتە كۆپ ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ، دېگەن نىيەتتە ھاكىم جاپپار باشلىق ئۇچ كىشى زۇنۇن قادىرىنىڭ يېنىغا بارىدۇ. شۇ چاغدا زۇنۇن قادىرىي قانداق قىلدى؟ ئۇ نېمە دېدى؟!...

زۇنۇن قادىرىنىڭ ئىنسانىي پەزىلىتىدە گۆھەردەك نۇرلىنىپ تۇرىدىغان، باشقا ئىنسانلاردا كەم ئۇچرايدىغان ئالاھىدە گۈزەل خسلىتى ئۇنىڭ ئۆزىگە شۇنچە «دۇشمەن»لىك قىلغان ئادەمى توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ ماتېرىيال بەرمىدى. كەلگۈچىلەر ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئىدىيىۋى تەربىيە ئىشلىگەندىمۇ:

ـ ئۇ دېگەن χ χ سەھرادىن، مەن دېگەن شەھەرلىك، بىر ـ بەرىمزنى تازا بىلىشمەيمىز. مېنىڭچە ئۇ يامان ئەمەس... ـ دەپلا ئۇلارنى يولغا سالغانىدى.

مۇنداق ئۆزىگە زۇلۇم قىلسىمۇ، ئەپۇ قىلىدىغان قەلەمكەشلەر ئارىمىزدىن تېپىلارمۇ!... زۇنۇن قادىرىي ئەنە شۇنداق ئەپۇچان، يۈەشاق كۆڭۈل، كەلگە قورساق ئادەم ئىدى. ئۇ بىرەرسى تىللىسا ياكى ئۆچ كۆرسە ئۇنى ئۆچ كۆرۈپ، ئاداۋەت ساقلىمايتتى، ئۆچ ئالمايتتى. بەلكى يارانقۇچىنىڭ: «ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولىدۇ. ياخشى خسلەت ئارقىلىق (يامان خسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن، (شۇنداق قىلساڭ) سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويا سىرداش دوستۇكدەكلا بوپقالىدۇ» ⑪ دېگەن ئۇلۇغ ھېكمەتنىگە قەلبى تولغان ئادەم ئىدى. ئۇ: «پەيغەمبەرنى تىللىغان يەردە مەن نېمە. پەيغەمبىرىمىزنىڭ بوسۇغۇسىغا سىيىپ ـ چېچىپ قويۇدىكەن. شۇنداق بولسىمۇ پەيغەمبىرىمىز ئۇلارنى ئۆچ كۆرمەي، سۆيۈرۈپ ـ تازىلاپ قويۇدىكەن. ئۇلارنىڭ كۆڭلى خۇش بولسىلا مەيلى...» دەيتتى

زىلەيخان ھەدەم ماڭا: «زۇنۇن ئاكىڭنىڭ خىزمىتىدە خسلىتى بار ئادەم ئىدى. ئۇنىڭدا بىراۋنى تىللاش، ھەسەت قىلىش، چېقىشتۇرۇش، بوزەك قىلىشتەك ئىشلار يوق ئىدى. دۇنيادىن سەبىي بالىدەك ئۆتۈپ كەتتى... ئاكىڭنىڭ بۇ خسلىتى ھازىر ماڭا ئۆتتى، مەن ئۆزگەردىم. ئاكىڭىزدەك كەچۈرۈمچان بولۇۋاتىمەن. بىر كۈنى خەلچەم (مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيېفنىڭ ئايالى) نېمە بولدىكى، ماڭا تەتۈر قاراپ، ئاچچىقلانغاندەك كېتىۋاتىدۇ. «ھەي، خەلچەم!» دەپ ۋارقىراپ، يېنىغا بېرىپ سالامىلىشۇۋىدىم، ئىلىك ئالدى، شۇنداق قىلىپ بىز يەنە ياخشى بوپقالدۇق...» دەپ ھېكايە قىلىپ بەردى.

بىزدىكى ئەڭ چوڭ ئاجىزلىق ـ ئەپۇچان، كەچۈرۈمچان بولماسلىق. بۇ ئۇزاق تارىخىي ساۋاق. نۇرغۇن ـ نۇرغۇن خاتالىق، كۆڭۈلسىزلىك مانا مۇشۇ باش ئەگمىدىن باشلىنىدۇ. كىشىلەر كۆرۈنۈشتە ئاددىي يۈرگەن بىلەن ماھىيەتتە تەكەببۇر. ئۇنىڭ ئاز ـ تولا نامى چېقىپ قالسىغۇ، بولدى، ئۇ ئۆزىنى جاھاندا بىر چاغلايدۇ. كۆرۈنۈشتە قارىسىڭ ئاددىي كىيىنىۋالغان، كەمتەرلىكنى كۆز ـ كۆز قىلىپ تۇرغان، ئىچىدە بولسا مەنمەنلىك، كۆرەڭلىك ۋە جاھىل تەكەببۇرلۇق ئوتلىرى يېنىپ تۇرغان. ئەگەر ئۇنىڭ ئالدىدا بىرەر سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويسىڭ ھەرگىز ئەپۇ قىلمايدۇ، بەلكى ئاداۋەت ساقلايدۇ، ئۆچ ئالىدۇ، ئۇستۇكدىن ھەرخىل پىتنە ـ پاسات تاپىدۇ. كەمتەرلىك ئەپۇچاڭلىق چاپىنىنى كىيگەن بولىدۇ. زۇنۇن قادىرىينى نېمە ئۈچۈن كەمتەر دەيمىز؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇ ئاددىي ھەم ئەپۇچان!...

ئەگەر دۇشمەن بولمىسلا جاھاندا ئەپۇ قىلمايدىغان نېمە بار؟ بىراق بەزى داڭلىقلارنىڭ قىلىقلىرىنى ئويلىسىڭغۇ غەزىپىڭدىن يېرىلمىپ كېتەي دەيسەن. ئۇلارنىڭ يۈزسىزلىكى، ئۆزىنىلا ئويلايدىغانلىقى، ئاسمانغا چىقۇۋېلىپ يۈزۈڭگە تۈكۈرۈدىغانلىقى... سەن بۇلارنى ـ ئۆز شەخسىيىتىڭنى ئەمەس، خەلق، مىللەت مەنپەئىتىنى ئويلىغىنىڭدا جەزمەن ئۇلارنى ئەپۇ قىلىشىڭ كېرەك. چۈنكى ئۇلار «گۆھەر تۇغدىغان توخۇ»لار، مىللىتىمىزنى دۇنياغا تونۇتىدىغانلار!...

بىر ئاددىي ئائىلە ئايالى تۇرۇقلۇق زىلەيخان ھەدەم زۇنۇن قادىرىنىڭ بۇ گۆھەردەك خسلىتىنى ئۆزلەشتۈرگەن يەردە، بىز نېمە

---

* «ئىلى تارىخى» دىن. * * * ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن سۆزى.

ئۇچۇن ئۆزلەشتۇرەلمەيمىز؟! ئەگەر بىزدە مۇشۇ خسلەت كۆكلىسە ئىدى، تالاي ـ تالاي ئەپسۇسلۇق، قان يۇتۇش ئورنىغا دۇشمەنلىكتىن خالىي بولغان ئىناق ـ ئىتتىپاقلىق، قېرىنداشلىق مېھىر يىلتىز تارتقان بولار ئىدى...

شۇنى «ئۇنتۇمايلىكى، ھەر قەۋمگە ئاللانىڭ رەھمىتى تۆتىقان قانچە يۈز يىلدا ئۇلۇغ ئادەمدىن بىر ياكى بىر قانچىنى بېرىدۇ» ⑮ . بىرىنچى ئەۋلاد قەلەم چولپانلىرىمىزغۇ ئالەمدىن ئۆتتى. ئەمدى ئىككىنچى ئەۋلاد قەلەم چولپانلىرىمىز بولغان چىڭغىز ئايتماتوفىمان يازغۇچىمىز مەمتىمىن ھوشۇرنى، ئابدۇللا قادىرىيسىمان يازغۇچىمىز ئەختەم ئۆمەرنى، ئا. تولستويىسىمان يازغۇچىمىز جالالىددىن بەھرام-نى، پاسترناكسىمان يازغۇچىمىز نۇرمۇھەممەت توختىنى، فورمانوفسىمان يازغۇچىمىز ئابدۇرەھمان قاھارنى، ئايبېكسىمان يازغۇچىمىز ئەخەت تۇردىنى، سەدرىددىن ئەينىسىمان يازغۇچىمىز ھاجى مىرزاھىد كېرىمىنى، تۇرگىنبېقسىمان يازغۇچى مۇھەممەت باغراشنى، بېلىنسكىيسىمان ئوبزورچىمىز مۇھەممەت پولاتنى، دوبرولىيېقسىمان ئوبزورچىمىز ئەنۋەر ئابدۇرېھمنى، سرافموۋىچسىمان يازغۇچىمىز توختى ئا-يۈپنى، سەئىد ئەھمەدىسمان يازغۇچى، دراماتورگىمىز مۇھەممەتئىلى زۇنۇننى، ك. سىمىۇنوفسىمان يازغۇچىمىز ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنى، ئابدۇللا قاھارىيسىمان يازغۇچىمىز مەھمۇت مۇھەممەتنى، كەرىمە نادىرسىمان يازغۇچىمىز ئايشەم ئەھمەتنى، ئۇمتۇل قەدىرسىمان يازغۇچىمىز خالىدە ئىسرائىلنى... ئەركىن ۋاھىدوفسىمان شائىرىمىز بۇغدا ئابدۇللانى، يېسىنىنسىمان شائىرىمىز ئوسمانجان ساۋۇتنى، سەمەد ۋۇرغۇنسىمان شائىرىمىز قۇربان باراتنى، غاپۇر غۇلامسىمان شائىرىمىز مۇھەممەتجان سادىقنى، لىئونىدزىسىمان شائىرىمىز ئىمىن ئەھمەدىنى، ئابدۇللا توقايسىمان شائىرىمىز مۇھەممەتجان راشىددىننى، گايدارسىمان يازغۇچىمىز توختاش بەكرىنى، زۇلفىيەسىمان شائىرەمىز تۇرسۇنئاي ھۇسەيىننى، خۇرشىد دەۋرانسىمان شائىرىمىز ياسىن زدلالنى، ئۇيغۇنسىمان شائىرىمىز مۇختەر مەخسۇت... ۋە باشقا ـ باشقىلارنى قەدىرلەپ، ھەسەت، كۆرەلمەسلىك... قورايلىرىغا گۆرۈلدىتىپ ئوت يېقىپ كۈل قىلىپ، ئەمدى قاتتىق ئاسرىشىمىز، قوغدىشىمىز، ئۇلارنىڭ بەزى سەۋەنلىكلىرىنى ئەپۇ قىلىپ، ئۇلارنىڭ خەلقىمىزگە، مىللىتىمىزگە نادىر ئەسەرلەرنى يارىتىپ، دۇنياۋى ئەدەبىياتقا يۈرۈش قىلىشى ئۈچۈن زېھنى ھازىرلاپ بېرىشىمىز لازىم.بۇ ـ ئۆز خەلقىنى، ئۆز مىللىتىنى ئويلايدىغان ھەقىقىي ئوغلانلارنىڭ ئىنسانىي بۇرچى!...

بىزنىڭ بۇ تالانتلىق ساھىبى قەلەملىرىمىزمۇ تەكەببۇرلۇق ـ كۆرەڭلىكتىن ساقلىنىپ، ئۆزىدىن ئۆتكەن سەۋەنلىك بولسا، كەمتەرلىك بىلەن قوبۇل قىلىشى، تۇزىتىشى، ئۆچ ئېلىش ۋە ئاداۋەتتىن يىراق بولۇپ، بىرەرىگە مەتبۇئات ھوقۇقى تېگىپ قالغان بولسا، يۇرتۇازلىق قىلماي، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئورتاق گۈللىنىشى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشى كېرەك!

ئالدىمىزدا نۇرلۇق مايماق تۇرۇپتۇ. ئۇ تارىخي ئەگىشىرىمىز ـ مەرھۇم زۇنۇن قادىرىي.

بۇۋاي، بىز ساڭا تولىمۇ ۋابال قىلدۇق، ئەلەم قىلدۇق. دەر ھەقىقەتكى، 1963 ـ يىلىنىڭ بېشىدا سېنى ئاقسۇغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا بىللە بارغان شېھە يازغۇچى جۇڭلۇ تۇرار يېرىڭنى كۆرۈپ بۇقۇلداپ يىغلاپ: «زۇنۇنكا، ساڭا ۋابال بوپكەتتى، ۋابال بوپكەتتى!...» دەپ يېشىنى توختىتالمىغان ئەمەسمىدى... سەن بىزدىن رەنجىدىڭمۇ؟ توغرا، رەنجىدىڭ، سۆيگەن خەلقىڭ ـ ئەلدىن ئەمەس، بەلكى ھەممىنى بىلىدىغان، چۈشىنىدىغان، ئەلنىڭ باشلامچىسى، ئويغاتقۇچىسى بولغان ئاشۇ داڭلىق قەلەمدارلاردىن رەنجىدىڭ... بىر چاغدا ئېچىنىپ ھەم ئىچىڭ كۆيۈپ: «بىز تۇزەلمەيدىغان خەق!...» دېگەنىدىڭ. ئېھتىمال، چىخوفتەك ساڭا قاتتىق ئەلەملەر يەتكەچكە چىدىيالماي، شۇ سۆز-لەرنى ئېغىزىڭدىن ئىختىيارسىز چىقارغان بولغىيدىڭ...

جاھاندا تەگشىلمەيدىغان تارازا يوق. ھەممە نەرسە ئالەمنىڭ قا-نۇنىيتى بويىچە بولىدۇ. ساڭا پىتنە ئوتلىرىنى چاچقان، سېنى ھاقا-رەتلىگەن، مەنسەپ—ھوقۇق، ئابرۇي تەمەسىدە دىلى كور بولغانلار بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى تالاشقان دۇنيالىرىنى تاشلاپ، قىيالىڭاچ ھالدا قېشىڭغا كەتتى. ئۇلار بۇ دۇنيادا ئۆلمەيدىغاندەك قىلىشىپ كەتكەنىدى... ئۇلارنىڭ پاسق تېنى، ئاجىز، زەئىپ روھى قانداق بوپقالغاندۇ!؟... كىشىگە قىلغان كىشىدە قالمايدۇ. ئېھتىمال، ۋەيلۇن دوزاختا تېگىشلىك جازاسىنى تارتىۋاتقاندۇ. چۈنكى: «يالغان گۇۋاھلىق بەرگۈچىنىڭ قەدىمى ئورنىدىن قوزغالماي تۇرۇپلا ئاللا ئۇنى دوزاختا ھۆكۈم قىلىدۇ... ئاللا ئادىللارنى دوست تۇتىدۇ. يالغانچىنى، كۈفرىلىق قىلغۇچىنى ھىدايەت قىلمايدۇ» ⑯ . «بۇ دۇنيادا (دىلى) كور بولغان ئادەم ئاخىرەتتىمۇ كور ۋە تېخىمۇ گۇمراھ بولىدۇ» ⑰ ئەمەسمۇ!...

سېنىڭ ئېسىل ئادىمي پەزىلىتىڭ، گۆھەردەك خسلەتلىرىڭ، ئۇنسىز ئاگاھلاندۇرۇشلىرىڭ... ئۇلارنى غەپلەتتىن ئويغىتالمىغان ۋە بەلكى ئۇلاردا ساڭا نسبەتەن قاتتىق ھەسەت، ئۆچمەنلىك ۋە دۇشمەنلىك تۇغدۇرغانىدى...

شۇنداق، بوۋاي، سەن خاتىرجەم بولغىنكى، ۋاقىت ھەممىنى تەڭشەيدۇ ۋە ئۇلۇغ يەكۈن چىقىرىدۇ: «ۋاقىت يېتىلدۇرۇش دېمەكتۇر! ئۇ يېتىلدۇرىدۇ، يېتىلدۇ. ئالغا قاراپ، يورۇقلۇققا قاراپ، ئىنسان ۋە ئۇنىڭ ئەركىن تەبىئىتى، ئەركىن روھىيىتى، ئەركىن كامالىتىگە قاراپ ئىلگىرىلەش ـ ۋاقىتنىڭ ‹ئىرادىسى› ۋە تومۇر قانۇنى...»⑱ «كىمەكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ، كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ» ⑲ . ھاياتلىقنىڭ قانۇنىيىتى ئەنە شۇنداق.

سەن سەۋرچان، ئادىل، توغرا سۆزلۈك، رەھىمدىل، ئاجايىپ ياخشى تەبىئەتلىك ئىنسان ـ ئادەملەرنىڭ ئادەمى ئىدىڭ، كىشىلەرگە قىلچىمۇ زەرەر يەتكۈزمىگەن، بەلكى قولۇڭدىن كېلىشچە ياخشى ئىشلارنى قىلىپ ئۆتكەنىدىڭ. ئەڭ گۈزەل ئەخلاققا ئىگە ئىدىڭ. ياراتقۇچى سېنىڭ بۇ ياخشى خسلەتلىرىڭ ئۈچۈن فىردەۋىس جەننىتى ئاتا قىلغاي. خاتىرجەم ياتقىن!...

2004 ـ يىل 2 ـ سېنتەبىر، شەھىرى غۇلجا

2005 ـ يىل 7 ـ يانۋار، شەھىرى ئۈرۈمچى

ئاپتور: تونۇلغان شائىر، يازغۇچى، فولكلور تەتقىقاتچىسى، ئىلى خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ مۇھەررىرى، ھازىر پېنسىيىدە

ستاتا مەنبەلىرى

① «ياسىن خۇدابەردى: زۇنۇن قادىرىنىي ئەسلەيمىز ـ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 98 ـ بەت.

② زۇردۇن سابىر: «كەچ كۈز»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1990 ـ يىل 1 ـ ، 2 (قوشما) سان 4 ـ بەت.

③ قاۋسىلقان قامىجان: «ئەدەبىيات تەرەققىياتىدىكى ئويلار»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2004 ـ يىل نەشرى 16 ـ بەت.

④ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «ئۆمۈر تەلقىنلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 1 ـ سان 23 ـ بەت.

⑤ ئۆتكۈر ھاشموف: «دەپتەر ھاشىيىسىدىكى پۈتۈكلەر»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999 ـ يىل 2 ـ ، 3 (قوشما) سان 56 ـ بەت

⑥م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 46 ـ بەت.

⑦ «ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ھېكمەتلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002 ـ يىل نەشرى 61 ـ بەت.

⑧ساموئىل سمايلس: «تەقدىر ئۆزىنى ئۆزى قۇتقۇزغانلارغا مەدەت-كار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999 ـ يىل 4 ـ سان 56 ـ بەت.

⑨مۇھەممەتجان راشىددىن: «تىنىمكەن كۆكۈل»، شىنجاڭ خەلق ەشرىياتى 2003 ـ يىل نەشرى 273 ـ بەت.

⑩ «ياسىن خۇدابەردى: زۇنۇن قادىرىنىي ئەسلەيمىز ـ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 95 ـ بەت.

⑪ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزى-كىسى 12 مۇقام ھەققىدە»، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1980 ـ يىل نەشرى 209 ـ بەت.

⑫ ئابدۇقادىر جالالىددىن: «تارىخنى قوتۇلدۇرۇش ئۇچۇن»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2001 ـ يىل 2 ـ سان 68 ـ بەت.

⑬ ، ⑭ ، ⑮ ، ⑯ ، ⑰ ، ⑱ ، ⑲ م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغ-رىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 186 ـ ، 292 ـ ، 234 ـ ، 226 ـ ، 131 ـ ، 214 ـ ، 181 ـ بەتلەر.

⑳ «قۇرئان كەرىم»، «سۈرە تەلەق» 7 ـ ئايەت، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى 560 ـ بەت.

㉑ «سۇخۇملىنسكىي ھېكمەتلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998 ـ يىل 4 ـ سان 75 ـ بەت.

㉒ ھۆرمەتجان ئابدۇرەھمان فىكرەت: «تەسەۋۋۇپ پەلسەپىسىدىكى ئىنسان قارىشى توغرىسىدا»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1999 ـ يىل 1 ـ سان 47 ـ بەت.

㉓ «قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردىن تاللانما»، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1998 ـ يىل نەشرى 96 ـ بەت.

㉔ ، ㉖ «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 43 ـ ، 220 ـ بەتلەر.

㉕ ، ㉗ «ياسىن خۇدابەردى: زۇنۇن قادىرىنىي ئەسلەيمىز ـ قاي-غۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 98 ـ بەت.

㉘ ، ㉙ م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 72 ـ ، 226 ـ بەتلەر.

㉚ غەيرەت ئاسىم: «زىيالىي بولماق تەس»، «ئىلى دەريا-سى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 2 ـ سان 59 ـ بەت.

㉛ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «ئۆمۈر تەلقىنلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 1 ـ سان 12 ـ بەت.

㉜ «ۋاڭ مېڭ: تېيىپجانغا يىغلايمەن ـ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 307 ـ بەت.

㉝ ، ㉞ «قۇرئان كەرىم»، 26 ـ سۈرە شۇ ئەررا 224 ـ ، 225 ـ ، 226 ـ ئايەتلەر، 377 ـ بەت: 31 ـ سۈرە لوقمان 27 ـ ئايەت، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى 414 ـ بەت.

㉟ ، ㊱ ، ㊲ ، ㊳ «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 19 ـ ، 35 ـ ، 682 ـ ، 683 ـ بەتلەر.

㊴ ئا. پ. چىخوف: «ھېكايىلەر»، «يېڭى ھايات» ژۇرنىلى نەشر-ياتى 1954 ـ يىل نەشرى 197 ـ بەت.

㊵ «مۇھەممەت پولات: زۇنۇن قادىرىي ئىجادىيىتىدىكى بەزى خۇ-سۇسىيەتلەر ـ زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 34 ـ بەت.

㊶ ئەختەم ئۆمەر: «ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 ـ يىل نەشرى 196 ـ بەت.

㊷ «ھېكمەتلىك سۆزلەر»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2003 ـ يىل نەشرى 182 ـ بەت.

㊸ «نېتزىي ئەقلىيىلىرىدىن»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 5 ـ سان 13 ـ بەت.

㊹ ، ㊺ ، ㊼ م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 52 ـ ، 46 ـ ، 72 ـ بەتلەر.

㊻ توختى مەھمۇت: «دۇنيا ئەدەبىياتى مۇنبىرىدىكى ئۆزگىچە سەنئەتكار»، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 4 ـ سان 57 ـ بەت.

㊽ مۇھەممەت ئابدۇللا: «زۇنۇن قادىرىي ۋە ئاقسۇدىكى كەچمىش-لەر»، «ئىلى دەريا» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 3 ـ سان 40 ـ بەت.

㊾ «قۇرئان كەرىم»، 91 ـ سۈرە ـ شەمس 9 ـ ئايەت، 602 ـ بەت، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى.

㊿ «ھېكمەتلىك سۆزلەر»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2003 ـ يىل نەشرى 205 ـ بەت.

(51) تۇرسۇن قاھىرىي: «مېنىڭ جاپاكەش ئۇستازىم»، «ئىلى دەريا-سى» ژۇرنىلى 2002 ـ يىل 5 ـ سان 61 ـ بەت.

(52) «ھېكمەتلىك سۆزلەر»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2003 ـ يىل نەشرى 8 ـ بەت.

(53) مۇھەممەت ئابدۇللا: «زۇنۇن قادىرىي ۋە ئاقسۇدىكى كەچمىشلەر»،

«ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 3 ـ سان 44 ـ بەت.

(51) ، (55) ، (60) م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 60 ـ ، 64 ـ ، 57 ـ بەتلەر.

(57) «مەمتىمىن ھوشۇر: ئاتاقلىق ئەدىب، مېھرىبان ئۇستاز ـ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 137 ـ بەت.

(58) مۇھەممەت ئابدۇللا: «زۇنۇن قادىرىي ۋە ئاقسۇدىكى كەچمىشلەر»، «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 3 ـ سان 37 ـ بەت.

(59) ، (61) م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 68 ـ ، 69 ـ بەتلەر.

(62) ، (63) «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» 1992 ـ يىل نەشرى 81 ـ ، 536 ـ ، 670 ـ بەتلەر.

(64) ، (66) م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 63 ـ ، 70 ـ بەتلەر.

(65) تۇرسۇن قاھارىي: «مېنىڭ جاپاكەش ئۇستازىم»، «ئىلى دەريا-سى» ژۇرنىلى 2002 ـ يىل 5 ـ سان 70 ـ بەت.

(67) قاۋسلقان قامىجان: «ئەدەبىيات تەرەققىياتىدىكى ئويلار»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2004 ـ يىل نەشرى 14 ـ بەت.

(68) ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «ئۆمۇر تەلقىنلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 1 ـ سان 10 ـ بەت.

(69) «ئابدۇرەھمان قاھار: زۇنۇن قادىرىنى ئەسلەيمەن ـ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 125 ـ بەت.

(70) مۇھەممەت ئابدۇللا: «زۇنۇن قادىرىي ۋە ئاقسۇدىكى كەچمىشلەر»، «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 3 ـ سان 44 ـ بەت.

(71) ، (72) م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 43 ـ ، 450 ـ بەتلەر.

(73) «مۇھەممەت پولات: زۇنۇن قادىرىي ئىجادىيىتىدىكى بەزى خۇسۇسىيەتلەر ـ زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 32 ـ بەت.

(74) ، (75) «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 79 ـ ، 84 ـ بەتلەر.

(76) ، (78) ، (80) م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 44 ـ ، 64 ـ بەتلەر.

(77) ، (79) قاۋسلقان قامىجان: «ئەدەبىيات تەرەققىياتىدىكى ئويلار»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2004 ـ يىل نەشرى 12 ـ ، 6 ـ بەتلەر.

(81) «مۇھەممەت پولات: زۇنۇن قادىرىي ئىجادىيىتىدىكى بەزى خۇسۇسىيەتلەر ـ زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 20 ـ بەت.

(82) ئا. پ. چىخوف: «ھېكايىلەر»، «يېڭى ھايات» ژۇرنىلى نەشرىياتى 1954 ـ يىل نەشرى 180 ـ بەت.

(83) «زۇنۇن قادىرىي ئەسەرلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى 103 ـ بەت.

(84) ئابلەت مۇھەممەت: «بىرلەمچى ئامىل ۋە زۆرۈرىي شەرتلەر»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 3 ـ سان 56 ـ بەت.

(85) ، (86) م. گوركىي: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، II قىسىم، «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1957 ـ يىل نەشرى 227 ـ ، 68 ـ بەتلەر.

(87) ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «ئۆمۇر تەلقىنلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 1 ـ سان 18 ـ بەت.

(88) ر. ئېمېرسون: «ھايات ھەقىقەتلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 6 ـ سان 77 ـ بەت.

(89) «مۇھەممەت رېھىم: شائىر تېيىپجان ئىلىيېفنىڭ يېزىقچىلىق ئادەتلىرى ۋە ئىستىلى ـ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى 327 ـ بەت.

(90) ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، گۈلچېھرە ئەزىز: «زېمىن تۇغقان چولپانلار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998 ـ يىل 2 ـ ، 3 (قوشما) سان 8 ـ بەت.

(91) ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1993 ـ يىل 5 ـ ، 6 (قوشما) سان 10 ـ بەت.

(92) خېۋىر تۆمۇر: «بالدۇر ئويغانغان ئادەم» (رومان)، 74 ـ بەت، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى.

(93) «نېتزىي ئەقلىيلىرىدىن»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 ـ يىل 5 ـ سان 12 ـ بەت.

(94) ، (96) ، (97) «قۇرئان كەرىم»، 39 ـ ، 68 ـ ، 34 ـ سۈرىلەر، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى.

(95) ئەختەم ئۆمەر: «ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 ـ يىل نەشرى 152 ـ بەت.

(98) ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1993 ـ يىل 5 ـ ، 6 (قوشما) سان 109 ـ بەت

(99) «قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردىن تاللانما»، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1998 ـ يىل نەشرى 129 ـ بەت.

بېكىتكۇچى: ئىمىن ئەھمەدىي (تەكلىپ قىلىنغان)

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ هازىر كىشىلەر «مەدەنىيەتلىك» دېگەن ئۇقۇمنى كومپيۇتېر، چەت تىللار...نى بىلىدىغان دېگەندەك سۆز ـ ئىبارىلەر بىلەن ئىپادىلەشكە ئۇستا بوپكەتتى. مېنىڭچە، ئەدەبىيات بىلەن تارىخنى بىلمەيدىغانلار يەنىلا مەدەنىيەتسىزلەردۇر.

ـ مۇھەممەتجان قۇربان

ئاپتور: كۆچا ناھىيە ئاقئۆستەك يېزىسىدا

هايات هېكمەتلىرى

▲ ئەجدادىڭنى چۈشەنمەي دېسەڭ تارىخىڭغا، ئەۋلادىڭنى چۈشەنمەي دېسەڭ ئۆزۈڭگە باق.

▲ ئارقاڭغا كۆز تاشلاپ ئەجدادىڭغا، ئالدىڭغا كۆز تاشلاپ ئەۋلادىڭغا قارا، شۇندىلا نېمىگە ئېرىشىپ، نېمىنى يوقاتقانلىقىڭنى بىلەلەيسەن.

▲ ھەجىيىش كۆلكىدىن دېرەك بەرمىگەندەك، سۆكۈت قىلىشمۇ يول قويۇشتىن دېرەك بەرمەيدۇ.

▲ مىللىتىنىڭ تەقدىرىگە مەسئۇل بولمىغان زىيالىي، تۆخۈم بېسىپ، چىقارغان چۈجىسىگە ئىگە بولمىغان مېكىيانغا ئوخشايدۇ.

▲ ئۇيغۇرنىڭ دېھقىنى ئويغانماي تۇرۇپ مىللەت گۈللەنمەيدۇ، ئۇيغۇرنىڭ زىيالىيسى تۇزەلمەي تۇرۇپ ئىللەت تۇزەلمەيدۇ.

▲ گۈۋاھلىق ئۈچۈن شۇنداق كىشىنى تاپقىنكى، ئۇنىڭ ساڭا يا شاپائىتى، يا ئاداۋىتى بولمىسۇن.

▲ يۇرىكى ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن سوققانلارنى ۋەتەن، مىللىتى تاشلىۋەتكىنى يوق، يۇرىكى مال ـ دۇنيا ئۈچۈن سوققانلارنى مال ـ دۇنيا ساقلاپ قالغىنى يوق.

▲ ئەجدادى ۋە زاماندىشلىرى ياساپ بەرگەن يولدا ماڭغانلار ـ داۋان ئاشمىغانلاردۇر.

▲ نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمەسلىكنى ئۇلارنىڭ سېنى بايقىيالمىغىنىدىن ئەمەس، ئۆزۈڭنى ئۇلارغا تونۇتالمىغىنىڭدىن كۆرگىن.

▲ نوپۇزغا جەڭ ئېلان قىلىشتىن قورقما، ئەمما نوپۇز ئىگىسىدە يوق ئىللەتلەر بىلەن ئۇنىڭغا ھاقارەت كەلتۈرۈشتىن قورق.

▲ زامانىنىڭ بۇيۇك كىشىلىرى شۇكى، ئۇلار ئۆز دەۋرىدىن ھالقىغان ئىدىيىلەرنى بەرپا قىلغۇچىلاردۇر.

▲ ئالىملار شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغكى، ئۇ، شەخس جەھەتتىن

تەپەككۇر كۈزى

دۆلتىنگە، مىللىتىنگە تەۋە بولسىمۇ، ئۇنىڭ كەشپىياتى پۈتكۈل دۇنيا ۋە ئىنسانىيەتكە ئورتاق (مەنسۇپ)تۇر.

▲ دۇنيادا توخۇ يۈرەكلەر بولمايدىكەن، قەھرىمانلارنى مەدھىيىلەش ھاجەتسىز ئىدى.

▲ دەرەخ ئۈچۈن يىلتىز قانچىلىك مۇھىم بولسا، ئىنسان ئۈچۈن ئېتىقاد شۇنچىلىك مۇھىمدۇر.

▲ تۆھپە ـ ئەجرسىز قېرىش، مەزگىلسىز پىشقان ۋە يىگىلىگەن مېۋىگە ئوخشايدۇ.

▲ دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، ھاياتلىقىدا ئەڭ كۆپ ماختالغۇچى، ئۆلگەندىن كېيىن ئەڭ كۆپ لەنەتلەنگۈچى بولۇشمۇ مۇمكىن. شۇنداقلا، (ئەكسىچە) ھاياتلىقىدا ئەڭ كۆپ لەنەتلەنگۈچى ـ ئۆلگەندىن كېيىن ئەڭ كۆپ ماختالغۇچى بولۇشمۇ مۇمكىن.

▲ دۇنيادا ئارزۇ ـ ئارمانسىز ئادەم يوق، شۇنداقلا ئارزۇ ـ ئارمىنى قانغان ئادەممۇ يوق. بۇ، ئىنسانىيەتنىڭ چەكسىز ئىنتىلىشى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئاقىۋەتتۇر.

▲ پەرزەنتنىڭ كەلگۈسىنى مەكتەپ ۋە ئوقۇتقۇچىغا تاپشۇرغان ئاتا ـ ئانا، پەرزەنتنىڭ تەقدىرىنى دوغا تىككەن ئاتا ـ ئانىدۇر.

▲ زىيالىيلارنىڭ چۈشكۈنلىشىشى ـ مىللەتنىڭ چۈشكۈنلىشىشىنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر.

▲ ئوقۇتقۇچىنىڭ بىلىمى ۋە پەزىلىتىگە يۇقىرى ئۆلچەم قويمىغان مىللەت، خارابلىشىشقا يۈز تۇتقان مىللەتتۇر.

ـ ئەھمەتجان قاسىم

ئاپتور: مەكىت ناھىيە ا ـ ئونتۇرا مەكتەپنىڭ تارىخ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ ھالال يېيىشتىن ھارامنى يېيىشكە پۈرسەت، ھارامنى يېيىشتىن ھالالنى يېيىشكە جۈرئەت كېتىدۇ.

▲ بىلىمسىز ئەر ـ ئۇنۇمسىز يەر.

ـ توختىچوڭ خۇدابەردى

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر كانتاياياق يېزا تىجەن ئونتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تاش گىياھلار

▲ ئىدىيە ھەرىكەتنى بەلگىلىگەندەك، ھەرىكەت تەقدىرنى بەلگىلەيدۇ.

▲ جەمئىيەتنىڭ مۇقىمسىزلىقى ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن باشلىنىدۇ.

▲ ئادەم باشقىلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەندە، ئاندىن ئۆز مەۋجۇدلۇقىنى ھېس قىلىدۇ.

▲ بىرىنچىدىن ئاشقىنلىق، ئىككىنچىدىن گۇناھكارنىڭ، ئۈچىنچىدىن ھاجەتمەنلىك تىلى قىسقا بولىدۇ.

▲ دەرەخنىڭ يىلتىزى قانچە چوڭقۇر بولسا مەزمۇت بولغاندەك، ئادەمنىڭ تەپەككۇرى قانچە چوڭقۇرلاشسا شۇنچە سەۋرچان، ئېغىر ـ بېسىق بوپقالىدۇ.

▲ ئادەملەرنىڭ ئۆز پەرزەنتىگە بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتى ئەڭ غەرەزسىز مېھىر ـ مۇھەببەتتۇر.

▲ ھەر بىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتى ئۆزى ئۈچۈن تۈزۈلگەن تۇرمۇش دەرسلىكىدۇر.

▲ ئادەملەر ئۆزى ئۈچۈن بۇ ئالەمدە نېمىلەرنىڭ ئەڭ زۆرۈرلۈكىنى كىنى تونۇپ يەتكەندىلا خاتالىقتىن ساقلىنالايدۇ.

▲ مۇھەببەت باشقىلارغا بەرسىلا ئالالايدىغان نەرسە ئەمەس، باشقىلارنى سۆيۈندۈرەلىسە ئېرىشەلەيدىغان ۋاپادارلىق سۈيگۈسى.

▲ سورۇن تاللىماي سۆز قىلىش، ئەقلىدىن ھېسسىياتى كۈچلۈك كىشىلەرنىڭ ئىشىدۇر.

▲ تۇرمۇش ئۇزاققا سوزۇلغان ئۇرۇش، غەلبە قىلاي دېسەڭ ئالدى بىلەن ئۆزۈڭنى بىل.

▲ بىر ياخشى ھەمراھ بىلەن ئائىلە قۇرۇش، سەلتەنەتلىك دۆلەت قۇرۇشتىنمۇ مۇھىم ۋە قىيىندۇر.

▲ ئادەم دۇنيانى چۈشەنگەنسېرى بىلىمىنىڭ ئازلىقىنى، ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگەنگەنسېرى ۋاقىت (ئۆمرى)نىڭ قىسقىلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

▲ بەرگەن ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش ئادەمنى ھەممىدىن بەك تەسىرلەندۈرىدۇ.

▲ ھاياتلىقىدا ئۆلۈمنى ئويلاپ قوي، سەۋرچان بولسەن، ياش چېغىدا قېرىلىقنى ئويلاپ قوي، تىرىشچان بولسەن.

▲ بىر ئەۋلاد يەنە بىر ئەۋلاد ئۈچۈن كۆۋرۈك بولالىغاندا ئاندىن كىشىلىك جەمئىيەت ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ.

▲ مۇۋەپپەقىيەت ـ پۇرسەتنى يارىتىش ۋە تاللاشتا.

▲ تەگىردىن قالسىلا ئادەم ئىككىنچى ياراتقۇچىدۇر.

▲ تەبىئي ئاپەت ئىنسانلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن پەيدا بولغان ئوڭۇشسىز شارائىت.

▲ مەغلۇبىيەت گاھىدا بىز ئۈچۈن يېڭى بىر كۈننىڭ باشلىنىشى.

▲ ئادەملەرنىڭ ھەقىقي ئاجىزلىقىنى ھەق ـ ناھەقنى توغرا پەرق قىلالماسلىقىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

▲ تەبىئەت قۇشلارنىڭ تىلىدا گۈزەللىك ھەققىدىكى ناخشىلىرىنى ئېيتىدۇ.

▲ ئادەملەرنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىزلىقىنى، ئۆزىنى يېڭەلىگەن ياكى يېڭەلمىگەنلىكى بىلەن ئۆلچەش كېرەك.

▲ ھەممە ئادەمگە ياخشىچاق بولۇشنى ئويلايدىغان كىشىلەرنىڭ سىرى بولمايدۇ.

▲ ئىقتىساد قارىشى كۈچلۈك ئەلدە بىلىملىكلەر كۆپىيىدۇ، لېكىن ئەخلاق ـ پەزىلەت بارغانسېرى سۇسلايدۇ.

ـ قۇربان ئابلىمىت

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ سىياسىي مۇدىرى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ ئادەم «ئاق»تىن «قارا»غا ئايلىنىپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ چۈشەندۈرۈشىنى ئاڭلاشنى خالايدىغىنى ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا ئۆزى

بولىدۇ.

▲ ئىنسانلار دائىم دۇنيانىڭ ئۆزىنى ئالدىغانلىقىدىن دادلايدۇ. ئەمما ئۆزلىرىنىڭ دۇنيانى خاتا تونۇغانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمەيدۇ.

▲ ئىنسانىنىڭ يۈكسەك كامالىتى ـ ئۆزىنىڭ ئەسلىي ماھىيىتىگە يېتىشتۇر!

▲ خۇشھاللىقنى ئۆزىدىن ئىزدەشنى بىلمىگەن ئادەم، بەختنىڭ يولىنى تاپالمەن، دەپ ئاۋارە بولمىسۇن.

▲ يۈكسەكلىكنىڭ يولىنى توسۇپ تۇرۇۋاتقان نەرسە زادى نېمە؟ ئۇ بولسىمۇ تەقدىرچىلىكنىڭ ئومۇرتقا سۆزىكى.

▲ تەبىئەت شۇنداق بىر دەستۇركى، ھەركىم ئۆزىنىڭ ئىقتىدارىغا لايىق جايىنلا تېپىپ ئوقۇيدۇ.

▲ دۇنيادا ئادەم ئۇچۇن كۆتۈرۈپ يۈرۈش ئەڭ ئېغىر كېلىدىغان نەرسە بار دېيىلسە، ئۇ، «سىر»دىن ئىبارەت. شۇڭا دائىم بىز ئۇنى باشقىلارغا بېرىشكە ئالدىرايمىز.

▲ ئويلانماي قىلغان گەپ ـ سۆز ـ «پۇشايمان»ياسايدىغان زاۋۇت.

▲ نۇرغۇن غايە سۈكۈت قويىندا تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن ـ ئاشكارىلانغاندىن كېيىن پۈتكۈل دۇنيانى لەرزىگە سالىدۇ.

▲ ئىنسانىنىڭ ھەممىدىن كۈچلۈك ۋاقتى ـ ئۇنىڭ ئەقلى بىلەن ھېسسىياتىنىڭ بىرلەشكەن ۋاقتىتىكى تۇيغۇسى.

ـ نۇرمۇھەممەت ئابدۇۋەلى

ئاپتور: يەكەن ناھىيە ناغارچى يېزا مەركىزىي ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ تەۋەككۈلچىلەر ـ بىرى ئەڭ يەڭگىلتەك، يەنە بىرى، ئەڭ يۈرەكلىك ئادەملەردۇر.

▲ ئەركىن جەمئىيەت بەلكى ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئوخشىمىغان يوسۇندا تەكرارلىنىشىدۇر.

ـ جاناگۈل قەييۇم

ئاپتور: يېڭسار ناھىيە ساغان يېزا شوخلىق كەنتىدە، دېھقان

تەپەككۇر چۇقانلىرى

▲ «تەقدىر»نى چىشلەپ تارتقۇم يوق. چۈنكى مەن «تەدبىر»نى ئۆگىنىۋىدىم، ئۇ ماڭا ئەتىنى كۆرسەتتى.

▲ ئىلھام پەرىشتىنىڭ شۆھرلاشلىرى ئەمەس، بەلكى غۇرۇرنىڭ پۇشقۇراشلىرىدۇر.

▲ باشقىلار ساڭا دۇشمەن بولمايدۇ. دۇشمەننى ئۆزۈڭ كىبىرلىك ياكى ئىزىلەڭگۈلىكلىك بىلەن تاپسەن. مانا بۇ تارىخنىڭ بىزگە قايتا ـ قايتا ئېيتىپ بەرگەن ھېكمىتى.

▲ مەن سۆيۈنىدىغان بىر خىل بەختسىزلىك بار، ئۇ بولسىمۇ ئىشقا ئورۇنلىشىشنىڭ قىينىلىشىشى. چۈنكى بۇ خىل بەختسىزلىك ياشلارنى يېڭىلىق يارىتىشقا «ھاملدار» قىلىدۇ.

▲ ئىلھام بىلەن يېزىلغان شېئىر ـ سېھىر، تەپەككۇر بىلەن ئىلھام ھامنىڭ بىرىكىشى ـ پىكىر بولىدۇ.

ـ قۇربانجان يۈسۈپ(مايماق)

ئاپتور: يېڭسار ناھىيە ساغان يېزا يېكەنكۆل كەنتىدە، دېھقان

تۇرمۇش تەسىراتلىرى

▲ «كۆزدىن يىراق، كۆڭۈلدىن يىراق» دېگەننى «كۆڭۈلدىن يىراق، كۆزدىن يىراق» دېسەك توغرا بولۇدىغاندەك تۇرىدۇ. چۈنكى كۆڭۈلگە ياقمىغان ھامان كۆزدىن يىراق تۇرۇدىغان گەپكەن.

▲ كۆرگەنلا كىشىگە ئىچ ـ سىرىنى تۆكۈدىغان ئادەم، ئىشكىنى قۇلۇپلاپ، ئاچقۇچىنى قۇلۇپقا ئېسىپ قويۇدىغان ئەخمەققە ئوخشاپ كېتىدۇ.

▲ تېخى تۇغۇلمىغان بالىڭغا مەنىلىك ئىسىملارنى قويۇشنى ئويلىغىنىڭ ـ ئۇمىد ـ ئارزۇلىرىڭنى بالىڭغا قالدۇرغىنىڭمۇ؟

ـ ئالىمجان ياسىن

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲ باشقىلارغا سوئال قويۇشنى بىلگەن ئادەم بىلىمگە، ئۆزىگە سوئال قويۇشنى بىلگەن ئادەم ھېكمەتكە ئېرىشىدۇ.

▲ خەلقنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپالىغانلار ھەقىقىي شائىردۇر.

▲ ئەخمەقنى ئىشقا بۇيرۇش ـ ئۆزۈڭنى ئىشقا بۇيرۇغانغا تەڭ.

▲ نەسىھەتنى ئاڭلىمىغان ئادەم تەسەللىگە موھتاج بولىدۇ.

▲ باشقىلارنى چۈشىنەلمەسلىك، كۆپىنچە باشقىلارنى ئۆزىگە سېلىشتۇرۇشتىن كېلىپ چىقىدۇ.

▲ پۇشايمان ـ كۆزگە ھەم سۆزگە ئىشەنگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى.

ـ تۇرسۇنگۈل ھامىد

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپى تولۇقسىز 3 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ مۇنازىرە ئاخىرلىشىپ قارشىلىق باشلانسا، كومپىدىيە ئاخىرلەشىپ، تراگېدىيە باش كۆتۈرىدۇ.

ـ ئايشەمگۈل مامۇت

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە مىللىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 1 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ مېنىڭچە، غۇرۇرلۇق ـ ۋىجدانلىق ئوغۇللار مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، ھاياتىدىكى بەختنىڭ يېرىمىغا ئېرىشىپ بولغان بولىدۇ.

ـ ھەسەنجان ھېسامىددىن

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيىسىدە، ئوقۇغۇچى

▲ ھەقىقىي ئازابلانغان كىشىنىڭ كۆزى ئەمەس، بەلكى يۈرىكى يىغلايدۇ.

▲ ئەمەلىي نەتىجە ـ تەشۋىقاتنىڭ ئۆزى.

ـگامانگۈل ئابدۇرەشىد

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ 2 ـ يىللىق 5 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲سەن ئاۋۋال ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىل، باشقىلار سېنى قانداق قەدىرلەشنى سەندىن ئۆگىنىدۇ.

ـنۇرگۈل ئەركىن

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىـ كىملىك 5 ـ دىۋىزىيە86 ـ پولك «يېڭى ئەسىر» بالىلار باغچىسىنىڭ مۇئەللىمەسى

▲بىر دەقىقىمۇ بالدۇر، ھەم بىر دەقىقىمۇ كېچىكىپ كەلمەيدىغان نەرسە ـ ئەجەل.

▲كىمگە ئېچىنغۇلۇق؟ پەقەت مۇستەقىل كۆز قارىشى يوق ئا ـ دەمگىلا!

▲ياخشى نام قالدۇرغۇچى ھەسەل ھەرىسىگە ئوخشىسا، يامان نام قالدۇرغۇچى ئۆمۈچۈككە ئوخشايدۇ.

ـ ئىمام مەجىد(خەنجىرى)

ئاپتور: مارالبېشى ناھىيە سېرىقبۇيا بازىرىدا، دېھقان

تەنھا ئۇچقۇنلار

▲ئەخمەقلەر چۈشىنگە ئوخشاش ھەرقانداق نېمىگە قونۇپ باقىدۇ. دانىشمەنلەر ھەسەل ھەرىسىگە ئوخشاش گۈل ـ چېچەكلەرگىلا قونىدۇ.

▲بىپەرۋا ئادەم ـ بىر بولسا ئەلگ نادان، بىر بولسا ئەلگ ئەقىللىق ئادەم.

▲دوستلۇق ھايات بىخۇد ھايات،
دۈشمەنلىك ھايات كۆرەشلىك ھايات.

▲تەجرىبە ـ ئۆزى ئېقىپ كەتكەن دەريادا سالغان «كۆۋرۈك»، ساۋاق ـ شۇ «كۆۋرۈك»تىن ئۆتۈش ئۇسۇلى.

▲ئەگەر بالالگ ۋاپاسىز بوپقالسا، بالاگدىن ئاغرىنماي ئۆزۈگدىن ئاغرىن. ۋاپادار بوپقالسا، ئۆزۈگدىن خۇش بولماي بالاگدىن خۇش بول.

▲ناتىق گۈزەل ئايالنى كۆرگەندە كېكەچ بوپقالىدۇ. كالۋا گۈزەل ئايالنى كۆرگەندە ئوگشىلىپ قالىدۇ.

غىلاپتىن چىققان خەنجەرلەر

▲ئايالىلار ئۆزلىرىنىڭ چىرايىغا ئىشەنسە، ئەرلەر كۆچىگە ئىشىنىدۇ.

▲ئايالىلاردىكى ناز ـ ئەرلەرگە چىقىمسىز بەھۇش دورىسىدۇر.

▲ئەرلەرى پېتىشمىغان ئەلدە مازار كۆپ، ئايالىرى پېتىشمىغان ئەلدە بازار (كۆپ).

ـ مەھمۇتجان ئابدۇۋەلى

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە بارىن يېزا قىزىلئۆستەگ كەنتىدە، دېھقان

* * *

▲بەخت دېگەن نېمە؟ ئاخىرى يوق سېغىنىش، مەگگۈلۈگ سېغىنىش دېمەكتۇر.

ـ ئايتۇتى

ئاپتور: قەشقەر شەھەر 16 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲رېستوران، كوچىلاردىكى يېرىم يالىگاچ ئايالىلارنى كۆرۈپ، «شەيتان بەزىدە ئادەم سۈرىتىدە كۆرۈنىدۇ» دېگەن گەپكە ئىشىنىپ قالدىم.

▲تەپەككۇر دەرىخىنىگمۇ ياۋىسى بولىدۇ، شۇڭا ئۇنىلگ مېۋىسىنى بايقاپ يېيىش كېرەگ.

▲ئەي بالىلار تورغا چىقساگلار مەيلىغۇ، «تور»غا چۈشمەي.

▲خۇراپاتلىق ـ تەگرىگە تۆھمەت، بەندىگە زۇلمەت.

ـ ئەركىن ئابدۇكېرىم

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر سۇنتاغ يېزا خەلق ھۆكۈمىتىنىگ خىزمەتـچىسى

▲ئاتا ـ ئانىسى تۇغۇپ كەتكەنلەر يېتىم ئەمەس، ھەقىقىي يېتىمـلىگ ئانىسى تانسىخاندا، ئاتىسى مەيخاندا.

ـ ئاسىيە نۇرمۇھەممەت

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى تارىخ كەسپى 2002 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲قانۇن چەكلەپ، توسۇپ بولالمىغان ئەخلاقسىز قىلمىشلارنى توسىغۇچى ئەلگ ئادىل، ئەلگ كۆچلۈگ ۋە ئەلگ ئاخىرقى قانۇن بولسا ۋابا ۋە توپاندۇر.

ـ توختىنىياز ئالىم

ئاپتور: بۈگۈر ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

▲مەردىنلگ ئاتقان ئوقى ئالدىگدىن كېلىدۇ، نامەردىنلگ ئاتقان ئوقى ئارقاگدىن.

ـ ئامىنە ئەھمەت

ئاپتور: بۈگۈر ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲خاتالىق ـ خاتالىقنى توغرا تونۇپ يەتكەن كىشىنىلگ غەلبىسى.

▲خىيالىپەرەسلىك كىشىنى زەھەرلىك چېكىملىكتەك تۇگەشتۈرۈۋېتىدۇ.

ـ ئەھمەتجان جاپپار

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى 2003 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲گۈللىنىش ئىچىدە ئالدىنىش، ئالداش ـ ئالدىنىشنىلگ سەۋەبى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈپ، راھەت ئاساسىدا باپلىنىشى.

ـ ئابلەت ئابلىمىت

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كاۋاك يېزا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر ئۇنچىلىرى

▲ ئەجدادلىرىدىن پەخىرلىنىش ئىرادىسىزلارغا ھالاكەت ئەكەلسە، ئىرادىلىكلەرگە غەلبە ئەكېلىدۇ.

▲ دۇنيا تارىخىدىن مەلۇمكى، غەلبە ـ ئاستى قان ـ تەر بىلەن قوپۇرۇلغان، چوققىسىدا بايراق لەپىلدەپ تۇرغان مۇنار؛ مەغلۇبە-يەت ـ ئۇستىدە خائىنلار ئۇسسۇل ئويناۋاتقان، ئاستى قەھرىمانلار-نىڭ جەسەتلىرى تولۇپ كەتكەن سەھنە

▲ ۋاستىلىق يەڭگەن كىشى ئەقىللىق ھېسابلانسا، بۇاستە يەڭ-گەن كىشى باتۇر ھېسابلىنىدۇ.

▲ كىشى ئېقىن سۇغا قارىغاندا، تىنىق سۇدا ئاسان ئۆلۈدۇ.

ـ ئەسقەر ھوشۇر

ئاپتور: بورتالا شەھىرى چىندىل يېزا رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پونكـ-تىنىڭ خىزمەتچىسى

* * *

▲ بېغىنا كىرىپ مېۋە ئوغۇرلاۋاتقان ئادەمگە گەپ قىلمىغان ئادەم بىر بولسا ياۋاش، بىر بولسا ناھايىتى ئاق كۆڭۈل، مەرد ئادەم.

ـ رەھىمە مامۇت

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە كۆكيار يېزا ئوتاسۇ كەنتىدە، دېھقان.

ئىنسان بالىسىنىڭ خۇرۇچى ئانا تېنىگە بىرەدىلىك ھېسسىيـات ئويۇنى بىلەن كىرگەن بولغاچقا، بىز ئىنسانلار ئويۇنغا شۇنچە ھې-رىسمەن تۇغۇلىمىز.

ـ روزىمۇھەممەت ئابدۇللا

ئاپتور: لوپ ناھىيە دول يېزا يولچىكۆل كەنتىدە، دېھقان

▲ بۇ ھاياتتا نە ئۇچۇن
كۆزلىرىم ياش، ئۆمرۈم خار.
تىكىشاپ كۆرسەم ئەسلىمنى،
تىلىم ئوغا، ئىچىم تار.

ـ جانابىل تۇرسۇن ماتاي

ئاپتور: قازاق، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 4 ـ دىۋىزىيە 64 ـ پولك چاڑۋا ئەترىتىدە

▲ مەيلى تۇرمۇشىڭىز قانچىلىك قىيىنچىلىقتا ئۆتۈۋاتقان، مۇھىت-ىڭىز قانچىلىك ناچار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، سىز چوقۇم سەۋرچانلىق بىلەن ئەتراپىڭىزدىكى ئەۋزەللىكتىن ئۇنۇملۇك پايدىلانسىڭىز لا، غە-لىبىگە ئېرىشەلەيسىز.

ـ ياسىنجان ھېيت

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە باربن يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچـ-سى

▲ كۆز قارىشىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويالمىغان ئادەم بىر بولسا ئەلۋەتتە ئاجىز ئادەمدۇر، بىر بولسا ئامالسىزدۇر.

ـ مۇخپۇللا سايىت (سوغۇققان)

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر ئازاق يېزا ئورمانچىلىق پونكىتىنىڭ خىز-مەتچىسى

▲ سېنىڭ بۇنداق پۇشايمان ۋە ئازابتا قېلىشىڭ بىر بولسا دەر-دىڭنىڭ كۆپلىكى، بىر بولسا مەخپىيەتلىكىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن.

ـ بۇۋىخەلچەم مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى تىل فاكولتېتى 2003 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر چېقىنلىرى

▲ ئادەملەر دەۋرگە ئۆزىنى تونۇغان ھالدا ماسلاشسۇن، ھەر-گىزمۇ دەۋر ئۆزگەردى، دەپ ئۆز ماھىيىتىنى يوقاتمىسۇن، چۈنكى دەۋرنى ئادەم ئۆزگەرتىدۇ.

▲ قۇرۇق نەزەرىيە رەڭگى ئۆچۈدىغان بويىاق.

▲ تېخنىكا ئىنقىلابى ـ ئادەملەردە بىلىش، رىقابەت، ماسلىشىش، بېسىمغا چىداش روھى پەيدا قىلسا، روھنى يېڭىلاش ئىنقىلابى ـ ئا-دەملەرنىڭ ئۆزىنى تونۇشى، ئۆزىنى ئىزدىشى، چۈشىنىشى، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش يولى ئۇستىدە ئىزدەندۇرىدۇ.

ـ ئابدۇلئەلى يۈسۈپ

ئاپتور: گۇما ناھىيە دۇۋا بازار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ ھەممە تەرىپى ئاشكارا بوپكەتكەن شەيئىلەر كىشىلەرنى جەلپ قىلالمايدۇ، چۈنكى بىزنى قىزىقتۇرۇدىغىنى، دەل ئۇنىڭ ئاشۇ بىز بىلمەيدىغان سىرلىق تەرىپىدە.

▲ كەيپىيات چارچىمىسا، مېڭە چارچىمايدۇ.

ـ گۈلباھار سابىر

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىئولوگىيە ئوقۇتقۇـ-چىسى

▲ مەكتەپ خىش زاۋۇتى ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي ئادەملەرنى تاۋلاپ چىقىدىغان پېچ بولۇشى كېرەك.

ـ مۇھەممەت ئىسمائىل

ئاپتور: كۇچا ناھىيە دۆڭقوتان بازىرى دۇۋىلىنىڭ باشلانغۇچ مەكتـ-پىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

يۇرەك سۆزۈم

▲ دادامدىن كىچىك يېتىم قالغاچقىمۇ، دادامدىن تېخى ئېلىپ بو-لالمىغان تەربىيىنى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىن ئېلىۋاتىمەن.

ـ ئابلىكىم ئابدۇرېھىم (ياۋاش)

ئاپتور: ئۇرۇمچى دۆڭكۆۋرۈكتە يەككە تىجارەتچى

* * *

▲مۇھەببەت نېمە؟ لەززەتلىك ئازاب.

ـ ئوغلەم قاسىم

ئاپتور: خوتۇنسۈمۈل (خېجىك) ناھىيە بازۇن خارمۇدۇن يېزا بەلچىر كەنتىدە، دېھقان

▲«شنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى بىزگە قانداق ياشاشنى ئۆگەتسە، «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى قانداق يولدا مېڭىشنى ئۆگىتىدۇ.

ـ ئابدۇرەھمان ئىمىن

ئاپتور: گۈما ناھىيە زاڭگۇي يېزا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 3 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر تەۋرىشلىرى

▲ھېچقانداق ئىنسان خاتالىق ئۆتكۈزۈشنى خالىمايدۇ، ئەمما ھېچكىممۇ خاتالىقسىز ياشىيالمايدۇ.

▲شارائىتتىن زارلىنىش ـ ئىنسانىنىڭ ئەڭ چوڭ يېتەرسىزلىكى.

▲خۇماري تۇتۇش دېگەن نېمە ئۇ؟

مېنىڭچە ئۇ، ئىرادىسىزلارنىڭ تاپقان ئەڭ ئۇنۇملۇك چارىسى.

▲ئىنسانلار ئازابنىڭ مەنبەسى ئاساسلىقى ـ كېلىشەلمەسلىك، قانائەتسىزلىك ياكى بولمىسا دۇشمەنلىشىشتىن كېلىپ چىقىدۇ.

ـ غۇلامجان قادىرىي قۇتبىلىگ

ئاپتور: قەشقەر ۋىلايەت ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىنىڭ خادىمى

* * *

▲ھوقۇق ۋە دۇنيا ئادەملەرنى خۇددى مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويىدۇ.

▲مەن ئۇنى بىر تەقۋادار كىشى دەپ ھۆرمەتلىگەنىدىم، ئەپسۇس، ئەسلىدە ئۇ بىر پەتۋاچى ئىكەن.

▲قانۇن بىلەن ۋىجدانىنىڭ توقۇنۇشۇپ قېلىشى بىر قىسىم كىشىلەرنى پۇرسەتكە ئىگە قىلسا، يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنى ھەسرەتتە قالدۇرىدۇ.

ـ باھارگۈل ئوسمان

ئاپتور: ئۇرۇمچى شەھەر 29 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمەسى

▲غەيۋەتخورلار غەيۋەت قىلغاندا، ئىبلىس ئۆلارنىڭ لەۋلىرىگە ھەسەل سۈرەرمىش.

دانىشمەنلەر غاپىللارغا ئىلىم ـ مەرىپەت بايان قىلغاندا، ئىبلىس غاپىللارنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ سۈرمىسىنى سۈرەرمىش.

▲ھەرقانداق بىر قەۋمنىڭ كىشىلىرىدىن مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى يوقالسا، بۇ قەۋمدە ساختىپەزلىك دەرىجىدىن تاشقىرى بازار تاپىدۇ.

ـ ئابدۇسالام كېرەم

ئاپتور: تۇرپان شەھەر يار يېزا بېگىتئۆر مەھەللىسىدە، دېھقان

▲ئەرلەر پەرۋاسىز، ئاياللار ھاياسىز جەمئىيەتتە ئاپىرىدە بولغان بالا مەسئۇلىيەتسىز چوڭ بولىدۇ.

▲كوچىلاردا ئەخلەت ساندۇقلىرىنىڭ كۆپىيىشى، جەمئىيەتتە ئاڭسىز كىشىلەر كۆپەيگەنلىكىنىڭ بەلگىسى.

ـ ئىمىنتوختى توختىباقى (سەزگۈر)

ئاپتور: گۈما ناھىيە زاڭگۇي يېزا قۇمبويى كەنتىدە، دېھقان

زاماناداشلىرىمغا دەيدىغانلىرىم

▲دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، ئەگەر بىر مىللەتنىڭ ماڭارىپى تەرەققي قىلسا، شۇ مىللەت كىشىلىرى باشقا مىللەت كىشىلىرىنىڭ ئالدىدا خۇددى مېھماندەك ئەزىز بولىدۇ. ئەكسىچە، بىر مىللەتنىڭ ماڭارىپى تەرەققي قىلمىسا ياكى ئۇزۇن مۇددەت بىر ئىزدا توختاپ قالسا، ئۇ ھالدا شۇ مىللەت كىشىلىرى ماڭارىپى تەرەققي قىلغان باشقا مىللەت كىشىلىرىنىڭ يالالانما خادىمى ياكى چاكىرى ئورنىغا ئۆتۈپ قالىدۇ.

▲ئائىلىدە ئەر كىشى پالاكەت بولسا، ئاتا ـ ئانىلار جاپادا، خوتۇن ـ بالىلار خورلۇقتا قالىدۇ.

▲تۇنۇگۈن بۇگۈن ئۇچۇن تارىخ، بۇگۈن بولسا ئەتە ئۇچۇن قۇربانلىق.

▲ھەقىقي ئازابنىڭ نېمىلىكىنى سەن ئەڭ ياخشى كۆرۈدىغان نەرسەڭدىن ئايرىلغاندىلا ئاندىن ھېس قىلسەن.

▲ھاراق بىلەن تاماكا شەيتانىنىڭ ئەرلەرنى ئازدۇرۇۋاتقان ئوڭ ئەمچىكى بولسا، مودا ئاياللارنى ئازدۇرۇۋاتقان سول ئەمچىكىدۇر.

▲كېچىنىڭ ملڭ كۆزى بار.

▲مىخمۇ يېرىق ياغاچقا بەكرەك تېز ماڭىدۇ.

ـ ياسىنجان ئۆمەر

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۇيۇق يېزا 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

روھىيەت خەزىنىسىدىن ئۇنچىلەر

▲ئادەمنىڭ مېڭىسى بىر خەزىنە، ئۇنىڭ ئاچقۇچى بولسا تەپەككۇر.

▲ۋاقىتنىڭ تېز ئۆتكەنلىكىنى ھېس قىلغاندا، ئادەم ھاياتنىڭ قىممىتىنى ھېس قىلالايدۇ.

▲ئادەم نېمىگە ئېرىشىشنى ئويلىسا، شۇ نەرسىنىڭ قۇلى بولۇپ ياشايدۇ.

▲بۇ دۇنيادا ئىشى تۈگىگەن ئادەم ـ ئۆلگەن ئادەم.

ـ ئابدۇكېرىم ئامانئەلى

ئاپتور: مەركىزي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 2004 ـ يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲تىل ـ شېكەر بىلەن زەھەردىن ئەيلەنگەن خېمىر.

▲باي ـ چىرىك مەنسەپدارلارنىڭ مەئىشتى ئاستىغا يوشۇرۇنغان سىرنى چۈشەنسەك، نامراتلار گۇناھىنىڭ سىر ـ ئەسرارىغا يېتسەن.

▲ئۆلۈمىڭنى ئويلىساڭ قەبرىگە باق، ئۆمرۈڭنى ئويلىساڭ نەۋرىگە.

ـ نۇرئەھمەت ئۆمەر (قوشتاغ)

ئاپتور: گۈما ناھىيە قوشتاغ يېزىسىدا، دېھقان

تەپەككۇر شىرنىسىدىن تامچىلار

▲ھەقىقەتنى كىتابتىن ئىزدەپ ئاۋارە بولما، چۈنكى ھەقىقەتنىڭ ئورنى: بىرى، غالىبلار تەختىنىڭ ئۇلىدا، يەنە بىرى، مەغلۇبىيەتچىلەرنىڭ تەجرىبە ـ ساۋىقىدا.

▲ھەقىقەتكە كۆز يۇمغىلى بولماسلىقنىڭ سەۋەبى، ھەقىقەتنىڭ سېيىماسى كۆزنى يۇمغانلىق بىلەنمۇ كۆكۈل ئېكرانىغا چۈشۈۋالغانلىقى ئۈچۈندۇر.

▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئوقۇش پۇلى ئەڭ ئەرزان ئۇنىۋېرسىتېت.

ـ سەئىددىنجان غوپۇر

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲كىشىلەر ئوت بىلەن سۇنى بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى ئۇقۇم، دەپ قارايدۇ. بىراق مەن ئۇنداق قارىمايمەن. ئوت (ئىسسىقلىق) بىلەن سۇ دۇنيانى مەۋجۇد قىلغۇچى ئاساسىي ئامىل. ئادەملەر ئوتنى سۇ بىلەن ئۆچۈرۈپ، ئۇلارنى دۇشمەنگە ئايلاندۇرۇۋالغان.

ـ شاۋقۇن

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 3 ـ دىۋىزىيە تۇمشۇق شەھىرى پىچاقسۇندى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ئىنسانلار تەبىئەت بىلەن قانچە قارشىلاشقانسېرى، تەبىئەت شۇنچە بويسۇنۇشقا مەجبۇرلايدۇ.

▲تۇرمۇش ئادەمنى بەزىدە قويدەك ياۋاش، تۇلكىدەك ھىيلىگەر، يولۋاستەك ياۋۇز قىلىپ قويىدۇ.

▲بىلىمسىز موللا خەلقنى «دىنىي خۇراپاتلىق» پاتقىقىغا سۆرىسە، بىلىمسىز ئوقۇتقۇچى خەلقنى «زامانىۋى خۇراپاتلىق» پاتقىقىغا سۆرەيدۇ.

▲مىللىي روھ ـ مىللەتنىڭ روھىي ئومۇرتقىسىدۇر.

▲ھۆسنىمنى تۇزەيمەن دەپ ئۆز تەبىئىتىگە ئاسىيلىق قىلىۋاتقانلارنىڭ ھۆسنىدىكى كەمتۇكلۈك ئەسلىي ئۆزىنىڭ روھىدا.

ـ «يۇلغۇن»

ئاپتور: قەشقەر شەھىرىدە دېھقان ئىشلەمچى

▲باشقىلارغا چېكىدىن ئاشۇرۇپ ھۆرمەت تۇيغۇسىدا مۇئامىلە قىلىش، بىر بولسا قارشى تەرەپكە بولغان ھۆرمىتىنىڭ شۇنچىلىك يۇقىرى ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ؛ يەنە بىر بولسا، ئۇ كىشىنىڭ ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىگە ئاددىي كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان شۇملۇقلار يوشۇرۇنغان بولىدۇ.

▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلغاندىن بېرى، ئۇنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى كىشىنىڭ تۇرمۇش يولۇمدا دۇچ كەلگەن، ئۆزۈم ھەل قىلالمىغان ھەم ھەل قىلىشقا قۇربۇم يەتمىگەن ئىشلىرىمنىڭ ئادىل سوتچىسى بوپقالدى.

ـ ئابدۇۋۇھھاب جەلىل

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى 2003 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

شىگگىل روھلار

▲سەن باشقىلارغا باھا بەرسەڭ، باھايىڭدىن باشقىلار ساڭا باھا بېرىدۇ.

▲يىگىت جاسارەتتە، قىز نازاكەتتە چىرايلىق كۆرۈنىدۇ.

▲بىر قېتىم كەتمەن چېپىپ باقسالا، دېھقانىنىڭ قاتتىق ناننى نېمە ئۈچۈن ھۆزۈرلىنىپ يەيدىغانلىقىنى ئاندىن چۈشىنىسەن.

▲گۈمانىڭ بىر بولسا ئەڭ توغرا ھەقىقەت، بىر بولسا قارا چاپلاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

▲بىخسىق ئادەمنىڭ ئۆمۈر دەپتىرىگە پۇشايماندىن باشقا خاتىمە يېزىلمايدۇ.

▲ھارام بايلىق خۇددى مامكاپ گۈلىگە ئوخشايدۇ. دەسلەپتە چىرايلىق گۈل ئېچىلغاندەك قىلغان بىلەن، بىردەمدىلا توزۇپ كېتىدۇ.

▲كېچە ـ گۈناھلارنىڭ چۈمبىلى.

▲«زىغ ـ زىغ» تۇتۇلغان گۈللۈك كىيىم چىرايلىق كۆرۈنگەندەك، يالغان گەپمۇ نىقابلىرى بىلەن كۆكۈلگە بەك ياقىدۇ.

ـ مۇھەممىدۇن سەمەت ئەلقادىر

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى 2003 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تاسادىپىي قوزغالغان ھېسلار

▲ئۆز خاتالىقىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيدىغان كىشىلەرنىڭ بىردىنبىر قالقىنى «دۇنيادا ئازماس بەندە يوق».

▲ئەتىسى تۇغمەيدىغانلارغا «ھۇرۇن ئېشەكنىڭ يۈكى ئېغىر» دېگەن ھېكمەتنى سۇۋۇغا قىلماقچىمەن.

▲بۇرۇن «بىلىم ـ كۈچ دېمەكتۇر» دېيىلەتتى. ھالبۇكى، پۇل ھەممىنى ئۆزىگە قۇل قىلىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيادا ئىككىسىنىڭ ئورنى ئالماشقاندەك قىلىدۇ.

ـ يۇنۇسجان روزى

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى 2003 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲پۇرسەت ھەمىشە تەييارلىقى بار كىشىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ.
▲ئىنسان ئۆچۈن مەقسىتسىگە يېتەلمەسلىك ئازابىنىڭ مەنبەسى.
ـ پاتىگۈل قۇتلۇق (قايىنام)

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىـ
گىلىك 5 ـ دىۋىزىيە 86 ـ پولك پاختا زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ
▲كەتمەنىنىڭ دەردىنى قول بىلىدۇ، لەززىتىنى دىل.
ـ ئابدۇۋەلى توختى

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە زاۋا يېزا ئايغامازار كەنتىدە، دېھقان
▲قەشقەر، خوتەن دېھقانلىرىنىڭ تۇرمۇشى گەرچە نامرات بولـ
سىمۇ، روھى، تەپەككۇرى يەنىلا ئويغاق. ئىشەنمىسەڭ، «شىنجاڭ مەـ
دەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىنى كۆرۈپ باق.
ـ مۇھەممەتئىلى روزى

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە سىيەك يېزا قومۇشىبېرىق كەنتىدە، دېھقان
▲نامراتلىق سېنى ھەر كويلارغا سالسا، مۇھەببەت سېنى ھەر ئويلارغا سالىدۇ.
ـ رەناگۈل ئابدۇرېھىم دىلكىشى

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى بىئولوگىيە فاكۇلتېتى
2004 ـ يىللىق 13 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى
▲تاماقنى يەپلا ئۇخلىغانلىق، زەھەرنى يەپلا ئۇخلىغانغا باراۋەر.
ـ مەمتىمىن كېرىم

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە ئويتاغ يېزىسىدا
▲ئاشكارىلانمايدىغان مەخپىيەتلىك يوق. بۇ مەخپىيەتلىك بىـر بولسا، ئىشەنگەن ئادەمگە، بىر بولسا ئۆزۈڭنىڭ ئىچىزى ئارقىلىق ئاشكارىلىنىدۇ.
ـ يۈسۈپجان ھامىد

ئاپتور: باي ناھىيە سايرام بازىرى لاپار كەنتىدە، دېھقان
▲نادانلار ۋاقىتنىڭ قۇلى، ۋاقىت دانالارنىڭ قۇلى.
▲پۇل ـ تەرەققىياتنىڭ كاتالىزاتورى.
ـ مۇھەممەتئىلى ھېمىت

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ 2 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى
▲تاتلىق سۆزنى بىر قېتىم ئاڭلاش كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلىسا، تەكرار ئاڭلاش كىشىگە تېلېۋىزوردىكى ئېلانلارنى ئەسلىتىدۇ.
▲ئەگەر چوڭ مەغلۇبىيەت ـ ئوخشاش خاتالىقنى قايتا سادىر قىـ
لمىشتۇر.
ـ كامىلجان ئابدۇكېرىم (نەسىمي)

ئاپتور: يەكەن ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ 2 ـ يىللىق 8 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲كىچىك چاغلىرىمدا ئاتام دائىم: «سەن ئىچكەن سۈتىدىن مەن ئىچكەن تۇز چىق، سەن ماڭغان يولدىن مەن ئۆتكەن كۆۋرۈك تولا» دېگەندەك ھايات ھېكمەتلىرىنى سۆزلىگىنىدە سۆزىگە قۇلاق سالماپ. تىكەنمەن. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىن دېھقانلارنىڭ يۈرەك ساداسىنى ئاڭلىغىنىمدا، ئۇ ھېكمەتلەرنىڭ مەنىسىگە يەتكەندەك بولـ دۇم.
▲ئىلگىرى، ئەتىگىنى قوڭغۇراقلىق سائىتىم مېنى ئويغاتسا، ھازىر «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەپەككۇرۇمنى ئويغاتماقتا.
ـ يۈسۈپجان ياسىن

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ماتېماتىكا فاكۇلتېتى 2003 ـ يىللىق 4 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى
▲ئاياللارنى ھەقىقىي گۈزەل كۆرسىتەلەيدىغان نەرسە ئۇچىسـ
دىكى قىممەت باھالىق كىيىم ـ كېچەك ۋە زىبۇ ـ زىننەت بولماستىن، بەلكى كۆزلىرىدە ئەكس ئەتكەن مۇلايىملىق، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىكى تەمكىنلىك ۋە جىسمىدىكى ئاق كۆڭۈللۈكتۇر.
▲كەلگۈسى قورساقلىق دوستىنى كۆپەيتىدۇ، بىخۇدلۇق دۇشمەننى...
ـ مەۋجۇدەم سەلەي

ئاپتور: ئىلى قورغاس چېگرا مالىيە ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى
▲خىيال ـ ۋاراقلىساڭ ـ ۋاراقلىساڭ تۈگىمەيدىغان كىتاب.
ـ مىھرىگۈل روزى (مىھرىگىياھ)

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىجتىمائىي پەن تەجرىبە سىنىپ 2003 ـ يىللىق ئوقۇغۇچىسى
▲ئۇنتۇلغان تارىخنىڭ ھەقدارلىرىمۇ ئۇنتۇلغان بولىدۇ.
▲باشقىلارنىڭ سېنى قانداق چۈشىنىشى مۇھىم ئەمەس، لېكىن سېنىڭ ئۆزۈڭنى ئىپادىلىمەسلىكىڭ بىر پاجىئە.
ـ ئىمىن تاجى

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

يېنىۋاتقان چوغلار

▲ئۆزىڭارا ئىشەنچ بولمىغان يەردە، ئەڭ ئاددىي ئىشمۇ مۇرەككەپ مەسىلىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.
▲قانچە كۆپ باھانە ـ سەۋەب كۆرسەتكەنسېرى، پاتقاققا شۇنچە چوڭقۇر پېتىپ كېتىسەن.
▲ئۆزگىچە پىكىرلىك ئادەملەردىن ئۆزگىچە ئۈمىدلەرنى كۈتۈش كە بولىدۇ.
▲بىر ئادەمنىڭ پەزىلىتىنىڭ قانداقلىقى، ئۇنىڭ كۆڭۈل ۋەسۋە سىلىرى ئالدىدىكى پوزىتسىيىسىدە ئالاھىدە ئىپادىلىنىدۇ.
▲ھەرقانچە ھاكاۋۇر ئادەممۇ ھاجىتى چۈشكەندە مۇلايىم، رايىش

ئادەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

▲ نېيىتىمىز توغرا، مېڭىمىز سەگەك تۇرالمىسلا، بىز پۇشايمان قىلغۇدەك ئىش قالمايدۇ.

▲ ئادەم ئىككىلەنگەندە ئۇنى باش ئەگدۈرۈش ئەلك ئاسانغا توختايدۇ.

▲ ئەگەر قايتا تاللاش ئىمكانىيىتىم بولسا، يەنىلا ھازىرقىسىنى تاللىغان بولاتتىم، دېيەلگەن ئادەم تولىمۇ بەختلىك ئادەمدۇر.

ـ ئەركىن ئابدۇكېرىم

ئاپتور: شىنجاڭ ساقچى ئوفىتسېرلىرى ئالىي تېخنىكومى چوڭلار 2005 ـ يىللىق سىنىپى 5 ـ چوڭ ئەترەت ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ مۇھەببەت ـ كەڭرى يايلاقتىكى چېپىپ كېتىۋاتقان تايچاقا ئوخشايدۇ، رېئاللىق بولسا يۇگەندۇر.

ـ ئىلى جاپپار

ئاپتور: چىرا ناھىيە گۈلاخما يېزا ئارا ئۆستەڭ كەنتىدە، دېھقان

تەپەككۇر بۇزۇغۇنلىرى

▲ تەبىئىي قۇياش شەرقتىن كۆتۈرۈلىدۇ، روھىي قۇياش يۈرەكـتىن.

▲ ئىنسان ئىشلەپ تېپىپ، ھايۋان ئىزدەپ تېپىپ ئوزۇقلىنىدۇ. تەييارغا ھەييارلار بەئەينى تائامغا قونغان چۈندۇر.

▲ قورسقى ئاچلارغا ئوزۇق، ئاجىزلارغا ياردەم بەرگۈچى ـ ساخاۋەتچى، روھىي ئاچلارغا ئوزۇق بەرگەنلەر نىجاتچى.

▲ ئىجتىمائىي ئالاقىدا غوللۇق، ئىقتىسادىي ئالاقىدا پۇللۇق كىشىلەر يول تاپىدۇ.

▲ قايسى قەۋمدە دېھقانلار نىسبىتى يۇقىرى بولسا، شۇ قەۋمنىڭ تاپاۋىتى ئاز بولىدۇ.

▲ بىلىم قەدىرسىز، ئالىم قەدىرسىز جايدا ئادەم قەدىرسىز بوپقالىدۇ.

▲ مىللەتتىكى تەپەككۇر چۈشكۈنلۈكى، بارلىق پۇرسەتتىن مەھرۇملۇقى.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت مەكتىپى بوپقالدى.

ـ ياقۇپ ھەمدۇللا

ئاپتور: مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيە ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇنقۇچىسى

* * *

▲ بەزى «ئانىلىرىمىز»نىڭ ئېغىزىدىن چىققان گەپلەرگە قاراپ، ئەرلەرنىڭ ئاياللىرىنى نېمىشقا ئۇرۇدىغانلىقىنى چۈشەنگەندەك بولدۇم.

▲ كىشىلەرنىڭ يۈزىنى يۇزىگە يېقىپ كۆرۈشكەنلىكىگە قاراپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا قىل سىغمامدىكىن دېسەم، كۆزلىرىدە «ئۇرۇش» قىلىۋېتىپتۇ ئەمەسمۇ!

▲ بىنالار كۈنسېرى ئېگىزلەۋاتىدۇ، ئەخلاق ۋە شەرم ـ ھايا بارغانسېرى «پەس»لەۋاتىدۇ.

▲ 80 ياشلىق بوۋامنىڭ ئولتۇرسا قوپالماي، قوپسا ئولتۇرالمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، «شەيئىلەر تەرەققي قىلىپ چېكىگە يەتكەندە ئۆز ھالىتىگە قايتىدۇ» دېگەن ھەقىقەتكە راستىنلا ئىشەندىم.

ـ ئامىنە قادىر

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە مىللىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 2 ـ يىللىق 7 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ پۈتكۈل دۇنيانى قورال ـ ياراغ ئارقىلىق بويسۇندۇرغىلى بولمىغان بىلەن، ئىلغار مەدەنىيەت ئارقىلىق بويسۇندۇرغىلى بولۇشى مۇمكىن.

ـ ئابدۇۋۇلى غېنى

ئاپتور: تۇرپان شەھەر چىچان بازار قارايۇزى غولى ئاھالىلەر 3 ـ كومىتېتىدا

▲ مەغلۇب بولغاندا مەيۇسلەنگەندىن كۆرە، رىقابەتچىنىڭ تونۇۋالغىنىڭدىن خۇش بول.

ـ شەرىپە بىلال

ئاپتور: مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 2004 ـ يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئېتىقاد چەكتىن ئاشقاندا، رېلىستىن چىقىپ كەتكەن پويىزغا ئوخشاپ قالىدۇ.

ـ مۇزەپپەر مۇھەممەت

ئاپتور: پوسكام ناھىيە ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ بۇ دۇنيادا ئۇمىد ناخشىسىنى ئېيتىشنى بىلمىسەڭ، تىرىك تۇرۇپ ئۆلگىنىڭنى سەزمەي قالسەن.

ـ نىياز ئىمىن

ئاپتور: كۇچا ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

▲ ۋاقتىنىڭ قەدرىگە سەكراتتىكى ئادەم ھەقىقي يەتسە كېرەك.

جاھىل ـ تەرسا كىشى نوختىدىن بوشانغان ئېشەككە ئوخشايدۇ.

ـ ئوسمان تۇغلان

ئاپتور: گۇما ناھىيە سانجۇ يېزا چاسكام كەنتىدە، دېھقان

▲ بالا ـ ئائىلە، مەكتەپ ۋە جەمئىيەتتىن ئىبارەت ئۈچ ۋاراتا ئوتتۇرىسىدىكى توپ.

▲ قەپەستىكى شىرنىڭ پۇرسەت تاپسا تاماشىبىننى يەپ قويۇشى، ئەركسىزلىككە بولغان ئىسيان.

ـ تۇرسۇن توختى

ئاپتور: پىچان ناھىيە يېزا ئامانەت قەرز كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ ئىنسانلار بۇرۇن دەرەختىن، ئېگىز تاغلاردىن يەر يۈزىگە كۆچكەن، ھازىر بولسا يەردىن يەنە ئېگىز بىنالارغا كۆچۈۋاتىدۇ.

▲ بالائىنى كىچىكىدىن ياخشى تەربىيىلىمەي، چوڭ بولغاندا باش-قۇرالماي ئۇرغىنىڭ، ئۆزۈڭنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىك گۇناھىڭ ئۈچۈن ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ جازالىغىنىڭ.

ـ سەيپۇللا

ئاپتور: تۇرپان شەھەر چانقال يېزا ئاڭنۇرى كەنتىدە، دېھقان

▲ يول كۆرسەتكەن دوست ئەمەس، يول باشلىيالىغان دوست.

▲ يېتىلمىگەن ئەر ـ پىشمىغان يەر.

▲ بېلى بوش ئەر ـ زەيلەشكەن يەر.

▲ نىشانى يوقنىڭ ئۈچارى بار، قونارى يوق.

▲ قورقۇنچاقلىق ـ روھقا سېلىنغان كىشەن.

▲ ئاچكۆزلۈك ـ ھاياتلىق يولىغا قۇرۇلغان قاپقان.

ـ توقسۇن پازىل

ئاپتور: ئاراتۇرۇك ناھىيە ئاداق يېزىسىدا، دېھقان

قەلب قەپەسىدىن چاچراندىلار

▲ ئاتا ـ ئانىلار چېھرىگە مەزگىلسىز قورۇق چۈشۈشنىڭ سەۋەبى ئىككى خىل بولىدىكەن: بىرى، يارامليق ئەۋلادتىن بولسا، يەنە بىرى، يارىماس، كۆكەرمە، ياغاچ قۇلاق، قارا ئۆپكە ئەۋلادتىن بولىدىكەن.

▲ تەپەككۇر ـ مەنىۋى قۇللۇقتىن ھۇرلۇككە چىقىشنىڭ تۇنجى قەدىمى.

▲ دوراش ـ شەكىلدىن باشلىنىدۇ.

▲ سىياسىي سەزگۈرلۈكى يوق، خاس تەپەككۇرى يېتىلمىگەن خەلقتىن بىر بۆلۈك تراگېدىيىلىك، كومېدىيىلىك قەھرىمانلار چىقىدۇ-كى، رېئىسسور چىقمايدۇ.

▲ ئۆزىگە ئىشىنىش ـ غالىبلارنىڭ شوتىسى.

ئۆزىنى كەمسىتىش ـ ئاجىزلارنىڭ سىرتمىقى.

▲ مىللەت روھىيىتىدىكى بۇزۇلۇشلار ئەڭ ئاۋۋال سەنئەت قارا-شىنىڭ، سەنئەتنىڭ بۇزۇلۇشىدا كۆرۈلىدۇ.

ـ دىلشاد ھەبىبۇللا

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە پۇسار چارۋىچىلىق مەيدانى مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ بىرى، سېنى يېقىن كۆرگەنلىكى ئۈچۈن سەنلىسە، بىرى، سېنى مەنسىتمىگەنلىكى ئۈچۈن سەنلەيدۇ.

ـ گۈلجەمىلە ھەبىبۇللا (ئوقيا)

ئاپتور: خوتەن شەھەر 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ دوستۇمدىن كۆڭلۈڭ ئاغرىسا، قولۇڭغا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئال، ئۇ ساڭا تەسەللى سۆزلىرىنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

ـ رابىيە ئاۋۇت

ئاپتور: ئونسۇ ناھىيە ئامىتى قاتناش شىركىتىنىڭ خىزمەتچىسى

دۆلەتنىيازنىڭ ئەلەملىك تۇيغۇلىرى

▲ زۇلۇمغا ئۇچرىمايدىغان، ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆز نەپسىڭنىڭ زۇلمىدىن ئازاد بول.

▲ دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، ئادالەتلىك دەۋردە شۇكۇر-چانلىقنى، جاھالەتلىك دەۋردە ناشۇكۇرلۇكنى ئۆزۈڭگە خۇلق قىل.

▲ قەھرى ـ غەزىپى ئوچۇق دۇشمەندىن، ئېغىزدىدىن كۆلكە ـ چاقچاق تۆكۈلۈپ تۇرۇدىغان دۇشمەن نەچچە ھەسسە قەبىھ.

▲ «شارائىت يوق» دېگەن سۆز ـ ئاجىزلىقىمىزنىڭ جان يېرى. بۇ سۆزنى لۇغەت تەركىبىدىن چىقىرىۋەتمەي تۇرۇپ تەرەققي قىلمىشنى ئويلىمايلى.

▲ ئېتىقادتىكى چاللىق ـ غەپلەتتىكى باللىق.

▲ «چالا موللا دىن بۇزار» دېگەن ماقال ئۇيغۇر تارىخىنىڭ ھەقىقي تەسۋىرى.

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، شۇئار قانچە كۆپ بولسا، ئەمەلي ئىش شۇنچە ئاز بولىدۇ.

▲ ئادەمنىڭ خارلىقى ئىككى سەۋەبتىن: بىرى، ھەقىقەتنى سۆيمەي سەپسەتنى سۆيۈشتىن، يەنە بىرى، ئۆزىنى سۆيمەي باشقىلارنى سۆ-يۈشتىن. بۇنىڭدا بىرىنچى سەۋەب ئىككىنچى سەۋەبنىڭ ئاساسىدۇر.

▲ بارار يېرىنى بىلمىگەن ئادەم، تۇرار يېرىنى بىلمەيدۇ.

ـ دۆلەتنىياز مۇھەممەتروزى (نۇرتۇغ)

ئاپتور: لوپ ناھىيە دول يېزا 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ «ۋىجدان دېگەن نېمە؟» دەپ سورىغۇچىلارغا شۇنداق دەپ جاۋاب بەرگۈم كېلىدۇ: ئۇ، قەلبىڭدىكى ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىپ تۇرغۇچى كۆرۈنمەس پەردە.

ـ زۇلفىيە قۇربان

ئاپتور: قەشقەر شەھەر ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 1 ـ يىللىق 5 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئوغرىنىڭ ئاسانلا پاش بوپقېلىشى كالتە پەملىكىدىن بولسا، خىيانەتچىنىڭ ئاسان پاش بولماسلىقى، ھىيلە ـ مىكرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن يىلتىزىنىڭ چوڭقۇرلۇقىدا.

ـ مۇھەممەت مامۇت

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە ھايۋاناتلار كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېـ-لىش ـ نازارەت قىلىش پونكىتىنىڭ مالىيە خادىمى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ ھەرقانداق ئىنساندا غايە بولىدۇ. لېكىن غايىسىنى ئەملىگە ئا-شۇرالايدىغان ئادەملەر كۆپ ئەمەس. چۈنكى نۇرغۇن ئادەم ئۆز غا-يىسىنى ئېتىقاد دەرىجىسىگە كۆتۈرەلمەيدۇ.

▲ مۇناپىقلىقنىڭ ئاكسى پەسكەشلىك، ئىنسى قورقۇنچاقلىق، دادىسى ئىككىيۈزلىمچىلىك ۋە ئىرادىسىزلىك، ئانىسى خۇشامەتچىلىك، بوۋىسى شەخسىيەتچىلىكتۇر.

▲ ئەقىل ئۇرۇقى ئەڭ ئاۋۋال ئانىلار قەلبىدە بىخلانسا، دۇنيا ھەقىقىي تەرەققىي قىلالايدۇ.

ـ مەريەمگۈل ئابدۇرېھىم

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات كەسپى 2001 ـ يىللىق 11 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ تەنھالىق كىشىگە بىر بولسا مۇۋەپپەقىيەت تەرىپىدىن، بىر بولسا ھەسەت كۈچى تەرىپىدىن ئاتا قىلىنىدۇ.

▲ ھازىرقى دۇنيادا سالاپەتلىك بولغاندىن سالاھىيەتلىك بولغان ياخشى. چۈنكى سالاھىيەت جەمئىيەتتىكى نوپۇزنى بەلگىلەيدۇ.

▲ زىيادە تىنچلىق تەپەككۇرنىڭ گۆرىكارى.

▲ سەن ئالدىڭدىكى ھالاكەتنى يوقتىش ئۈچۈن يېنىڭدىكى ناـ زىنىندىن پەخەس بول.

▲ مەن تۇز يولدا كېتىۋېتىپ يىقىلىپ چۈشكەندە، تەقدىرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتتىم.

▲ ئوقۇرمەنى بولمىغان يازغۇچى، ئوقۇغۇچىسى يوق مەكتەپكە ئوخشايدۇ.

▲ ھەقىقىي تەنقىدچىلەرنى ئۈچرىتىشنىڭ بەسىي مۇشكۈللۈكى سۈپەتسىز ئەسەرلەرنى مەيدانغا چىقارغان بولسا، سۈپەتسىز ئەسەرلەر ئىجتىمائىي گاسلىق ۋە مەتبۇئات بوھرانىنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا.

▲ ھاياتىنى خورلۇق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ تەقدىرى ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان، روھىي جەھەتتىن تۆگەشكەن كىشى، بىرى، ئۇلۇغۋار ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چەـ قىرىدىغان كىشى.

▲ نادانلىق يولىنى تۇتقان كىشى ئۆزىگە ئۆزى بەرگەن ھەقىقىي باھادىن گۇمانلىنىپ، باشقىلار بەرگەن ساختا باھاغا ئالدىنىپ ياشايدۇ.

▲ ئەلەملىك ئېغىر خۇرسىنىش بىر بولسا نامراتلىقتىن، بىر بولسا دەپسەندە بولۇۋاتقان ھەقىقەتكە ئېچىنىشتىن.

▲ ئاچچىق كەچۈرمىش بىلەن مول نەزەرىيىۋى بىلىملەرگە قادىر بولغاندىلا، ئالەمشۇمۇل ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولىدۇ.

▲ زىيادە يېقىنچىلىق قىلغان كىشىدىن ھەزەر ئەيلە. چۈنكى شېـ رىن دوستلۇقنىڭ ئارقىسىغا كۆپىنچە ھالدا رەزىل دۇشمەنلىك يوشۇـ رۇنغان بولىدۇ.

▲ ئادەمنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ساقلىنىدىغان سۆز ئىككى خىل بو ـ لىدۇ: بىرى، ئۇلۇغلارنىڭ سۆزى، بىرى، دۇشمەننىڭ زەھەرلىك سۆـ زى. ئالدىنقىسى ھەسەل، كېيىنكىسى زەھەر بولۇپ تامىدۇ.

ـ ئالىمجان نەسرىددىن (جۇدۇنىي)

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى تىل ـ ئەدەبىيات كەسپى 2001 ـ يىللىق 7 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ باشقىلارغا سىرىنى ئېيتىش، ئۆز ھۆكۈمرانىنى سايلاپ چىقىش دېمەكتۇر.

ـ ئابدۇسوپۇر سەيدىمامۇت

ئاپتور: خوتەن ناھىيە تولۇق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئىجتىمائىي پەن 3 ـ يىللىق 4 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ مەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇغاندىن كېيىن چېچىلاڭغۇ تۇرمۇشۇمغا يىغىنچاق جاۋاب تاپتىم.

ـ مۇھەممەت تۇردى

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قانۇن ـ سىياسىي فاكۇلـ تېتى 2001 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ زامان مۇتتەھەملىكى ئارقىلىق ئاقىللىرىنى، ئادىللىقى ئارقىلىق ئۆكتەملىرىنى سنايدۇ.

ـ ئابدۇلېتىپ روزىنىياز

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە ئاقساراي يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇـ چىسى

▲ بۇرۇن ھەر خىل ناچار ئىللەتلەر ئاچلىقتىن كېلىپ چىققان بولسا، ھازىر توقلۇقتىن چىقىشقا باشلىدى.

ـ مۇھەممەت ھاشىم

ئاپتور: شايار ناھىيە «قىزىلبايراق» بازار تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ كۆز يېشى ـ ئادەمنىڭ ئىرادىسىنى سۇسلاشتۇرىدىغان زەھەر تامچىسى

ـ مۇختار چاۋار

ئاپتور: ئاقسۇ شەھەر ئايكۆل بازار سايىبېرىق مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇـ چىسى

▲ دۇنيادا پەقەت مەدەنىيەت ئىزنالىرى بىلەن ئەمگەك ئىزنالە ـ رىلا مەڭگۈ ئۆلمەيدىكەن.

ـ مۇھەممەت ئوسمان (تۇز)

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئە ـ گىلىك 3 ـ دىۋىزىيە «قىزىلبايراق» دېھقانچىلىق مەيدانى ئورگىنىدا

▲ يېقىندىن كۆيۈنۈش زېرىكىش،
يىراقتىن كۆيۈنۈش بىرىكىش.

▲ ھەرقانداق شەيئى، ھەرقانداق مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشە ـ نىش ئۈچۈن توغرا كۆز قاراش بولۇش كېرەك. مەسىلەن: بىر تۇپ دەرەخنىڭ بىر تەرىپىدىن قارىساق تۇز، يەنە بىر تەرىپىدىن قارىساق

ئەگرى، ئاستىدىن قارىساق ئېكىز، ئۈستىدىن قارىساق پاكار كۆرۈنە-
دۇ. گەپ، سېنىڭ قانداق قارىشىڭدا. مېنىڭچە، ھەممە تەرەپتىن قاراش
كېرەك.

ـ توختىھاجىم تىلىۋالدى (چاقماق)

ئاپتور: قەشقەر شەھەر قورغان يېزا قۇمۇشلۇق كەنتىدە، دېھقان

▲ ھەقىقەتنىڭ ئېگىلگىنى، ئويلىنىش ئىچىدە ۋاقىتلىق سۈكۈت قىلغىنى، تۆزلەنگىنى بولسا، جاھالەت ئۈستىدىن غالىب كەلگىنى...

▲ ھەقىقەتنىڭ يول باشلىغۇچىسى ـ ئەقىل، تارازىسى ـ ۋىجدان.

▲ كۆكۈل شۇنداق نەرسىكى، ياندا بىر ئۆمۈر بىللە يۈرگەنگە چۈشمەي، بىر كۆرگەنگە چۈشىدىغان...

ـ ئادىلشاھ ئابدۇرەھمان

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى 2002 ـ يىللىق 3 ـ سانلىق ئوقۇغۇچىسى

▲ دۇنيادا يىغاڭنى يىغلاپ، كۈلكەڭگە كۈلدىغان ئەڭ ئۇلۇغ بىر كىشى بار، ئۇ بولسىمۇ، ئانا.

▲ مېنىڭچە، بىر بولسا ئەڭ دانىشمەن، بىر بولسا ئەڭ نادان ئادەم ئاسان جىنايەت يولىغا كىرىپ قالىدۇ.

▲ جەمئىيەتكە يامرىغان ئەخلاقسىزلىقلارنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى ئەڭ چوڭ سەۋەب، دەل بىزنىڭ ئەخلاقنى تەرك ئېتىپ، ئۇنۇمنى قوغلاشقانلىقىمىزدىندۇر.

▲ ئاياللار كۆزىدە يىغلايدۇ، ئەرلەر يۈرىكىدە (يىغلايدۇ).

ـ گۈلجەمىلە ئابىد

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئاخبارات ـ ئۇچۇر ئىنستىتۇتى 2003 ـ يىللىق 2 ـ سانلىق ئوقۇغۇچىسى

▲ «ھايۋاننىڭ ئادەم بولمىقى ملۇڭ يىل يىراق، ئادەمنىڭ ھايۋان بولمىقى بىر رومكا ھاراق» دېگەن تەمسىل ئۆز رولىنى تاپقاندەك قىلىدۇ.

ـ ئەھمەتنىياز نۇرمۇھەممەت ئويغان تەكلىچن

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە ا ـ ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

▲ تارىختىن مەلۇمكى، پادىشاھنىڭ غەزەپلىنىشى قىلىچنىڭ سوغۇق يالتىرىشىغا ئوخشايدۇ.

▲ قىزنىڭ ھاياسىزلىقى ئانىنىڭ نومۇسسىزلىقىدىن، ئوغۇلنىڭ ۋاپاسىزلىقى دادىنىڭ جاپاسىزلىقىدىن كېلىدۇ.

ـ «ئويچانىي»

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى 2002 ـ يىللىق ا ـ سانلىق ئوقۇغۇچىسى

▲ قەلب ئەلچىسى ـ كۆز، پاكلىق ئەلچىسى ـ يۈز.

ـ ھاجىم ئۆمەر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى (02 ـ ا) سانلىق ئوقۇغۇچىسى

▲ رەقىب كۆزىدىكى مىخ، دوستۇم يولىدىكى كۆۋرۈك بولالىسام، ھاياتىمدا ئارمانسىز ياشىغان بولاتتىم.

▲ ئەھمىيەتلىك ئۆتكەن كۈننىڭ ئۆزى ھايات دېگەن شۇ!

▲ سەن ئالدىراش ۋە قىيىن تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بولساڭ، ئۇ دەل سېنىڭ ھەقىقىي چېنىقىۋاتقان مەزگىلىڭ.

ـ مۇختار مۇھەممەت

ئاپتور: ج ك پ باي ناھىيە قىزىل يېزا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خادىمى

▲ دوستۇڭنىڭ سەندىن كۆزىنى قاچۇرۇشى ھەم پات ـ پات كۆزىنى چىملىدىتىشى، سەندىن ئەڭ چوڭ بىر مەخپىيەتلىكنى مەخپىي تۇتقانلىقىدىندۇر.

ـ تۇرسۇن قۇربان

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە سۇ ئىدارىسى ئاقسارای يېزا سۇ باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ دۇنيا تارىخىدىن مەلۇمكى، قامچا بىر بولسا زۇلۇم قىلغۇچىلار تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنىپ، زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلارنىڭ بېشىغا تەگكەن؛ بىر بولسا زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلار تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنىپ، زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ قاپقىنى يارغان.

ـ ئابدۇرېھىم قاسىمىي (مىسكىن)

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر كانتايلاق يېزا چۇشۇرگە كەنتىدە، دېھقان

▲ دۇنيادا ئەڭ ئوڭاي ئىش باشقىلاردىن قۇسۇر تېپىش، ئەڭ تەس ئىش ئۆزىنى ئاقلاشتۇر.

ـ ئەسقەر ئىدرىس

ئاپتور: جۇڭگو خەلق قوراللىق ساقچى قىسىملىرى قىزىلسۇ چېگرا مۇداپىئە تارماق ئەترىتى تورغات ئېغىزى چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسىنىڭ ئوفىتسېرى

نادامەت تۈيغۇلىرى

▲ كۇچلۇكلەرنىڭ قورالى زورلۇق بولغىنىدەك، ئاجىزلارنىڭ قورالى باھانە ـ سەۋەب.

▲ ئادەم تەپەككۇر قىلىشتىن بىر ھەسسە، ئىشلەشتىن ئىككى ھەسسە خۇشھاللىققا ئېرىشىدۇ. چۈنكى ئالدىنقىسى ئادەمنى ئازاد قىلسا، كېيىنكىسى ئادەمنى بەختكە ئېرىشتۈرىدۇ.

▲ ئىلىم ئەھلىنىڭ غەپلىتى شۆھرەت سايىسى بىلەن ئەمەل تونىغا ھېرىسمەن بولغاندا، خەلقنىڭ غەپلىتى ھەممە ئىشنى قويۇپ ئۆز ئاغدەملىرىدىن بەس ـ بەستە ماختانغاندا باشلىنىدۇ.

▲ ئەقىل ئىككى جايدا بۇلغىنىدۇ: بىرى، كۆپ يېگەن جايدا، يەنە بىرى، كۆپ دېگەن جايدا.

▲ بىلىملىك كىشىنىڭ بىلىملىك كىشىدىن پەرقى ئىككى تۈرلۈك: داۋاملىق ئالغا ئىنتىلىش، ئىلىم ئىگىلىرىنى ھۆرمەتلەش؛ بىلىمسىزلىك بىلىمسىزدىن پەرقى پەقەت بىر تۈرلۈك، ئۇ بولسىمۇ جاھىللىق.

كونا گەپلەر

▲ قانۇن ـ سىياسەت ھېچقاچان ئەقىدە ـ ئېتىقادتىن ئۈستۈن تۇرالمىغان. چۈنكى ئەقىدە ـ ئېتىقاد بولماي تۇرۇپ قانۇنىي مۇقەددەسلىك ۋە سىياسىي ئاكتىپلىق مەيدانغا كەلمەيدۇ.

▲ ئادەم بىلەن رېئاللىقنىڭ ئارىسىنى يىراقلاشتۇرۇۋېتىدىغىنى خام خىيال، غايە بىلەن ئۇمىدنىڭ ئارىسىنى يىراقلاشتۇرۇۋېتىدىغىنى قۇرۇق سۆز، سەۋەب بىلەن نەتىجىنىڭ ئارىسىنى يىراقلاشتۇرۇۋېتىدىغىنى مەنمەنلىك.

▲ زامانداشلىرىمدىكى روھىي كېسەللىكنىڭ مەنبەسى ئۇچ تۈرلۈك: بىلىمنى بىلىدۇيۇ، ھېكمىتىنى بىلمەيدۇ؛ ئىشنى قىلىدۇيۇ، تەسىرىگە بېپەرۋا قارايدۇ؛ ئۆز مەسئۇلىيىتىنى بىلمەيدۇ.

▲ چىن تەنقىد يېرىم ماختاشتۇر.

▲ بىزدە مەسئۇلىيەت ئېڭىدىن بۇرۇن مۇھەببەت ئېڭى ئاسان باش كۆتۈرىدۇ.

ـ ئابدۇرېھىم قادىر

ئاپتور: لوپ ناھىيە ناۋا يېزا باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ ئائىلىدە بالىڭىزنى ئۆزىڭىز تەربىيىلىيەلمىگەنلىكىڭىز ئۈچۈن، مەكتەپتە باشقىلارنىڭ تەربىيىلەپ بېرىشىگە موھتاج بولۇۋاتىدۇ.

▲ «ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق»، «نېمە تېرىسالىق شۇنى ئالسەن»، «ئىتنىڭ يېنىدا يۈرسەڭ ئىتنىڭ خۇيىنى ئۆگىنىسەن»... قاتارلىق تەمسىللەرنى بەزى ئاتا ـ ئانىلار بىلگەن بولسىدى، بالىلىرىدىن ئاغرىنىپ يۈرمىگەن بولاتتى.

ـ مەمتىمىن سۇلايمان

ئاپتور: قۇمۇل شەھەر قارادۆۋە ـ لاپچۇق يېزىسىدا، دېھقان

▲ شارائىت خاراكتېرنى يارىتىدۇ.

ـ ئىمىننىياز ھەسەن

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە ئايباغ يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى

كەتمەندە چاقنىغان شولىلار

▲ دېھقان ئالقىنىدىكى قاداقلار بىر بولسا دېھقانلىق ئەجىر ھەققىنىڭ، بىر بولسا قاششاقلىقنىڭ بەلگىسى.

▲ كەتمەندىن ئۈيغۇرنىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

▲ تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىدە سوقۇلغان كەتمەن پەقەت دېھقانلىق قولىغا چىققىنىدىلا «كەتمەن» بولالايدۇ.

ـ ئابدۇېھىم ئابلىز

ئاپتور: يەكەن ناھىيە ئىشقۇل يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ ئەلۋەتتە مەلۇمكى، ئادەملەرنىڭ ئەڭ نەپرەتلىنىدىغىنى رەزىللىك بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئاشۇ رەزىللىك ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلمىدۇ.

▲ ئۇمىدنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغان ۋاقتىمىز، دەل بىزنىڭ تەپەككۇردىن توختىغان چېغىمىزدۇر.

▲ ئۆزۈڭنىڭ قىسمىتىنى ۋەتەن ۋە مىللەت نۇقتىسىدىن چۈشەنىشىڭ دانا سەن.

▲ بىز ئۇمىدسىزلەنگەن چېغىمىزدىلا ياش تۆكىمىز.

▲ نومۇسسىزلارنىڭ ھېكايىسىنى تارىخقا قالدۇرۇپ كەت.

▲ كۆز قاراش ۋە ئىدىيە ئۆزگەرسە تەقدىرمۇ ئۆزگىرىدۇ.

ـ زەپەر ئابدۇلھەي

ئاپتور: نىلقا ناھىيە سۇچىلىق ئىدارىسى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئىچىملىك سۇ بىلەن تەمىنلەش ـ باشقۇرۇش باش پونكىتىنىڭ خىزمەتچىسى

* * *

▲ دۇنيادىن ئۇمىدىڭنى ئۈزسەڭ، قىيامىتىڭ يېقىن.

▲ تارىخنىڭ باشقىلارغا ئاتا قىلغىنى ئىبرەت بولغان بولسا، بىزگە ئاتا قىلغىنى لاپخورلۇق ۋە غاپىللىقتىن بۆلەك نەرسە بولمىدى.

▲ ھۆرمەتلىك ياشاشنى ئىزدىسىڭىز، ئىككى قېتىم ئۆلۈشتىن ھەزەر ئەيلەڭ.

ئاپتور: ئەلقا ناھىيە سۇچىلىق ئىدارىسى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئىچىملىك سۇ بىلەن تەمىنلەش ـ باشقۇرۇش باش پونكىتىنىڭ خىزمەتچىسى

* * *

▲ ئەلۋەتتە مەلۇمكى، ئادەملەرنىڭ ئەڭ نەپرەتلىنىدىغىنى رەزىللىك بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئاشۇ رەزىللىك ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلمىدۇ.

▲ ئۇمىدنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغان ۋاقتىمىز، دەل بىزنىڭ تەپەككۇردىن توختىغان چېغىمىزدۇر.

▲ ئۆزۈڭنىڭ قىسمىتىنى ۋەتەن ۋە مىللەت نۇقتىسىدىن چۈشەنىشىڭ دانا سەن.

▲ بىز ئۇمىدسىزلەنگەن چېغىمىزدىلا ياش تۆكىمىز.

▲ نومۇسسىزلارنىڭ ھېكايىسىنى تارىخقا قالدۇرۇپ كەت.

▲ كۆز قاراش ۋە ئىدىيە ئۆزگەرسە تەقدىرمۇ ئۆزگىرىدۇ.

ـ زەپەر ئابدۇلھەي

ئاپتور: قۇمۇل شەھەر قارادۆۋە ـ لاپچۇق يېزىسىدا، دېھقان

▲ شارائىت خاراكتېرنى يارىتىدۇ.

ـ ئىمىننىياز ھەسەن

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە ئايباغ يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى

كەتمەندە چاقنىغان شولىلار

▲ دېھقان ئالقىنىدىكى قاداقلار بىر بولسا دېھقانلىق ئەجىر ھەققىنىڭ، بىر بولسا قاششاقلىقنىڭ بەلگىسى.

▲ كەتمەندىن ئۈيغۇرنىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

▲ تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىدە سوقۇلغان كەتمەن پەقەت دېھقانلىق قولىغا چىققىنىدىلا «كەتمەن» بولالايدۇ.

ـ ئابدۇېھىم ئابلىز

ئاپتور: يەكەن ناھىيە ئىشقۇل يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ پۇرسەت يەنە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغۇچىلارغا ئەمەس.

▲ تەپەككۇرنىڭ ئاچقۇچى جەمئىيەت ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزۈشتە، مېۋىسى بولسا ئۆزى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈشتە.

▲ ۋاز كېچىش ئىككى ئىش ئۈچۈن بولىدۇ: بىرى، قايتا ئىلگىرىلەش ئۈچۈن؛ يەنە بىرى، مەغلۇبىيەت ئۈچۈن؛ ئۈچىنچى تاللاش يولۇڭ يوق.

▲ دۇنيادىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق سۆز «ئۈمىد يوق» دېگەن سۆزدۇر.

ـ ت. خ. جەۋلانىي

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات (5 ـ 02) سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بىر ئايالنىڭ ئەڭ چوڭ بەختسىزلىكى ـ بىر ھەسسىلىيەتسىز ئەرنىڭ قولىغا چۈشكىنى.

ـ ئاتىكەم غوپۇر

ئاپتور: پىچان ناھىيە لۈكچۈن بازار 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ خىرىس ـ شەكلى ئۆزگەرگەن پۇرسەت.

ـ دۆلەتشاھ سالىھ

ئاپتور: شىنجاڭ پېدا ئىنىستىتۇتى مال دوختۇرلۇق فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ راست ئىشنى ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنغانسېرى يالغانغا ئوخشاپ قالىدۇ.

▲ كىتاب ـ ژۇرناللارنى كۆرۈپ شۇ خۇلاسىگە كەلدىمكى، نۇرغۇن يازغۇچىمىز «يۇرەك كېسىلى»نى داۋالىماي، بەلكى «ئەگەشمە كېسەللىك»لەرگە داۋا ئىزدەپ يۇرۇپتۇ.

▲ مەن يازغۇچىلارنىڭ «دانالارچە تەپەككۇر قىل، ئاددىي ئادەملەرچە پىكىر قىل» دېگەن ھېكمەت بويىچە ئەسەر يېزىشنى تومۇ ئۈمىد قىلىمەن.

ـ ئابدۇقەييۇم

ئاپتور: ئۇرۇمچى شەھەر چوڭكۆل (خۇڭيەنچى) ئېلېكتر 2 ـ ئىستانسىدا پراكتىكانت

ئاچچىق تەپەككۇرلار

▲ مۇھەببەتنى نۇرغۇن نەرسىگە ئوخشىتىش مۇمكىن، مەن ئۇنى سايەمگە ئوخشىتىمەن. قوغلىسام قاچىدۇ، قاچسام قوغلايدۇ.

▲ ئايالالار بالدۇر يالىڭاچلىنىۋالمىغىلار، ئۇ دۇنياغا يالىڭاچ كېتىمىز.

ئەرلەر بالدۇر چېكىۋالمىغىلار، ئىككى دۇنيالىق ھەسرەت چېكىمىز.

▲ ئىرىشكىچە مىلك قاقشاپ،
ئېرىشىپ بولۇپ تاشلاپ.
ئىنسان دېگەن شۇنداشقا
ئۆتەر كۆزنى ياشلاپ.

▲ قەپەس ئىچىدىكى يىرتقۇچقا قاراپ ئىچ ئاغرىتما، ناۋادا قەپەس بولمايلا قالسۇن، ئۇ چاغدا ساڭا ھېچكىم ئىچ ئاغرىتمايدۇ.

ـ ئابلېتىپ توختى

ئاپتور: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد باشقۇرۇش ئىنستىتۇتى 2000 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ ئەرلەرنىڭ سۆكۈتكە چۆمۈشى كەمتەرلىكتىن، ئايالالارنىڭ سۆكۈتكە چۆمۈشى مەغرۇرلۇقتىن.

▲ بىزدىكى ئەڭ چوڭ يېتەرسىزلىك شۇكى، ھاياتلارنىڭ ھۆرمىتىنى ئۆلگەندە قىلىش. شۇڭا بىزدە ھايات قەھرىمانلاردىن ئۆلگەن قەھرىمانلار كۆپ.

ـ ئابدۇسالام ھوشۇر (نۇر تېكىن)

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى بىئو ـ خىمىيە فاكۇلتېتى (5 ـ 02) سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ مەكتەپلەردىكى ئەڭ ئالىي ھوقۇق، مېنىڭچە، دەرس مۇنبىرى بولسا كېرەك.

ـ دولقۇن ئەبىشتەي

ئاپتور: قاراماي شەھەر 14 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ بىر تىلەمچىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن يېزىپ بېرىلگەن «مۇراجىئەتنامە»نى تەتۈر تۇتۇپ ئىلتىجا قىلىۋاتقانلىقىغا قاراپ، نامراتلىقنىڭ ئاساسلىق سەۋەبلىرىدىن بىرى «ساۋاتسىزلىق» ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

▲ ئادەم قانچە ھالال ئىشلىگەنسېرى شۇنچە تېجەشلىك بوپكېتىدۇ.

▲ ئىللىق ئائىلىسى، مېھرىبان ئايالى، كۆيۈمچان ئېرى، سۆيۈملۈك پەرزەنتى بولۇپ قەرزى بولمىسا، سەن ئۇنى پادىشاھ دەپ بىل.

▲ بەتخەج بولسىڭىز پىخسىق كىشىلەر بىلەن، پىخسىق بولسىڭىز مەرد كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ كۆرۈڭ، پۇل خەجلەشنى ئۆگىنىسىز.

▲ ئادەم «سولاقخانا»دىن ياكى ئېپغىر «كېسەل»دىن قۇتۇلغاندا، ھاياتنىڭ ھەقىقىي قىممىتى ۋە مەنىسىنى ئاندىن چۈشىنىدۇ.

▲ ئىناۋەت ـ تاپماق تولىمۇ قىيىن، يوقاتماق ئىنتايىن ئاسان بولغان بىباھا بايلىق.

ـ مەتتۇرسۇن ئىمىن

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە سۇ ئىدارىسى ئاقسارايى يېزا سۇ باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ سەن ياخشى كۆرۈپ تۇرۇپ سۆيمىگەن ئادەم، سەن مەڭگۈ ئۇنتيالمايدىغان ئادەم.

ـ جۇرئەت نىزام

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىـ گىلىك 5 ـ دىۋىزىيە مىللىي ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ تارىخنىڭ بىر تەرىپى ئىنسانىيەتكە بەخت ئەكەلسە، يەنە بىر تەرىپى بالايىئاپەت ئەكېلىدۇ.

▲ چىدىماسلىقنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولساڭ، خاراكتېرنىڭ تەقدىرنى بەلگىلەۋاتقانلىقىغا قارا.

ـ غوپۇرجان ياقۇپ (سەگەك)

ئاپتور: يېكىشەھەر ناھىيە يېكىئېرىق يېزا قۇملۇق مەكتەپ ئو-قۇتقۇچىسى

▲ گۈلنىڭ تىكىنى بولغانغا ئوخشاش، دوستۇڭنىڭمۇ سىرى بو-لىدۇ.

ـ سۇرەييە نۇرمۇھەممەت

ئاپتور: جىڭ ناھىيە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 3 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ۇقۇغۇچىسى

▲ باشقا ئەللەردە پايدىلىنىش، تەرەققي قىلىش سەۋىيىسى ۇسكەن بولسا، بىزدە كېيىش ـ يېيىش سەۋىيىسى ئۆسۈۋاتىدۇ.

ـ يالقۇن قۇربان

ئاپتور: گۇما ناھىيە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچى-سى

▲ باشقىلارنىڭ ئوي ـ پىكرىنى يادلىۋېلىپلا... بىلىم ئالدىم، دەپ يۈرۈپتىكەنمەن... ئەپسۇس، تەپەككۇر جەريانىنى بىرلىكتە باشتىن كەچۈرمىگەن پىكىر... پەقەت خاتىرە... پەقەت نەزەرىيە قاچىلاپ قويغان پروگراممىغا ئوخشايدىكەن ئەمەسمۇ؟!

ـ پەرھاد ئەشمە

ئاپتور: بۈگۈر ناھىيە تارلاق يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچى-سى

▲ سەن بالاڭنى چۈشەنمەكچى بولساڭ، ئۇنىڭ قىزىقىش ۋە زې-رىكىش تەرەپلىرىگە قارا.

▲ دورا ئېلانلىرىدىكى دورىلارنىڭ شىپالىق رولى راست بولسا، دوختۇرلارنىڭ رولى قالمىغان، ئۇنۇمى راست بولسا، دۇنيادا كېسەللەر قالمىغان بولاتتى.

ـ توختى ناسىر

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كەسپىي ـ تېخنىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتە-پىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ رېئاللىقنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىغا يولۇققاندا ئۆزىنى تاشلۇۋې-تىش ـ ھاياتلىقتىكى ئەڭ زور مەغلۇبىيەت، ئۆزىنى چەتكە ئېلىش ـ مەۋجۇدلۇقنى يوشۇرۇش.

ـ مەقسۇت قادىر

ئاپتور: ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر تېباۋەتچىلىك تەتقىقات مەركىزىدە

▲ سېنىڭ دوستلۇرۇڭ بولىدۇ، ئەمما پەخىرلىنىشكە تېگىشلىك دوستلۇرۇڭنىڭ بولۇشى، دۇشمىنىڭنى پەرق ئېتەلىگەنلىكىڭنىڭ ھاسىـ لاتىدۇر.

ـ مۇھەممەت نۇر

ئاپتور: باي ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 ـ يىللىق 5 ـ سى-نىپ ئوقۇغۇچىسى

روھ چېقىنلىرى

▲ بەخت ۋە گۈزەللىك ئۇنى ھېس قىلغۇچىلارغا مەنسۇپ.

▲ ھەقىقەت ـ پەردازسىز ساھىبجامال.

▲ بىر ئايالنىڭ غۇرۇرى بىر ئەرنى بويسۇندۇرالايدۇ، ئەمما بىر ئەرنىڭ غۇرۇرى نۇرغۇن قىز ـ ئايالغا ھايا پەردىسىنى يېپالايدۇ.

▲ ئادەملەر قوغلىغاندىن قېچىپ، قاچقانىنى قوغلاپ مۆكىمۆكىلەڭ ئوينىغاچقا، ھېچكىم ۋىسالغا يېتەلمەي، مۇھەببەت داستانلىرىنى پۈتۈ-شۈپ كەلمەكتە.

▲ ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ تەسەۋۋۇرى ۋە تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ نۇرغۇن نەرسىگە ئېنىقلىما بەردى ۋە تېبىئورمىلارنى بېكىتىپ چىقتى. ئەمما كۆڭۈلنىڭ تۇتۇرۇقسىزلىقىدىن مۇھەببەتكە ھەر خىل چاكىنا تەبىرلەرنى بېرىشكە مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ.

ـ قەمبەرنىسا ئەبەيدۇللا

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئاخبارات ـ ئۇچۇر ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ قانات ـ قۇشلارنىڭ چەكلىمسىز پاسپورتىدۇر.

ـ دىلمۇراد ياسىن

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن ـ ئىقتىساد ئىنستىتۇتى قانۇن 2003 ـ يىللىق 7 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ روھىي بىرلىك 2000 يىللىق خار ـ زارلىقنى بېشىدىن كەچۈر-گەن يەھۇدىيلارنى بۈگۈنكى دۇنيادىكى گىگانت مىللەتلىك ئورنىغا كۆتۈرگەن بولسا، تېخىچە ئوتتۇرا ئەسىر قەبىلىۋازلىقىدىن قول ئۈ-زەلمىگەن چېچىلاڭغۇلۇق، ئەرەبلەرنىڭ تارىختىكى سەلتەنىتىنى سەھـ رايى كەبىرىنىڭ قۇم دولقۇنلىرىغا غەرق قىلىۋەتتى.

ـ نۇرمۇھەممەت مەمتىمىن

ئاپتور: يەكەن ناھىيە چارەك بازار كورۇات كەنتىدە، دېھقان

▲ ئۆزۈڭ چۈشەنمىگەن نەرسىگە مەڭگۈ ئىگە بولالمايسەن.

▲ ئادەم ئون يېشىدا يېمەكلىككە، 20 يېشىدا مۇھەببەتكە، 30 يېشىدا خۇشھاللىققا، 40 يېشىدا شۆھرەتپەرەسلىككە، 50 يېشىدا نەپـ سانىيەتچىلىككە ئەسىر بولىدىكەن. قاچانمۇ ئەقىل ـ پاراسەتكە ئەسىر

بولار؟

ـ تۇرسۇنھاجىم ئەمەت

ئاپتور: قەشقەر شەھىرى غەربىي ـ ئوتتۇرا ئاسىيا بازىرىدا تىجارەتچى

▲ سېنى ئالغا ئىلگىرىلىتىدىغىنىمۇ، يەر بىلەن يەكسان قىلىدىغىنىمۇ دۇشمىنىڭدۇر.

▲ بۇرۇنقىلار ئاچ قورساقلىقتا غەلىبىگە ئېرىشكەن بولسا، ھازىرقىلار توقلۇقىدا مەغلۇبىيەت كۆتۈۋاتىدۇ.

▲ سۆز ئېغىزدىن چىقىدۇ، ھەقىقەت كۆزدىن.

ـ پەرھادجان ئادىل

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قانۇن ـ سىياسىي فاكۇلتېتى 2002 ـ يىللىق 7 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بالىلارنى تەربىيىلىمەسلىك ـ ئىجتىمائىي قاتىللىقتۇر.

ـ غەيرەت بەردىبەك

ئاپتور: قىرغىز، ئاقتۇ ناھىيە قىزىلتاغ يېزا تەركىچىك كەنتىدە، چارۋىچى

▲ ئاچچىقلىنىش ـ مەڭگۈ يەپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان پۇشايمان دورىسى.

▲ ياشلىق ـ بىر پارچە نېگاتىۋى يوق سۈرەت، ئۇنى پەقەت قەلبىمىزدە ساقلىغىلا بولىدۇ، ئەمما قايتا يۈيدۇرۇشقا بولمايدۇ.

▲ 10 % جاھىللىق + 10 % سېغىنىش + 10 % كۆندەشلىك + 10 % شېرىن ھېسسىيات + 10 % كۆڭلى ئاغرىش + 10 % گۇمانخورلۇق + 10 % بەخت + 10 % ھەسەتخورلۇق + 10 % يۇزى قىزىرىش + 10 % ئەركىلەش = 100 % مۇھەببەت.

▲ ساغلاملىق ـ تەڭرى بىزگە ئاتا قىلغان ئەڭ زور بەخت.

▲ دەرەخ شېخىدا ياشىرىپ تۇرغان يوپۇرماقنىڭ يەرگە چۈشۈشى بىلەن باشقىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا دەسسىلىشى ياكى سارغىيىپ قۇرۇپ كېتىشىدىن «كىملەرنىڭ ئەزىزلىرى كىملەرگە خار بولمىغان» سۆزدىنمۇ چوڭقۇرلاپ چۈشەندىم.

▲ ھاياتلىق بىر تەڭگىگە ئوخشايدۇ، بەخت بىلەن ئازاب ئۇنىڭ ئوڭ ـ سول ئىككى تەرىپىدۇر.

ـ ئاينۇر

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۆبۈق يېزا 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 ـ يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئىرادەڭ بىلەن ئىقتىدارىڭ، ئىرادەڭ بىلەن مەجبۇرىيەتلىرىڭ، ئىرادەڭ بىلەن تۇرمۇش مۇمكىنچىلىكىڭ، ئىرادەڭ بىلەن رېئاللىقىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش سەن ئۈچۈن مەڭگۈ ساقلانغىلى بولمايدىغان ھادىسە بوپقالىدۇ.

ـ ئاينۇر ئابدۇرەشىد

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 4 ـ دىۋىزىيە 62 ـ پولك مەركىزىي بالىلار باغچىسىنىڭ مۇئەللىمىسى

▲ فېئوداللىق جەمئىيەتتە، تارىخچىلار مۇنداق ئىككى ئېقىمغا خىزمەت قىلغانمىكىن دەيمەن: بىرىنچىسى، ھۆكۈمرانلارنىڭ شېرىن چۈشىنى يازىدىغان تارىخچىلار؛ ئىككىنچىسى، خەلق ئۈچۈن ھەقىقەت يازىدىغان تارىخچىلار.

▲ قانۇننىڭ قايسى دەرىجىدە ياخشى يۈرگۈزۈلۈشى، خەلق ئاممىسىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

ـ ئابابەكرى تۇرسۇن

ئاپتور: چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 ـ يىللىق 5 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ يېرىم يالىڭاچ كىيىنۈالغان قىز ـ ئاياللارغا قاراپ زوقلانماستىن نەپرەتلەنگەن بولساق، ئۇلار ئاشۇ كىيىملەرنى ئەسلا كىيمەس ئىدى.

▲ بەزىلەرنىڭ يېرىم يالىڭاچ سەھنىگە چىقىشى، ئۆز نومۇرىنىڭ ناچارلىقىدىن تاماشىبىنلارنى بەدىنى ئارقىلىق جەلپ قىلىشنى ئويلىغانلىقىدا.

ـ ئوبۇلقاسىم مەتيۇسۇپ

ئاپتور: قەشقەر مالىيە ـ سودا مەكتەپ ئالىي تېخنىكوم 2001 ـ يىلىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ياشلىق جۇشقۇنلۇقىدا كۆلگەن ۋاقتىڭدا سەن بەختكە مەڭگۈ نېسىپتەك ئويلايسەن. تۇرمۇش قاينىمىغا ھەققىي بىر چۆككەن ۋاقتىڭدا بولسا، ياشلىق جۇشقۇنلۇقىدىكى ئاشۇ خۇشھاللىقىڭنى بىر ئۆمۈر ئىزدەيسەن. بىزارلىققا تەكرار يولۇققان ۋاقتىڭدا، ياشاشنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەنگەندەك بولسەن.

ـ ئىيسا ئىمىننىياز

ئاپتور: شىنجاڭ سانائەت ئالىي تېخنىكومى شەھەر قۇرۇلۇش ـ مۇھەندىسلىك فاكۇلتېتى (15 ـ 01) سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ دۇنيادا غالىب ياشايمىز دەيدىكەنمىز، تۇرمۇش لۇغىتىمىزدىن «قىلىۋالمەن» بىلەن «ئەتە»نى چىقىرىپ تاشلىشىمىز كېرەك.

ـ تۇراپ ھېلىم

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە جامالتېرەك يېزا قاشبويى كەنتى قاسساپ مەھەللىسىدە، دېھقان

▲ ۋاقتنى قۇل قىلالايدىغان ئادەم، ئىنسان روھىيىتىنىڭ خوجايىنى بولالايدۇ.

▲ ئۇنۇم ـ ۋاقىتنىڭ قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدىغان خالىس جاكارچى.

▲ باشقىلار ساڭا ئىشەنمىسە، بۇنى ئۇلاردىن ئەمەس، ئۆزۈڭدىن كۆر. چۈنكى سەن ئىشەنچكە ئېرىشكۈدەك ئىش قىلالمىدىڭ.

ـ مۇھەممەتئىمىن ئابلىمىت.

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى ئە-دەبىيات كەسپى 2002 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ يېمەكلىكلەرنىڭ ساختىلاشقانلىقى ـ كېسەللىك ۋە يوشۇرۇن قاتىللىقنىڭ باشلانغانلىقىدۇر.

▲ قانۇندىن ھالقىغان ھوقۇق ـ بالايىئاپەتنىڭ ئانىسىدۇر.

▲ دۇنيا تارىخىدىن مەلۇمكى، ۋەھشىيلىشىش ـ بىر بولسا كۈچ-لۈكلۈكنىڭ، يەنە بىر بولسا، چارىسىزلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ـ ئابدۇرېقىپ تۆمۈر جۇبەيرى

ئاپتور: سابىق قۇمۇل ماۋارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ پېنسىيونېرى، تو-نۇلغان ماۋارىپچى

▲ ئەركىنلىكنى مەڭگۈ پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، ئەمما ئۇنى پۇلغا سېتىۋەتكىلى بولىدۇ.

ـ ئەنۋەر موللىروزى

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇرمانچىلىق مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

ساددا تەپەككۇرۇم

▲ ئەقىل كونتروللۇقىدىكى ياشلىق گۈل ياشلىق، ھېسسىيات كونتروللۇقىدىكى ياشلىق گول ياشلىق.

▲ ئۈيقۇ ئۆلۈمنىڭ بىشارىتى بولغىنىدەك، بىلىمسىزلىك قۇللۇق-نىڭ بىشارىتى.

▲ ھەرىكەتتىن بەرىكەت كېلەر، غەپلەتتىن ئاپەت.

ـ ئابلىكىم داۋۇد

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئالىي تېخنىكومى دورىگەر-لىك سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ دەرس ۋاقتىدا ئويىنۇالغىنىڭ ـ كەلگۈسۈڭ ئۈچۈن يىغلىۋال-غىنىڭدۇر.

▲ بويۇڭغا قاراپ ئەقلىڭنى ئۆلچىمە، ھۆسنىڭگە قاراپ قىممە-تىڭنى.

▲ ھاياتنىڭ شۇنداق بىر كۈنلىرى كېلىدۇكى، قاھ ـ قاقىلاپ كۈلگىنىڭدىن پۈتكۈل مەۋجۇدات ساڭا ھەۋەس بىلەن باقىدۇ. يەنە شۇنداق بىر كۈنلىرىمۇ كېلىدۇكى، قايغۇڭغا زەررىچە مەۋجۇداتمۇ قۇلاق سالمايدۇ. مانا بۇ ھاياتنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە ماھىيىتى.

ـ ئايگۈل ئابدۇرەھمان

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئالىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى كاتىباتلىق كەسپى 2002 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئاينىڭ ئونبەشى ئايدىڭ، ئونبەشى قارا ئاغۇ. نادانلار يورۇقتا ساڭا قارىمايدۇ، قارا ئاغۇدا قارايدۇ، ئەمما سېنى ئېنىق كۆرەلمەيدۇ. ئاقىللار سېنى يورۇقتا كۆزىتىدۇ، قارا ئاغۇدا سىنايدۇ.

ـ ھۈسەيىن سالىھ

ئاپتور: قۇمۇل شەھەر خەلق ھۆكۈمىتى تىل ـ يېزىق ئىشخانى-سىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى

▲ ئادەتتە كىشىلەر پايپاقنى پۇتىغا، رەزىل كىشىلەر بېشىغا كىيە-دۇ.

ـ سابىت سادىق

ئاپتور: قۇمۇل شەھىرى تاشبالىق يېزا سۆجە كارىز كەنتىدە، دېھقان

▲ باشقىلارنى چۈشىنىۋالغىنىڭ، ئۆلارغا تاقابىل تۇرۇشنىڭ يو-لىنى بىلىۋالغىنىڭ.

▲ ئىجادىي خىيال سېنى تەپەككۇر دېڭىزىغا باشلاپ كىرسە، قۇ-رۇق خىيال ھالاكەت دېڭىزىغا باشلاپ كىرىدۇ.

▲ سەن بىراۋغا ئۆزۈڭنى تونۇتماقچى بولساڭ، چوقۇم ئۇنىڭدىن ئۇستۇن تۇرىدىغان بىر ئالاھىدىلىكىڭ بولۇشى كېرەك.

ـ روزاخۇن جەرمەن

ئاپتور: تاجىك، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قانۇن ـ سىياسىي فاكۇلتېتى 2002 ـ يىللىق 7 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بىزگە يورۇقلۇق ئاتا قىلالايدىغان پەقەت ئىككى نەرسە بار: بىرى، قۇياش، يەنە بىرى، مېھىر ـ مۇھەببەت.

▲ مۇھەببەتسىز تۇرمۇش ـ سائەت ئىستېرىلكىسىنىڭ 12 بىرلىكىنى قايتا ـ قايتا ئايلانغىنىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ـ ماھىرە ئەھمەت

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى شىمالىي مەكتەپ رايونى تەبىئىي پەن 2004 ـ يىللىق 18 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

كارۋان ھېسلىرى

▲ ئۆزۈڭگە ھەقىقىي يوسۇندا يۈز كېلىپ ياشىساڭ، كىشىلەر ئاستا ـ ئاستا قايىل بولۇشقا باشلايدۇ.

▲ دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، ھوقۇقدارلار رەزىللەشكەن، مائارىپ ئەۋلادلارنى بىخۇدلاشتۇرۇشقا قاراپ يۈزلەنگەن.

▲ ئۆز بۇرچۇڭ ئېسىڭدىن كۆتۈرۈلگەن ھامان، تىزگىنسىز ئاتقا ئوخشاپ قالىسەن.

▲ دۇنيا تارىخى ۋە ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىبرەت شۇكى، جاھالەت قاپلىغانسېرى قۇرۇق گەپ، پىتنە ـ پاسات كۆپەيگەن، ھەتتا دەرسلىك سۈپىتىدە ئۆتۈلگەن.

▲ ياخشى بولماقچى بولساڭ، ئەسكىلەر سەن ئۈچۈن ستاق.

▲ سۈنىڭ رەڭگى بولسا ئىدى، ھەممە نەرسىنىڭ رەڭگىگە كىرىپ قالماس ئىدى.

ـ قۇربانجان ئابدۇقادىر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ھاياتلىق ۋە مۇھىت ئىلمى فاكۇلتېتى جۇغراپىيە كەسپى 2001 ـ يىللىق 9 ـ سانىدىن ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲چىن دىلىدىن ئاشۇ سەبىلەرنى سۆي، بىلمىسە ئۆگەت. لېكىن بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن سەبىي دىلىغا ئازار بەرمە. چۈنكى سېنىڭ بىر-دەملىك غەزىپىڭ ئۇلار قەلبىدىكى قىزىقىش ـ ھەۋەس ۋە پاك تۇيۇ-غۇلارنى مەڭگۈلۈك دەپنە قىلىۋېتىشى مۇمكىن.

▲ ئۆزۈڭ ئۈچۈن كېرەكلىك بىلىملەرنى ئاۋۋال تاللاپ ئۆگەن. چۈنكى چەكلىك ئۆمرۈڭ چەكسىز بىلىمنى ئۆگىنىپ بولۇشقا يار بە-مەيدۇ.

▲ئەگەر تەربىيىلىگۈچى ئۆز غەزىپىنى بېسىۋالالمسا، قارا بورانغا ئوخشاپ قالىدۇ. قارا بوراننىڭ گۈل ـ غۇنچىلار ئۈچۈن قانچىلىك پايدىسى بولماقچى؟

ـ بۇۋىنىساگۈل ياسىن

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە لوق يېزا سىيەك باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمەسى

▲ «تەقدىر» دېگەن سۆز سەپسەتە، «ئىنسان» دېگەن سۆز ھەقىقەت.

ـ نۇرجامال ئابدۇللا

ئاپتور: ئونسۇ ناھىيە گۈلئاۋات يېزا يېڭىسېرىق كەنتىدە، دېھقان

▲نەپسىنى يېغالمىغان ئادەم، ئۆز ئۆلۈمنى ئۆزى تىلەيدۇ.

▲ ھاۋايۇ ھەۋەسكە بېرىلمەي بەدىنى ۋە روھىنى پاك تۇتقا-لار ـ ئۇزۇن ئۆمۈرگە كۆۋرۈك سېلىۋاتقانلار.

ـ رەھمانجان رەھمىتۇللا

ئاپتور: جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى مەلۇم قىسمىنىڭ جەڭ-چىسى

▲دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، بىلىملىكلەر خارلىنىپ، بىلىم-سىزلەر ئەتىۋارلانغان جەمئىيەت پانىي ئالەمدىكى دوزاخ بولغان.

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، ھەقىقەت ئۈچۈن سۆزلىگەن تىل تې-خىمۇ ئۇزىرىشىمۇ ياكى تۆۋىدىن كېسىلىشىمۇ مۇمكىن.

ـ پەيزۇللا ئابدۇۋاھىد

ئاپتور: بېكسار ناھىيە توپلۇق يېزا توپلۇق باشلانغۇچ مەكتىپە-نىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ زىيادە ماختاپ سېتىلغان ماللار ـ ساختىلىقتىن بېرىلگەن ئال-دىن بىشارەت.

ـ ئابدۇھېلىم ئابدۇللا

ئاپتور: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومى تىل ـ ئەدەبىيات فا-كۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ مەنسەپنىڭ قامىلە ئورنىدا ئىشلەتكىنىڭ ـ نەسلىنىڭ ئونتۇ-غانلىقىڭ.

ـ ئابدۇرېھىم رەھمان

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قورۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئە-گىلىك 3 ـ دىۋىزىيە 49 ـ پولك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ راھەتلىنىپ يېتىشنى ئويلىماي، قېرىلار بىلەن ئايىغى چىقىش ئالدىدا تۇرغان بالىلارنىڭ مېڭىشقا بولغان تەشنالىقىغا قارا.

ـ قەلەمشاھ

ئاپتور: گۈما ناھىيە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشچىسى

▲ ئۆتمۈشكە كۆز يۇمغان كىشى كەلگۈسىنىمۇ كۆرەلمەيدۇ، چۈنكى كەلگۈسى ئۆتمۈشتە نامايان.

▲ رىقابەت ـ ئاقىللارغا ئامانلىق، نادانلارغا گۇمرانلىق ئەكىلە-دۇ.

▲ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى بىلەن تەبىئەتنىڭ تەرەققىياتى تەتۇر تاناسىپ بولۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى سىرلىق قارشىلىشىش كۈنسې-رى كۈچىيىپ بارىدۇ.

ـ روزىتوختى ئۆمەر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى ئەدەبىيات كەسپى (1 ـ 02) سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بەزى ئاتا ـ ئانىلىرىمىز پەرزەنتلىرىنى گۆدەكلىكىدە تەربىيە-لەشكە ئۇستا بولمىغىنى بىلەن، چوڭ بولغاندا قارىغاشقا ئۇستا.

▲ مەن ئىلگىرى چەت ئەللىكلەرنىڭ تەپەككۇرىگە ھەۋەس قە-لاتتىم، ئەمەلىيەتتە بىزدىمۇ قېزىشنى تەلەپ قىلىۋاتقان گۆھەردەك قالتىس تەپەككۇرلار بار ئىكەن ئەمەسمۇ!؟

ـ تۇردى نەزەر

ئاپتور: قورغاس ناھىيىسىدە

▲قىزلار كۆيۈنۈشكە، ئوغۇللار چۈشىنىشكە موھتاج.

▲شەخسىي مەنپەئەتىنىڭ كۈچىيىشى، ھەقىقەتنى تۇنجۇقتۇرۇشنىڭ دەسلەپكى قاتىلى.

▲ جېدەل ـ ماجىرا، تاپا ـ تەنە كۆپ يۇز بېرىدىغان ئائىلە، قە-يامەت ئەڭ بۇرۇن باشلانغان ئائىلىدۇر.

▲ قېرىغاندا تارتىۋاتقان جەبرى ـ جاپا، ئازابلىرىڭنىڭ تۆپ سەۋەبىنى ئۆتمۈشتىكى قىلمىشىڭ ۋە ياشلىقتىكى شاشلىقىڭدىن سۈ-رۈشتە قىل.

ـ مۇساجان كامىل

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر ئازاق يېزا يېڭىباغ باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ ئۆزىنى بىر قېتىم ماختاش، ئۆزىگە بىر ئازلا خۇشھاللىق ئاتا قىلغاندەك تۇيۇلسىمۇ، ئۇ ئەمەلىيەتتە ئۆزى ھېس قىلمىغان بىر كەم-چىلىكنى باشقىلارغا ئاشكارىلىغانغا باراۋەر.

▲ قىز ـ ئوغۇللار توغرىسىدا ئېيتىلغان مۇنۇ سۆزلەرنى داۋاملىق ئاڭلايمىز: بىرى، قىز بالا تۇرۇپ قىلغان ئىشىنى قارا، يەنە بىرى بولسا، ئوغۇل بالا تۇرۇپ قىلغان ئىشىنى قارا، دېگەن سۆز. ھېنىڭچە بولغاندا، بۇ سۆز قىزلارغا نىسبەتەن ھايا، ئوغۇللارغا ۋىجدان توغرىسىدا ئېيتىلسا كېرەك. باشقا نۇقتىدىن ئېيتىلسا، قىزلارغا زەربە، ئوغۇللارغا توساق بوپقېلىشى مۇمكىن.

ـ ئاسمىگۈل ياسىن

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر ئازاق يېزا يېڭىباغ باشلانغۇچ مەكتەپتە پۈتۈراكتسىيانت ئوقۇتقۇچى

▲ بىر ـ بىرىمىزدىن قىزغىنىپ تاپىدىكەنمىز پۇل، جايىدا ئىشلەتمىگەچ تاپالمايمىز يول.

ـ يۇنۇس قادىر

ئاپتور: پىچان ناھىيە لۇكچۇن بازىرى تۇڭمەنبويى ئاھالىلەر كومىتېتىدا، دېھقان

▲ سېنى دۇنياغا تەۋەللۇت قىلىدىغانمۇ ئايال، سېنى ۋەيران قىلالايدىغانمۇ يەنىلا شۇ ئايال.

ـ رەيھانگۈل ھەبىبۇللا

ئاپتور: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمىرىستېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ ھەر بىر سان مۇقاۋىسىنى ئاز ئۇچرايدىغان قىممەتلىك تارىخىي ئالبوم دېسەك ئەرزىيدۇ. چۈنكى ئۇنىڭغا مىللىتىمىزنىڭ پەخرىلىك كىشىلىرىنىڭ سۈرەتلىرى بېسىلغان.

ـ ئابلىز ھېمىت

ئاپتور: پىچان ناھىيە لۇكچۇن بازىرىدا، دېھقان

▲ كەلگۈسىدىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغۋار قۇشنىڭ قاناتلىرىغا «ماڭارىپ بىلەن ئىزدىنىش» دېگەن پلاكات ئېسىلغان

ـ لۇتپۇللا ئەركىن

ئاپتور: غۇلجا ناھىيە ئۇچئون خۇيزۇ يېزا مىللىي 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئۆزىنىڭكىنىلا راست دەيدىغان ئادەم ئۆزىنىلا قايىل قىلىدۇ، خالاس.

ـ سىددىق ئۆمەر

ئاپتور: لوپنۇر ناھىيە قارىچۇغا يېزا ئاۋات كەنتىدە، دېھقان

▲ باشقىلارنى يېڭىشتىن ئاۋال ئۆزۈڭنى يەڭ.

▲ ئادەمنى ئەقىللىق، دۆت دەپ ئايرىماي، تىرىشچان، ھۆرۈن دەپ ئايرىش كېرەك.

▲ دۇنيادىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئىنسان ئاتا ـ ئانا، ئۇنىڭدىن قالسىلا دېھقان.

ـ مېھرىنسا ئەنۋەر

ئاپتور: جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇشى شەھىرى چىڭشەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى شىنجاڭ سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ چېكىدىن ئاشقان تەلەپ ۋە تەنقىد پەرزەنتلەرنى ئۆزى قىلىپ باقمىغان ئىشنى قىلىشقا ۋە ئۆزى مېڭىپ باقمىغان، مېڭىشنى خالىمىغان يولغا مېڭىشقا مەجبۇرلاپ قويىدۇ.

▲ كۆلگىن ـ ھېسابلىق كۆلگىن، يىغلا، دەردىڭ چىققۇچە يىغلا.

▲ كۆز خاتا تاللىسىمۇ، كۆڭۈل خاتا تاللىمىسۇن.

ـ نۇرئامىنە ئالىم

ئاپتور: قەشقەر ۋىلايىتى ناخشا ـ ئۇسۇل، تىياتىر ئۆمىكى ئالىملىكلەر قورۇسىدا

▲ باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئەتىۋارلاپ ئېسىل خاتىرىلەرگە كۆچۈرىمەن، ئۆزۈمنىڭكىنى بولسا قالايمىقان تاشلاپ، يوقىتىپ قويىمەن. بەلكىم بۇ مەندىكى، شۇنداقلا بىزدىكى ئەڭ ئېغىر خاتالىق بولسا كېرەك...

ـ ئارزۇگۈل سادىر

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيىسىدە

«ئوت يۈرەك»نىڭ تۇنجى تەپەككۇرى

▲ ئىنسان ھاياتى بىر پارچە كىتابقا ئوخشايدۇ. ئىنسان ئۆز خالىغان قەلەمگە تونۇپ يەتكەندە، ئۇنىڭ ھايات كىتابىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بەتلىرىمۇ ئوقۇلۇپ بولغان بولىدۇ.

▲ زېمىن ناھەق قىلماقتا، شائىر ۋە پەيلاسوپلارچە يۈرەك بولمىسا، ئۇنىڭ نالىسىنى ھېس قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

▲ باشقىلارنىڭ خەيرىخاھلىقىغا ئېرىشكىنىڭ، سېنىڭ بەختىڭ ئەمەس، بەلكى بەكمۇ ئاجىز ھەم بىچارىلىكىڭدۇر. چۈنكى سەن كۆچىدىكى تىلەمچىگە ئوخشاش باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۈرۈپ قالدىڭ.

▲ سەن دۈشمىنىڭنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۆزۈڭنىڭ مېھر ـ مۇھەببىتىنىمۇ ھېس قىلىشىڭ، دوستۇڭنىڭ مېھر ـ مۇھەببىتىنىلا ئەمەس، بەلكى ساڭا بولغان غەزەپ ـ نەپرىتىنىمۇ ھېس قىلىشىڭ كېرەك. شۇندىلا سەن باشقىلارنى ئانچە ـ مۇنچە چۈشىنەلەيسەن.

▲ قىلماقچى بولغان ئىشنى ۋاقتىدا قىلماسلىقنىڭ ئۆزى پۇشايمان.

ـ توختىنىياز ئىسمائىل توقسۇ (ئوت يۈرەك)

ئاپتور: شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

روھ چېقىنلىرى

▲ باقي ئالەم ھەققىدە ۋەز ـ نەسىھەت قىلىشتىن ئاۋۋال گۈزەل پەزىلەتلەرنىڭ بىلەن ئۇلگە بول.

▲ تارىخي كىتاب ـ رومانلاردىن شۇنى بىلىمىزكى، خەلقى نادان ئەلدە ئاۋام مەنپەئىتى ئۈچۈن ھەق سۆزلىگۈچىنىڭ تىلى ئاشۇ ئاۋام تەرىپىدىن كېسىلگەن.

▲ سەنئەتكارغا باھا بېرىشتىن ئاۋۋال سەنئەتكە تەبىر بېرىپ باق.

▲ ھاجەتمەنگە قىلغان ئىقتسادي ياردەمنىڭ ـ ئۇنىڭ بىر قەتىملىق ھاجىتىدىن چىققىنىڭ بولسا، كۆرسەتكەن تىرىكچىلىك يولـ ئىز ـ ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك ھاجىتىدىن چىققىنىڭ دۇر.

▲ ئاقىنلىق ئاق تەرىپىنى، قارىنىڭ قارا تەرىپىنى ئەينەن كۆرەلـ گەن كىشى ئاقىلدۇر، ئۇلارنىڭ ئىككىلا تەرىپىنى تەڭ كۆرەلىگەن كىشى بولسا دانادۇر.

▲ دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، ئادەملەرنىڭ ئۆزى ياقتۇر ـ مايدىغان كىشىلەر ياكى ئىشلارغا ئىرادىسىگە خىلاپ ھالـدا «مـا ـ قۇل»لۇق بىلدۇرۇشى ـ شەكلى ئۆزگەرگەن قۇللۇقتۇر.

▲ جاھانىنىڭ تىنچ بولۇشىنى خالىساڭ قوشنىڭ بىلەن ئەپ ئۆت.

▲ دۇرۇس ئادەم بولاي دېسەڭ، ئۇچرىغان دىشۋارچىلىقـنـى ھاياتلىقنىڭ ئۆتكۈزگەن گۈناھلىرىغا تەتبىقلا.

▲ سەبىي بالاڭنىڭ سوئاللىرىغا ئېتىبارسىز قارىغىنىڭ، ئـۇنـىڭ يېتىلىۋاتقان تەپەككۇر بىخلىرىغا پالتا ئۇرغىنىڭ.

▲ مەنئىيىتى نامرات كىشىلەرنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ئېھتىياجى بىر ئۆمۈر قانمايدۇ.

▲ ئادەمىيلىكىگە باھا بەرمەكچى بولساڭ، سېنىڭـدىن پـۇل سورىغان كىشىلەر بىلەن يول (مەسلىھەت) سورىغان كىشـلـەرنى كۆزەت.

▲ قىزلارنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن پۇل ـ مـېـلـىـنى دەستەك قىلغۇچى يىگىتلەر ـ ئۆزىگە ئىشەنچى يوق يىگىتلەردۇر.

▲ ھېكمەتنى بىرگە داناددىن، بىرگە نادانلاردىن ھېس قىلىسەن.

▲ مەنسەپ تاجىنى بىرگە ئەڭ مەسئۇلىيەتچان، بـىـرگـە ئـەڭ مەسئۇلىيەتسىز ئادەم كىيىدۇ.

▲ بىراۋ پىكرىڭىزنى رەت قىلغاندا، سىز ئۇنىڭغا كۈلۈپ قارىيا ـ لامسىز؟

▲ دۇنيا قارىشىڭ ـ ئەمەلىيىتىڭ.

▲ بەزى كىشىلەرنىڭ زاماناشلىرى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىشقا ئېرىشەلمەسلىكىدىكى سەۋەب ـ شۇ كىشى ئىدىيىسىنىڭ ناھايىتى ئىلـ غار ياكى ناھايىتى قالاق بولغانلىقىدىن بولىدۇ.

▲ باللىقىمىزدا ئويىنىغان «قارا ـ قارا قۇشلارىم» دېگەن ئو ـ يۇننى ئەمدى ئويلىسام، بوۋىلىرىمىزنىڭ بىزگە قالدۇرغىنى پەقەت ئويۇنلا ئەمەس، ئۆملۈك، قەيسەرلىك، رىقابەت، كۈچتۇڭـگـۇرلـۇك ھەققىدىكى ئەمەلي دەرس ئىكەن.

ـ تۇرغان ئوسمان

ئاپتور: ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ناخشا ـ ئۇسـۇل، دراما ئۆـ مىكىنىڭ ئاكتىيورى

* * *

▲ ئۇيغۇر تىلى بىلەن قارىۋېدىم، ئۆيىنىڭ ئىچىنلا كۆرەلدىم، خەنزۇ تىلى بىلەن قارىۋېدىم، دېرىزىدىن سىرتنى كۆرەلدىم، ئىنگلىز تىلى بىلەن قارىۋېدىم، دۇنيا كىچىكلەپ كەتكەندەك ھېس قىلدىم.

ـ ئوبۇلقاسىم مۇھەممەدي

ئاپتور: ئۇرۇمچى «ئۇلتاش» مەكتىپىنىڭ كورلىدىكى تارمىقىدا

(بېشى 58 ـ بەتتە)

▲ تۇرمۇشتىكى گەپلەر ھامان كىتابىي گەپلەردىن گۈزەل بولىدۇ.

▲ ئاتا ـ تاغقا ئوخشاش سۇرلۇك بولۇشى، ئانا ـ باغقا ئوخشاش ئىللىق، خۇش پۇراق بولۇشى كېرەك.

▲ بىر مىللەتنىڭ چۈشكۈنلەشكەنلىكىنى ئايالالارنىڭ بۇزۇلۇشـ دىن بىلگىلى بولىدۇ.

▲ ئۆلگەنلەرگە ئاتاپ ھەشەمەتلىك قەبرىلەرنى قـوپـۇرۇش ... بېزەش، ئۆلۈكلەرنىڭ ئىشى ئەمەس، ئۇ پەقەت تىرىكلەر ئۆلۈكلەرگە تۆلەم تۆلەپ بېرىۋاتقىنىدەك بىر ئىش.

▲ خەلق بەزىدە شۇنداق نادانلىشىپ كېتىدۇكى، ياخشى ئادەملەر پەقەتلا تۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمايدۇ.

▲ بىر ئادەم ھاياتىدا بەش ـ ئون يىل نامرات ئۆتسە كارايىتى چاغلىق. بىراق بىر ئۆمۈر نامراتلىقتا ئۆتسە، نامراتلىق ئۇ ئادەمنىڭ روھىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ... مانا بۇ پاجىئە.

▲ يازغۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ـ ئىنسانىنىڭ تۇپ مەنپەئىتى ئۈچۈن يىغلاش ۋە قايغۇرۇش.

▲ ئۆزىڭىزنى تاپمىغىچە يۇزىڭىزنى تاپالمايسىز.

▲ ئۆزىڭىزنى بەختلىك قىلالىدىڭىزمۇ، بولدى. ئـۆـزىـڭـىـزنى بەختلىك قىلالىسىڭىز باشقىلارنى بەختلىك قىلالىغان بولىسىز. چۈنكى سىز ئۆز يۈكىڭىزنى ئۆزىڭىز كۆتۈرۈپ، ئېغىرىنى باشقىلارغا چۈشۈر ـ مىدىڭىز ـ دە.

▲ يازغۇچى ـ ئىنكاسچى.

سىياسىيون ـ تەدبىرچى.

▲ زىيالىيلار ھەددىدىن زىيادە مۇتەخەسسىسلىشىش سەۋەبلىك كۈنبويى كىتابخانا ـ تەجرىبىخانىلارغا بېكىنىپ قېلىپ، جەمئىيەتـتـىـن ئايرىلىپ قالماقتا.

دەرسخانا پرۆتۆكلىرى

ـــئۇستاز، ئەدەبىياتشۇناس، پروفېسسور ئابدۇقادىر جالالىدىن
لېكسىيىلىرىدىن ھېكمەتلەر

تەۋسىيە قىلغۇچى ئىلىم تەلەپكارلىرى: نىياسەم ئوسمان، پاتىگۈل نىياز

▲ ئادەم ھەرقانداق قىينچىلىقنى يېڭەلەيدۇ، ئەمما ئۆزىنى يېڭەلمەيدۇ.

▲ ئادەملەر ئۆزىنىڭ نەپسى، ئارزۇسى تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلىدۇ.

▲ ھەقىقىي زىيالىي ئۆزى ئۆگەنگەن بىلىملىرىنى ئۆز خەلقى، قەۋمىنىڭ تەقدىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىيالايدىغان كىشىلەردۇر.

▲ بايلاردىكى پۇل، زىيالىيلاردىكى بىلىم، رەھبەرلەردىكى يېتەكلەش ئىقتىدارى بىرلەشكەندە بىزنىڭ مائارىپىمىز ھەقىقىي ياخشىلىنىدۇ.

▲ بىر مىللەت ئۆز ئادەملىرىگە قانداق ئۇنۇڭ بېرىشنى بىلمىسە، بۇ مىللەت خاسلىقىنى يوقاتقان بولىدۇ.

▲ ھازىرقى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىشىلەرنىڭ سىياقىنى ئارىيەتكە ئالغان ئەرۋاھلار كۆپىيىپ كەتتى.

▲ تىل مەجرۇھلىقى ـ دىل مەجرۇھلىقىدىن نىشاندۇر. ئۇنىڭ دىن كەلگەن پىكرىي كېڭەچلىك بىزنى خار ۋە زەبۇنلۇقىنىڭ قارا گىردابىغا ئاپىرىدۇ.

▲ ئەدەبىيات دەرسى ئۆتۈشتە قابىلىيەت ئەمەس، ئادەمىيەت بەرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

▲ ئەگەر سىز ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگىزدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىسىدە بۇرۇلۇش ھاسىل قىلالمىسىڭىز، ئۇ چاغدا سەھنىدىكى قىزىقچىغا ئوخشاپ قالىسىز.

▲ بىزنىڭ مىللىتىمىزدە خەقنىڭ ئاجىزلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىگە تەسەللىي بېرىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

▲ دۇنيادا كىم ئەقىللىق بولسا، ئۇنىڭ يالغۇز قېلىشى نورمال ھادىسە بولۇپ، ئۇ دانالارغا مۇناسىپ.

▲ شائىر باشقىچە پىكىر قىلىدىغىنى ئۈچۈن مەڭگۈ باشقىلارنىڭ چۈشىنىشىگە ئېرىشەلمەي، مەنە سۈرگۈنلىكىدە ياشايدۇ.

▲ بىر ئادەمنىڭ يەنە بىر ئادەمگە تەسىر كۆرسىتىدىغىنى ئۇنىڭ بىلىمى ئەمەس، بەلكى ئادەمىيلىكى.

▲ ئىنسانىنىڭ ئۆزى تەرەققىي قىلمايدۇ، لېكىن ۋاستىسى تەرەققىي قىلىدۇ.

▲ ئىنساندىكى ئەڭ ياخشى گېرىم ـ خۇلق، مىجەز، روھ.

▲ شور پېشانە خەلق تەنىچى بوپقالىدۇ.

▲ قۇرغاق رايوندا ياشىغان ئادەملەر مەسخىرىگە باي كېلىدۇ.

▲ پىكىر ھالىتىدە توختاپ قالغان نەرسىلەرنىڭ قانچىلىك ئۇلۇغ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ بىر سەپسەتە.

▲ ئوقۇتقۇچىدا ئالدى بىلەن كۆيۈم، ئاندىن بىلىم بولۇشى كېرەك. چۈنكى ئادەم تەربىيىلەشتە ئەڭ مۇھىمى كۆرسىتىدىغىنى ئۇنىڭ ھەببەت.

▲ ئۆزىنىڭ تۇرمۇش مەسلىسىنى توغرا ھەل قىلالمىغان پىدا-گوگ قانداقمۇ ئوقۇتقۇچىلىقتىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقالسۇن؟

▲ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ھۆرمەت قىلىش لېكىن قىممىتىنى چۈشەنمەسلىك، قۇللۇق پەلسەپىسىدۇر.

▲ شەھەرلەردە تەبەسسۇم كۆپ لېكىن ساختا، چىنلىق ئاز؛ يېزىلاردا تاپا ـ تەنە كۆپ، لېكىن تېگىدىن ئىللىقلىق چىقىپ تۇرىدۇ.

▲ ئىنسان ياش ۋاقتىدا رومانتىزمچى، ئوتتۇرا ياشتا رېئالىزمچى، ياشانغاندا تارىخچى بولىدۇ.

▲ تىل ـ روھىي ۋەتەن، ئەجداد بىلەن ئەۋلادنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك.

▲ ھەرقانچە ياۋۇز ئىتمۇ شەھەرگە كىرسە لالىلىشىپ كېتىدۇ.

(داۋامى 57 ـ بەتتە)

ئىلىم تەلەپكارلىرىدىن تەۋسىيە

بایاۋاندىكى مەڭگۈلۈك ناخشا ـــ دولان

ـ 2004 ـ يىلىدىكى «دولان يىلى»دىن ئويلىغانلىرىم

ئادىل مۇھەممەد تۇران

كىچىك ۋاقتىمدا ئېسىمگە كەلسەم، بۇ بايا‌ۋانلىق دالىدا بىر خىل مۇڭ، كىشىنىڭ يۈرەك ـ تارىنى چېكىپ، قانلىرىنى قىزدۇرۇپ،چېكە تومۇرىنى ئېسىلدۇرۇپ، ھاياجاننى باغاشلىتىپ، قايناق ھايات ـ ئۇسسۇل قاينىمىغا تاشلايدىغان نەغمە ـ ناۋا كېزىپ يۈرەتتىكەن. مەن ئانا سۈتىدىن جىسمانىي ئوزۇق، مانا شۇ سېھىرلىك نەغمە ـ ناۋادىن روھىي ئوزۇق ئېلىپ، «قارا دولان» دېگەن نام بىلەن يىراق ـ يېقىنغا مەلۇملۇق بولغان مەكىت ناھىيىسىنىڭ «يانتاق» يېزىسىدا چوڭ بولدۇم. ئانا سۈتى بىلەن كىرگەچكىمۇ، «ۋاي ئاللا...» بىلەن باشلانغان، داپنىڭ «دۇم ـ تاق» قىلغان ئاۋازىغا تۇنجى تەڭكەش قىلىنغان بۇ نەغمە ـ دولان نەغمىسى، پۈتكۈل ئۇيغۇر دولانلىرىغا ئوخشاش ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە سېلىپ، خىيال كەپتەرلىرىمنى يىراق بايا‌ۋانلىق دالىغا، يىراق ئۆتمۈش ـ ئەجدادلارنىڭ باھادىرلىق، بۇيۇكلۇك روھى بىلەن يۇغۇرۇلغان تارىخىي قىسسىلەر قوينىغا ئەكېتەتتى. بۇنىڭدىكى شېرىنلىك، لەززەت ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە سېلىپ، بىر ئۆمۈر ھەمراھ بوپكەلمەكتە ئىدى...

ھالبۇكى، چەكسىز بايا‌ۋانلىق دالىغا يېيىلغان دولان ۋادىسى بىر خىل شېرىنلىك، ئاسايىشلىق ئىچىدە ئۆزىنىڭ نەغمە ـ ناۋاسى، مەشرەپ ـ چايلىرى بىلەن ئۆتۈۋاتقان كۈنلەردە، ئۇلار ئۆزلىرى ئارزۇ قىلمايدىغان غەۋغا ـ «كىم دولان»، «كىم قارا دولان»دېگەن تالاش ـ تارتىش قاينىمىغا چۈشۈپ قېلىپ، «ئېشىغا چىۋىن چۈشۈپ قالغاندەك» كۆڭۈللىرى غەش بولۇشتى. تېخى ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئاللىكىملەر بۇلارنىڭ ئەجدادىنى سۈرۈشتە قىلىشىپ، ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا باغلاپ چۈشەندۈرۈشكەن، ئۇيغۇر ئاتا قانلىق بولغان ئۇيغۇر دولانلىرىنىڭ دىلىغا ئازار بەرگەنىدى. مانا ئەمدى يىراق ـ يېقىندىكى باشقا قانلىق ۋە ئۆز قانلىق قېرىنداشلار بۇ غەۋغانى تېخىمۇ ئۇلغايتتى. ئۆزىچىلا «دولان»، «ھەقىقىي دولان»، «قارا دولان» بولۇۋېلىپ، بىھۇدە تالاش ـ تارتىشلار ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ

مەنمۇ بىر نېمە دەپ باقاي

ماددىي، مەنىۋى قۇۋۋەتلىرىنى خوراتتى، ئەسلىي دولانلارنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتتى. بىر مەھەل يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەن مانا شۇ «دولان قىزغىنلىقى» 2004 ـ يىلنى مەركەز قىلىپ، «2004 ـ يىلى ـ دولان يىلى» دەپ يەكۈنلەندى.

مەن «دولان قىزغىنلىقى» ئەۋج ئالغان يېقىنقى ئىككى ـ ئۈچ يىلدا سۈكۈت ئىچىدە تۇرۇپ ئويلاندىم. گەرچە ئاشۇ تالاش ـ تارتىش، غەلۋە ـ غۇدۇرلار مېنىڭمۇ قەلبىمنى لەرزىگە سېلىپ، ئوتتۇرىغا چۈشۈشۈمنى، تەڭ تالىشىشىمنى دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، بىراق مەندىكى تۇيغۇ، ئۆزلۈك، تولۇق ھەغداسى بىلەن ئۆزىمىزگە تەئەللۇق بولغان دولاننىڭ، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ يېقىنقى 100 يىل ئىچىدە دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىكى مەشھۇر ئالىملار، سەيياھلار ئارىسىدا نۇرغۇن دە تالاشتا قېلىپمۇ يەنىلا ئۆز پېتى، يەنىلا ئۆز ھالىتىدە بىزگە ـ ئۇيغۇرلارغا قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ، مېنى سوغۇققان بولۇشقا ئۈندىدى. بۇ قېتىمقى «دولان قىزغىنلىقى»نىڭمۇ ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بىر قېتىملىق ئۆتكۈنچى شامال ئىكەنلىكى، ئىلگىرى دەھشەتلىك بوراننىڭ ھۇجۇمىدىن ئامان قالغان بۇ «قېرى توغراق» نىڭ بۇنچىلىك ئۆتكۈنچى شامالدا ھېچنېمە بولمايدىغانلىقىدىن ئۇچۇر بەردى. شۇنداقتىمۇ،ئەمدى بىر نېمە دېگۈم كېلىۋاتىدۇ. سۈسىز باياۋانلىق دالىدىكى بۇ «قېرى توغراق»نى ئاسراش، ئۇنى بوران ـ شاماللاردىن ساقلاش زۆرۈر، دەپ ئويلاۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز سۆز قىلىشنى، «2004 ـ يىلى ـ دولان يىلى» ھەققىدە ئويلىغانلىرىمنى دەپ بېقىشنى ئويلاۋاتىمەن.بۇ ئويلىرىم قانداقتۇر ئاشۇ قىزغىنلىققا ئاۋاز قوشۇش،ئۇنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىرىش بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىدىكى تارىخىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلەر؛ بۇ قىزغىنلىق ئەكەلگەن شادلىق ۋە قايغۇلار ھەققىدە پىكىرداشلار بىلەن سىردىشىش ۋە ئورتاقلىشىشتىن ئىبارەتتۇر.

1

يەكەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىدىن باشلاپ تارىم دەرياسىنىڭ لوپنۇر كۆلىگە قۇيۇلۇش ئېغىزىغىچە بولغان جۇغراپىيىلىك رايون ـ مەكىت، مارالبېشى، ئاۋات رايوننى مەركەز قىلغان (دولانلار مۇشۇ رايوننى مەركەز قىلغان ھالدا يەكەن، شايار، كۇچا، بۇگۇر، لوپنۇر... قاتارلىق جايلارغىچە تارقالغان) مەدەنىيەت بەلۋېغىدا «دولانلار» دەپ ئاتالغان بىر ئىجتىمائىي ئاھالە تۈركۈمى ياشاپ كەلمەكتە. «مانا شۇ دولانلار بىزگە ئۆزلىرىنىڭ كۆپ قاتلاملىق تارىخىي تۇرمۇش پائالىيەتلىرىدىن يالغۇز ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىققا ئائىت مول ئىپتىدائىي مەدەنىيەت ئېكولوگىيىسىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۆزلىرىنىڭ ياشاش ئۇسۇلى، مەۋجۇدلۇق روھى، ھاياتلىق ئېتىقادى، ئۆرپ ـ ئادىتى، ئەخلاق قائىدىلىرى، بەدىئىي زوقى ۋە ئېستېتىك ئىنتىلىشلىرى مۇجەسسەملەنگەن دولان قەدىمكى مۇزىكا ـ ئۇسسۇل سەنئىتىنى، يەنى ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت قامۇسى ھېسابىدىكى ‹دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى›نىمۇ قالدۇردى. دىققەت قىلىپ ئاڭلىساق، مەكىت، مارالبېشى قاتارلىق يۇرتلاردا ھازىرغىچە جۇلالاپ تۇرۇۋاتقان ئەنە شۇ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئاھاڭىغا ‹باياۋان› دېگەن بىر سۆزنىڭ قوشۇلغانلىقىنى بىلىمىز... تەبىئەت دۇنياسىدىكى يۈكسەك شەيئىلەر ۋە ئىنسانلار تۈركۈمىدىكى يۈكسەكلىك ئېڭى توغرىسىدىكى بۇ بايانلار، ئۇنى دەلىللەپ بېرىدىغان ئاساسلار ئارقىلىق بىز دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىدىن ئورۇن ئالغان ‹باياۋان›نىڭ يۈكسەك شەيئى ئىكەنلىكىنى... دولانلاردىمۇ يۈكسەكلىك ئېڭىنى، يۈكسەكلىك تۇيغۇسىنى بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىنى جەزم قىلىمىز... دادىل ھالدا ‹باياۋان› دولانلارنىڭ ‹باياۋانلىق ماكان تارىخى› بولغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى يۈكسەك شەيئى بولغانلىقى، دولانلارغا يۈكسەكلىك ئېڭىنى ئاتا قىلغان مەنبە بولغانلىقى ئۈچۈن دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىغا كىرگەن، دەپ جاۋاب بېرىمىز»(ئىمىن ئەھمىدىي: «دولانلار نەزىرىدىكى باياۋان»، «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 2004 ـ يىل 6 ـ سان 3 ـ ، 21 ـ بەتلەر).

«باياۋان» ئۇيغۇر دولانلىرى ۋە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىغا سىڭىپ كەتكەن. ئۇ دولانلارنىڭ ماددىي تۇرمۇشى، مەنىۋى ھاياتى، پۈتكۈل ھېس ـ تۇيغۇ، ئېستېتىك قاراشلىرى، ئومۇمەن، پۈتۈنسۈرۈك بىر دولاننىڭ پۈتكۈل ھاياتىغا، بۇ ھاياتنى تەشكىل قىلغان ھەر بىر ھۇجەيرە، ئېلېمېنتقا تولۇق سىڭگەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇ ئۇيغۇر دولانلىرى ھازىر ياشاۋاتقان جۇغراپىيىۋى مۇھىت بىلەن تەققاسلىنىپ، دولانلارنىڭ پۈتكۈل ئۆتمۈش تارىخى، روھىيىتى ۋە تۇرمۇش، ئۆرپ ـ ئادىتى، مەدەنىيەت ـ سەنئىتىنىڭ ئاساسىي ھۇلىنى تەشكىل قىلغان. شۇڭا، باياۋاننىڭ چېكى بولمىغىنىدەك، «دولان»دىن ئىبارەت بۇ ناخشىنىڭمۇ چېكى يوق. بۇبىر ھەقىقىي ـ تۇگىمەس مېلودىيە!...

2

دولانلار ياشاۋاتقان تارىم ئويمانلىقىدىكى بۇ سېھىرلىك ماكان ئۆتكەن ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ خۇددى تەكلىماكان ـ تارىم ئويمانلىقى كىشىلەرنىڭ قىزىقىش ئوبيېكتى، دۇنيا سىرلىرىنى ئاچىدىغان كۆزنەك بوپقالغىنىدەك، كىشىلەرنىڭ دىققەت ـ نەزىرىدە بوپكەلدى ۋە قىزىقىش نەتىجىسىدە باشلانغان دۇنياۋى خاراكتېردىكى ئىلمىي تەكشۈرۈش، ئېكسپېدىتسىيە پائالىيەتلىرى جەريانىدىكى ئېلىمىز ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئالىملىرى، ئېكسپېدىتسىيىچى ـ سەيياھلىرى بۇ يەرنىڭ سېھىرلىك چۈمپەردىسىنى ئاچتى، بۇ يەردىكى يەرلىك، ئۆزگىچە مەدەنىيەتلەردىن ھۇزۇرلاندى، دۇنياغا تونۇشتۇردى. «خېرىدارىڭ بولمىسا، زىبالىقىڭ نەئەتىۋار؟» دېگەندەك، شۇنىڭدىن باشلاپ تالاي ئەسىر جىمجىت ئۇيقۇدا ياتقان بۇ زېمىن ـ تارىم ۋادىسى ۋە ئۇنىڭ ھەرقايسى بوستانلىقلىرى ھەر خىل ئىرق، ھەر خىل رەڭدىكى چەت ئەللىكلەر ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدىغان، ئۆز ئىگىلىرى جىم تۇرغان ئەھۋالدا، بۇ ئەجنەبىيلەر «ئولجا» تالىشىدىغان، غەلۋە ـ غۇدۇر قايناپ تۇرىدىغان بىر جايغا ئايلاندى.

نۇرغۇن ئېسىل مەدەنىيەت مىراسىمىز، يادىكارلىقىمىز سىرتقا ئېقىپ كەتتى ۋە بۇ سەۋەبلىك بىر تۈركۈم دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە مەشھۇر كىشىلەرنى ئاپىرىدە قىلدى. ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تارىمدىن ئىبارەت بۇ سېھىرلىك ماكاننىڭ سۈكۈتلۈك ئۇيقۇسى، جىمجىت

مۇگدىشى ئىچىكە يوشۇرۇنغان «سىر»نى، ئاجايىپ كاتتا، پەقەت مەدەنىيەتلىك ئىنسانلارغىلا خاس بولغان «تارىملىقلارنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»نى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە نامايان قىلدى. بىراق، بۇ ماددىي مەدەنىيەتنىڭ بارلىققا كېلىشىدىكى روھىي كۈچ، ئوزۇق بولغان مەنبۇي بايلىقلار ـ «شەكىلسىز مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» يەنىلا تارىمنىڭ بافىردا، تارىملىقلارنىڭ قەلبىدە، چەكسىز بايا‌ۋاندا مۇڭ پېتى ساقلىنىپ قالدى.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نى قېزىش، رەتلەش خىزمىتىنىڭ كەڭ قانات يېيىشى ئارقىسىدا، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى مەنبۇي مەدەنىيەت بايلىقلىرى ـ «شەكىلسىز مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» قايتا يورۇقلۇققا چىقتى؛ ئۇيغۇر مەدەنىيەت ـ سەنئەت گۈلىستانىدىكى توزۇماس ئەتىرگۈل بولغان «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نى تەشكىل قىلغۇچى يەرلىك مۇقاملارمۇ قۇتقۇزۇپ قېلىنىشقا مۇيەسسەر بولۇپ، قايتا باش كۆتۈردى ھەم ئۆزلىرىدىكى مەھەللىۋى، ئەنئەنىۋى، كۆپ قاتلاملىقتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكىنى جەملىگەن ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلدى. «دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى» شۇلار ئىچىدىكى ئەڭ جۇلالىق گۈللەرنىڭ بىرى ئىدى.

«دولان» دېگەن بۇ نام «دولان ئۇسسۇلى» (دولان سەنمى)، «دولان نەغمىسى»نىڭ كېيىن قېلىپلاشقان نامى ـ «دولان مەشرەپى»، «دولان مۇقامى» دېگەن نام بىلەن پۈتكۈل دۇنياغا تونۇشلۇق بولدى ھەم ھازىرقىدەك داڭق چىقاردى.

1964 ـ يىلى دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى تۇنجى قېتىم پايتەخت بېيجىڭگە ئېلىپ بېرىلىپ، «مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت كۆرىكى»دە ئورۇندالغاندا، پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقىغا ئېرىشتى، دىققەت ـ ئېتىبارىغا نائىل بولدى ھەمدە مەكت دولان مەشرەپ ـ مۇقامچىلىرىدىن سۇنايچى مەنسۇر شەيخم، قالۇنچى ئىسمائىل ئەھمەت، مۇقامچى ـ ئۇسسۇلچىلاردىن تۇرەك ئاۋۇت، ئۆمەر ئوسمان قاتارلىقلار شۇ قېتىمقى كۆرەكتە ياخشى نەتىجە قازىنىپ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ماۋزېدۇڭ، دۆلەت رەئىسى لىيۇشاۋچى، باش مىنستر جۇئېنلەي، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باشلىقى جۇدېلارنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولۇپ، ئۇلار بىلەن بىرگە سۈرەتكە چۈشتى. 1986 ـ يىلى سېنتەبىردە ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن «مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسى»دە مەكت دولان ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى ماھارەت كۆرسىتىپ، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باشلىقى ۋەن لىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. 1992 ـ يىلى سېنتەبىردە مەكت دولان ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى جېيجياڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى خانىجۇ شەھىرىگە بېرىپ، «خانىجۇ ۋۇشەن بۇتخانا سەيلە ـ سایاھىتى بويىچە 1992 ـ يىللىق سەنئەت بايرىمى»غا قاتنىشىپ، دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن سایاھەتچى ـ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. 1993 ـ يىلى سېنتەبىردە مەكت دولان ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىلەن لىياۋنىڭ ئۆلكىسى شېنيالڭ شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن «جۇڭگو شېنيالڭ خەلقئارا مىللىي خەلق ئۇسسۇللىرى 1993 ـ يىللىق تەكلىپ مۇسابىقىسى»گە قاتنىشىپ، شەرەپ بىلەن «كۈمۈش ئەتىرگۈل» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «لىياۋنىڭ گېزىتى»، «شېنيالڭ گېزىتى» ئارقا ـ ئارقىدىن مەكت دولان ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكىنى تونۇشتۇردى؛ مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن شېنيالڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى مەكت دولان ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ مۇسابىقە ھەيدانىدىكى ئەھۋالىنى ئاممىغا كۆرسەتتى... (مۇتەللىپ سېيىت قاتارلىقلار: «دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى» (2)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل سېنتەبىر نەشرى 18 ـ ، 21 ـ بەتلەر). 2003 ـ يىلى دېكابىردا جۇڭگو سەنئەت تەتقىقات ئاكادېمىيىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن مەكت دولان خەلق ئەلنەغمە سەنئىتى ئەترىتى بېيجىڭدا «جۇڭگو مىللەتلەر ئەل ئىچى مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش ۋە ھازىرقى زامان سەنئىتى تەتقىقاتى» تېمىسىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا ئويۇن كۆرسىتىپ زور ئالقىشقا ئېرىشتى. ئۇلار 2004 ـ يىلى يانۋاردا، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن بېيجىڭدا «غەربىي رايون خەلق ناخشىلىرى» تېمىسىدىكى تېلېۋىزىيە مۇكاپاتلىق مۇسابىقىسى»غا قاتنىشىپ، «ئالتۇن لوڭقا» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2004 ـ يىلى مارتتا ئۇلار يەنە مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن «خەلق ناخشىلىرى. جۇڭگو» تېمىسىدىكى تېلېۋىزىيە قانىلىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا ئويۇن كۆرسەتتى. 2005 ـ يىلى مارتتا، مەكت دولان مەشرەپ ـ مۇقامى خەلق ئەل ئىچى سەنئەتچىلىرى ئويۇن قويۇش ئەترىتى فرانسىيە خەلقئارا مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەكلىپى بىلەن فرانسىيىنىڭ پايتەختى پارىژ شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «پارىژ خەلقئارا ئەل ئىچى سەنئىتى 9 ـ نۆۋەتلىك بايرىمى»غا قاتناشتى ۋە زور شان ـ شەرەپكە ئېرىشتى. بۇ، ئۇيغۇر خەلق ئەلنەغمە سەنئىتىنىڭ دۇنيا سەھنىسىدە تۇنجى رەت كۆرسىتىلىشى ھەم ئېتىراپ قىلىنىشى ئىدى. (قولۇمدا بار ماتېرىياللار مەكت ناھىيىسى ئۆچۈن بىر قەدەر تولۇق بولغاچقا، يۇقىرىدا پەقەت مەكت ناھىيىسى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتتۇلدى. ئەمەلىيەتتە مارالبېشى، ئاۋات ناھىيىلىرىمۇ ئۆز نۆۋىتىدە دۆلەت بويىچە نۇرغۇن كاتتا سەنئەت پائالىيىتىگە ئىشتراك قىلغان، قالتىس شان ـ شەرەپلەرگە ئېرىشكەنىدى.)

مەكت ناھىيىسى شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن بىرلەشىپ، تۇنجى بولۇپ 1994 ـ يىلى «دولان مەشرىپى» ناملىق تېلېۋىزىيە بەدىئىي سەنئەت فىلىمىنى ئىشلەپ، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى سىستېمىلىق، يۇقىرى بەدىئىي سەنئەت ھالىتىدە دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تونۇشتۇردى. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئون يىل ئىچىدە مەكت، مارالبېشى، ئاۋات قاتارلىق ناھىيىلەر ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى ئاساسىي تېما، مەزمۇن قىلغان تېلېۋىزىيە بەدىئىي سەنئەت فىلىملىرى، «مەشرەپ»لەرنى ئىشلەپ، ئۆز

جايلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە، دولان ۋە دولان مەشرەپ ـ مۇ-
قاملىرىنى تەشۋىق قىلدى. ئاقسۇ ۋىلايىتى ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى
ئىشلىگەن چوڭ تىپتىكى ناخشا ـ ئۇسسۇل «دولان چېچەكلىرى»
بولسا بۇلارنىڭ ئەڭ يۇقىرى، ئەڭ يۇكسەك پەللىسى بولدى.

1989 ـ يىلى ئىيۇندا مەكىت ناھىيىسىدە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتو-
نوم رايونى بويىچە سەنئەت تەتقىقات مۇھاكىمە يىغىنى» ئېچىلدى.
يىغىندا نۇقتىلىق ھالدا «دولان ۋە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى»
مۇھاكىمە قىلىندى. 1994 ـ يىلى ئۆكتەبىردە مەكىت ناھىيىسىدە
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە تۇنجى قېتىملىق دولان
مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ئېچىلدى. 2004 ـ
يىلى ئۆكتەبىردە ئاۋات ناھىيىسىدە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى
بويىچە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ئې-
چىلدى. بۇلاردىن باشقا، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىغا ئائىت مەخ-
سۇس يۇقىرى ئىلمىي تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە كىتاب، ئىلمىي ماقالە-
لەر، سۈرەتلىك چۈشەندۈرۈش ماتېرىياللىرى، VCD پلاستىنكىلىرى،
ئۇنىڭالغۇ لېنتىلىرى كۆپلەپ ئىشلەپ تارقىتىلدى.

مەسئۇل مۇھەررىردىن: بۇ يەردە يەنە فولكلورشۇناسىمىز ئابدۇ-
شۈكۈر تۇردىنىڭ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى ئاساسىي گەۋدە قە-
لەپ يازغان نوپۇزلۇق ئىلمىي تەتقىقات ماقالىسى «خەلقنىڭ سەنئەت
مەكتىپى ـ ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى»نىڭ 1981 ـ يىلى 22 ـ ئىيۇن-
دىن 28 ـ ئىيۇنغىچە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بۇرسا شەھىرىدە ئې-
چىلغان «خەلقئارا 2 ـ قېتىملىق تۈرك فولكلور ئىلمىي مۇھاكىمە يى-
غىنى»دا ئوقۇلۇپ، يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ زور قىزىقىشىنى قوزغاپ،
قالتىس ئالقىشقا ئېرىشكەنلىكى؛ ئاتاقلىق يازغۇچىلىرىمىز مەرھۇم
زوردۇن سابىر بىلەن ئەختەم ئۆمەرنىڭ ھېكايە ـ پوۋېست، رومانلە-
رىدا دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ يۇكسەك سېھرىي كۈچىنى بەدد-
ىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، ئەدەبىيات دۇنياسىدا ياراتقان شۆھرىتىنى
ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىمىز، ئەلۋەتتە.

دېمەك، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى شەكىللەنگەندىن تارتىپ
ھازىرغىچە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس بولۇپ ساقلىنىپ، تەرەققي
قىلىپ، مۇكەممەللىشىپ بېرىش بىلەن بىرگە، ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇق،
ئېتىقاد، سەنئەت جەھەتتىكى ئۆلمەس ھاياتي كۈچىنى ساقلاپ كەلدى.
بولۇپمۇ ئېلىمىزدە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20 نەچچە
يىلدىن بۇيان دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ ئورنى پارتىيە ۋە
ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقىدا تېخىمۇ يۇكسىلىپ، زور شان ـ شەرەپكە
نائىل بولدى، ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقى ـ ھاياتي كۈچىنى دۇنيا جاما-
ئەتچىلىكىگە نامايان قىلدى. «دولان» نامى چەكسىز بايراۋاندىن
ھالقىپ، پۈتكۈل يەر شارىنى كېزىشكە باشلىدى...

3

«ئاتانمىغان شەھىرىڭدىن، ئاتانغان دۆڭ ياخشى» دېگەن ھېكا-
مەتنىڭ بەرھەقلىكى 2004 ـ يىلدىكى «دولان يىلى»، «دولان قىز-
غىنلىقى» بىلەن ئىسپاتلاندى.

قەدىمدىن تەكلىماكاننىڭ گىرۇھكىلىرىدىكى بوستانلىقلاردا ئۆزىنىڭ
ئۇۋچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ئىگىلىكى بىلەن مەشغۇل بو-
كەلگەن ئۇيغۇر دولانلىرى سىرتتىكىلەر تەرىپىدىن «قوڭغۇز يېگەن
دولان»، «قوڭغۇزچى دولان» دېگەن كەمسىندۇرۇش نامىرى بە-
لەنمۇ ھاقارەتلىنىپ كەلگەنىدى. بىراق، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ناخشا-
ئەغمىلىرىنى دۆڭ توۋلاپ، ئۇسسۇل ـ مەشرەپلىرىنى قىزىتىپ، خە-
رامان تىرىكچىلىكى بىلەن بويكەلمەكتە ئىدى. نىھايەت، دولان مەش-
رەپ ـ مۇقاملىرى ھەققىدىكى تەشۋىقات پائالىيەتلىرىنىڭ كۆپ بولۇ-
شى ۋە ئۇنىڭدىكى يەرلىك ئىپتىدائىي پۇراق كىشىلەر قەلبىنى لەرزىگە
سېلىپ، ئەجداد ـ ئەۋلادلىرىنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۇدۇم بويقالغان ھۇزۇر،
مەرداڭلىق ئاتا قىلىدىغان سېھرىي كۈچى دولانلار ھەققىدە ئاڭلىغان،
كۆرگەن پۈتكۈل مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئەھلىنى ـ ۋۇجۇددا ئازراقلا
سەنئەت ھۈجەيرىسى بار كىشىلەرنى تالاي قالدۇردى ھەم يىتتۈرگەن
ئۆزلۈكىنى تاپقاندەك، ئەجداد نداسىنى ئاڭلىغاندەك تۇيغۇغا كەلتۈ-
رۈپ، ئۇلارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى، مۇلاھىزىلەرنىڭ مۇھىم
تېمىسىغا ئايلاندى ۋە چوڭقۇر ئويغا سالدى.

دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئۆز تۈپراق، ئۆز قەلب ئىچىدە
ئۆزلۈكىنى ئىزدەپ، ھەر قېتىملىق چوڭ سەنئەت پائالىيەتلىرى ياكى
مۇراسىملىرىدىكى داغدۇغىسى بىلەن بىرەمىلىك زىلزىلە پەيدا قىلىپ
تۇرغان بايراۋانىنىڭ بۇ ئەركىسى پەقەت ئاشۇ بايراۋاندا ھەم ئاندا ـ
ساندا بايراۋانىنىڭ ئەتراپىدىكى بوستانلىق، شەھەرلەردە سادا چىقىرىپ،
«ۋاي ئاللا، ۋاي ئاللا...»سى بىلەن ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى بىلدۈ-
رۈپ تۇرغان پەيتلەردە، ئۇ باشقىلار تەرىپىدىن ـ سېچۇەنلىك ناخ-
شىچى «لۇلىن» تەرىپىدىن «دولان» دېگەن نام بىلەن سۆرەپ چە-
قىلىپ، زور غەۋغا، دە تالاشقا سەۋەب بولدى. ئىشقىلىپ، «سېچۇەن-
لىك لۇلىن ئاشۇ سىرلىق «دولان» دېگەن نامنى قوللىنىپ، خۇددى
«يىزىلار ئارقىلىق شەھەرلەرنى قورشىغاندەك» جۇڭگو پلاستىنكا با-
زارلىرىغا بۆسۈپ كىردى. 2004 ـ يىلى ھەقىقەتەنمۇ ئىسمى ـ جىس-
مىغا لايىق «دولان يىلى» بولدى.» («شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى
2005 ـ يىل 1 ـ سان 10 ـ بەت). شۇنىڭدىن كېيىن ناخشىچى فەن
شياۋفېڭ ئۆزىنى «غەربىي دىيارلىق دولان»، ئەركىن ئابدۇللا
«قۇملۇق دولىنى» دېگەن نامنى قوللاندى. بۇ ئۇچ «دولان»نىڭ
نامى ۋە پلاستىنكىلىرى شىددەت بىلەن جۇڭگو بازارلىرىغا كىردى،
قاپلىدى، جۇڭگونىڭ مەركىزىي شەھەرلىرىدىن تارتىپ ئەگە يىراق ـ
چەت يېزا ـ قىشلاقلىرىغىچە، رېستوران ـ ئويۇنخانىلىرىدىن تارتىپ
ھەتتا ئايروپىلانلىرىغىچە شۇ بىر نام، شۇ بىر نامنىڭ زىغىرداق تەمى
ئارىلاشقان (بەزىلىرىدىن ھەتتا بۇنى ھېس قىلغىلى بولمايدۇ) ناخ-
شا ـ مۇزىكىلار قاپلاپ كەتتى.

شۇنداق قىلىپ، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئۆزىنىڭ بارلىقى ـ
جەزبىدار، رەڭدار ۋە سېھرىلىك، جۇشقۇن ھاياتي كۈچى ئارقىلىق
«دولان» دېگەن نام بىلەن ھەممىگە تونۇلدى، داڭلىق ماركا بولدى.
ئۆز ئىگىلىرى چەتتە قېلىپ باشقىلار تالىشىدىغان، خالىغانچە ئۆزىنىڭ
قىلىۋېلىپ، ئابرۇي، شان ـ شەرەپ ۋە بايلىققا ئېرىشىدىغان «تا-
ۋار»غا ئايلاندى. دولانلار ۋە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى مانا

مۇشۇنداق ئۆزىنى تونۇدى. خەلقىمىز شۇنداللا ئۇنىڭ قىممىتىنى بىلـ
دى، خۇددى ياخشى كۆرىدىغان ئويۇنچۇقنى باشقىلار تارتىۋالغان
بالىدەك ئۇمچەيدى، ئۆكسۈشكە باشلىدى...

ھالبۇكى، داڭلىق ماركا «دولان»نى بارلىققا كەلتۈرگەن مەنبـە
خەلقىمىزنىڭ ئۆزاق ئەسىرلەردىن بۇيان ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس
بولۇپ كېلىۋاتقان قىممەتلىك مەدەنىيەت بايلىقلىرىدىن بىرى بولغان
دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىدۇر. ئۇ ئۆزى بارلىققا كەلگەن ئىجتىما-
ئىي مۇھىت ـ خەلق توپى، مەدەنىيەت بەلۋىغى ۋە ئانا يۇرتقا خاس ـ
تەئەللۇق بولۇپ، نۆۋەتتە ئۇنىڭ داڭلىق ماركا سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا
چىقىپ تالاش ـ تارتىشتا قېلىشى ۋە باشقىلار تەرىپىدىن ئىگىلىۋېلـ
نىشى، پەقەت «دولان»نىڭ قىممىتىنىڭ قايتا نامايان بولۇشى، «تا-
ۋار» سۈپىتىدە ئەكس ئېتىشى بولۇپ، تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا،
ھېچقانداق بىر شەخسكە ۋە بىرەر يەرگە خاس نام، توپۇنىم بولمىغان،
ئەكسىچە، يەكەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، ئاياغ ئېقىندىكى مەكىت، ما-
رالبېشى، ئاۋاتتىن ئىبارەت بوستانلىقلاردا بارلىققا كەلگەن مەدەنىيەت
نىڭ خاس نامى بولغان «دولان» قانداقتۇر مەلۇم شەخسكە تەئەللۇق
ياكى خاس ماركا بوپقالماسلىقى، ھېچكىم ئۇنى قاپ يۈرەكلىك بىلەن
ئىگىلىۋالماسلىقى كېرەك.

مەلۇمكى، نۆۋەتتىكى «دولان يىلى»، «دولان قىزغىنلىقى» پە-
قەت بىر مەدەنىيەت ھادىسىسىدىنلا ئىبارەت. بـۇ يـەردىكى گـەپ
«دولان»دىن ئىبارەت بۇ بىر پارچە ئوتنى ۋاقتىدا بايقاش ۋە «قولۇم
كۆيدى» دېمەي قولغا ئېلىشتىن ئىبارەت سەزگۈرلۈك ۋە جاسارەتكە
باغلىق بولۇپ، بۇ ئىشلارنى بىز سۈت ئۈيقۇسىدا ياتقاندا، باشقىلار
ئاللىقاچان قىلىپ بولدى. «سەممىيەت بىلەن ئېيتقاندا، لۇلىن خېلى
بۇرۇنلا ئۇنىڭغا كۆز تىككەندى. ئۇ شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ئاتالغۇنى
پۈتكۈل مەملىكەتكە نامايان قىلىپ ئۇلگۈردى. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇ-
كى، ئۇ بۇلارنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا ئامالسىز قالدى... ئۆزىنى تۇنجى
قېتىم «دولان» دەۋالغان لۇلىن بىر توپ چوقۇنغۇچىغا نائىل بولدى؛
نامى چىقمىغان فەن شياۋفېڭ ئۆزىنى «غەربىي دىيارلىق دولان» دې-
گەن تەخەللۇس بىلەن پەردازلىۋېلىپ، خېلىلا ئامەتكە ئېرىشىپ قالدى؛
ئەركىن ئابدۇللا «قۇملۇقتىن بالقىغان دولان» ياكى «قۇملۇق دولىنى»
نامى بىلەن مەملىكەت ئىچىدە شۆھرەت قازاندى.» «دۇڭ دا: «تا-
لاشتا قالغان دولان»، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى 2005 ـ يىل
1 ـ سان 11 ـ ، 12 ـ بەتلەر)؛ ئۆزىنى «كۆك بۆرە» ئاتىۋالغان ناخ-
شىچى ئەسقەر مۇھەممەت ئۆزىنىڭ «مەشھۇر» ناخشىلىرىنىڭ مەدە-
نىيەت قاتلىمى، ئۇلىنى بېيىتىش، چىڭىتىش ئۈچۈن ئۆمۈ «دولان»
ئارىسىغا سىغدۇرۇلۇپ كىرىشكە تىرىشماقتا. بۇ نامنىڭ ھەقدارلىرى،
ئۆز ئىگىلىرى بولسا ئاشۇ يەكەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، ئاياغ ئېقىملە-
رىدىكى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شىمالى، غەربىي شىمالى، غەربىي
چېتىدىكى بوستانلىقلاردا توغراق، قۇم بارخانلىرى بىلەن ئورالغان
ۋادىلاردا ئۆز غېمى، ئۆز نەغمىسى، ئۆز ئۇسۇلى بىلەن تىرىكچىلىك
قىلىپ ياشماقتا.

بىراق، دولانىنىڭ نامى چىقتى! ئۇنىڭ نامى پۈتكۈل مەملىكەت،
پۈتكۈل دۇنياغا تارالدى. ئىلكىرى دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى
بىر توپ سەھرالىق «ياۋايى»نىڭ «ۋاي ئاللا ـ ۋاي ئاللا»سى دەپ
بىلگەنلەردىن تارتىپ، «دولان»نىڭ نېمىلىكىنى، شۇنداق بىـر نـام
ياكى شۇنداق بىر سەنئەتنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى بىلمەيدىغانـلارغـىچـە
ھەممىسى بىلدى، تونۇدى! شۇنىڭدىن كېيىن «دولان» نامىدا نۇرغۇن
داڭلىق ماركا، داڭلىق ئوبراز بارلىققا كەلدى. ھەتتا ««دولان» نامىلىق
ماركىنى 30 مىليونغا ئۆتۈنۈپ بېرىمەن دېگۈچىلـەرمـۇ چـىـقـتى.»
(«شىنجاڭ شەھەر گېزىتى» خەنزۇچە) 2004 ـ يىل 17 ـ سېنتەبىر
سانى 9 ـ بەت). مېنىڭچە، «دولان يىلى»دىكى بۇ داغدۇغىنى ياكى
دولانىنىڭ شۆھرىتىنى ئاتالمىش ئاشۇ ئۈچ «دولان» كەلتۈرۈپ چـە-
قاردى ۋە پۈتكۈل دۇنياغا يايدى. بۇنىڭ نېمە يامنى بار؟ بىز ئە-
سىرلەر بويى دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى ئاڭلىدۇق، ماختىدۇق،
كۆپ بولسا بىرەر پارچە ماقالە، بىرەر كىتاب يازغانىدىمىز. ئەمما بۇ-
نىڭ بىلەن «دولان» دېگەن نامنى، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى
ئۆز مەھەللىلىرىدىن ئېلىپ چىقالمىدۇق، بەك بولسا ئاپتونوم رايون،
مەملىكەت خاراكتېرلىك مەدەنىيەت ـ سەنئەت پائالىيەتلىرىگە قاتنـ-
شىپ، شەرەپ قۇچۇپ قايتىپ كەلدى، بىز بولساق بىر مەھەل داغ-
دۇغلىق تەنتەنە قىلدۇق، ئاۋازىمىز مايسىز سۈنايىدەك ئاستا ـ ئاستا
پەسلەپ كەتتى، ئۇلار يەنە شۇ مەھەللىلىرىدە قالدى. مانـا ئـەمـدى
بولسا، نەچچە مىليون يۇەن خەجلەپ تەشۋىقات قىلساقمۇ ئېرىشكىلى
بولمايدىغان پۇرسەت، ئۇنۇم بارلىققا كەلدى.

دولانىنى ھەممە تونۇدى، ئۇنىڭ نامى بۇيۇك بىر ناخـشـىـدەك
ھەممە يەردە ياڭرىدى، ھەممە كىشى شۇرلىسا «دولان...» دەپ
شۇرلايدىغان بولدى، بىزمۇئۇنى قايتا تـونـۇدۇق، خـۇددى ئـۆچ
«دولان» ئۆزئارا تالاشقاندەك تالىشىقا باشلىدۇق.

«دولان قىزغىنلىقى» كۆتۈرۈلگەن دەسلەپكى چاغلاردا، ھەممـە-
مىزنىڭ قېنى قىزىپ كەتتى، ئاتالمىش ئۈچ «دولان»نى قاغىدۇق،
«زادى كىم دولان؟» دېگەننى تالاشتۇق. ئوچۇقنى ئېيتقاندا، بىزنىڭ
«دولان»نى باشقىلار تارتىپ كېتىدىغان بولدى، دەپ ئەنسىرىدۇق.
ئەمما بۇ تالاش ـ تارتىشلار «دولان قىزغىنلىقى» كەلتۈرۈپ چىقار-
غان غەۋغالار سەۋەبىدىن سېچۇەن تېلېۋىزىيە ئىستانسـىـسـىـنـىڭ
2004 ـ يىلى نويابىردا كۆرسەتكەن «دولانغا سەپەر» ناملىق مەخ-
سۇس فىلىمى ۋە مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسـىـسـى 3 ـ قـانـىـلى
2005 ـ يىلى ئىيۇلدا كۆرسەتكەن «سېھرلىك دولان» نـامـلـىـق
مەخسۇس فىلىمى ئارقىلىق تېگىشلىك جاۋابقا ئېرىشتى. بۇ فىلىملەردە
ھەقىقىي دولانلار ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى كۆرسىتىلىپ، ئاتالمىش
«دولانلار»نىڭ ساختىلىقى ئېچىپ بېرىلدى. بىلـگـىـكى، بـۇ دولان
بىزنىڭكى! ئۇنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ ھەم تارتىۋېلىشمۇ مۇمكىن
ئەمەس. «دولان يىلى» دىكى دولان قىزغىنلىقى بىرەدەملىك ھادىسە
بولۇپ، بۇنداق چاكىنا مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنىڭ ئۆمرى ئۇزاق بولـ-
مايدۇ. ئۇنىڭدىن پايدىلانغۇچىلار، سۈيىئىستېمال قىلغۇچىلار ئادەتتە
ئۆزىنى كۆرسىتىش، نام چىقىرىش، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان مۆ-
جىزە يارىتىش ئۈچۈن ۋاستە تاللىمايدۇ، يۈزى قېلىنلىق قـىـلـىـدۇ.

بىراق، دولانىنىڭ نامى چىقتى! ئۇنىڭ نامى پۈتكۈل مەملىكەت،

بىراق ئۇلارنىڭ نامى، قازانغان ئۇتۇقلىرى سۇ ئۇستىدىكى كۆپۈكتەك تېزلا تارقايدۇ، يوقايدۇ. بۇ يەردىكى «دولان قىزغىنلىقى» بىزگە قالىدۇ، بىزنىڭ مەڭگۈ توختمايدىغان ناخشىمىز سۈپىتىدە «بابا-ۋان»نى كېزىپ يۈرىدۇ.

4

«دولان يىلى»دىكى «دولان قىزغىنلىقى» بىزگە ھەم خۇشھاللىق ھەم قايغۇ ـ ئەندىشە ئەكەلدى. بۇ يەردىكى خۇشھاللىق، بۇ يىلدا ھەقىقەتەنمۇ «دولان»نىڭ نامى چىقتى، ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى قايتا نامايان بولدى. بۇ يالغۇز ئاشۇ ئاتالمىش ئۇچ «دولان»نىڭ «كارا-مىتى»دىنلا بولماستىن، دولانىڭ ئەسلىي ئىگىلىرىنىڭمۇ ئۆز كارامەت-لىرىنى كۆرسەتكەنلىكىلىرىدىن بولدى: بۇ يىلدا مەكت، ئاۋات ناھىيە-لىرى «مەشرەپ» مەخسۇس فىلىملىرىنى ئىشلىدى؛ مەكت ناھىيىسى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلەن بىرلىكتە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئاساسىي تېما قىلىنغان «مەكت مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى ئېچىش تەتقىقاتى» ناملىق تەتقىقات تېمىسىنى يولغا قويدى؛ ئاۋات ناھىيىسى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»نى ئاچتى... ھەرچە بۇ ئىشلار سەل كېچىكىپ قىلىنغان بولسىمۇ، ئۆز تەمى، ئۆز ئەسلىي، ئۆز رەڭگى بىلەن زور ئۇنۇم بەردى. كىشىلەر «دولان»نىڭ ھەقدارلىرىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ ئەسلىنى بىلدى، كۆردى.

«دولان» يىلىدىكى قايغۇ ھەم ئەندىشە خۇشھاللىققا كۆرە يېتىپ ئاشقىچە. بىر مەھەل ھېلىقى ئاتالمىش ئۇچ «دولان»نىڭ ساراسىمە-دىن قورقۇپ ئېسەنكىرەپ يۈردۇق، ئۇلار خۇددى «دولان»نى بىز-دىن تارتىپ كېتىدىغاندەك ئالدىرىشىپ قالدۇق. بىراق، ئۆز ئىچە-مىزدىمۇ «زادى دولان كىم؟»، «ئانا دولان، قارا دولان كىم؟» دېگەن غەۋغالار كۆتۈرۈلدى ھەمدە «دولان» ھەققىدە ئۆزئارا سوئال نەزىرى بىلەن قارىشىپ، تارىخنى قايتا مالتىلاشقا باشلىدۇق. ھېنىڭچە، بۇ ئەڭ يامان بولدى. «ھېۋىنىڭ تېشىدىن سېسىغىنىدىن، ئىچىدىن سېسىغىنى يامان» دېگەندەك، ئەمدى دولانىنى چىشلەپ ـ تارتىپ نېمە قىلىمىز. تارىختىن بۇيان بىر ئۇيغۇرنى ھېلى «قەشقەرلىك»، ھېلى «خوتەنلىك»، «ئاقسۇلۇق»، «تۇرپانلىق»، «قۇمۇللۇق»، «ئىلىلىق»، دېسەك، ھېلى «تارانچى» ھېلى «دولان» دەپ دەتا-لاش قىلدۇق. مانا ئەمدى «مەكتىلىك دولان»، «ئاۋاتلىق دولان»، «بارچۇق دولان» دېيىشكە ئۆتتۇق. بۇ شۇم ئېغىزلىق بىزگە كىمدىن ئۇدۇم قالغان بولغىيتى!؟ «چۈجىنىڭ شۇملۇقىدىن مېكىيانىنىڭ ئەمچىكى يوق» دېگەندەك، بىزنىڭ مۇشۇنداق شۇم ئېغىزلىقىمىزدىن بۇ «دولان» بىزگە تەۋە بولماي قالغىلى تاس قېلىۋاتىدۇ.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدا «دولان»نىڭ ئېتنىك مەنبەسى ھەققىدە بىر قىسىم ماقالىلەر ئېلان قىلىنغاندى. ئۇلار ئىچىدىكى ئۆ-زىنى مۇشۇ ساھەدە خېلى نوپۇزۇم بار دەپ قارايدىغان بەزى تەتقە-قاتچىلار يەنە شۇ ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا غەرب ئالىملىرى، بو-لۇپمۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىملىرىدىن مالوف، تېنىشېفلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان قاراشلىرى ئاساسىدا «دولانلار ـ موڭغۇللارنىڭ ئەۋلادى» دېگەن قاراشنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ (بۇ قاراشنى ياقلا-يدىغان كىشىلەر بىزدىمۇ بار)، «يوق يەردىن تۇك ئۇندۇرگەندەك» ئىش قىلدى. بۇنىڭ بىلەن بىر مەزگىل زۆرۈر بولمىغان تالاش-تارتىش، ئارتۇقچە زورۇقۇشلار بولدى. دەرۋەقە، ئاشۇ مەشھۇر ئا-لىملار (مالوف، تېنىشېفلار) تەكشۈرگەندە، «دولان» دەپ ئاتالغان بىر تۈركۈم كىشىلەر ئۇلارنى شۇنداق ئۇچۇر بىلەن تەمىنلىگەندۇ. (ئۇلار ئېھتىمال دۇنيانىڭ يېڭى خەۋەر، يېڭى شەيئىلىرىدىن بېكىنمە ـ خالىي ياشىغان ـ جۇغراپىيىلىك مۇھىت قەدىمدىن ھازىرغىچە، يېقىنقى زامان-غىچە دولان نامى بىلەن ئاتالغان بۇ ئۇيغۇر قەۋمىنى دۇنيادىن بىخە-ۋەر قويغان، ئۆزىنىڭ ئۇچ ئەۋلادىغىچە ئاران بىلىدىغان دولانلارغا ئۇچراپ قالغان بولۇشى مۇمكىن). ھازىرمۇ دولانلار ئارىسىغا بارسا-ڭىز شۇنداق گەپلەرنى قىلىدىغان (ئۆزىنى موڭغۇللارنىڭ ئەۋلادى دەيدىغان) دولانىنى ئۇچرىتىشىڭىز مۇمكىن. ھېنىڭچە، بۇنىڭ ئەجەب-لەنگۈدەك يېرى بولمىسا كېرەك. چۈنكى، تارىخنى ۋاراقلايدىغان بولساق، موڭغۇللار باش كۆتۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، دولانلار مەر-كەزلىك ياشىغان تارىم ۋادىسىنىڭ شىمالىدىن غەربىگە قەدەر بولغان جايلار ـ پۈتكۈل تەڭرىتاغلارنىڭ شەرقىي، جەنۇبىي ئېتىكى قاراقە-تانلارنىڭ دەھشەتلىك زۇلۇمىدىن قۇتۇلدى. بۇ مۇشۇ جايلاردىكى خەلق سۆيۈنىدىغان ئىش ئىدى. بىراق، كېيىنكى چاغلاردا موڭغۇل-لارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى بۇ جايلارغا يەنە دەھشەتلىك ئېزىش ئە-كەلدى. خوجىلار پاراكەندىچىلىكى دەۋردە بولسا، مەكت قاتارلىق دولانلار مەركەزلەشكەن جايلار ئۇرۇش ـ جەڭ، يېغىلىق، قىرغىنچە-لىقنىڭ مەركىزى بوپقالدى. دېمەك، مانا مۇشۇنداق مۇرەككەپ ھېسـ-سىيات ـ موڭغۇللاردىن سۆيۈنۈش ۋە قورقۇش دولانلانىڭ پسىخىك ئېڭىغا سىڭىپ، «ئۆزىنى موڭغۇللارنىڭ ئەۋلادى» دەۋالدىغان ئەھ-ۋال شەكىللىنىپ قالغان ۋە كېيىنكىلەرگە تارقالغان بولۇشى مۇمكىن. بۇنداق ئىش دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە قەدىمدىمۇ، ھازىرمۇ مەۋجۇد بولغان. ئەمەلىيەتتە، بىرەر قەۋم تارىختىكى قايسىبىر مىللەتكە تەئەل-لۇق، باغلىنىشلىق بولسا ئەڭ ئەقەللىي ئۇقۇم، شۇ قەۋمدە ئاشۇ مىل-لەتنىڭ ساقىندىلىرى بولۇشى ھەممە بىلىدىغان ئىش بولسا كېرەك. تارىختا ساپ مىللەت مەۋجۇد بولمىغان، ھېچ بولمىغاندا بىر مىللەت بىرقانچە قەۋمدىن تەركىب تاپقان. بىراق مەدەنىيەت، تىل قاتارلىقلار جەھەتتە ئەجداد بىلەن ئەۋلاد ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى زور تارىخىي باغلىنىش ۋە تارىخىي ئىزچىللىق مەۋجۇد بولۇپ، ئۇ، شۇ مىللەت، شۇ خەلقنىڭ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن. قاراپ بېقىڭ، دولانلانىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىتى ۋە تىلىدا، تۇرمۇش، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، بىناكارلىق سەنئىـ-تىدە، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئىگىلىكىدە موڭغۇللارنىڭ قايسى ئالا-مەتلىرى ساقلىنىپ قاپتۇ؟

گەپنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، مەلۇم غەرەز بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان بۇ خىل قاراش، 1989 ـ يىلى مەكت ناھىيىسىدە ئېچىلغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە سەنئەت تەتقىقات مۇھاكىمە يىغىنى»دا قاتتىق قامچىلاندى. يىغىندىكى پۈتكۈل ئالىم ـ ئۆلىمالار بىردەك بۇ قاراشنى رەت قىلدى، «دولانىڭ ئۇيغۇر قەۋمى» ئىكەنلىكى

مۇنازىرىسىز يەنە بېكىتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى چاغلاردا دولانلار «تىنچ» ئۆتتى. 1994 ـ يىلى ئۆكتەبىردە مەكىت ناھىيىسىدە ئېچىلغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە تۇنجى قېتىملىق دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»دا پەقەت دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ مەدەنىيەت قاتلىمى، ئالاھىدىلىكى، تېكىستى، مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى قاتارلىق جەھەتلەردە كۆپرەك توختىلىپ، «دولان» نامى ئىزاھلاندى، لېكىن «دولان»لارنىڭ ئېتنىك مەنبەسى ھەققىدە تالاش ـ تارتىش، قايتا مۇلاھىزە بولمىدى. بىراق، 2004 ـ يىلىدىكى «دولان يىلى»دا قوزغالغان «دولان قىزغىنلىقى»نىڭ تەسىرى، شۇ يىلى ئۆكتەبىردە ئاۋات ناھىيىسىدە ئېچىلغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»دا ئەكس ئېتىپ، «دولان»دىن ئىبارەت بۇ ئاتانغان «دۆلەت»نى تالىشىدىغان خاھىش، «دولان»نىڭ ئېتنىك مەنبەسىنى قايتا مالتىلايدىغان بازىرى كاسات ھۇنەرۋەنلىك بىھۇدە ئۇرۇنۇشى يەنە ئوتتۇرىغا چىقتى.

ئاۋات ناھىيىسىدە ئېچىلغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»دەل ۋاقتىدا ئېچىلغان، ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك يىغىن بولغانىدى. بىراق يەنە شۇنداق ۋىلايەت، ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ ناھايىتى كۆڭۈل بۆلۈپ، پۈختا، ئەتراپلىق تەييارلىق قىلغانلىقى، يىغىن ئەھلىگە كاتتا ئىلتىپات كۆرسەتكەنلىكى ۋە بىر قىسىم پىشقەدەم ئالىملار ۋە ياش تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئەستايىدىل تەييارلىق قىلىپ، بەزى يېڭى قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدىن باشقا يېڭىلىق يوق. يەنە شۇ «كونا خامان»نى سورۇيدىغان ئەھۋال يۈز بەردى. ئەسلىي بۇ يىغىنىڭ ۋەزىپىسى ھەرگىز «دولان»نىڭ ئېتنىك مەنبەسى، توغرىسىنى ئېنىقلاندا «ھەممە دولان ئاۋاتتىن تارالغان» دېگەن «ئاۋات مەركەز» تەلىماتىنى بازارغا سېلىش، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىر قىسىم ئالىملارنىڭ مۇشۇ يىغىندا گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشنى قولغا كەلتۈرۈش بولماستىن، بەلكى دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى نۆۋەتتە دۇچ كەلگەن يېڭى مەسىلە، يېڭى ۋەزىيەت ھەققىدە ئويلىشىش؛ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىغا ۋارىسلىق قىلىش، قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش؛ ئاۋات خەلقى، ئاۋات دولانلىرى ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغان دولان مەدەنىيىتى، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى نامايان قىلىش؛ ئاۋات ناھىيىسىدىكى رەھبەرلەرنىڭ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى قوغداش، تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتىكى تۆھپىلىرىنى نامايان قىلىش؛ «دولان مۇقامى ساغلاملىق گىمناستىكىسى»دەك يېڭى ئىجادىيەت، يېڭى شەيئىنى كۆرگەزمە قىلىش ئىدى. يىغىن ھەر ھالدا يۇقىرىقى كۆنتەرتىپلەرنى تولۇق تاماملىغان بولدى. ئەمما، يىغىن ئەھلىنىڭ ئويىچە، بۇ يىغىن «يەككە» ھالدا ئېچىلىپ، بۇيۇك بىرلىك ـ پۈتۈنلۈككە سەل قارالغان. مەكىت، مارالبېشى، يەكەن قاتارلىق قوشنا ـ قولۇملار ـ دولانلار مەركەزلىك توپلاشقان جايلاردىكى مەدەنىيەت ـ سەنئەت ۋە تەتقىقاتچى ـ ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ ئەستايىدىل تەييارلىق قىلىپ، بەزى يېڭى قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدىن باشقا يېڭىلىق يوق. يەنە شۇ «كونا خامان»نى سورۇيدىغان ئەھۋال يۈز بەردى. ئەسلىي بۇ يىغىنىڭ ۋەزىپىسى ھەرگىز «دولان»نىڭ ئېتنىك مەنبەسى، توغرىسىنى ئېنىقلاندا «ھەممە دولان ئاۋاتتىن تارالغان» دېگەن «ئاۋات مەركەز» تەلىماتىنى بازارغا سېلىش، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىر قىسىم ئالىملارنىڭ مۇشۇ يىغىندا گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشنى قولغا كەلتۈرۈش بولماستىن، بەلكى دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى نۆۋەتتە دۇچ كەلگەن يېڭى مەسىلە، يېڭى ۋەزىيەت ھەققىدە ئويلىشىش؛ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىغا ۋارىسلىق قىلىش، قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش؛ ئاۋات خەلقى، ئاۋات دولانلىرى ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغان دولان مەدەنىيىتى، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى نامايان قىلىش؛ ئاۋات ناھىيىسىدىكى رەھبەرلەرنىڭ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى قوغداش، تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن جەھەتتىكى تۆھپىلىرىنى نامايان قىلىش؛ «دولان مۇقامى ساغلاملىق گىمناستىكىسى»دەك يېڭى ئىجادىيەت، يېڭى شەيئىنى كۆرگەزمە قىلىش ئىدى. يىغىن ھەر ھالدا يۇقىرىقى كۆنتەرتىپلەرنى تولۇق تاماملىغان بولدى. ئەمما، يىغىن ئەھلىنىڭ ئويىچە، بۇ يىغىن «يەككە» ھالدا ئېچىلىپ، بۇيۇك بىرلىك ـ پۈتۈنلۈككە سەل قارالغان. مەكىت، مارالبېشى، يەكەن قاتارلىق قوشنا ـ قولۇملار ـ دولانلار مەركەزلىك توپلاشقان جايلاردىكى مەدەنىيەت ـ سەنئەت ۋە تەتقىقاتچى ـ ئىزدەنگۈچىلەرگە ئېتىبار قىلىنمىغان. ئۇلارنىڭمۇ بۇ يىغىنغا قاتنىشىش ھەققى بارلىقى ئويلىشىلمىغان. ئەقەللىيسى، مۇھەممەت ئوسماندەك ئاۋات ۋە ئاۋات دولان مەدەنىيىتىنى بىر ئۆمۈر قازغان، قوغدىغان، تەتقىق قىلغان ئاۋاتنىڭ ئىلىم ئەھلى بۇ يىغىننىڭ رەسمىي ۋەكىلى بولۇپ تەكلىپ قىلىنمىغان...

ئۇيغۇر دولانلىرى (بۇ نام ئىلگىرى «دولان ئۇيغۇرلىرى»، «دولانلار»دىكەن نام بىلەن ئاتالغانىدى. ئەمدى بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتلارنىڭ چوڭقۇرلىشىشى بىلەن قولغا كەلگەن نەتىجىلەرگە كۆرە، بۇ نام «ئۇيغۇر دولانلىرى» دەپ ئاتالسا ئەڭ مۇۋاپىق بولغىدەك) ـ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئايرىلماس بىر تەركىبىي قىسمى. دولان مەدەنىيىتى، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئايرىلماس بىر تەركىبىي قىسمى ۋە مۇھىم يىلتىز ـ تارماقلىرىنىڭ بىرى. تارىختىن بۇيان دولانلار تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ غەربىي جەنۇبى، غەربىي چېتىدىكى مەكىت ناھىيىسى، يەكەن ناھىيىسىنىڭ مەكتىكە قوشنا يېزىلىرىدا، مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ مەكتىكە قوشنا ئاۋات، سېرىقبۇيا، ئاقساقمارال، شامال قاتارلىق يېزىلىرى ۋە تەكلىماكاننىڭ شىمالىي چېتىدىكى ئاۋات ناھىيىسىنىڭ غۇرچۆلى، تاماتوغراق، باغتوغراق قاتارلىق يېزىلىرىدا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، دولانلار ئولتۇراقلاشقان جۇغراپىيىلىك مۇھىت (تەكلىماكان قۇملۇقى ۋە يەكەن، تىزناپ، ئاقسۇ، تارىم دەريالىرى ئوراپ تۇرغان بېكىك مۇھىت)ئۇيغۇر دولانلىرىنىڭ باشقا جايلار،خەلقلەر بىلەن بولغان ئالاقىسىنىلا ئەمەس، بەلكى مەكىت، مارالبېشى، ئاۋات قاتارلىق جايلارغا تارالغان دولانلارنىڭ ئۆز ئارا ئالاقىسىنمۇ چەكلىمىلىك ئىچىگە چۈشۈرۈپ قويغان. يەنى دولانلار ئولتۇراقلاشقان جايلاردىكى يەكەن، ئاقسۇ، تارىم دەريالىرى بەسسىلىك دەريالار بولۇپ، بۇ دەريالارنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ئۇيغۇر دولانلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئالاقىسى كەلكۈن مەزگىلىدە دەريادىن ئۆتكىلى بولماسلىق سەۋەبىدىن پات ـ پات ئۇزۇلۇپ قېلىپ، دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى شەرقىي قىرغاقتىكى دولانلارنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، ناخشا ـ ئۇسسۇل سەنئىتى بىلەن غەربىي قىرغاقتىكى دولانلارنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، ناخشا ـ ئۇسسۇل سەنئىتى ئوتتۇرىسىدا ئازدۇر ـ كۆپتۇر پەرق بارلىققا كەلگەن. بولۇپمۇ غەربىي قىرغاقتىكى دولانلارنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسى قويۇق، سىرتقى مەدەنىيەتنىڭ تەسىرگە ئۇچرىشىشى كۆپ بولغان. بۇ خىل ئەھۋال غەربىي قىرغاقتىكى دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ قىسمەن شالغۇتلىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ ئەڭ قەدىمىي، ساپ ، ئەڭ خاسلىققا ئىگە بولغىنى دەل مۇشۇ دەريالارنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى، تەكلىماكان باغرىغا يانداشقان جايلاردىكى دولانلارنىڭ مەشرەپ ـ مۇقاملىرى بولۇپ، ئۇ قەدىمكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھىرى، ئۇيغۇر مۇقام ـ مەشرەپلىرىنىڭ ئوق يىلتىزى ھېسابلىنىدۇ. شۇنداق ئىكەن، رېئاللىققا كۆز يۇمۇشقا، «مەن قارا دولان»، «مەن ئانا دولان» دەپ جار سېلىپ، «مەركەزلىك» دەۋاسىنى قىلىشقا بىزنىڭ نېمە ھەددىمىز؟تاينىلىق ھەممىسى بىردولان، ھەممىسى بىر پىلەكنىڭ سويىملىرىغۇ؟ كىمدە قانچىلىك پەرق ياكى ئارتۇقچىلىق بولسا، ئۇنى يەرلىك

ئالاهىدىلىك سۈپىتىدە قوبۇل قىلساق، ھۆرمەت قىلساق، خاسلىقىنى ساقلىساق بولمامدۇ؟ھېلىمۇ بىر مەھەل ئۆز ئىچىمىزدە تالاش ـ تارتىش بولۇۋېدى،باشقا كىشىلەر «بۇ دولاننىڭ ئىگىسى يوق ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىشىپ، «دولان»نى ئۆزىگە نام قىلۋېلىپ، ئۆزلىرىچە سوتقا چۈشۈشۈپ يۈرۈشىدۇ. ئەگەر بىز يەنە تالاشساق، «ئىككى قاغا پوق تالاشسا ئوقچىغا پايدا» دېگەندەك، بۇ دولاندىن تولۇق ئايرىلىپ قالغۇدەكمىز ياكى ئاۋات ناھىيىسىنىڭ ساختا دولان لۇلىنى «ئاۋاتنىڭ مەدەنىيەت ئەلچىسى» قىلىپ تەكلىپ قىلغىنىدەك، «تالاشقانغا بىر نېمە...» دېگەندەك، بۇ دولاننى باشقىلارغا ھەدىيە قىلىپ بېرىۋېتىدىغان ئوخشايمىز! مېنىڭ قايغۇم ۋە ئەندىشەم مانا شۇ. ئىشىنىڭلارکى، بۇ دولاننى بىز بېرىۋەتمەسەك، تاشلىۋەتمەسەك باش-قىلار ھەرگىز تارتىۋالالمايدۇ. ئۆزىنىڭ قىلمەن دەپمۇ قىلالمايدۇ. بۇ دولان «مېنىڭمۇ ئەمەس، سېنىڭمۇ ئەمەس، ھەممىمىزنىڭ!» (بۇ «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» مۇخبىرى ئامىنە ئابدۇرېشىتنىڭ دولان ھەققىدە يازماقچى بولغان ماقالىنىڭ تېمىسى).

5

دولان ـ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئۆزىنىڭ يەرلىك پۈرىقى قويۇق، كوللېكتىۋىزملىقى كۈچلۈك، ئاكتىپ ئۆزلىشىشچان بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە خېلى يۇقىرى شان ـ شەرەپكە ئېرىشتى. دۆلىتىمىزدىكى بىر تۈركۈم ناخشىچى ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى، يۇقىرى ئابرۇيىنى ئاللىقاچان ھېس قىلىشىپ ئۆزلىرىگە نام قىلىپ قويۇۋالدى. ئاپتونوم رايونىمىزدا، دولانلار بىر قەدەر توپ-لىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايلاردا، ئۆز ئىچىمىزدە بولسا «ئاتا دولان»، «ئانا دولان»، «قارا دولان»نى تالىشىپ زۆرۈر بولمىغان بەھۇدە ئىشلارنى قىلىش ئەۋج ئالدى. بۇلار 2004 ـ يىلىدىكى «دولان»دا كۆتۈرۈلگەن «دولان قىزغىنلىقى»نىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى، ئاساسىي مەزمۇنى بولۇپ، بۇلار بىزنىڭ «دولان»دىن ئىبارەت بۇ «بىر پارچە ئوت»تا يېڭى مەسىلە، يېڭى ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنلىكىمىزنى بىلدۈ-رۈپ تۇرۇپتۇ.

نۆۋەتتە، ئۇيغۇر دولان مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ھەققىدە سىستېمىلىق تەتقىقات، مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش، ئۇنى قېزىش، ۋارىسلىق قىلىش، قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش مەسلىسىنى ئويلىشىش ئىنتايىن مۇھىم. ھازىرغىچە بۇ ھەقتە بىرقانچە قېتىملىق مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. دۆلەتلىك سەنئەت ئىلمى 9 ـ بەشىللىق تەتقىقات تېمىسى «دولان مۇقامى ئۇستىدە ئېكولوگىيىلىك ۋە فورماتسىيىلىك تەتقىقات» 2004 ـ يىلى نويابىردا ئاياغلاشتى. مە-كىت ناھىيىسى بىلەن شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مەكت دولان مەدەنىيىتى، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى ئاساسىي تېما قىل-غان «شىنجاڭ مەكت ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى ئېچىش توغرىسىدىكى تەتقىقات» ناملىق يىرىك تەتقىقات تېمىسىنى ئۆتكەن يىلدىن باشلاپ يولغا قويدى، كېلەر يىلى ئاياغلىشىدۇ. بۇ يىل شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مەكت ناھىيىسىنىڭ دولان مەدە-نىيىتى، دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان «شىنجاڭ مەكت ناھىيىسىنىڭ شەكىلسىز مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش توغرىسىدا تەتقىقات» دېگەن تەتقىقات تېمىسى دۆلەت دە-رىجىلىك تەتقىقات تۈرى قىلىپ تۇرغۇزۇلدى. دولان مەدەنىيىتى توغرىسىدىكى بۇ ئىككى مەخسۇس تەتقىقات تېمىسىنىڭ يولغا قويۇ-لۇشى كىشىنى ناھايىتى خۇشھال قىلىدۇ. بىراق، بۇ يەنىلا يېتەرلىك ئەمەس. مېنىڭچە، «دولان» دەۋاسىنى قىلىۋاتقانلار، بولۇپمۇ رايونـ-مىزدىكى دولانلار مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان «دولان رايونى»، «دولان مەدەنىيەت بەلۋېغى»نى شەكىللەندۈرگەن مەكت، مارالبېشى، ئاۋات قاتارلىق جايلار «دولان»نىڭ ھەقىقىي ھەقدارلىرى، ئىگىلىرى. ئەمدى ئۇلار ناتوغرا رىقابەتنى قويۇپ، ئەرزىمەس تالاش ـ تارتىش-لارنى تاشلاپ، ئاشۇ ئىشلارغا خەجلەنگەن پۇل، ئاتىغان ئىقتىسادنى يىغىپ، «دولانشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى»نى قۇرسا، بۇ ئارقىلىق پىلانلىق، بىر تۈتاش ھالدا دولان مەدەنىيىتى، دولان مەشرەپ ـ مۇ-قاملىرىنى قېزىش، رەتلەش، ۋارىسلىق قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە تەشۋىق قىلىش خىزمىتىنى يولغا قويسا، باشقىلارنىڭ «توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلايدىغان» قىلمىشىغا خاتىمە بەرگىلى، قېرىنداشلار، قوشنىلارنىڭ دىلىغا ئازار بېرىشتىن ساقلانغىلى، مۇشۇ ئازغىنە دولان-لارنىڭ «مەكت دولان»، «ئاۋات دولان»، «مارالبېشى (بارچۇق) دولان» بولۇپ پارچىلىنىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولماسمۇ؟!

«دولانشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى» قۇرۇش «ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى»، «تۈرپانشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى» قۇرغانغا ئوخشاشلا ئىنتايىن مۇھىم ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ جەمئىيەت قۇ-رۇلسا ئۇيغۇر دولان مەدەنىيىتى ۋە مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى پىلانلىق، سىستېمىلىق ھالدا تېخمۇ چوڭقۇر قازغىلى، رەتلەپ، مۇكەممەل بىر-لىككە كەلگەن بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلاندۇرغىلى؛ ئېجدادلارنىڭ قىممەتلىك مىراسىغا ئومۇمىيۈزلۈك ۋارىسلىق قىلىپ، ئەۋلاد تايانچ كۈچلىرىنى سىستېمىلىق تەربىيىلىگىلى؛ مەدەنىيەت بايلىقلىرىمىزنى قوغداش بىلەن ئېچىش ئوتتۇرىسىدىكى دېئالېكتىك مۇناسىۋەتنى توغرا ھەل قىلغىلى، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، باشقا ئارىلاشما مەدەنە-يەتلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، ئۇنىڭ شالغۇتلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى؛ يەرلىك، مەھەللىۋى، ئۆزىگە خاس پۇراق ـ تەم ئالاھىدىلە-كىنى ساقلاپ قالغىلى ھەمدە ئۇنىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتى بىلەن بولغان ئېچكى باغلىنىشى، بىرلىكى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە-لىكىنى تېپىپ چىققىلى بولىدۇ؛ دولان مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنى ھەقىقىي مەنىسى، بىرلىكى، تولۇق گەۋدىسى بىلەن كەلگۈسىگە، دۇنياغا يۈز-لەندۈرگىلى، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ قولىغا يەتكۈزگىلى بولىدۇ. مەن «دولان رايونى»، «دولان مەدەنىيەت بەلۋېغى»دىكى خەلق، رەھ-بەرلەر ۋە پۈتكۈل ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ بۇ نۇقتىغا ئەھمىيەت بېرىشى، ئورتاق كۈچ چىقىرىشىنى تەۋسىيە ۋە ئۈمىد قىلىمەن!

2005 ـ يىلى16 ـ ئاۋغۇست، شەھىرى ئۇرۇمچى

ئاپتور: ش ئۇ ئا ر ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىدارىسى ئوقۇش ـ تەكـ-شۈرۈش باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلى

سازايېمىزنى، سۈيۈملۈك «سارالىغا»!

ـ ئۆمەرجان ئوبۇلنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2005 ـ يىل 4 ـ سانىغا بېسىلغان «يېڭى سارالىق» ناملىق ھېكايىسىغا ئەكسىمە مۇلاھىزە

ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى

سىناق ۋە تېپىشماقلا تولغان ئىنسانىيەت ئالىمى ئۆزلۈكسىز يېڭىلىنىپ بارماقتا. بۇ يېڭىلىنىش ئىنسانىيەتكە ئۆز نۆۋىتىدە كۆپ ياخشىلىقنىمۇ ۋە كۆپ ئەپسۇسلۇق ئىشنىمۇ تارتۇقلاپ كەلدى. ئېرىشكەن ھەممە يېڭىلىقىدىن ئۆز نېسۇبىلىرىنى ئېلىپ كەلگەن ئادەملەر ئۆزلىرى بەھرىمەن بوپكەلگەن ياخشىلىقلارنىڭ ئەللىيى بىلەن غەپلەت بېسىپ، ئەپسۇسلۇق ئىشلاردىن ۋاقتىدا ساقلىنالماي، مۇھىم پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، يېڭىدىن يېڭى يېڭىلىقلارغا ئۇتتۇر كېلىشكە باشلىدى. بۇ خىل يېڭىلىق ھەر ساھە، ھەر خىل پائالىيەتلەردىن ئوخشىمىغان شەكىللەر ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى: ئېتنىز ـ يەرلەرنى خىمىيۇي ئوغۇت ۋە دېھقانچىلىق دورىلىرى بىلەن زەھەرلەپ بۇلغاپ، ئەمدى يېشىل ـ بىئولوگىيىلىك ئوغۇت يېڭىلىق بولدى. خىمىيىلىك بۇلغانمىلارنىڭ تەسىرىنى كېيىن بايقاپ، يېشىل يېمەكلىكلەر يېڭىلىق بولدى. زەھەرلىك خىمىيۇي دورىلاردىن ئۆلۈپ يوقالغان ئىت ـ مۇشۇك قاتارلىق جانۋارلىرىمىز يەنە بىر يېڭىلىق بولدى. چەت ئەللەرنىڭ بىر مەھەل خۇدىمىزنى بىلمەي ئەگەشكەن ئەبجەش ـ شالغۇت مەدەنىيىتىمىزنى مەنئۇي ئۇسسۇزلۇقىمىزنى قاندۇرالماي، ئەنئەنىمىز ئۆزىمىزگە يېڭىلىق بولدى. بۇگۈنكى ئۆزگىرىشچان، مۇرەككەپ، رەڭگارەڭ دۇنيانىڭ رەپتارىغا قاراپ ئېچىلىدىغان «ئاپتاپىپەرەس ئىدىيە»گە ئايلانغان ئىدېئولوگىيىمىز پۇچەكلىشىپ، ئەنئەنىۋى كۆز قاراشلار يېڭىلىق بولدى. غىتمەكلەشكەن چۈشكۈن ـ نېمجان مەدەنىيەتنىڭ سۈنئىي رېڭى بۇلغىغان روھىمىزغا ئوي ـ پىكرى يېڭى، قابىل ۋە دادىل كىشىلىرىمىزنىڭ مەردانە ھەرىكىتى يېڭىلىق بولدى.

ئەخلاق ۋە ساغلام ئېتىقاد مىسلىسىز كىرىزىسكە دۇچ كېلىپ، ماددىي مەنپەئەت گاراڭلىقى ۋە ئىجتىمائىي گاسلىق جەمئىيەتلىشىپ (مەسئۇل مۇھەررىردىن)، ئادەملەردىكى ھەققانىيەت ئېڭى ۋە چىن ئىنسانلىق روھ يىگىلەشكە باشلىدى. تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماس ئېيتقاندەك: «كىيىمدىكى پىتلار قەلبكە كۆچۈپ» («پىتلار نەگە كەتتى؟»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2005 ـ يىل 2 ـ سان)، بۇ پىتلاردىن قەلبى مۇستەسنا ئادەملەر «دۆڭگە چىققان ئېتى يامان ـ سارالىق» بولۇپ، يېڭىلىشقان ئىستېمال سۆزلۈكلىرىدىن «سارالىق» دېگەن لەقەمنى قويغان نادانلارنىڭ يەنە بولدى قىلماستىن، ئاشۇ «سارالىقلار»نى سارالىقنى داۋالايدىغان دوختۇرخانىلارغا بەند قىلىشى، ئويلاپ كەلسەك كىشىنى چۆچۈتىدۇ.

ئوبۇل ئەسلىي سارالىق ئەمەس، نورمال ئادەم ئىدى. ئۇ ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئوقۇتقۇچى دېگەن سۆزدىنلا ئۆگەتكۈچى ـ تەربىيلىگۈچى دېگەن مەنە چىقىپ تۇرىدۇ. ئوقۇتۇش ـ تەربىيلەش دېگەن سۆزنىڭ بىز بىلىدىغان مەنىسى بولسا، ئېسىل پەزىلەت، خەيرلىك ئىشلارنى ئۆگىتىشنى كۆزدە تۇتىدۇ. بىز دەۋاتقان ياخشى ئىش ـ ئەمەللەر قايسى؟ ئاددىي قىلىپ ئېيتساق، پەزىلەتلىك ئادەم بولۇش، بىلىملىك ئادەم بولۇش، ھەققانىي ـ توغرا ئادەم بولۇش، ۋەھاكازالار. بىزنىڭ ئوبۇل بالىلارغا مۇشۇنى ئۆگىتەتتى، ئوقۇتاتتى. بالىلارغا ئۆزىدىكى بىلىمنى سىڭدۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۆگەتكۈچى ئىدى. كەلگۈسىنىڭ قۇرغۇچىسى ـ ئىگىسى بولغان سەبىي ئوقۇغۇچىلارغا كۆز بويامچىلىق، ئالدامچىلىق، پورداقچىلىق دېگەندەك ناچار خاھىشلارنى ئىش ـ ئەمەلدە كۆرسەتسە، ئۆگەتسە قەتئىي بولمايتتى. ئۇنداق قىلسا، كۆرگەننى دوراپ ـ ئۆزلەشتۈرىدىغان بالىلار ئوبۇلدىن ئاشۇ ناچار خاھىشلارنى ئۆزلەشتۈرۈۋالاتتى. چۈنكى ئوبۇل ئوقۇتقۇچى ئىدى.

ئوبۇل رېئال مۇھىتقا نىسبەتەن بىر يېڭىلىق ئىدى؛ سەھىپە بېشىدا «گەپ ساتقىنىمىزدەك»، ئۇ تىپىك يېڭىلىق ئىدى! ئۆزى ياشاۋاتقان مۇھىتقا نىسبەتەن روشەن سىلىشتۇرما بولالايدىغان «بىزنىڭ ئوبۇل» خۇشامەتچىلىك ـ لالمىلىقنى چىن ئىنسانىي تەبىئىتى كۆتۈرمەيدىغان، كۆز بويامچىلىق ـ ھارامزادىلىك ۋۇجۇدىغا يات، شۇئاۋازلىق ـ شەكىلۋازلىقنى ئىلمىيلىكنىڭ كۈشەندىسى دەپ قارايدىغان «يېڭىلىق» ئىدى. كىشىلىك قىممەت ـ قەدىرىيەت، «سىياسىي مەدەنىيلىك»نىڭ دۈشمىنى بولغان بۇ خىل چاكنا ـ رەزىللىكنى ئەۋلادلارغا ئۆگىتىشنى خالىمايدىغان مەسئۇلىيەتچان، ۋىجدانلىق ئوقۇتقۇچى ئىدى. شەكسىلگە

تۈرتكۈرمەنلەر چاپىنىغانسىز

ئەمەس، ماھىيەتكە ئەھمىيەت بېرەتتى. بىر ئوبۇل ياكى بىر مەكتەپ- تىكىلەر كۆز بويامچىلىق قىلىپ ھۆكۈمەتنى ئالداپ، كۆۋرۈكتىن ئۆ- تۈۋالغان بىلەن، بۇ خىل ساختىپەزلىك ـ ئالدامچىلىقنىڭ بىر سىنىپتىكى 40 ـ 50، بىر مەكتەپتىكى 500 ـ 600 يۈز نەپەر ئوقۇغۇچىنىڭ كېيىنكى ئىستىقبالىنى ۋە ياكى ئاشۇ 500 ـ 600 ئوقۇغۇچىدىن قۇرۇلغان كېلە- چەك جەمئىيەتنى ۋەيران قىلىۋېتەلەيدىغانلىقىنى بىزنىڭ ئوبۇللا چۈ- شىنەتتى. «ساپا مائارىپى»نىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى بىزنىڭ ئوبۇللا بىلەتتى. «ساپا مائارىپى»نىڭ مەنىسىنى دوگما ھالەتتە بۇرمىلاپ قوبۇل قىلغان شەكىلۋاز، ئۇششاق باشلىقچاقلارنىڭ دېگىنىدەك قىلىش بىزنىڭ ئوبۇلنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ۋىجدانىغا مۇخالىپ كەلگىنى ئۈچۈن، ئۇ «سارالڭ»دەپ ئاتىلىپ قالدى. سارالڭ بولسىمۇ بولسۇن، ئۇ بىر «سۆيۈملۈك سارالڭ» ئىدى.

بۇنداق «سۆيۈملۈك سارالڭ»لار كەتمەن چاپقۇچىلاردىنمۇ چىقىپ قالىدۇ. دائىم تېلېۋىزىيە خەۋەرلىرىنى كۆرۈپلا ئولتۇرىدىغان، قولىدىن گېزىتنى چۈشۈرمەيدىغان بىر «ئوبۇل سارالڭ» بار ئىدى. بىر قېتىملىق سىرتقا چىقىپ ئىشلەشتە، ئۇ ئۇرۇمچى ـ غۇلجا تەرەپلەرنى ئايلىنىپ كې- لىپ خېلى كۆزى ئېچىلىپ قالغانىكەن. قايتىپ كېلىپ يۇرتتا دەريانىڭ بىر قېتىملىق مۇزىنى چوقۇش ھاشىرىداكادىر چاقلار بىلەن زاكونلىشىپ قاپتۇ:

ـ قىشتا سۇ ئۈستىدە مۇز چېقىش خەتەرلىك، ماشىنا ئارقىلىق چاقسىق بولمامدۇ؟

ـ ماشىنا دېگەنگە پۇل كېتىدۇ، پۇلنى كىم بېرىدۇ؟

ـ دەريانى چاپتۇرغان ھۆكۈمەت بەرمەمدۇ؟

ـ دەريانى ھۆكۈمەت چاپتۇرغان بىلەن سۇدىن كىم پايدىلىنىدۇ؟

ـ پايدىلانغانلار سۇ ھەققى تۆلەيمىز ـ دە.

ـ ئۆستەڭلىرىگە تەييار تەقسىملەپ بەرگەن سۇغا ھەق تۆلە- مەمتىڭ ئەمسە؟

ـ سۇ دېگەن تاغدىن كېلىدۇ. تەييار كەلگەن سۇنى ماۋۇ پىش- پىرخانمۇ تەقسىملىيەلەيدۇ. تەبىئەت ئاتا قىلغان سۇنى ساتقان پۇلغا ماشىنا تەكلىپ قىلساڭ ياكى بىرەدەك ئىشلىگەنلەرگە ھەق بەرسەڭ توغرا بولمامدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ھازىرقى سىياسىتىدىمۇ شۇنداق دېيى- لمۇاتمامدۇ ـ ھاشار ئەمەلدىن قالدۇ دەپ.

ـ سەن گەپدەنكەش بۇنداق گەپلەرنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟

ـ رادىئو ـ تېلېۋىزوردىن. غۇلجا تەرەپلەردە ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم.

ـ غۇلجا دېگەن غۇلجا، بۇ يەر دېگەن بۇ يەر.

ـ ھەممىسلا بىر جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ زېمىنىغۇ؟

ـ تولا ئېغىز غېرىچىلىماي مۇزۇڭنى چوقۇ، سارالڭ ـ تەلۈە!...

بىزنىڭ ئوبۇل ئەسلىي سارالڭ ئەمەس ئىدى. ئادەملەردىكى ئىنـ- تىمائىي مەسئۇلىيەت، ھەق ـ ناھەق تۇيغۇسى سۇسلاشقان، چىن ئىنسانىي تۇيغۇ ـ غۇرۇر، ئادىمىي پەزىلەت بۇلغانغان ناچار مۇھىت ئۇنى شۇنداق يېڭى نامغا ئىگە قىلدى. ئەسلىي ئۇ ھەق ـ ناھەق تۇيغۇسى كۈچلۈك، مەيدىسىدە «ئەركەك تۆكى بار» چىن ئىنسان ئىدى. ئۇزۇن يوللۇق ئاپـ- توبۇستىكى يولۇچىلارنىڭ نورمال كىشىلىك ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلغان بېلەت ساتقۇچى ھاكاۋۇرغا سەپەرداشلىرىنىڭ ھەقلىق ـ ئەقەللىي تەلىپىنى ئىنكاس قىلمەن دەپ سەپەرداشلىرى تەرىپىدىن «سارالڭ»ئاتالدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، ئادەمسىز چۆل ـ باياۋاندا ئانىسىدەك ياكى ئاچىسـ- دەك بىر بىچارە دېھقان ئايالنى سەتلەپ تىللاپ، ماشىنىدىن چۈشۈرۈ- ۋەتمەكچى بولغان چالا كۆرەڭ بېلەتچى ئەبلەخنى ھېچكىم ئەيىبلىمىدى. دەرىخا، شۇڭا يا ئوبۇل سارالڭ، يا بۇ ئاپتوبۇستىكى كىشىلىك قەدىرـ- يەت، ھەق ـ ناھەق تۇيغۇسى ئۆلۈشكە يۈز تۇتقان 40 ـ 50 تەڭ خام كاللا يولۇچىنىڭ ھەقىقىي سارالڭلىق نامى ئالمىشىپ قالغان...

ھەئە، ئوبۇل ئەسلىي سارالڭ ئەمەس ئىدى. بۇ ئالەمدىكى ئەڭ بۈيۈك ـ ئۇلۇغ مۆجىزات، ياراتقۇچى بولغان ئىنسانغا يۈكسەك مۇـ- ھەببەت بار ئىدى؛ كىشىلەرئارا ئىناقلىق، كۆيۈم، ھەمجەھەتلىك، مېھـ- رىبانلىقنى ئۆزىنىڭ ئادىمىي بۇرچى بىلەتتى (مەسئۇل مۇھەررىردىن). مىجەزى ئىنتتىك، چۈسلۇقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، توغرا كەتكەن، كۆڭلى يۇمشاق، جىگەرلىك يىگىت ئىدى. سەپەردىكى ئادەم مۇساپىـ- ردۇر. «مۇساپىرغا بىر يۇتۇم سۇ بېرىش جەننەتنىڭ ئىشكىگە يۈزلىنىشتۇر» («ھەدىس شەرىف»تىن). مۇساپىرغا ياخشىلىق كۆرسىتىش ئىنساـ- پەرۋەرلىكتۇر. 1 مىليون 400 مىڭ يۇەنگە مەكتەپ سېلىۋاتقان سېخىي ـ مەردلەرمۇ ئادەم ئىدى (قارالڭ: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2005 ـ يىل 4 ـ سان مۇقاۋىسىدىكى ئەلنىڭ پەخىرلىك ئوغلانى ـ سېـ- خىي ـ مەردانە دېھقان يىگىتى ئابلىكىم كامالنىڭ نۇرانە سىيماسىغا). بىر سۇدان سۇنىڭ ئاتا يوللۇق بوۋايغا كەتكىنىگە چىدىماي ئىچ ـ باغرى خۇن بولۇپ، بوۋايىنى كالتەكلىگەن مەلئۇنمۇ «ئادەم» ئىدى. ئاقچا ـ دۇنيانىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئادىمىيىگەرچىلىكتىن چىققان بۇ «پورداقيۇز» خوجايىننىڭ قارا بىسلىقى، رەزىللىكى، پەسەندىلىكىگە بۇ يازمىدا قايـ- ناشقا، باھا بېرىشكە تىل كىرلىشىدۇ، قەلەم ئاجىزلىق قىلىدۇ (مەسئۇل مۇھەررىردىن)! بۇنداق روھىيىتى تولىمۇ زەئىپ، ۋىجدان ـ ۋۇجۇدى ئۆلۈشكە يۈز تۇتقان غۇرۇرى سۇس «مۇسۇلمان»لار ئارىسىدىن رەزىللىككە مۇشت كۆتۈرۈپ چىققان «چۈس دەھرىي» ئوبۇل چىن سارالڭ ياكى ئۇلارنىڭ نامى ئالمىشىپ قالغان!...

ئوبۇل «سارالڭ» كىشىلەر تەرىپىدىن سارالڭ دەپ سۆكۈلسىمۇ، ئۇ «سۆيۈملۈك سارالڭ»دۇر. تاماقنىڭ تەمىنى تۇز تەڭشىگەندەك، ئادەـ- مىيلىك، چىن ئىنسانلىق، قانۇن ـ تۈزۈم ۋە ئەخلاق ـ ساپا تەڭپۇڭـ- لۇقىنىڭ تۇز تەمىنى تەڭشەيدىغان ئوبۇلدەك «سۆيۈملۈك سارالـ- لار»نى داۋالايمىز، دەپ مەردانە ئوغلانلارنىڭ يىلتىزىنى كەسمەيلى. شۇنى ئۇنتۇمايلىكى، ھەقىقەت ئوبۇلدەك كىشىلەرگە موھتاج! بۇنداق پىسخولوگىيىلىك داۋالاشنى «بىزنىڭ سۆيۈملۈك سارالڭ ئوبـۇل»غـا ئەمەس، شەكىلۋاز ـ كۆزبويامچى مۇدىرچاق، ئاتىكاچى ـ خۇمسى بې- لەت ساتقۇچى، نامى ئۆزىدىنمۇ سەت ۋە يىرگىنىچىلىك پورداقيۇز، لەنەتگەردى ئاشخانا خوجايىنى، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ كىشىلىك قەدىرـ- يىتىنى بىلمەيدىغان نىمجان قۇرتتەك «مۇسۇلمان»لار ـ ئاپتوبۇستە- كى يولۇچى «ئۆلۈك جانلار»غا ئېلىپ بارغىنىمىز تۇزۇك!

2005 ـ يىل 7 ـ ئاۋغۇست، سەھرايى ئەرمۇدۇن

ئاپتور: قىرغىز، يېڭىشەھەر ناھىيە ئەرمۇدۇن يېزا قىرغىز مەھەللـ- سى كەنتىدە دېھقان، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى

ئاچچىق كۈلكىلەر

خېنىم بىلەن تىلەمچى

شەھەر سىرتىدىكى چىرايلىق داچىدا بىر گۈزەل خېنىم ئولتۇرىدىكەن. بىر كۈنى چاچلىرى ئاپئاق ئاقارغان، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل تىلەمچى خېنىمنىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ. خېنىمنىڭ ئىچى ئاغرىپ ئۇنىڭغا ئون سوم پۇل بېرىپ سوراپتۇ:

ـ سىز تىلەمچىلىكتىن باشقا يەنە نېمە ئىشلارنى قىلىسىز؟

ـ ياسىنىمەن، ـ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تىلەمچى.

ـ ياسىنىمەن؟ ـ خېنىم تولىمۇ ئەجەبلىنىپتۇ، ـ تىلەمچىلىك قىلىش ئۈچۈنمۇ ياسىنىش كېتەمدۇ؟

ـ شۇنداق، ئەلۋەتتە ياسىنىش كېرەك، ـ دەپتۇ تىلەمچى، ـ مەن ئۆزۈمنى پەردازلاپ تېخىمۇ نامرات ھەم قېرى كۆرسىتىشكە تىرىشىمەن ـ دە، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغاپ، نۇرغۇن پۇل تاپالايمەن. خېنىم، سىز چۇ، خىزمەت قىلغاندىن باشقا يەنە قانداق ئىشلارنى قىلىسىز؟

ـ گىرىم قىلىمەن، ـ دەپتۇ خېنىم.

ـ خېنىم، سىز قەيەردە ئىشلەيسىز؟ يەنە سوراپتۇ تىلەمچى.

ـ تانسىخانىدا، ـ دەپتۇ خېنىم جاۋابەن، ـ مەن گىرىم قىلىش ئارقىلىق ئۆزۈمنى تېخىمۇ ياش، ئالىيجاناب ھەم پەزىلەتلىك كۆرسىتىشىم كېرەك، مۇشۇنداق قىلساملا مېھمانلار مېنى تېخىمۇ ياخشى كۆرۈپ، نۇرغۇن پۇل بېرىدۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان تىلەمچى دەرھال ھېلىقى ئون سومنى خېنىمغا قايتۇرۇپ بېرىپتۇ.

ـ ھە، سىز گە كېرەك ئەمەسمۇ؟ ـ سوراپتۇ خېنىم ئەجەبلىنىپ.

ـ شۇنداق، ماڭا پۇلىڭىز كېرەك ئەمەس! ـ دەپتۇ تىلەمچى، ـ بىزنىڭ بۇ كەسىپتىكىلەرنىڭ مۇنداق بىر قائىدىمىز بار ـ يەنى ئۆز ئارا پۇل تىلەشمەيمىز!

شاۋياڭ قەلىمىدىكى بۇ يازما «چۆچەكلەر» ژۇرنىلىنىڭ 2003 ـ يىل 5 ـ سانىغا بېسىلغان. ئىمىنىياز مەتنىياز تەرجىمىسى (تەرجىمان: كېرىيە ناھىيە توغرىغاز يېزا بۆرەكچى كەنتىدە، دېھقان)

... ئەمەس، بەلكى ...

بۇ پارچىدىكى گەپلەر گەرچە قىسمەنلىك بولسىمۇ، ئىجتىمائىي مۇھىت بۇزۇلغان، چىرىكلىك، كۆز بويامچىلىق باش كۆتۈرگەن بەزى ساھەلەردىكى ساختىپەزلىكلەرنىڭ بىر تەرىپى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت قاتتىق چەكلەپ، تەدبىر قوللىنىۋاتقان قانۇن ۋە سىياسەتكە خىلاپ سەلبىي قىلمىشلارنىڭ ماھىيىتى ئېچىپ بېرىلگەن.

ـ ئۇيغۇرچە نەشر مەسئۇل مۇھەررىرىدىن

ماقالە يېزىپ چىقىلغان ئەمەس، بەلكى كۆچۈرۈپ چىقىلغان؛

دوستلار، تونۇشۇپ دوستلاشقان ئەمەس، بەلكى ئىچىشىپ دوستلاشقان (ھاراق سورۇنىدا)؛

ئىئانە پۇل، ئىئانە قىلىنغان ئەمەس، بەلكى سېلىق چېچىپ يىغىلغان؛

باشلىق ئىشلەپ باشلىق بولغان ئەمەس، بەلكى «ئارقا ئىشىك» تىن مېڭىپ باشلىق بولغان؛

نەتىجە ئىشلەپ يارىتىلغان ئەمەس، بەلكى توقۇپ چىقىرىلغان؛

تەدبىر كوللېكتىپ مۇزاكىرە قىلىنغان ئەمەس، بەلكى بىرىنچى باشلىقنىڭ ئۈستەلگە بىر مۇشتلىشى بىلەن بەلگىلەنگەن؛

چىرىكلەشكەن مەنسەپدار تەكشۈرۈپ تېپىلغان ئەمەس، بەلكى ئوغرى ئاشكارىلاپ قويغان؛

سان ـ سىپىر تۆۋەننىڭ ستاتىستىكىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى يۇقىرىنىڭ بېسىمى بىلەن چىقىرىلغان؛

تەجرىبە يەكۈنلىنىپ ئەمەس، بەلكى قەلەمنىڭ كارامىتى بىلەن چىقىرىلغان؛

شىركەت ئوغلىنىڭ كارامىتى بىلەن ئەمەس، بەلكى مەنسەپدار دادىسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئېچىلغان؛

نامراتلىق قالپىقى يۇقىرىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن ئەمەس، بەلكى مۇناسىۋەت ئارقىلىق كىيىلگەن.

ۋاڭ گوبىڭ قەلىمىدىكى بۇ پارچە «فېلىيەتونلار گېزىتى»نىڭ 2005 ـ يىل 15 ـ ئاپرېل سانىدىن «رەھبەرلىك ئىلمى» ژۇرنىلىنىڭ 2005 ـ يىل 13 ـ سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. **ئابلىز ساقى پەزىلەتشاھ** تەرجىمىسى (تەرجىمان: ج ك پ قاراقاش ناھىيە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خادىمى).

قىرتاق پاراڭلار

يەھۇدىيلار دەۋرىدە بولغىنىمىز كەلسە...

تۇرسۇن تۇردى

ئىككى گەپنىڭ بىرىدە: «يەھۇدىيلار ئۇنداق قەيسەر، بۇنداق پىشقان، ئەقىللىق» دەپ تامىقىمزنى چاكىلدىتىپ سۆزلەيدىغان بوپ- قالدۇق ھەم ئۇلارنىڭ قەيسەرلىكى ۋە ئاجايىپ ئەقىل - پاراسىتىنى مىساللار بىلەن دەللىلەپ ئۆزىمىزنى قامچىلايمىز. بۇنداق چاغدا بەكمۇ يەھۇدىي بولغۇمىز كەپكېتىدۇ. لېكىن يەھۇدىيلارنىڭ تارىختا تارتقان خورلۇقلىرى، جەبىر - جاپاسى ۋە ئۇلارغا يۈرگۈزۈلگەن ئىنسان قېلىپىدىن چىققان قىرغىنچىلىقلار ئېسىمىزگە كەچكەن ھامان جىسمىمىز تىترەكتىن بىرلا سىلكىنىدۇ - دە، ئارقىدىنلا: «ياۋاللا، يا- راتقان ئىگەم، ھېلىمۇ بىزنى يەھۇدىي قىلىپ ياراتماپتىكەنسەن» دې- گىنىمىزچە بىر - بىرىمىزگە مۆلدۈرلەپ قاراپ قالىمىز. يەھۇدىيلار- دەك قەيسەر، ئەقىللىق بوپكەتكىمىز باريۇ، ئەمما تارىختا ئۇلارنىڭ بېشىغا ياغقان بالا - قازا ۋە ئەلەملىك قىسمەتلەرنىڭ مىليوندىن بە- رىگە تاۋىمىز يوق. تېخى يەھۇدىيلاردەك ياشىغۇچىسى بار زىيالىيلار ئۆز دۆلىتىنىڭ تىلىغا خام - گاچا؛ يەھۇدىيلارنىڭ قانۇننى تەتقىق قە- لىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشتىكى قالتىس چېۋەرلىكىنى ھەدەپ كۆككە كۆتۈرۈپ سۆزلەۋاتقان بايقۇشلارغا قارىسىڭىز، ئۇ ئۆزى ئاساسەن قانۇندىن «قارا قورساق».

«ئوغۇل بالىنى جەبىر - جاپا ئەمەس، بەلكى كەيپ - ساپا كې- رەكتىن چىقىرىۋېتىدۇ» دېگەندەك، مىللەتنىمۇ ئۇنىڭ تارتقان جاپاسى ئەمەس، بەلكى سوۋۇپ قالغان مەنتاغدەك بەدرەڭ ھالاۋىتى كېرەكتىن چىقىرىدىغانلىقىنى تارىخ ئاللىقاچان ئىسپاتلىدى.

«ئارتۇق گەپ ئېشەككە يۈك» دېگەندەك، ئەمدى بۇگۈنكى تولىمۇ كەسكىن رىقابەت دۇنياسىدا بىزنىڭ مەۋجۇدلۇقىمىز توغرىلىق قانداقتۇر چوڭقۇر سىياسىي، ئىجتىمائىي، تارىخىي مۇلاھىزە ۋە پەل- سەپىۋىلىك ئىلمىي خۇلاسىلەر ئارقىلىق بىرەر «مەسىلە»نى ئوتتۇرىغا ئېتىشتىن كۆرە،ئالدى بىلەن مۇنۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى ئويلىشىپ، دەڭسەپ بېقىش زۆرۈرمىكىن، دەيمەن:

ناخشا - ئۇسسۇل يەپ كەتتى سىگانىلارنى،

ھاراق خۇنپەر «ھاپ» ئەتتى ئىندىيانىلارنى.

بۇ ئىككى «يەيدۇر» بىزدىمۇ تەلدۇر،

يەپ كېتەركىن قايىسسى بالدۇر؟

خوش، ناخشىنى دۆڭ توۋلاپ، ھاراقنى چىلاشقىچە ئىچىپ، يە- ھۇدىيلاردەك بولۇش چۈشىنى كۆرۈپ يۈرگەن ئەزىمەتلەر سىلەرگە بىر مەسلىھەتىم: ئەگەر راستلا يەھۇدىيلاردەك سەرخىل بولغۇلار كەلسە، ئۇنداقتا سىلەرمۇ يەھۇدىيلارغا ئوخشاش بۇگۈنكى دۇنياۋى شەپقەتسىز - كەسكىن رىقابەت ۋە تارىخنىڭ رەھىمسىز تاللاش- شاللىشىغا دادىل يۈزلىنىڭلار. «ئۆلگەن سارتنىڭ قوينىدىن بىر تو- قاچ» ئەمەس، بەلكى جانغا ئەسقاتىدىغان بىر پارچە كىتاب چىقسۇن! قېنى، بۇنىڭغا جۈرئەت قىلالامسىلەر؟!

ئاپتور: قاراماي كەسپىي - تېخنىكا ئىنستىتۇتى ئالىملىكلەر قو- رۇسىدا

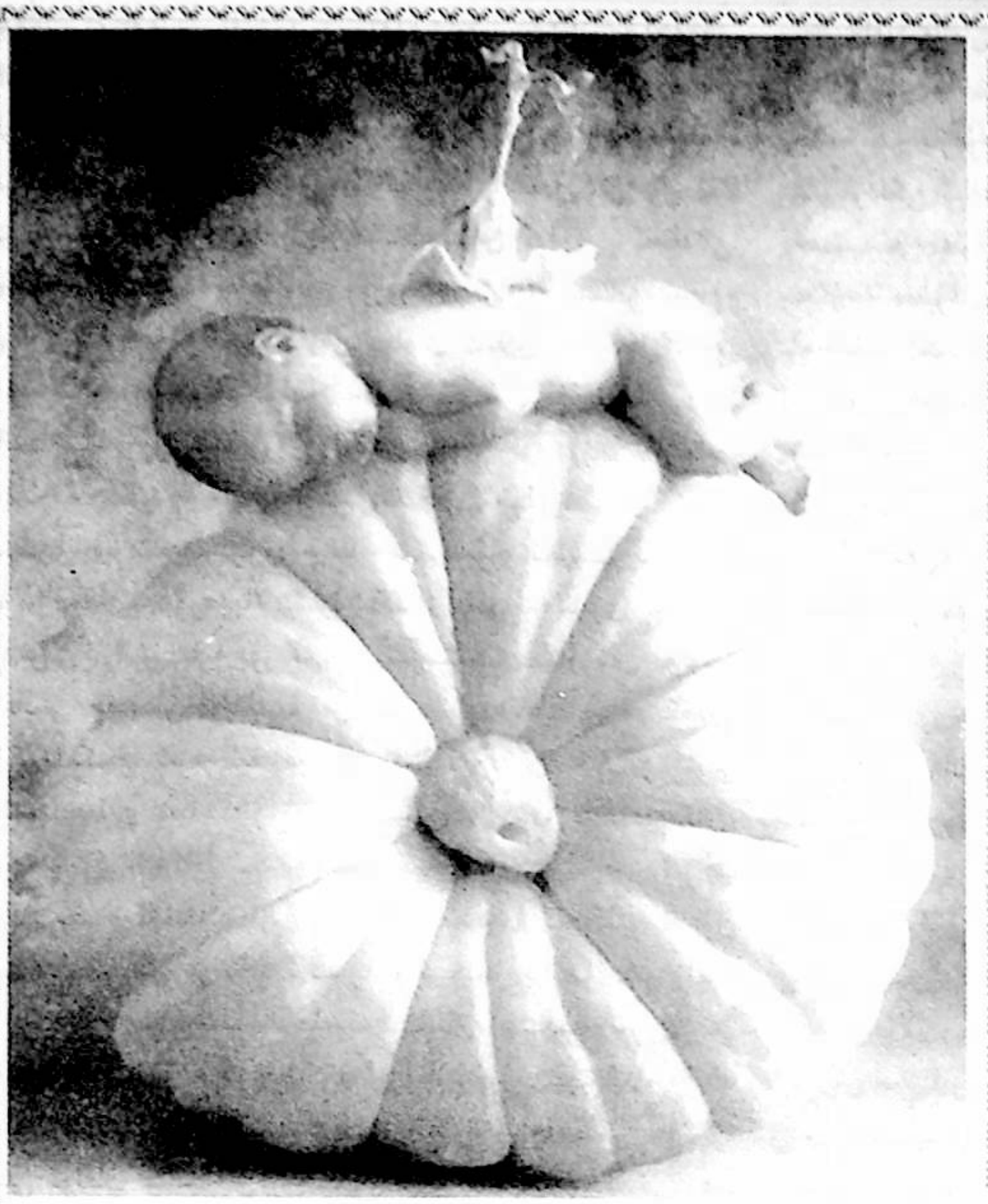

تۈزۈكىنى دورىسۇن

(فېلىيەتون)

گايىت مۇسابەگتۇر

قاپاق مايسىلىرى ئەمدىلا ئۇچ تارتىپ يامىشىشقا باشلىغان يېڭى باراڭغا ساڭگىل ـ سۇڭگۇل ئېسىۋېتىلگەن كونا قاپاق ـ نوگايلارغا ھەيرانلىق بىلەن قاراۋاتقانلىقىمنى بايقىغان ئاپام چۈشەندۈردى:

ـ قاپاق دوراپ بەك چۈشىدۇ، خۇددى تۇغماس خوتۇن بالا بېقىۋالسا قورساق كۆتۈرگەندەك.

ئاپامنىڭ ساددا جاۋابى باشتا كۈلكەمنى قىستىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاستا ـ ئاستا مېنى مۇلاھىزىلەر قوينىغا سۆرەپ كىردى.

راست، جاھان دورامچىلىقتىن خالىي ئەمەس. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، دوراش ـ ئىنسانلارنىڭلا ئەمەس، ھايۋانلارنىڭمۇ ئۆز ھاياتىنى تەمىن ئېتىشتە زۆرۈر بولغان قابىلىيەتنى يېتىلدۈرۈشىدىكى مۇھىم يول. بۇركۈت چۈجىلىرى ئانا بۇركۈتنى دوراپ قىيادىن پەسكە شۇڭغۇش ئارقىلىق كۆكتە پەرۋاز قىلىشنى ئۆگىنىدۇ. مالچىلاردىن ئاڭلىشىمچە، بۆرە دەسلىپىدە قوي كاللىسىنى دۆڭدىن پەسكە يۇمۇلۇتۇپ كۈچۈكلىرىنى قوغلىغىلى سېلىپ، كېيىن ئوغلاق، قوزىلارنى تىرىك پېتى ئەكېلىپ بوغۇپ كۆرسىتىپ، يىرتقۇچلۇق تەبىئىتىنى يېتىلدۈرىدىكەن. كىچىك چاغلىرىمدا مۇشۇكنىڭ چاشقاننى چىشلەپ چالىجان قىلغاندىن كېيىن ئاسلانلىرىغا تاشلاپ بېرىپ قوغلىتىپ، چاشقان تۇتۇشنى ئۆگەتكەنلىكىنى كۆرگەنىدىم. لېكىن يېقىندا كۆزۈمگە چېلىققان بىر ئىش مېنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى: سەھرادىكى بىر تۇغقىنىمىز چاشقاننىڭ دەستىگە پايلىماي ئۇرۇمچىدىن بىر مۇشۇك سېتىۋېلىپ كەپتۇ. بۇ مۇشۇك چاشقان دورىسى پەيدا بولۇش بىلەن رىزقى قىيىلىپ، ئۇرۇقى قۇرۇغان يەرلىك مۇشۇكلىرىمىزنىڭ بەشىگە تەڭ كەلگۈدەك چوڭلۇقتا بولۇپ، باشتا بۇنىڭ مۇشۇكلىكىگە چىنپۇتكۇم كەلمەي، سەل سۇر باستى ۋە تۇغقىنىمنىڭ پەمىگە كۆڭلۈمدە قايىل بولدۇم: كۆتەككە بېقىپ پالتا، ھازىرقى چاشقانلارغا مۇشۇندىقى تەڭ كەلمىسە قالغىنى بىكار، ئەمدى بۇ ھويلىدا چاشقان ئاتلىقلارنىڭ ھالىغا ۋاي. لېكىن ئىش كۈتمىگەن يەردىن چىقتى: بىر كۈنى چۈشتە تۇغقىنىمنىڭ ھويلىسىدا ئارام ئالاي دەپ ياتقانىدىم، بۇلۇڭدىن بىر چاشقان چىقىپ كەلدى. چاشقاننىڭ يوغانلىقىغا قاراپ، بولغۇسى «جەڭ مەنزىرىسى»دىن

شەكىلۋازنىڭ ئەقلى تۆت چاسا

چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئولتۇردۇم. لېكىن چاشقان قىلچە ھې-يىقماي يېقىنلاپ كەلدى ـ دە، مۇشۇكنىڭ ئالدىدىكى يەرگە قويۇپ بېرىلگەن ئاش (بىزنىڭ بۇ يەردە مۇشۇككە ئاشنى يەرگە قويۇپ بېرىدىغان ئادەت بار)نى خىرامان ئېچىشكە باشلىدى. بۇ ھال ماڭا بىر داستىخاندا غىزا يەۋاتقان پاششاپ بىلەن ئوغرىنى ئەسلەتتى. چۈشەندىم: شەھەردە تۇغۇلۇپ، زۆرۈر دوراش پۈرسىتىدىن مەھرۇم چوڭ بولغان مۇشۇك مۇشۇنداق بولماي قانداق بولماقچى؟! دو-راش ئادەم بالىسىنىڭ تۇغما تەبىئىتى ۋە شۇنداقلا ئىنسانىي كا-مالەت يېتىلدۈرۈشنىڭ زۆرۈر قەدىمى. چوڭلارنى دوراش ئارقىلىق بالىلارنىڭ تىلى ۋە ئايىغى چىقىدۇ، مىجەز ـ خۇلقى، ئەقىل ـ پەمى يېتىلىدۇ. يېزىشچە، بوۋاق چېغىدا چىشى بۆرە ئەكېتىپ بېقىپ چوڭ قىلغان «بۆرە بالا» (بۇ ھەقتە ئىلىم ئەھلىلىرى ئارىسىدا تالاش ـ تارتىش بار) بۆرىگە خاس تەبىئەت يېتىلدۈرگەن بولۇپ، ناھايىتى چەبدەس ئۆملەيدىكەن، لېكىن ئۆرە ماڭالمايدىكەن، ھۇۋلايدىكەنۇ، بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمايدىكەن، خام گۆشلەرنى ئىشتىھا بىلەن يەيدىكەنۇ، يەل ـ يېمىش، كۆكتات سىڭمەيدىكەن. شۇبھىسىزكى، «كاۋا ئىچىدە ئۆسىمىڭ يۇمىلاق بولسۇن، تەرخە-مەك ئىچىدە ئۆسىمىڭ ئۇزۇنچاق» دېگەندەك، گۆدەكلەر ئۇچۇن ئېيتقاندا، دوراش كۆپىنچە ئاڭسىز، مەقسەتسىز بولىدۇ. بىر زامان-لاردا مەلۇم بىر باشلىنىڭ ئەركە ـ نايناق، غىلجىڭ بىر قىزىنى بالىلار باغچىسىغا تەربىيىچىلىككە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندا، ئۇنىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن قىز ـ ئوغۇل بالىلارنىڭ ھەممىسى سۆيگۈ-چىنى تولغاپ ماڭىدىغان بوپقېلىپ، ئاتا ـ ئانا بولغۇچىلارنى زەر-دىگۈش قىلغانلىقى ھازىرقىدەك ئېسىمدە. بالىلارلا ئەمەس، بەزى ئىجتىمائىي تەشكىلات، دۆلەتلەرمۇ يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن گۆدەك مەزگىللىرىدە ئۆزلىرىنىڭ ئىدىئولوگىيە سىستېمىسىغا ئۇيغۇن ھې-سابلىغان باشقا بىرەر تەشكىلات ۋە دۆلەتلەرنى پىرئۇستاز تۇتۇپ تەقلىد قىلىش ئارقىلىق مەۋجۇدلۇق، تەرەققىيات يولى ئىزدەيدۇ ۋە ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۆزگە تەشكىلات ۋە دۆلەتلەرنىڭمۇ ئۆزلىرىنى ئۇلگە قىلىشىنى خالايدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆز مەسلەكلىرى، تۇتقان يوللىرىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ، ئۆزلىرىگە ئىشەنچ تىكلەشكە تىرىشىدۇ. دېمەك، دوراش ـ گۆدەكلىككە مەنسۇپ ئورتاق پسىخە-كا. لېكىن ئۆزىنى ئەقىل ـ ئىدراك، پەم ـ پاراسەتتە كامالەتكە يەتـ تۇق، دەپ ھېسابلايدىغان چوڭلار ئارىسىدىكى دورامچىلىقلارغا، ئالايلۇق، ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە يات ئادەتلەرنى دوراھ-چىلىق بىلەن پەيدا قىلىپ قويۇپ، ئاخىرىدا ئۆدەك چۈجىسى چە-قارغان مېكىيان كۆل قىرغىقىدا مەڭدەپ تۇرۇپ قالغاندەك قىيىن ھالغا چۈشۈپ قالغان جامائەتچىلىكىمىزگە؛ ئىجادىيەت مەيدانىغا ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپ بىلەن بىر ئوبدان كىرىپ كېلىپ، كىشىلەر سۆيۈنگۈدەك نەتىجە يارىتقان بولسىمۇ، ئاخىرىدا ئۇ «ئىزم»، بۇ «مېتود»لارغا كۆپ تەقلىد قىلىش ئاقىۋىتىدە خۇددى دۆكانىمۇ دۆكان بويۇنداپ يۈرۈپ، قويىندىكىنى ئوغرىغا بەرگەن سەھرالىق-تەك داغدا قالغان ئەدىبلىرىمىزگە؛ سەھنىلىرىمىزنى قاپلاپ كەتكەن چەلەڭگۈش ناخشا ـ مۇزىكىلارغا نېمىدەپ تەبىر بەرگىلۈك؟ بىر چاغدا بىر يازغۇچىمىز كۆچلۈك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن مىل-لىتىمىزدىكى ئىللەتلەرنى سۆكۈپ يېزىپ چىققان بىر پارچە ئەسەر جەمئىيەتتە مەلۇم ئىجتىمائىي تەسىر قوزغىۋىدى، ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە مەتبۇئات يۈزىنى خۇددى قوشكېزەكلەردەك بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان، خاسلىقى يوق، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئورتاق بولغان ئىللەت ـ ئاجىزلىقلارنى مىللىتىمىزگە دۆڭگەپ يې-زىلغان ماقالىلەر قاپلاپ، كىشى كۆرسە «ھۆ» بولغۇدەك ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويىدى. بۇنى نېمىدەپ چۈشەنگۈلۈك؟ مەلۇم بىر جايدا ئۆتكۈزۈلگەن بىر بايرام ئوبدان ئىجتىمائىي ئۇنۇم ھاسىل قىلىش بىلەنلا، بىر مەھەل ھەممىلا جايدا دېگۈدەك كۆتۈرۈلگەن بايرام داۋراڭلىرىنى؛ زامانىۋىلاشتۇرۇشنى يۈزەكى ھالدا شەھەرلەشتۈرۈش، شەھەرلەشتۈرۈشنى بىنالاشتۇرۇش دەپ چۈشىنۈپلىپ، دورامچىلىق بىلەن سىلىنىۋاتقان ئاسمانپەلەك بىنالار (يېزىشچە، ئېچكىرى ئۆل-كىلەردىكى چوڭ شەھەرلەردە چەك قويۇلۇشقا باشلاپتۇ)نى؛ بىر مەزگىل بازىرى ۋە تەبىئىي شەرت ـ شارائىتى بىلەن ھېسابلاشماي يېزىلار بويلاپ كۆتۈرۈلگەن، دېھقانلارنىڭ يانچۇقىنى قۇرۇقداش بىلەن نەتىجىلەنگەن ئۇجمە تىكىش دولقۇنى ۋە باشقا دولقۇنلارنى، ھەمدە بۇلارنى مەقامغا يەتكۈزۈش مەقسىتىدە چاقىرىلغان نەق مەيدان يىغىنلىرى، تووۇلانغان ھەيۋەتلىك شوئارلار ۋە باشقا ھەد-دىي ـ ھېسابسىز دورامچىلىقنى قوبۇل قىلىپ چۈشەندۈرۈشكە مەز-مىقە ئاجىز. دەرۋەقە دىت ئىشلىتىپ ئىجابىي رەۋىشتە تەقلىد قە-لىش ـ ئەقلىي كاممىللىقنىڭ بىر دەلىلى، ئەكسى ھالەتتىكىسى بولسا، ئەقلىي كوتالىقغا مەنسۇپ. بىزدىكىسىنىڭ كۆپىنچىسى كېيىنكىسىگە تەئەللۇق بولۇپ، يىلتىزى ـ ئاڭسىزلىق، نادانلىق (قىسمەنلەردە تەقلىد قىلىنغۇچىغا يېقىش ھەۋىسىمۇ بار). ئېرىشكىنىمىز ـ ئاچچىق ئۆرۈكنى تۈيۈن (تاتلىق) ئۆرۈككە ئۇلىغاندەك كاسات مېۋىدىن ئىبا-رەت. ئاڭلىشىمچە، قوينى قوچقارغا قويغاندا ياكى سۈنئىي ئۇرۇقلاڭ-دۇرغاندا ئاق قوينى تۇم ئاق نەرسىگە، قارا ئەلتىرىلىك قوينى بولسا تۇم قارا نەرسىگە قارىتىپ تۇرۇش شەرتمىش، بولمىسا قوزىسى ئالا-چىپار تۇغۇلۇپ قالارمىش. بۇنىڭ راست ـ يالغانلىقى ۋە ئىلمىي ئاسا-سى توغرۇلۇق بىر نەرسە دەپ بېرەلەيمەن. لېكىن ئايال كىشى ھا-ملدارلىق مەزگىلدە چىرايلىق گۈل، گۈزەل مەنزىرىلەرگە قاراپ بەرسە، تۇغقان بالىسى چىرايلىق بولىدۇ، دېگەننى كۆپ ئاڭلىغانمەن. بۇلارنىڭمۇ راست يېرى باردۇر بەلكىم. قوغۇنلۇققا كاۋا ئۇنۇپ قالسا، ئەتراپىدىكى قوغۇنلارنىڭ كاۋا تېتىپ قېلىپ (چاڭلىشىش يولى بىلەن) كۈشۈكى بىر پۇل بولىدىغانلىقى، كۆكتات گەمسىدە ساقلانغان يەل ـ يېمىشلەرنىڭ كۆكتات تەمگە كىرىپ قالىدىغانلىقى (نەپەسلىنىش يولى بىلەن) ئېنىق. يېقىندا، خېلى نوپۇزلۇق بىر گېزىتتە يېزىشچە، خې-نەنىڭ مەركىزى جېڭجۇ شەھىرىدە بىرسىنىڭ ئۆيىدە ئىلگىرى رىۋايەت تۇسىنى ئېلىپ كەلگەن، قىممىتى بىباھا ئىپار قاشتاش (玉香金)

بايقىلىپتۇ. بۇ تاش ئۆزگىچە كۆچلۈك خۇش پۇراق چىچىپ تۇرىدۇ. يەكەن. بۇ تاشتىكى بۇنداق ئالاھىدىلىكىنىڭ سەۋەبى، ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى خىلمۇخىل خۇش بۇي گۈل ـ گىياھلار ئارىسىدا شەكىللەنگەنلىكتە ئىكەن. خۇلاسە كالام، جانلىقلار ئۆە جانسىزلار، تىللىقلار ئۆە تىلسىزلار، ئاقىللار ئۆە نادانلار، پۈتكۈل جەمئىيەت، ھەتتا جانسىز تاشقىچە دوراشتىن خالىي ئەمەس ئىكەن. ئۇنداقتا، ئاپامنىڭ جاۋابىنىڭ كۆلگىدەك نېمىسى بار. «چىنىمەي ئېتىۋېدىم، پوكىنىغا تەگدى»دېگەندەك، بەزى ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىۋېتىلىدىغان، دېمىسىمۇ ئاڭلىماققا بىمەنىلىكتەك تۇيۇلىدىغان بەزى ئىشلارنىڭ ئاۋام پۇقرالارنىڭ قولى بىلەن مۇمكىنچىلىككە ئايلانغانلىقى ئۈچراپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، مۇبادا، سىز بىرەر چارۋىچىلىق مۇتەخەسسىسلىكى ئالدىدا كالا بىلەن ئېشەكنى چېتىشتۇرسا، قېچىر تۇغۇلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى گەپنى چىقارسىڭىز، جەزمەن توم تۇياق ھايۋان بىلەن ئاچاق تۇياق ھايۋاننىڭ چېتىشىپ ئەۋلاد قالدۇرۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىر تالاي نەزەرىيە بىلەن چۈشەندۈرۈپ، سىزنى نادانلىق ھاسا تايىقىغا چىقىرىۋېتىشى ئېنىق. لېكىن كالا بىلەن ئېشەك ئوتتۇرىسىدا تۆرەلگەن «كالا قېچىرى»دېگەن غەلىتە مەخلۇقنىڭ بارلىقى راست ۋە بۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنمەن. شۇنىڭدەك يۇڭدىن پايدىلىنىش مەقسىتىدە چۈچىكە قوچقارنى ياكى ساغلىققا تېكىنى قويۇش ئارقىلىق تۇغۇلغان يا ئوغلاققا، يا قوزىغا تەۋە ئەمەس جانۋارلارنىڭ بارلىقىمۇ ھەقىقەت. بۇنىمۇ ئادەتتىكى ئىلمىي قاراشلار قوبۇل قىلىپ كېتىشى ناتايىن. بۇ دەۋرنىڭ بەزى ھەقىقەتلىرى ئۇ دەۋرگە بارغاندا كۆرسى چۈشۈپ، ئاۋام پۇقرالارنىڭ ساددا يەكۈنلىرىگە ئورۇن بوشتىدىغان ئەھۋاللار ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدىلا ئەمەس، ئىلىم ـ پەن تارىخىدىمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. يەنى قىنىدىن بۇيان دۇنيا ئىلىم ساھەسىدە كۆتۈرۈلگەن مۇنازىرىلەر نەقەدەر جىسىدە، ئىلىم ـ پەن تارىخىنىڭ سەلتەنىتى تاجى ھېسابلىنىپ كەلگەن دارۋىنىنىڭ ئۇرۇلۇتسىيە (تەدرىجىي تەرەققىيات) نەزەرىيىسىنىڭ ئۇلىغا سۇ كىرىپ كېتىۋاتقانلىقى ۋە يەكۈننىڭ دەل ئاۋام پۇقرالار ئىزچىل چىڭ تۇرۇپ كەلگەن ساددا قاراشلارغا يېقىنلىشىپ بېرىۋاتقانلىقى سىر ئەمەس. دېھقانلارنىڭ «بولىدۇ» ۋە «بولمايدۇ» سىنى ئۆنچە بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ. دۇنيا مۇرەككەپ. ئەل ئارىسىدىكى ئاڭلىماققا ھاماقەتلىكتەك بىلىنىدىغان نۇرغۇن ساددا قاراشقا ئۇزاق ئەسىرلىك تەجرىبىلەر، ئەمەلىي كۆرۈنۈشلەرنىڭ يەكۈنى سىڭگەن بولىدۇ. ئۆزى چۈشەنمىگەننى ياكى باشقىلار چۈشەندۈرۈپ بېرىشكە ئاجىز كەلگەننى يالغانغا چىقىرىۋېتىش ئاقىلانىلىك ئەمەس. ھەر خىل تاسادىپىي ئامىللار ئارقىسىدا ئاپامنىڭ دېگەنلىرى راست چىقىپ، بۇ يىل قاپاقتىن مول ھوسۇل ئالىسا ئەجەب ئەمەس.

خىيالىم مۇشۇ يەرگە كەلگەندە مېنى بىردىنلا ئەندىشە باستى. چۈنكى ئاپامنىڭ بارلىغا ئېسىۋەتكەنلىرى بۇلتۇر كۈزدە پىشىقا ئۇلگۈرمەي ئۇششۇك ئۇرۇۋەتكەن مايماق ـ سايماق، قورۇق قاپاق ـ نوگايلار ئىدى. تېخى مازاق قىلغاندەك ئەسكى ئىشۇرىق، پۇچۇق چەينەكلەرنى قوشۇپ ئېسىۋەتكەنلىكىنى نېمە دەي. ئالدىراپ ـ تېنەپ خىتاب قىلدىم:

ـ ئاپا، ھامىنى ئاسقاندىكىن، ساپالىقراقلىرىنى ئېسىڭ، دورىسا، تۇزۇكلىرىنى دورىسۇن.

ئاپتور: ئاقسۇ ۋىلايەت پەن ـ تېخنىكا ئىدارىسىنىڭ پېنسىيونېرى

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى

ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك:

1. ئاپتورلار كونۇبرتقا ۋە ئەسەرگە ئىسىم فامىلىسى، كەسپى، ئادرېسىنى ئېنىق ۋە تەپسىلىي يېزىشى، ئالاقىلىشىشقا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن تېلېفون ۋە يانفونى بارلار ئەسكەرتىپ قويۇشى كېرەك.

2. ئەسەرلەر ئۆلچەملىك ماقالە ياكى ئىش قەغىزىگە قۇر ئارىلىقى كەڭ، ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن يېزىلىشى كېرەك. بەتنىڭ ئاستى ـ ئۈستىدىن مۇۋاپىق ئاق تاشلانمىغان، ئالدى ـ ئارقىسىغا يېزىلغان، ئىملاسى سەت، قۇر ئارىلىقى زىچ، سۆز ـ جۈملىلەر گرامماتىكا قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ. كومپيۇتېردا باستۇرۇپ ئەۋەتىش شەرت ئەمەس.

3. ئەسەرلەردە ئېلىنغان ستاتىلارنىڭ ئاپتورى، بەسلىغان كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللار، مەزكۇر كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغان ۋاقتى، نەشر قىلغان نەشرىياتلار ئېنىق، توغرا، ئەينەن ئەسكەرتىلىشى كېرەك. مەزكۇر تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ.

4. تەرجىمە قىلىنغان ياكى نەشر گە تەييارلانغان ئەسەرلەرنى ئەۋەتكەندە مەزكۇر ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى نۇسخىسى ياكى كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئەۋەتىش بىلەن بىرگە، نەشر قىلغان گېزىت ـ ژۇرنال، نەشرىياتلارنىڭ نەشر قىلغان ۋاقتى، نەشر خاتىرىسىنى قوشۇپ قويۇشى كېرەك. بۇ تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ.

ـ«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

تۇرۇقلارنى تۇتتۇرۇۋالايلى

باشقىلارنىڭ ئۇرۇقى توق بولامدۇ ياكى پۇچەك بولامدۇ، بۇ ئەسلىدە مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىدى. ئەمما تەتقىقاتچىلارنىڭ يېقىندا ئاشكارىلىغان ماتېرىياللىرىنى كۆرۈپ، تاقەت قىلىپ بولالماي بىر نەچچە ئېغىز سۆزلەشكە مەجبۇر بولدۇم. گېزىت خەۋىرىدە دېيىلىشىچە، بىر تېببىي ئىنستىتۇتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت تەتقىقات ئورنى ستۇدېنتلارغا ئۇرۇق يىغىش ھەققىدىكى تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى تارقاتقاندا ئاكتىپ قوللاشقا ئېرىشىپ، 387 نەپەر ستۇدېنت ئۇرۇق ئىئانە قىلغان. كۆتۈلمىگەن ئىش شۇ بولغانكى، تەتقىقاتچىلار يىغىلغان ئۇرۇقلارنى تەكشۈرگەندىن كېيىن، % 40 ئۇرۇقنىڭ لايىقەتسىزلىكى بايقالغان. باشقىچە ئېيتقاندا، ئون ستۇدېنتنىڭ ئىچىدە تۆتىنىڭ ئۇرۇقى پۇچەك چىققان. مەن بۇ خىل «كۆتۈلمىگەن» تەتقىقاتتىكى «بايقاش»نىڭ قانچىلىك دائىرە ئىچىدە قانچىلىك ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. ئەمما ئايرىم رايوندىكى بىر «مىڭ ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ

سال»دىن قارىغاندا، نەتىجە ئادەمنى چۆچۈتىدۇ.

«پالنامە»دە: «ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ بىرىكىشى تۇرلۇك ـ تۇمەن ئىشنىڭ ئىپتىداسى» دېيىلگەن. گويا «ئەتىگەن سائەت 8 ـ 9 لاردىكى قۇياش»قا ئوخشايدىغان كەڭ ياشلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ساغلام ئۇرۇقنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقى ھەققىدە مېنىڭ بۇ يەردە ئۇستاتلىق قىلىپ، «ياخشىلىققا يېتەكلىشىم»نىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. مەسىلە شۇ يەردىكى، كىشىلەر تەرىپىدىن «تەڭرى ئەركىلىرى» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ستۇدېنتلارنىڭ ئۇرۇق سۇپىتىدە نېمە ئۈچۈن شۇنچىلا چاتاق چىقىدۇ؟ تەتقىقاتچىلار تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغاندىن كېيىن، ستۇدېنتلارنىڭ ئۇرۇق سۇپىتىگە تەسىر يەتكۈزگەن سەۋەبلەرنى تۆۋەندىكى بىر نەچچە نۇقتىغا يىغىنچاقلىغان: بىرىنچىسى، تۇرمۇش ئادىتى ناچار، دائىم تورخانىلارغا قاتنايدۇ، ئۇيقۇسى يېتەرلىك ئەمەس، نەتىجىدە بەدەن زەئىپلىشىپ، بۆرەك زىيانغا ئۇچراپ، مەنى سۇيۇقلۇقى ئازلاپ، ئۇرۇقنىڭ ھاياتىي كۈچى چېكىنگەن. ئىككىنچىسى، يېمەك ـ ئىچمىكى بىر خىل يېقىملىق تاللىغانلىقتىن، ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىشى ناچار. ئۈچىنچىسى، تاماكا، ھاراقنى بېرىلگەنلىكتىن، ئۇرۇقنىڭ يېتىلىشى تولۇق ئەمەس يېكى غەيرىي يېتىلىپ قالغان. تۆتىنچىسى، «چەكلەنگەن مېۋە»نى

ئوغرىلىقچە يېيىش، نىكاھدىن بۇرۇن زىيادە جىنسىي تۇرمۇش ئۆتـ كۈزۈش مەۋجۇد بولۇپ، بۇ كۆپىيىش ئەزالىرىدا قالايمىقانچىلىق ۋە يۇقۇملىنىش پەيدا قىلغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇرۇق سۈپىتىگە ئېغىر تەسىر يەتكەن.

مېنىڭ نەزىرىمدە مەكتەپ بىر مۇقەددەس ئورۇن، ھەرگىزمۇ خىيالىي جەننەت ئەمەس. ھېچبولمىغاندىمۇ ستۇدېنتلار ئۇنچىلا كۆپ مىشچانلىق ئىللىتىنى يۇقتۇرۇۋالماسلىقى كېرەك ئىدى. ئەمما تەتقـ قاتچىلارنىڭ تەسۋىرىدىن بۇ ياشلارنىڭ كۆتۈرەڭگۈ روھىيىتى، ئالغا ئىنتىلىش ئىنجاسىنى كۆرەلمىدۇق. ئەكسىچە، بۇ دۇنيادا يەنە بىر توپ نانقېپى كۆپەيگەن. ھەسەن || «مەكتەپ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ با- رومېتىرى» دېگەن. بۇ سۆز ئازراقمۇ ئاشۇرۇۋېتىلمىگەن. جەمئىيەتـ تىكى كۆپلىگەن ئادەم كەيپ ـ ساپا، ئەيش ـ ئىشرەتنى كىشىلىك ھا- ياتتىكى ئەڭ زور بەخت، ئەڭ زور بەھرىمەن بولۇش، دەپ قاراۋاتقان چاغدا، جەمئىيەتنىڭ بىر قىسمى بولغان ئالىي مەكتەپلەرنى قانداقمۇ بۇ پانىي دۇنيانىڭ تەسىرىگە زادىلا ئۇچرىمايدۇ، بۇلغانمايدۇ دېگىلى بولسۇن؟! تورخانا، تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش، پۇلغا چوقۇنۇش، «ئوقۇغاننىڭ پايدىسى يوق»دەپ قاراش، ھالقىما ئىستېمال، قىلىقـ سىزلىقتا بەسلىشىش، بىكار تەلەپلىك، ئەپلەپ ـ سەپلەپ كۈن ئۆتكۈ- زۈش... بۇلارنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرۇپ، پەقەت نىكاھدىن ئىلگىرىكى جىنسىي قىلمىش ھەققىدە توختالغاندىمۇ، ھازىرقى ياشلارنىڭ «ئېـ چىۋېتىش» ئېڭى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. مەملىكەت بويىچە تەكشۈرۈلگەن سانلىق مەلۇماتتىن قارىغاندا، ئوغۇل ستۇدېنتلارنىڭ نىكاھدىن ئىلگىرى جىنسىي قىلمىشقا قوشۇلىدىغىنى % 70نى، قىز ستۇدېنتلارنىڭ %60 نى ئىگىلىگەن. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇ- غۇچىلىرىدىن نىكاھدىن ئىلگىرىكى جىنسىي قىلمىشنى قوللايدىغانلار %5. 15 بولغان. بۇنىڭ ئىچىدە مەلۇم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى %9. 9 ئوقۇغۇچى كۆڭلى چۈشۈپ قالسىلا جىنسىي مۇناسىۋەت قىـ لىشقا بولىدۇ، دەپ قارىغان. % 5. 2 ئوقۇغۇچى ھەتتا ماقۇل بولۇپ، ئازغىنە نەپ يەتكۈزۈلسىلا جىنسىي ئالاقە قىلغان. جىنسىي مۇتەئەسـ سىپلىك ۋە جىنسىي بېسىم ئەلۋەتتە ياخشى ئىش ئەمەس. ئەمما جەمئىيەت ئېتىراپ قىلغان ئەخلاق قارشىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، سەزگۈ ئەزا- لىرىنىڭ جىسمانىي غىدىقلىنىشى ۋە ھۇزۇرلىنىشىنى قوغلىشىش ئوخـ شاشلا ياخشى ئىش ئەمەس. مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا، بۇ ياشـ لارنىڭ كەسىپتە ئىلگىرىلەپ نەتىجە يارىتىشى ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئۆزىنىڭ ئۇرۇقىنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىدىن ساقلىنىشىمۇ بىرگەپ بوپقالىدۇ.

«ياشلار بىلىملىك بولسا دۆلەت ئابرۇيلۇق بولىدۇ. ياشلار باي بولسا دۆلەت باي بولىدۇ. ياشلار كۈچلۈك بولسا، دۆلەت قۇدرەتلىك بولىدۇ... ياشلار جاسارەتلىك بولسا، ئاندىن دۆلەت يەر شارىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.» لياڭ چىچاۋنىڭ بۇ سۆزى ئوقۇغان ھەر بىر ئا- دەمنىڭ تا ھازىرغىچە قېنىنى ئۇرغۇتۇپ، چەكسىز روھلاندۇرىدۇ. ياش ئەۋلادلارنىڭ يەلكىسىدە كەلگۈسىنىڭ ئېغىر يۈكى بولۇپ، ئۇلارغا باغلىغان ئۈمىد ۋەتەننىڭ ئۈمىدىدۇر، مىللەتنىڭ ئۈمىدىدۇر. مەن «قانداشلىق نەزەرىيىچىسى» ئەمەس. ئەمما شۇنىڭغا ئىشنىمەنكى، بەدەن ئىنقىلابنىڭ دەسمايىسى. بىزنىڭ ئەپيۇنغا بېرىلىپ كېتىشىمىز نەتىجىسىدە دۆلەت ئاجىزلاپ، ئەسكەرلەر لەقۋالىشىپ، خورلۇقلارغا جاق تويغان ھاقارەتلىك تارىخىمىز بولغان ئەمەسمىدى؟ ناۋادا ھەر بىر پۇقرادا ساغلام قەددى ـ قامەت بولىدىغان بولسا، ۋەتىنىمىزنى تېخىمۇ ياخشى قۇرۇپ چىققان، خەلققە ۋە تۇرلۇك ـ تۇمەن ئىشتا بەخت يارىتالىغان بولاتتۇق. شۇڭلاشقا دەيمەنكى، ئەشۇ ياشلىرىمىز- نىڭ ئۇرۇقى تولىمۇ مۇھىم. «بىر ئەۋلاد يەنە بىر ئەۋلادقا يەتمەـ لىك» پاجىئەسىنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مەن قايـ مۇراجىئەت قىلىمەنكى، ئۇلارنىڭ ئۇرۇقلىرىنى قۇتقۇزۇۋالايلى!

شۇچاڭ قەلىمىدىكى بۇ مۇلاھىزە «فېلىيەتونلار ئايلىق مەجمـ سى»نىڭ 2003 ـ يىل 1 ـ سانىغا بېسىلغان. **تۇرسۇنبەگ ئىبراھـ تايماس** تەرجىمىسى

جۇڭگودىكى ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىش دەرىجىسى كىشىنى ئەندىشىگە سالىدۇ

100 يىل مابەينىدە، دۆلىتىمىزنىڭ ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرى كۈچلۈك ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەر توپى بولۇپ كەلگەنىدى. يېقىندا، بورك جۇڭگو تور پونكىتى «جۇڭگودىكى ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ جامائەت تەرىپـ دىن ئېتىراپ قىلىنىش دەرىجىسىنى تەكشۈرۈش سوئالى»نى ئېلان قىلدى.

تەكشۈرۈشتە جەمئىي 3311 كۈچكە ئىگە جاۋاب ئېلىندى. تەكشۈرۈش ئوبيېكتىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 28 ياش بولدى. مۇتلەق كۆپ ساندىكى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى ئالىي مەكتەپ ئوقۇش تارىخىغا ئىگە بولۇپ، مۇئەيـ يەن ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ۋە ئىشەنچىلىككە ئىگە بولدى.

تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە كۆرسىتىلىشىچە، جۇڭگودىكى ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىش دەرىجىسى كۆ- ڭۈلدىكىدەك بولمىغان. زىيارەت قىلىنغۇچىلارنىڭ % 87. 69 ى نۆۋەتتىكى جۇڭگودىكى ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ ھەر جەھەتتىكى ئوبرازى مەنـ سەپدارلارغا ئوخشاپ قالىدۇ، دەپ قارىغان، مائارىپچىلارغا بەكرەك ئوخـ شايدۇ، دەپ قارايدىغانلار ئاران % 54. 6 نى، مۇتەخەسسىس ۋە ئالىملارغا بەكرەك ئوخشايدۇ دەپ قارايدىغانلار ئاران % 98. 9 نى ئىگىلىگەن. رو- شەنكى، ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ بۇ خىل ئاممىۋى ئوبرازى، ئۇلارنىڭ ئالىي مەكتەپ مۇدىرلىرى ئالدى بىلەن مائارىپچى بولۇشىدەك ئوبرازى بىلەن مۇئەييەن دەرىجىدە پەرقلەنگەن.

«شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 2005 ـ يىل 27 ـ ئاۋغۇست سانىدىن

تەرمىلەر

مۇشۇك قىسمىتى

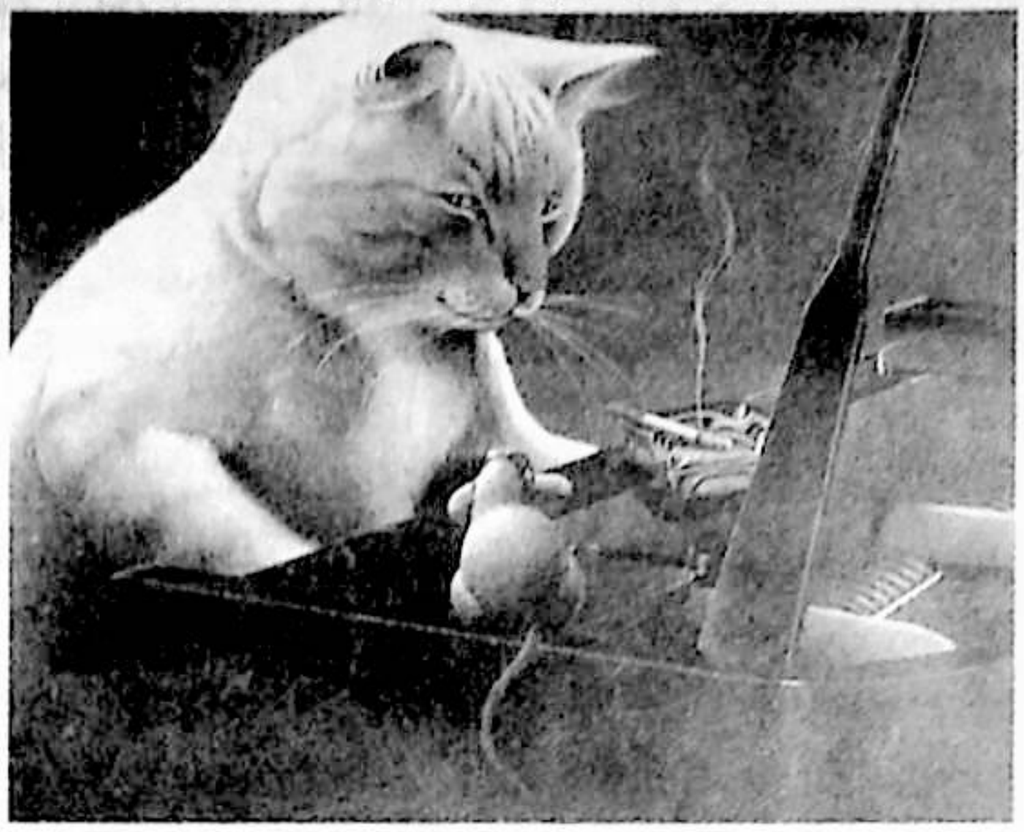

تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماس

قىسمەت ـ يۇز بېرىۋاتقان، تېخىمۇ توغرىسى رېئاللىققا ئايلىنىۋاتقان تەقدىر. ناۋادا بۇ يەردە «رېئاللىققا ئايلىنىۋاتقان تەقدىرنىڭ ھەممىسى قىسمەت بولامدۇ؟» دېگەن سوئال توغۇلۇپ قالسا، ئۇ نېگىغا: «رېئاللىققا ئايلىنىۋاتقان تەقدىرنىڭ تراگېدىيىلىك تۈس ئالغانلىرىلا قىسمەت ھېسابلىنىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىلسە كۆپايە. بۇ يەر كۇن قانداقتۇر قۇرۇقتىن قۇرۇق تەپەككۇرغا تاينىپ، ئۇستەل ئالدىدا ئولتۇرۇپلا چىقىرىلغان يەكۇن بولماستىن، بەلكى بىز ياشاۋاتقان بۇ ئۇنكى دۇنيانىڭ كۆز ئالدىمىزدا مانا مەن دەپ تۇرغان رېئاللىقىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىن چىقىرىلغان ئەمەلىي يەكۇن بولغاچقا، ئۇنېگىغا ئاساس بولغان بىر ئەمەلىي مسالغا نەزەر سېلىپ باقايلى:

مۇشۇك گەرچە يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان سانى كۇندىن ـ كۇنگە ئازىيىپ، بەزى يۇرتلاردا ھەتتا نەسلى قۇرۇشقا يۈزلەنگەن جانلىق بولسىمۇ، لېكىن دىيارىمىزدا ئۇنى بىلمەيدىغانلار ئاساسەن بولمىسا كېرەك. چۇنكى مۇشۇك ئۆزىنىڭ ئوماقلىقى، ئادەمگە ئىجىللىقى، جۇغنىڭ كىچىك، يەپ ـ ئىچىدىغىنىنىڭ چاغلىق بولۇشى، شۇنداقلا، ئادەملەرنى بىزار قىلىدىغان چاشقانلارنىڭ تەبىئي كۇشەندىسى بولۇشى قاتارلىق كۆپلىگەن ئالاھىدىلىكى بىلەن تارىختىن بۇيان ئىنسانلارنىڭ ئورتاق ئامراقلىقىغا ئېرىشىپ، ئادەملەر بىلەن بىر ئۆيدە ياشاش سالاھىيتىگە ئېرىشكەن بىردىنبىر ئەرمەك ھايۋان.

ئەمما ھەممە ئادەم كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان بۇگۇنكى رېئاللىقتا، ئىنسانلارنىڭ ئامراق دوستى بولغان مۇشۇكلەر مىسلىسىز مۇشكۇل تالاشقا دۇچ كەلدى. يەنى ـ مۇشۇك يارىلىشىدىلا ۋۇجۇدىدا بار بولغان تەبىئىتىگە سادىق بولۇپ،چاشقان تۇتۇشى كېرەكمۇ ياكى ئۆزىنىڭ مۇشۇكلۇك تەبىئىتىدىن ۋاز كېچىپ، چاشقان تۇتمايدىغان باشقا مەخلۇققا ئايلىنىپ ياشىشى كېرەكمۇ؟ ناۋادا، مۇشۇك ئۆزىنىڭ تۇغما تەبىئىتىدىن ۋاز كېچىپ، چاشقان تۇتمايدىغان باشقا بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالسا، ئۇنى يەنە داۋاملىق مۇشۇك دەپ ئاتاۋېرىش كېرەكمۇ ياكى يېڭىدىن باشقا ئىسسم قويۇش كېرەكمۇ؟!

مۇشۇك دۇچ كەلگەن بۇ مسلىسىز مۇشكۇل تالالاش، تەپەككۇرى ئويغاق ھەر بىر ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. چۇنكى ئۇ نۆۋەتتە گەرچە مۇشۇك قىسمىتى بولۇپ ئىپادىلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئەمەلىيەتتە ئادەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل جانلىق توپىنىڭ ئۆزلىرى بىلىپ ـ بىلمەي ماھىيەتلىك مۇشكۇل تالالاشقا دۇچ كېلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ھادىسىلەرنى كۆرۈشكە يارىتىلغان جىسمانىي كۆزنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاشۇ ھادىسىلەرنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىگە يوشۇرۇنغان ماھىيەتنى كۆرۈشكە يارىتىلغان ئەقلىي كۆزى ئوچۇق ئادەملەرگە ئايانكى، مۇشۇك بىلەن چاشقان تەبىئەت دۇنياسىدىكى كۇرىگىلغان جانلىق توپىنىڭ پەقەت ئىككى تۇرىدىن ئىبارەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرى تارىختىن بۇيان ئۆز تەبىئىتىگە ئىزچىل سادىق بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ دوستى ھەتتا ئائىلىسىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە قارشى ئېلىنىپ كەلسە، يەنە بىرىمۇ ئۆزىنىڭ زىياندىشلىق تەبىئىتىگە ئىزچىل سادىق بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ يوقتىش ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ كەلدى. بۇ نۇقتىدا ئۇلارنىڭ بىرىنى ياخشىلىق ـ ئەزگۈلىكىنىڭ، يەنە بىرىنى شۇملۇق ـ رەزىللىكىنىڭ ۋەكىلى دېيىش مۇمكىن.

ئەمما مەسخىرىلىك يېرى شۇكى، دۇنيا تەرەققىي قىلىپ 21 ـ ئەسرگە قەدەم قويۇشنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، ياخشىلىق ـ ئەزگۈلۈك تەرەپتىكى مۇشۇكلەر نەسلى قۇرۇش خەۋپىگە دۇچ كېلىپ، ئەكسىچە، شۇملۇق ـ رەزىللىك تەرەپتىكى چاشقانلار كۇندىن ـ كۇنگە كۆپىيىپ، ھەتتا ئادەملەردىنمۇ ھېيىقمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئەلمىساقتىن بۇيان ئۆز تەبىئىتىگە سادىق بولۇپ، رەزىل چاشقانلارنى تىزگىنلەپ كەلگەن مۇشۇكلەر بۇگۇن نېمە ئۈچۇن نەسلى قۇرۇش خەۋپىدىن ئەمەلىيەتتە پاجىئەگە دۇچ كېلىدۇ؟ ئەجىبا، مۇشۇكلەردىن بىرەر مۇھىم سەۋەنلىك ئۆتتىمۇ؟ ياق، مۇشۇكلەردىن ھېچقانداق سەۋەنلىك ئۆتكەنى يوق. مۇنىڭدىن مىڭ ـ ئىككى مىڭ يىل ئىلگىرىكى مۇشۇكلەرنىڭ تەن شەكلى، تەبىئىتى قانداق بولغان بولسا، بۇگۇنكىلىرىمۇ شۇنداق. ھەتتا يەنى كولاپ تەرەت قىلىپ كېيىن كۆمۈۋېتىدىغان، ھېچقانداق ھايۋاندا بولمىغان ئادەتمۇ بۇگۇنكى مۇشۇكلەردە شۇپېتى داۋام قىلماقتا.

ئۇنداقتا، مۇشۇكلەر دۇچ كېلىۋاتقان بۇگۇنكى پاجىئەلىك

قىسمەتلەرنىڭ سەۋەبى زادى نېمە؟ ماھىيەت مەسلىسىنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرۇپ، يۇز بېرىۋاتقان ھادىسىلەرگە يۈزەكى نەزەر سالغاندىمۇ، شۇ نەرسە ئايانكى، ئادەملەر چاشقان يوقىتىش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا پۈتۈنلەي خىمىيىلىك دورىلارغا تايىنىدى. جۈملىدىن، ئايروپىلاننى كەشپ قىلغاندا، ئېھتىيات يۈزىسىدىن پاراشوتنىمۇ بىللە كەشپ قىلغان ئىنسانلار، بۇ قېتىم ھېچقانداق ئاقىۋىتىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا، تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ چاشقان دورىسىنى ياساپ، شەھەر ـ يېزىلارنىڭ ھەممىسنى ئەرزان باھادا تەمىنلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئائىلىلەردىن مېھمانسارايلارغىچە، دوختۇرخانىلاردىن دۇكانلارغىچە، ھەتتا ئاشخانىلاردىن مەسچىتلەرگىچە ھەممىلا يەرنى چاشقان دورىسى قاپلاپ، تەشۋىق تىلى بويىچە ئېيتقاندا، چاشقانلارغا قارشى «بىر مەيدان خەلق ئۇرۇشى» باشلاندى. ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتكە ئەمەس، ئەكسىچە سۇبيېكتىپ مەقسەتكە ئاساسەن ئېلىپ بېرىلغان بۇ «خەلق ئۇرۇشى» نىڭ ئاخىرقى نەتىجىسى شۇ بولدىكى، دورا يەپ زەھەرلىنىپ ئۆلگەن چاشقانلارنى يېگەن مۇشۇكلەرمۇ ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلۈپ كەتتى. يالغۇز مۇشۇكلەرلا ئەمەس، مۇھتقا، ئىنسانلارغا پايدىلىق بولغان ئۇچار قۇشلار، قۇرت ـ قوڭغۇزلارمۇ تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ ئۆلۈپ، دەرەخلەر قۇشسىز، دەريا ـ ئېقىنلار پاقا ـ بېلىقسىز قالغىلى تۇردى. ھەتتا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن چاشقان دورىسى ئىچىپ ھاياتىدىن ئايرىلغان ئادەملەر سانىمۇ يىلدىن يىلغا كۆپىيىپ باردى. بۇنىڭ ئەكسىچە، چاشقان تائىپىسى سان جەھەتتىن ھەددى ـ ھېسابسىز ئاۋۇش بىلەن بىرگە، خۇي ـ مىجەز جەھەتتىنمۇ ئۆزگىرىش ياساپ، ئادەملەرنى ھەنىستىمەيدىغان دەرد ـ جىگە يەتتى. غوزا قۇرتى، يوپۇرماق پىتى دېگەندەك زىيانداش ھاشاراتلار مىسلىسىز كۆپىيىپ، دېھقانلارنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن زور زىيانغا ئۇچرىتىپلا قالماستىن، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىنمۇ ھاردۇرۇپ، ھالدىن كەتكۈزۈۋەتتى. ئون يىللاپ داۋاملاشقان بۇ ئاچچىق ساۋاق، گەرچە مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارنى چاشقان دورىسىنى جەكلەش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش تارقىتىشقا مەجبۇر قىلغان ۋە دەسلەپكى بىر مەزگىلدە بازاردىكى چاشقان دورىلىرى بىر ئاز ئازايغان بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېسابتا ئۇقتۇرۇش قەغەز يۈزىدىلا قىلىپ، دورىلار يەنە داۋاملىق سېتىلىۋەردى.

يۇقىرىقى بىر قاتار ھادىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، مۇشۇكلەرنى ئېچىنىشلىق قىسمەتلەرگە دۇچار قىلىۋاتقان باش جاۋابكار ئادەملەر بولۇپ، ناۋادا مۇشۇكلەرمۇ ئادەملەرگە ئوخشاش گەپ قىلالايدىغان بولسا ئىدى، ھېچبولمىغاندىمۇ «ھەي ئادەملەر، بىزگىمۇ قىلدىڭلار، ئۆزۈڭلەرگىمۇ قىلدىڭلار!» دېگەن بولار ئىدى. «ماڭىمۇ قىلدىڭ، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ» دېگەن بۇ سۆز، گەرچە ھازىرقى تىل ئىستېمالىمىزدا كۆپ ئۇچرىمىسىمۇ، لېكىن فولكلور بايلىقىمىزنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان چۆچەكلەردە كۆپ ئۇچرايدىغان خاس سۆز بولۇپ، ئۆزىنى قالتىس چاغلايدىغان، ئەمما جىسمانىي كۆزى ئوچۇق بولسىمۇ، ئەقلىي كۆزى (دىلى) كور بولغاچقا، باشقىلارغا زىيان سېلىشنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىگە زىيان سېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى چۈشەنمىگەن نادانلارغا قارىتا ئېيتىلىپ كەلگەن.

بىز ياشاۋاتقان بۇ دۇنيا گويا غايەت زور بىر تەبىئىي كېمە. ناۋادا بۇ كېمىنىڭ بىزدىن يىراق بولغان بىر بولۇمىغا سۇ كىرىپ كېتىدىغىنى، گەرچە بىزنى شۇ ھامان سۇ غەرق قىلمۇەتمىسىمۇ، لېكىن غەرق قىلىۋېتىش تەھدىتى تەدرىجىي يېقىنلايدۇ، زورىيىدۇ. تېخىمۇ يامان تەرىپى شۇكى، ناۋادا تۆشۈك ۋاقتىدا ئېتىۋېتىلمىسە، سۇغا غەرق بولۇش تەقدىرى مۇقەررەرلىشىپ قالىدۇ. شۇڭا نۆۋەتتە مۇشۇكلەر دۇچ كەلگەن قىسمەتنى بىز بىلەن مۇناسىۋەتسىز دەپ قاراش، ئەمەلىيەتتە يەنە شۇ غاپىل نادانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

دەرۋەقە، چاشقاندىن ئىبارەت زىياندىشنى يوقىتىشتا، ئەزەلدىن تەبىئىي قانۇنىيەتلەرگە ھۆرمەت قىلىپ مۇشۇك بېقىپ كەلگەن كەلگۈسى ئاۋام خەلق نۆۋەتتە مۇشۇكلەر دۇچ كەلگەن پاجىئەلىك قىسمەتلەرگە ئەپسۇسلاندى، ئېچىندى. شۇڭا ئۇلار گۆش ھېسابىدا بىر كىلوگرام كەلمەيدىغان بىر ئاسلاننى 50 سومدىن 100 سومغىچە سېتىۋېلىپ، مۇشۇكلەرنىڭ نەسلى قۇرۇشىغا قاراپ تۇرماسلىق ئۈچۈن ئۆيلىرىدە ئەتىۋارلاپ باقتى. ئەمما ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆلۈپ، نەسلىنىڭ ئازىيىپ كېتىۋاتقانلىقىغا قارىماي چاشقان تۇتۇشتىن ئىبارەت تەبىئىتىدىن زادىلا كېچەلمىگەن گۇناھسىز مۇشۇكلەرنىڭ يەنە زەھەرلەنگەن چاشقانلارنى يەپ سېلىپ ئۆلۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، كىشىلەر ئۇنى باغلاقتا ياكى قەپەستە باقتى. بۇ، ئادەملەر ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر خىل كۆيۈنۈش بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇكلەر ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر خىل مەسخىرە دېمەي ئامال يوق. چۈنكى ئەلمساقتىن بۇيان ئوغرى چاشقانلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى تىزگىنلەپ كەلگەن مۇشۇكلەرنىڭ ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە چاشقانلار ئالدىدا باغلاقتا ياكى قەپەستە بىقۇۋۇل ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشى ھەقىقەتەن بىر بەختسىزلىك.

شۇنداق قىلىپ، مەيلى ئىنسانلارنىڭ كېيىنكى كۆيۈنۈشى بولسۇن ياكى ئالدىنقى بىپەرۋالىقى بولسۇن، ھەر ئىككىلىسى مۇشۇكلەرنى ئوخشاشلا مىسلىسىز مۇشكۈل تاللاشقا دۇچار قىلدى. بىر ھېسابتا بۇنى تاللاش دېگەندىن كۆرە، يەنىلا مىسلىسىز مۇشكۈل خىرىس دېيىش مۇۋاپىقراق بولسا كېرەك. چۈنكى، ناۋادا مۇشۇكلەر ئۆز تەبىئىتىگە سادىق بولۇپ داۋاملىق چاشقان تۇتسا، مۇقەررەركى، زەھەرلەنگەن چاشقانلارنى يەپ سېلىپ ئۆلۈپ تۇگەش خەۋپىدىن قۇتۇلالمايدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، ئۆز تەبىئىتىدىن ۋاز كېچىپ چاشقان تۇتماسلىقنى تاللىسا، تەبىئىتىدىكى ئۇنىڭ كۈشەندىلىرى بولغان ئوغرى چاشقانلارنىڭ تېخىمۇ كۆنى تۇغۇلىدۇ ـ دە، بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ، ئاخىر بېرىپ مۇشۇكلەرنى تۇتۇپ يەيدىغان ھالەتكە يەتمەگۈچە توختمايدۇ.

بۇ پاجىئەلىك قىسمەت تەبىئىي قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلماسلىقتا بېرىلگەن ئاچچىق جاۋاب ئەمەسمۇ؟

2005 ـ يىل 9 ـ ئاۋغۇست، مەكىت

ئاپتور: مەكىت ناھىيىلىك كۇتۇپخانىسىنىڭ پېنسىيونېرى

ھەشەمەتلىك ئۆيلەردىن ھەسرەتلىك ئۆيلارغا

نەزىرە مۇھەممەد سالىھ

كۆكتە نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياش، ھەممىگە شاھىد ئاسمان ـ زېمىن ئۆزگەرگىنى يوق، ئەمما تەرەققىيات چۆچەكلەردىكى «جاھاننەما ئەينەك»، «ئۇچار گىلەم» دەك نۇرغۇن ئاجايىباتنى رېئاللىققا ئايلاندۇردى. توپىدىن ئۇنۇپ چىققان ئىنسان ئۆز قىياسىدىكى سائادەتنىڭ زېمىندا چاقنىغان شولىلىرىغا قاراپ يول ئالدى. بۇ شولىلار بەزىلەر ئۈچۈن ئېتىقاد ۋە مەرىپەت ئىدى؛ بەزىلەر ئۈچۈن مال ـ دۇنيا ۋە مەئىشەت ئىدى؛ يەنە بەزىلەر ئۈچۈن خۇددى كۆلەڭگىگە ئوخشاپ كېتىدىغان مەنسەپ ۋە شان ـ شۆھرەت ئىدى. كرىزىس ۋە خىرىس چۇقانلىرىغاتولغان يەر شارىنىڭ روھىمىزدەك تىمتاس بۇ بۇلۇڭىدا بىز بۇگۈن قاياققا قاراپ كېتىۋاتىمىز؟

تېلېۋىزورنى ئاچتىم. مەدەنىيەت نامىدىكى ئايرىمخانىلاردا ئىچىملىك، چېكىملىك كەيپىدىن ئېگىز ـ پەس سەكرىشىۋاتقان قارا كۆز، قاراچاچلار بىردىنلا ماڭا ئوت ئىچىدىكى يالىڭاچ ئەر ـ ئاياللار توپىدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. يۈرىكىم ئاغقان ھالدا دېرىزىنى ئاچتىم. كېچە ئاسمىنىدا جىمىرلاۋاتقان يۇلتۇزلار ماڭا سانسىز كۆزدەك بىلىنىپ كەتتى. ئىنسان نەدىن كەلدى؟ نەگە كېتىدۇ؟ بىلگەنلەر بىلەن بىلمىگەنلەر، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق تەڭ بولامدۇ؟ ئاقىۋىتى ھامان خۇلاسىلىنىدىغان ئىلاھىي يېشىم ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن يېتەرلىك نەسىھەت ۋە ئىبرەت ئەمەسمۇ؟ شۇ تاپتا بىز ئىنسانىيەتنىڭ ماددىي پادىشاھلىقى دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز. ئېرىشكەنلىرىمىزنىڭ قارشىسىغا قاراپ باقساق، ماددا بىلەن روھ ئوتتۇرىسىدىكى، ئىنسان بىلەن ئىنسان ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلۇپ كەتتى. بىنالار قانچە ئېگىز سېلىنغانسېرى بىزنىڭ ئادىمىيلىكىمىز شۇنچە تۆۋەنلەپ كېتىۋاتىدۇ. ئۆيلەرنى قانچە ھەشەمەتلىك بېزىگەنسېرى ئىچىمىز قۇرۇقدىلىپ قېلىۋاتىدۇ. ئېسىل كىيىنىش، ئوبدان يېيىش، قانغىچە ئويناپ ـ كۈلۈپ راھەتنىڭ پەيزىنى سۈرۈش كىشىلەرنىڭ دىققەت مەركىزى بولغانسېرى ھاياتنىڭ يۈكسەك مەنىلىرى يوقىلىۋاتىدۇ. گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتلەر مەرۋايىتتەك چۆكۈپ،

روھ سەپىرىدە

كۆپۈكتەك ئادەملەر ئاۋۇپ كېتىۋاتىدۇ. ھەشەمەتخور شۆھرەتپەرەسلەر، ساختا شۆھرەتنىڭ قەغەز قاناتلىرىدا غارقىراپ ئۇچۇۋاتقانلار، پۇچۇق تىيىنغا ئەرزىمەس پايدا ـ مەنپەئەت، ھارامخور ئەمەل ـ مەنسەپ كويىدا قاتراپ دۇنياغا تويماي ئۆتۈۋاتقانلار ھاياتنىڭ يەنە بىر يۈزىدە ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىگۈچى ماغزاپلاردۇر.

ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرىدا دۇنيانى تىترەتكەن مەشھۇر ئىمپېراتور ئىسكەندەر ماكدونىسكىي ئۆلۈم ئالدىدا ۋەزىرلىرىگە شۇنداق نەسىھەت قىپتۇ:

ـ كۆزۈم يۇمۇلۇپ، جىنازامنى ئېلىپ ماڭغان چېغىڭلاردا ئىككى قولۇمنى تاۋۇتتىن چىقىرىپ قويۇڭلار.

ھەيران قالغان ۋەزىرلىرى سوراپتۇ:

ـ نېمىشقا؟

ئىسكەندەر ئېيتىپتۇكى:

ـ كىشىلەر مەندەك شان ـ شۆھرىتى دۇنياغا تارالغان، ھېسابسىز بايلىققا ئىگە مەشھۇر ئىمپېراتورنىڭ بۇ دۇنيادىن قۇرۇق قول كېتىۋاتقىنىمنى كۆرۈپ، ئىبرەت ئالسۇن.

بۇگۈن ماددىي جەھەتتە توققۇزى تەل بولغان ئادەم راھەتنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋېتىپ، بىردىنلا بەختنىڭ ئۆزىدىن بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى. چۈنكى روھىي نېمەتلەر بىلەن ھايۋاندىن پەرقلىق ھالدىكى ئادىمىيلىك شەرىپىگە نائىل بولغان ئىنساندا ماددىي تەلپۈنۈش ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى. تېخىمۇ توغرىسىنى ئېيتقاندا، ماددىي ئېھتىياجغا بولغان ئېتىبار ۋە بېرىلگەن قىممەت مەنىۋى زۆرۈرىيەتتىن ئېشىپ كەتتى. مانا بۇ بۇگۈنكى ئىنسانىيەتنىڭ «يارا ئېغىزى». ئادىمىيلىك قىممەت ۋە ھاياتنىڭ مەنىسىنى پۇل ـ مالدىن، يەپ ـ ئىچىش، ئويناپ ـ كۈلۈشتىن قانغۇچە بەھرىمەن بولۇشتىن ئىزدەش، شۆھرەتپەرەسلىك، ھەشەمەتخورلۇق، ئىسراپخورلۇق، شەكىلۋازلىق ئەنە ئاشۇ «يارا ئېغىزى» دىن سىرغىپ چىققان ئىللەتلەردۇر. راھەتكە ئىنتىلىش ـ ئىنساننىڭ تۇغما تەبىئىتى. «ئادەم بالىسىنىڭ ئىككى جىلغا ئالتۇنى بولسا، ئۈچ جىلغا ئالتۇنۇم بولسىكەن، دەيدۇ. ئادەم بالىسىنىڭ كۆزىنى توپىدىن باشقا نەرسە تويدۇرالمايدۇ». ئىنساننىڭ ئىنسانلىقى ئۆز روھىنى ئەسلىي تەبىئىتى بويىچە مەيلىگە قويۇۋېتىشتە ئەمەس، ئېتىقاد ۋە ئالىي پەزىلەتلەر بىلەن يېتەكلەش، چېنىقتۇرۇشتا.

ھېسسىياتنى ئەمەس غالىبلارچە رىقابەتنى، ئىچ ئاغرىتىشنى ئەمەس رەھىمسىز شاللاشنى ھاياتلىق شەرتى قىلغان 21 ـ ئەسىر بىزنىڭ روھىمىزدا قاتتىق سىلكىنىش ۋە ئازابلىق ئويلىنىش پەيدا قىلدى. ئەمما بۇ سىلكىنىش ۋە ئويلىنىش شامال سۇ يۈزىنى سىيپاپ ئۆتكەندەك يېنىك دولقۇن ھاسىل قىلدى ـ يۇ، سەۋەب ۋە يېشىمگە ھامىل يىلتىز تارتالمىدى. پۇل ـ مەنپەئەت بورىنى ئۇچۇرۇپ، كەمتۈكلىشىپ، يىگىلەپ كېتىۋاتقان ئېتىقاد، ئەخلاق ۋە قىممەت قاراشلىرىمىز بىزدە يېڭىدىن يېڭى كرىزىسلەرنى پەيداقىلدى. ماھىيەتكە ئەمەس، ھادىسىگە، تاشقى شەكىللەرگە ھەددىدىن ئارتۇق ئەھمىيەت بېرىش خاھىشى بىزنى ئۆزىمىز ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىش ۋە شۇ ئاساستىكى تەرەققىيات پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىۋاتقان كرىزىس. ئۆز ئېھتىياجىدىن ئۆزگىلەرنىڭ باھاسىنى ئارتۇق بىلىدىغان ئەخمىقانىلىك شەخسىنىڭ ئەقلىي كەمتۈكلۈكى ۋە روھىي پۇچەكلىكىدىن دېرەك بەرسە، جاۋاھىراتتىن غەپلەتتە قىلىپ، كۆپۈك ئۈچۈن تىرمىشىپ داغدا قېلىۋاتقان ئىجتىمائىي توپنىڭ چوڭقۇر يىلتىزىدىكى ئىللەتنى كۆرسىتىپ بەردى.

يېقىندا بىر ماتېرىيالدىن، مەملىكەت بويىچە ھەر قايسى شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك مودا كىيىم ـ كېچەك ئىستېمال نىسبىتىنى تەكشۈرۈش ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆرۈپ قالدىم. مېنى ھەيران قىلغىنى، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە شەخسىي كىرىم جەھەتتە مەملىكەت بويىچە كەينىدە تۇرۇدىغان ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ 1 ـ دەرىجىگە تىزىلغانلىقى، شاڭخەي، بېيجىڭدەك يۇقىرى تەرەققىياتقا ئىگە چوڭ شەھەرلەرنىڭ خېلىلا كەينىدە تۇرۇدىغانلىقى بولدى. كىيىم ـ كېچەكتىكى بۇ خىل ھاماقەتلەرچە ئىستېمالنى قويۇپ تۇرايلى، ئەمەلىي ئىقتىسادىي ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشماي 20 ـ 30يىللىق يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرز ھېسابىغا چوڭ ئۆي سېتىۋېلىش، ھەممىدە يۇقىرى ئىستېمال قوغلىشىش، ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى ۋە ئەھمىيىتى بولمىغان تۇرلۇك نام ـ ئاتاقلاردىكى يىغىلىش ـ چاي ۋە ئۇلاردىكى ئىسراپچىلىق، چىقىمى بارغانسېرى ئېشىپ، قائىدە يوسۇنلىرى كۆپىيىپ، كۆلەم جەھەتتىن يوغىناپ كېتىۋاتقان مەرىكىلەر... ئۆزىمىزنىڭ تايىنلىق ئىقتىسادىي ئەھۋالى ئۆزىمىزگە ئايان، بۇلار بىزنىڭ زېھنىمىزنى، ۋاقتىمىزنى، ئىقتىساد ۋە ھاياتىي كۈچىمىزنى خوراتماقتا. سوراش ھاجەتسىز، مۇشۇنچىۋالا ئىسراپچىلىقنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى ۋە نىشانى نېمە؟ دېگەن سوئالغا شان ـ شۆھرەت ۋە بەخت ئۈچۈن دەپ جاۋاب بېرىلىدىغانلىقى ماڭا ئايان. ئەمما رېئاللىقىمىزغا قارايدىغان بولساق، بۇھەشەمەتخورلۇق ـ ئىسراپچىلىقلارنىڭ بىزگە ئەكەلگىنى ئابرۇي، بەخت ئەمەس، ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى تۈگمەس جەڭگى ـ جېدەل، ئارازچىلىق، ئۆچ ـ ئاداۋەت، شەخسىيەتچىلىك ۋە تاشتىن قاتتىق موھتاجلىق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماي ئامالىمىز يوق. يەنە شۇنىمۇ كۆرۈشىمىز كېرەككى، ئەنە شۇ موھتاجلىق جىنايەت ـ رەزىللىك ۋە زور ئاپەتكە ئايلانغان زەھەرلىك چېكىملىك، ئەيدىز كېسىلىدەك ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ تاشقى مەنبەسى بوپقالماقتا. ئادەم بۇ دۇنيادا يەۋالغىنى، ئوينىۋالغىنى بىلەنلا بەختلىك بولامدۇ؟ ھەشەمەتلىك، ياسىداق ئۆيى ۋە ئالىي دەرىجىلىك كىيىم ـ كېچەكلىرى بولغانلىقى بىلەن ئابرۇيلۇق ھېسابلىنامدۇ؟ ھەممە نەرسە ئاۋۋال ئىدىيىدىن باشلىنىدۇ. قارىغاندا، بەخت ۋە شان ـ شۆھرەتكە توغرا تەبىر بېرىش، خىرەلەشكەن، مۇجمەل ئۇقۇملاردىن قايمۇققان كاللىمىزنى سەگىتىپ، ئىللەتلىرىمىزنى تۈزەشتىكى مۇھىم ھالقىدەك تۇرىدۇ. ھەقىقەت شۇنداق، ساناقسىز پادىشاھ، باي ـ غوجاملارنىڭ ھېسابسىز ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرى تارىخنىڭ قۇم ـ بورانلىرىدا غايىب بولدى. ئۇلارنىڭ نام ـ شەرىپىمۇ بايلىقىغا ئوخشاشلا نام ـ نىشانسىز ئۆچۈپ كەتتى. ئارىدىن بىر ئەسىر ئۆتكەن بولسىمۇ، ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېفلارنىڭ ئاتۇش دىيارىدا ياندۇرغان مائارىپ مەشئىلى ئۇلارنىڭ نامىنى تارىخ بەتلىرىدە چاقنىتىپ كەلدى. ئابدۇقادىر داموللا، مەمتىلى ئەپەندى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىيدەك ئۆلىما ـ ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئەل ئۈچۈن ئوت بولۇپ كۆيگەن يۈرىكى ۋە ئەجىر ـ مېھنىتى خەلق قەلبىگە چېكىلدى. جىسمى قارا تۇپراققا كۆمۈلگەن ئاشۇ ئۇلۇغلىرىمىز يەۋالغىنى، كىيىۋالغىنى، ئوينىۋالغىنى ۋە ياكى

توپلىغان ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرى سەۋەبىدىن ئەمەس، باغرىدا ئۆستۈرگەن ئانا زېمىنىنىڭ، تۇزنى يېگەن ئانا خەلقنىڭ ھەققنى ئالىي هىممەت بىلەن ئادا قىلغىنى ئۈچۈن، نامى ئۆچمەس ھۆرمەت، شۆھرەت ساھىبقىرانلىرىغا ئايلاندى. مانا بۇ ھەقىقىي بەخت ۋە شان ـ شۆھرەتتۇر.

بىز بۈگۈن باشقا ھېچقانداق بىر دەۋرگە ئوخشمايدىغان دەۋردە ياشاۋاتىمىز. ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمىز، غەم ـ قايغۇمىز، كرىزىس ۋە ۋەھىملىرىمىز بىلەن مۆلچەرلىگۈسىز رىقابەتكە يۈزلىنىۋاتىمىز. بىزنىڭ مۈكەممەللەشتۈرۈشكە تېگىشلىك بىلىم ـ ساپايىمىز، ئەڭ ئەۋزەل مائا ـ رىپ تەربىيىسىدىن بەھرىمەن بولۇشقا ھەقلىق بالىلىرىمىز، نامراتـ لىق ـ موھتاجلىقتىن بويۇن قىسىپ قالغان قېرىنداشلىرىمىز، دۇنيانىڭ قايسى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقىنىدىن بىخەۋەر نۇرغۇن كىشىمىز... مانا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسگە ئىقتىساد كېرەك. ساناپمۇ تۈگەتكىلى بولمايـ دىغان بۇ موھتاجلىقلار ئالدىدا ئۆزىنى ئەقىل ئىگىسى ھېسابلايدىغان ھەر بىر ئادەمنىڭ بىر تېتىنىمۇ ئورۇنسىز بۇزۇپ ـ چېچىشى راۋا ئەـ مەس. چۈنكى ئادەم ئاخىرقى ھېسابتا ئەمەللىرى، ۋاقتى، پۇل ـ مېلى ھەتتا ھەر بىر تىنىقى ئۈچۈنمۇ ھېساب بەرگۈچىدۇر. بىزدە يېتەرلىك ئىقتىساد بولمىغاچقا، ئېچىلىش ۋە تەرەققىيات پۇرسىتىدىن مەھرۇم قېـ لىۋاتقان مائارىپ، مېدىتسىنا، مۇھىت ئاسراش، تەبىئىي يـەنـلـەردەك نۇرغۇن ساھە بار. ھەر يىلى تۇرلۇك ھېيىت ـ بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشلىنىۋاتقان سەنئەت كېچىلىكى، سەنئەت پروگراممىلـرى ئـۇچـۇن نەچچە يۈز مىڭ يۈەن سەرپ ئېتىلىۋاتقانلىقى ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ھەر قانداق ئادەمنى ئويلاندۇرىدۇ. ئۇلار بۇنىڭغا بىر خەلقتە چوقۇم سەۋـ ئەت بولۇشى كېرەك، دېيىشى مۇمكىن. ئەمما شۇنى ئۇنتۇپ قالمايلىكى، سەنئەت ھەممە ئەمەس، بولۇپمۇ بىزگە نىسبەتەن سەنئەت نۆۋەتتىكى زۆرۈرىيەتلەر كۈنتەرتىپىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا تۇرىدۇ. بىز تېخىچە سەۋـ ئەتنىڭ بىر مىللەتنىڭ تەقدىرىنى ئىجابىي تەرەپكە سىلجىتىپ، ھاياتىي كۈچ ۋە غالىبلارچە ئورۇنغا ئىگە قىلغىنىنى كۆرۈپ باقمىدۇق. خۇددى مۇتەپەككۇرىمىز ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ئېيتقاندەك: «خەلقىمىز بۈگۈنكى دۇنياۋى رىقابەتتە ناخشا ـ ئۇسسۇل مۇسابىقىسىغا دۇچ كەلـ گىنى يوق!» (مەسئۇل مۇھەررىدىن). ناۋادا شۇنچىۋالا زور مەبلەغ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن ساھەلەر ئۈچۈن سەرپ قىلىنسا، بىز ۋە ئەۋـ لادلىرىمىز ئۈچۈن كۆپ مەنپەئەتلىك ئىش بولار ئىدى.

خەلقىمىز ئەزەلدىن ئۆز تارىخىنى، شاكىلىنى ئەمەس مېغىزىنى، ھاـ دىسىنى ئەمەس، ماھىيەتنى تارازىغا سالىدىغان مۈكەممەل ھايات مىزاللـ رى بىلەن بېزەپ كەلگەن. ئاددىي ـ سادىلىق، ئىنسـاپ ـ دىـيـانـەت، شەرم ـ ھايا، سەمىمىيلىك، باتۇرلۇق، ئىقتىسادچىللىق، ۋاپادارلىق، ئۆزئارا مېھىر ـ مۇھەببەت مانا بۇ خەزىنىدىن تامچىلار. ئەنە ئاشۇ تامچىلاردىن پۈتكەن مۈكەممەل كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، ئەخلاق، قىممەت ئۆلـ چەملىرى ئۇيغۇرنى ئۇزاق تارىختىن بۇيان ئەۋلادتىن ئەۋلادقا، ئەسىردىن ئەسىرگە ئۇلىغان، زامانلار كۆلپىتىدىن، دۇشمەن ئوقلىرىدىن ئامان قىلـ غان. ئىقتىسادنىڭ بىر شەخس، بىر مىللەت، بىر دۆلەت ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىملىقىنى بۈگۈنكى دۇنيا ۋەزىيىتى ئىسپاتلاپ كۆرسەتمەكتە.

ئۇنىڭسىزمۇ ئەڭ ئالىي غايىمىزدىن ئەڭ ئاددىي ئېھتىياجىمىز ئۇـ چۈن تىرمىشىش مۇساپىسىدە ھەر قەدەمدە ئۇسۇۋاتقان مىخ، دۇچ كېلىۋاتقان دوقاللار بىزگە ئىقتىسادنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى ھېس قىلـ دۇرماقتا. قايىاقىلا قارىساق، پۇل تېپىش قىزغىنلىقىدا پىتىراپ يۈرگەن ئادەملەر. دوپپىمىزنى ئالدىمىزغا قويۇپ ئويلاپ باقساق، بىزگە تەـ خىمۇ كېرىكى، قانداق قىلىپ پۇل تېپىشقا قارىغاندا، تاپقان پۇلنى قانداق قىلىپ جايىدا، دۇرۇس خەجلەش. چۈنكى ئىلكىمىزدىكى چەكـ لىك ئىقتىسادنى قەيەرگە، قانداق خەجلەش ئۆزىمىز بىلەن ئۆزگىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى چوڭايتىدۇ ياكى كىچىكلىتىدۇ.

ئۇلۇغلاردىن بىرى شۇنداق دەپتىكەن:«ھەربىر ئۇممەتنىڭ تۇر ـ لۇك سىنىلىدىغان نەرسىلىرى بولىدۇ، مېنىڭ ئۇممىتىمنىڭ سىنىلىدىغان نەرسىسى كەڭتاشا بېرىلگەن مال ـ دۇنيادۇر. مەن سىلەرنىڭ ئېزىپ كېتىشىڭلاردىن ئەمەس، دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغەتلىرىگە بېـرىـلـىپ كېتىشىڭلاردىن ئەنسىرەيمەن». بۇ دانالارچە بېرىلگەن بـىـشـارەت ماددىي ھەشەمەتچىلىككە چۆكۈپ، قەلب بوشلۇقلىرىنى نۇر بـىـلـەن تولدۇرۇشتىن غەپلەتتە قېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ بۈگۈنى ئەمەسمۇ؟ مەن شۇنداق تىلەيمەن: دۇنيانى بىزنىڭ ئەڭ چوڭ غېمىمىز ۋە بىلىمىمىزـ نىڭ چېكى قىلمىغىن.

ژۇرنىلىمىزنىڭ 2006 ـ يىللىق سانلىرىغا مۇشتەرى بولۇشقا ئالدىراڭ

ژۇرنىلىمىزنىڭ 2006 ـ يىللىق سانلىرىغا مۇشتەرى قوبۇل قىلىش بۇ يىل 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى باشلىنىپ، 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئاياغلىشىدۇ. ژۇرنىلىمىزنىڭ يەككە باھاسى 5 يۈەن، يېرىم يىللىقى 15 يۈەن، پۈتۈن يىللىقى 30 يۈەن. مۇشتەرـ لەرنىڭ بۇ ئىككى ئايلىق پۇرسىتىنى غەنىمەت بىلىپ ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق جايلاردىكى پوچتىخانىلار ئارقىلىق ژۇرنىلىمىزنىڭ 2006 ـ يىللىق سانلىرىغا مۇشتەرى بولۇشنى قىزغىن قارشى ئالىمىز. ژۇرنىلىمىزغا مۇشتەرى بولۇشتا پوچتا ۋاكالەت نومۇرى 22 ـ 58 نى ئېيتىپ بەرسىڭلا مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قانداق جايىدىكى پوچتىخانىلاردا ئىنتايىن ئاسان مۇشتەرى بولالايسىز. شۇنىمۇ ئالاھىدە ئەسكەرتىمەكچىمىزكى، ژۇرنىلىمىز بىۋاسىتە تەھرىر بۆلۈمى ئارقىلىق مۇشتەرى قوبۇل قىلمايدۇ، شۇنداقلا 2006 ـ يىلدىن باشلاپ پارچە سېتىش كەسپى يولغا قويۇلمايدۇ. شۇڭا مۇشتەرىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى پوچتىخانا ئارقىلىق مۇشتەرى بولۇشنى سورايمىز.

ـــ كامالىي ئېھتىرام بىلەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

تالانتلىق فوتوگراف ئابلىز خوجامنىياز ئەپەندى

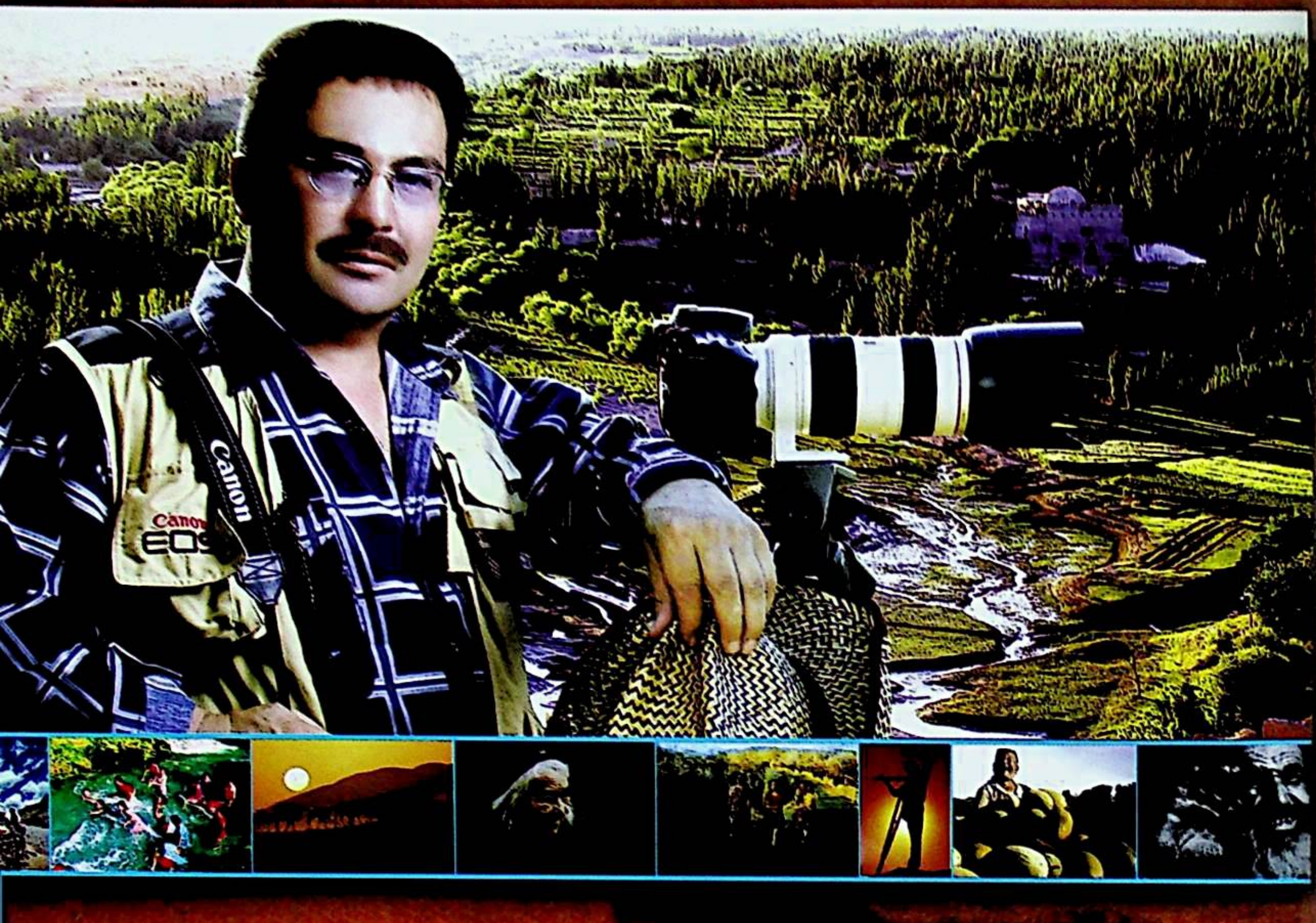

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2005- يىل 5- سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主管：新疆维吾尔自治区文化厅
主办：新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, china
海外发行代号：6498BM
发行范围：国内外发行
地址：乌鲁木齐市团结路72号
邮编：830001 电话：(0991) 2856942
印刷：《新疆日报》印务中心
发行：乌鲁木齐市邮局
订阅：全国各地邮局
刊发代号：58-22 定价：5元

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
ئىمپورت- ئېكسپورت (گۇرۇھى)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھرى ئىتتىپاق يولى 72- نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون نومۇرى: (0991) 2856942
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 58-22 باھاسى: 5 يۈەن

ئۇستاز، رەسسام، گۈزەل سەنئەت مائارىپچىسى بائىمە ئېلى خانىمنىڭ ئەسەرلىرىدىن:

بائىمە ئېلى خانىم

گۈلالچى بوۋاي

ماھىنۇر

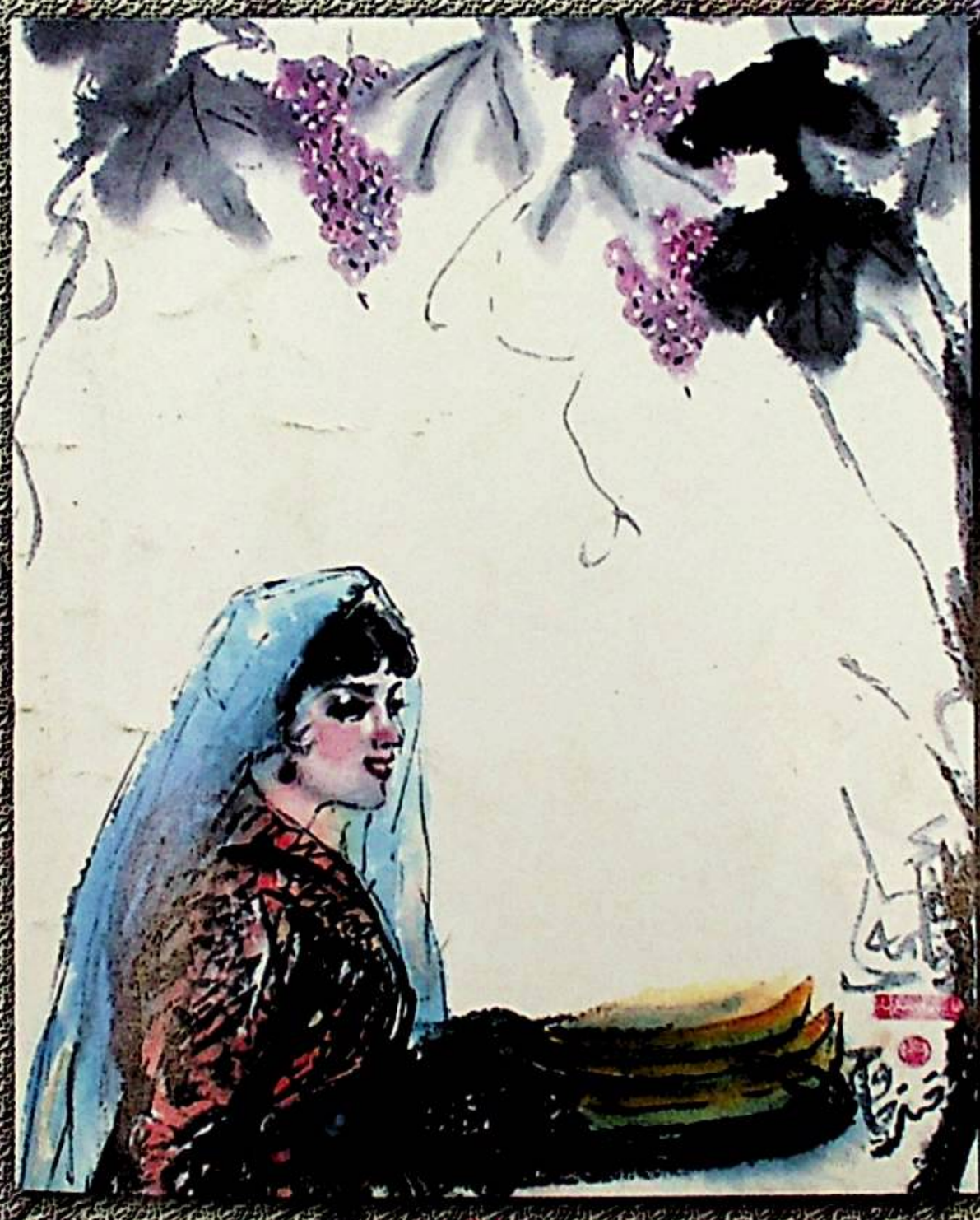

سەھرا قىزى

ئىشتىاق